LIETUVOS UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO DARBAI.
II Tomas. IV Knygos.

ETUDES de la FACULTÉ DE DROIT de L'UNIVERSITÉ de LITHUANIE.
Tome II. Livr. 4.
Augustinas Janulaitis: Le Tribunal Suprême de Lithuanie au XVI — XVIII-e siècle (son origine, fonction et rôle dans la vie publique).

Prof. Augustinas Janulaitis

Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas XVI—XVIII amž.

Jo atsiradimas, veikimas ir reikšmė Lietuvos gyvenime

KAUNAS VALSTYBĖS SPAUSTUVĖ 1927

LIETUVOS UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO DARBAI.
II Tomas. IV Knygos.

ETUDES de la FACULTÉ DE DROIT de L'UNIVERSITÉ de LITHUANIE.
Tome II. Livr. 4.
Augustinas Janulaitis: Le Tribunal Suprême de Lithuanie au XVI — XVIII-e siècle (son origine, fonction et rôle dans la vie publique).

Prof. Augustinas Janulaitis

Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas XVI—XVIII amž.

Jo atsiradimas, veikimas ir reikšmė Lietuvos gyvenime

KAUNAS VALSTYBĖS SPAUSTUVĖ 1927

PRAKALBA.

Iki šiol Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas neturėjo ir dar neturi lietuvių kalba parašytos savo istorijos. Kiek geriau jam klojosi kitomis kalbomis, ir tai tik rusų, nes ir lenkų kalba, kaip ir lietuvių, iki šiol nesusilaukė monografijos. Rusų kalba apie Vyriausiąjį Tribunolą yra du raštu: vieną yra parašęs L e o n t o v i č' i u s, kuris yra patiekęs, berods, nedidelį darbą, kitą — M. J a s i n s k i's, bet jis tėra išleidęs 1901 m. pirmąjį savo tyrinėjimo tomą, apimantį tik Tribunolo įkūrimo laikotarpį, o savo darbo tęsinio taip ir iki šiol nėra dar davęs. Anuodu mokslininku buvo geresnėj būklėj, galėjo naudotis archyvine medžiaga, kuri buvo išgabenta į Rusiją, nes ten sudėtas Lietuvos Valstybės archyvas, ir, be to, lengviau galima surasti visą spausdintąją medžiagą. Norint nesitenkinti tuo, kas kitų padaryta, ir toliau tyrinėti Tribunolo gyvavimą ir veikimą, reikėtų peržiūrėti jo aktus. Šitie aktai guli dabar Lenkų užimtame Vilniuje, o iki šiol išspausdintaisiais maža tegalima pasinaudoti. Vilniuje veikusioji prieš pasaulinį karą Archeografinė Komisija yra išleidus iš Tribunolo aktų keturis tomus, kurie jo istorijai kuo mažiausiai duoda medžiagos: Komisija, leisdama Tribunolo aktus ir dekretus, žiūrėjo rusų politiko, o ne mokslininko akimis, ir leido tik tai, kas gali būti naudinga varomajai tuomet Lietuvoj rusų valdžios politikai, taigi skelbė aktus apie provoslavų bažnyčias, vienuolynus ir t. t., bet nesirūpino parinkti aktų, kurie nušviestų Tribunolo veikimą ir organizaciją.

Todel bus suprantama, kodel šitame mano darbe bus daug spragų.

Šitą darbą buvau pristatęs konkursui, kurį buvo paskelbus Lietuvos Teisininkų Draugija. Tam tikras jury pripažino jį tinkamą pastatytoms sąlygoms, ir Draugijos valdyba, su tuo sutikdama, davė pilną premiją.

Dabar, ruošdamas tą savo darbą spaudai, turėjau padaryti daug atmainų: pridėjau tas savo rašto dalis, kurias buvau apleidęs, kad nesustorinčiau konkursinio darbo; kai ką buvau radęs vėliau ir tik dabar tegalėjau įdėti. Iš naujai įdėtųjų dalykų reikia pažymėti: skyrius apie Lenkijos Tribunolą, atskiros mažesnės vietos apie teisės mokslą, advokatūrą, visi priedai ir t. t. Vidaus sąrangoje kai kas kitaip sudaryta. Tuo būdu visas darbas pasidarė trigubai storesnis.

A. J.

1926. X. 26.
Kaune.

Šaltiniai ir literatūra.

I. Šaltiniai.

1. *AVAK.* = Akty izdavajemyje Vilenskoi Archeografičeskoi Komisijei, t. t. VIII, XI, XIII, XV.
2. *V. L.* = Volumina Legum: a) t. t. I — VIII perspausdinti J. Ohryzkos Petrapilyje 1859—1860 m., prie jų 2 tomu inventoriaus; b) t. IX išleistas Krokuvoj Lenkų Mokslo Akademijos 1899 m.
3. *Dok.* = Dokumenty Moskovskavo Archiva Ministerstva Justicii, t. I. 1897.
4. *Sbornik* = Sbornik dokumentov, kasajuščichsia administrativnavo ustroistva sievero-zapadnavo kraja pri imperatricie Jekaterinie. Vilnius. 1903.
5. *Opis* = Opis dokumentov Vilenskavo Centralnavo Archiva drevnich aktovych knig. Vypusk IX. 1912. Vilniuje.
6. *Processus* = processus judiciarius czyli sposób prawowania się w Trybunale i wszystkich subsellich W. Ks. Litewskiego. Vilniuje. 1786.
7. *Liet. Stat.* = Литовскій Статутъ: *P.* (Pirmasis 1529 m.), *A.* (Antrasis 1566 m.) ir *T.* (Trečiasis 1588), perspausdintieji Maskvoje 1854, 1855, 1878.
8. *Kazimiero Teisynas 1468 m.* (Isspausdino Vladimirski Budanov knygoje: „Chrestomatija po istorii russkavo Prava", vypusk II).
9. Трибуналъ обывателямъ Великаго Княжества Литовскаго (išsp. „Временникъ Моск. общ. исторіи древн". 1857, кн. XXV).
10. *Trybunał* obywatelom wielkiego Xięstwa Litewskiego na sejmie Warszawskiem dany. Išspausdinta Varšuvoj 1648 m., perspausdinta Vilniuje 1744. Spaudai buvo paruošęs Stanislovas Gałąska.
11. *Liet. M.* = Litovskaja Metrika. t. I. Petr. 1903.
12. *Dnevnik Liublinskavo Seima (Liublino Seimo Dienynas)*, išl. M. Kojalovič. 1869.

II. Literatūra.

1. *Baliński Michał.* Dawna Akademja Wileńska. 1862.
2. *Balzer Oswald.* Geneza Trybunału Koronnego. Varšuvoj 1886.
3. *Bieliński Józef.* Uniwersytet Wileński, t. I - III. Krokuvoj 1899 - 1910.
4. *Car. Stanisław.* Zarys historji adwokatury w Polsce, zesz. I. Varšuvoj 1925.

5. *Dąbkowski Prz.* Stanowisko cudzoziemców w prawie litewskim. Lvove 1912.

6. *Dovnar-Zapolski M.* Gosudarstvennoje choziaistvo Vel. Kniaž. Litovskago. Kijeve 1901.

7. *Gerlach Jan.* Stanowisko duchownych wedle Statutu Litewskiego III (laikr.: „Ateneum Wileńskie" 1923 m. Nr. 2, p. 205—225).

8 *Goldštein S. M.* Polsko-litovskija drevnosti. Petrapily 1913.

9. *Jakubowski Jan.* Tautybių santykiai Lietuvoje prieš Liublino uniją. Kaune 1921 (kitas vertimas Vilniuje 1922).

10. *Janulaitis A.* Valstiečių sukilimas XVIII amž. Lietuvoje. Vilniuje 1910.

11. *Jasinskii M.* Glavnyi Litovskii Tribunal. Vyp. I. Proischoždenije Glavnavo Litovskavo Tribunala. Kijeve 1901.

12. *Kitowicz X.* Opis obyczajòw i zwyczajòw, t. I-II Lvove 1883.

13. *Konopczyński Wład.* Polska w dobie wojny sedmioletniej, d. I/II. 1909—1911 Varšuvoj.

14. *Konopczyński Wład.* Geneza Rady Nieustającej. Varšuvoj 1917.

15. *Konopczyński Wład.* Dyarjusze seymowe z r. 1746 i 1748, t. I-II 1912.

16. *Korzon T.* Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta, t. I-VI. 2 leid. 1897.

17. *Kubala L.* Szkice historyczne, t. II.

18. *Kutrzeba St.—Janulaitis A.* Lietuvos visuomenės ir teisės istorija. Vilniuje 1916. (2 leid. Kaune 1920 m. be atmainų).

19. *Lappo J.* Velikoje Kniažestvo Litovskoje, t. I-II 1901 — 1911 met.

20. *Lappo J.* Liublinskaja Unija (Žurn. Min. Narod. Pros. 1917 Nr. 7).

21. *Lappo J.* K voprosu ob učreždenii Litovskavo statuta 1588 goda („Sbornik statei v čest M. Liubavskavo." p. 130 — 171.) 1917 Petrapily.

22. *Lehtonen U. Z.* Die polnischen Provinzen Russlands unter Katharina II, Berlyne 1907.

23. *Lengnich B.* Prawo pospolite Królestwa polskiego. Krokuva 1836.

24. *Leontovič T.* Centralnyja sudebnyja učreždenija v Velikom Kniaž. Litovskom. Glavnyi Litovskii Tribunal (Laikr.: „Žurnal Minist. Justicii" 1910 m. Nr. 2, p. 205-217.).

25. *Likowski E.* Unia Brzeska. 1886 Poznanyje.

26. *Liubavski M.* Oblastnoje dielenije i miestnoje upravlenije lit.-russkavo gosudarstva ko vremeni izdanija pervavo litovskavo statuta. Maskvoje 1892.

27. *Łuniński E.* Na stos. Petrapily 1901.

28. *Makarewicz Julijusz.* Instygator w dawnem prawie polskem. Lvove 1922.

29. *Malinovski J.* Rada velik. kniaž. Litovskago. Č. 2, wyp. 1—2, 1904-1912 Tomske.

30. *Matuszewicz M.* Pamiętniki, t. I-IV. Varšuvoj 1878.

31. *R. Mielnicki.* Archiwum akt dawnych w Wilnie w okresie od 1795 do 1922 r. Varšuvoj 1923.

32. *Novakovski M. M.* Očerk sudoustroistva i graždanskavo processa po byvšim Statutu Litovskomu i konstitucijam. Petrapily 1863.

33. *Ostrowski Teodor.* X., S. P. Prawo Cywilne albo szczególne Narodu Polskiego. t II. Varšuvoj 1784.

34. *Parczewski A.* Wilno a nauka historji ustroju państwowego i dawnego prawa w Polsce (laik.: „Rocznik Tow. Przyjaciół Nauk w Wilnie", t. VII, 1921 m. p. 167-176.).

35. *Popov Grigor.* Luckii Tribunal 1578 r. (Praci komisii dlia vyučivania istorii zachidno-ruskovo ta vukrainskoho prava, vypusk peršii, p. 32-58 Kijeve 1925.

36. *De-Pulė.* Posliednii korol polskii Stanislav August Poniatovski (laikr. „Zaria" 1871 m.).

37. *Radziwiłł Albr.* Pamiętniki, t. I-II. Poznaniuje 1839.

38. *Skibiński Ž. M.* Europa a Polska w l. 1740-1745. Krokuvoj 1913. t. I-II.

39. *Starczewski E.* Możnowładztwo Polskie, t. I 1914 m. Varšuvoj. II t. 1916 m. Kijeve.

40. *Szujski.* Dzieje Polski. Krokuvoj.

41. *Vladimirski-Budanov M.* Straipsnis-recenzija apie minėtąjį Jasinskio veikalą, išspausdintas „Otčiot o prisuždenii premii Batiuškova". Petrapily 1904 m.

42. *Zaleski M.* Pamiętniki. Poznaniuje 1879.

43. *Zawisza Krzysztof.* Pamiętniki. 1862.

44. *Žukovič P.* Upravlenije i sud w Zapadnoj Rossii v carstvovanije Jekateriny II (laikr.: „Žurnal Ministerstva Narodn. Prosvieščenija" 1914 m. Nr. 2-7).

45. *Žukovič P.* Seimovaja borba pravoslavnavo russkavo dvorianstva s cerkovnoi unijei (do 1609 g.). 1901.

III. Pasiteiraujamos knygos.

1 *Gorbačevski.* Slovar drevniavo aktovago jazyka Sievero-zapadnavo kraja i Carstva Polskavo. Vilniuje 1874.

2. *Rubinštein S.* Chronologičeskii Ukazatel ukazov i pravitelstvennych rasporiaženii po gubernijam Zapadnoi Rossii, Bielorusii i Malorusii za 240 liet. (1652-1892). Vilniuje 1894.

PIRMOJI DALIS.

Vyriausiųjų teismų įsteigimas.

A.
Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo atsiradimas.

I.
Kunigaikščio teismas.

Viešpaties teismas. Patriarkinėj monarkijoj, kokia buvo Lietuva XIV — XV amž., teismas pridera kunigaikščiui, arba viešpačiui, kaip jis vadinasi anų laikų aktuose. Jisai yra viešpats ir vyriausias karo vadas; savo kariams ir bajorams už karo tarnybą jisai vieton algos dalija žemes, bet tų žemių nuosavybę jis pasilaiko sau, o dalija tik naudotis. Tais laikais kas buvo ar buvo laikomas savininku, tai tas turėjo teismą ant visų jam prideramųjų ir jo žemėj gyvenančiųjų žmonių. Taigi pats viešpats sprendžia visus ginčus del tų jo išdalytų žemių ir prižiūri karo tarnybos už jas ėjimą; perleisdamas savo žemes su žmonėmis, jis dar neišsižada savo teismo ant jų.

Galėjimas turėti teismą duoda viešpačiui keleriopos naudos, finansinės ir politinės.

Finansinė nauda. Teismo darbas duodavo pelno viešpačiui, nes visos mokamos „kaltės“ ėjo į jo iždą. Laikui bėgant tos įplaukos keičiasi ir net mažėja. Viešpats, perleisdamas žemes kokiam nors bajorui, iš pradžių sau pasilieka teismą ant ten gyvenančiųjų žmonių, bet vėliau turi jam perleisti ir teismą. Taigi dabar dvarininkas įgyja šitų teismo teisių ant savo žmonių tik perleidęs jas viešpačiui ir tai tik tiksliai paminėjęs šitą suteikiamame rašte. Šitokie perleidimai vėliau eina vis dažnyn, nes ponai spiria prie to viešpatį, ir jau 1457 m. privilegijoj jisai visai atsisako nuo teismo ant visų žmonių, kurie gyveno savose ponų ar jo aniems perleistose žemėse. Nebedarydamas teismo ant šitų žmonių, nustoja ir pelno, kurį iš to iki šiol gaudavo. Viešpačiui beliko teismas ant jo paties žmonių ir bajorų, tai reiškia tų, kurie gyveno jo dvaruose.

Viešpats gaudavo kaltes pinigais ne tik tikrojoj Lietuvoj, bet ir srityse. Bet visur tos įplaukos iš teismų ėjo mažyn. Mažėjo įplaukos ir iš miestų. Kurdamas miestus, viešpats teismo įplaukų daugumą perleidžia vaitui ir suolininkams, tik kai kur tepalikdavo sau tam tikrą jų dalį.

Pamaži ėjo mažyn ir pelnas iš teismo ant savųjų bajorų. Jeigu viešpats pats teisia, tai jis pats ir ima atlyginimą, o jeigu

teisia jo vietininkai, jo pastatytieji žmonės, tai jie ima kaltes, o gaspadoriui atiduoda tik jų dalį, o kartais ir nieko neduoda. Del to įplaukoms prižiūrėti teismuose, kaip antai vaivados teisme, turėjo būti prisiekęs raštininkas, kuris turėjo surašyti kaltes; o teisėjas gauna atlyginimą tik už darbą, vadinamą teisybomis. Kartais viešpats perleidžia sau prideramųjų kalčių dalį vaivadoms, seniūnams ir laikytojams, palikdamas sau jų $^{2}/_{3}$, o aniems duoduodamas $^{1}/_{3}$. Tik bajorų galvinės tenka ištisai jam. Iš teismo ant bajorų turėjo naudos ponai. Bet bajorų stiprėjimas privedė prie to, jog 1564 m. teisėjai, skiriamieji iš ponų tarpo, atsisakė nuo duodamo jiems pelno. Dabar teismas turi tarnauti visuomenei, o ne būti teisėjui vien pelno šaltinis. Be to dar, teismas jau atskirtas nuo administracijos, kuri vis dar liko ponų rankose. Berods, pasiliko vienas teismo administracijos organas, būtent pilies teismas, kuris po senovei dar imdavo kaltes į viešpaties iždą [1].

Iki XVI amž. viešpaties pelnas iš teismo buvo didžiausia jo įplaukų pozicija, o jau vėliau vis mažėja ir mažėja, kada kaltės eina į iždą, o ne viešpačiui [2]. Viešpats tik nenoromis išsižadėjo tos finansinės naudos, kurią gaudavo iš teismo, bet turėjo tat padaryti.

Politinė nauda. Iš pradžių viešpats laiko savo teisme visus savo valdinius, didesnius ir mažesnius. Tai duoda jam galimumo sekti jų gyvenimą, spirti pasiduoti jo valiai, būti jam, kaipo Lietuvos viešpačiui, ištikimais. Šitoj srity veikdamas, viešpats rūpinasi valstybės reikalais; Lietuvos interesų vardu, kaip jis juos supranta, viešpats reikalauja iš valdinių sau ištikimybės ir klusnumo. Nelengva buvo tas pradas pravesti. Viešpats griežtai reikalauja ištikimybės; įvairūs klodai kovojo prieš tą viešpaties pirmenybę, bet nedaug telaimėjo, nes tat būtų buvęs valstybės išardymas. Pavyko atskirti tik dalykus, liečiančius valstybę, nuo privačiųjų viešpaties dalykų. Bet visai panaikinti viešpaties teismo nebuvo galima.

Pasikeitus politikos jėgų santykiams, reikėjo kitaip sutvarkyti teismų sudarymą, prileisti prie jo ir atskirus sustiprėjusius luomus, duoti jiems siųsti savo atstovus į viešpaties teismą.

Atmainos teisme. Augant valstybės plotui, kylant ponų ir bajorų luomams, įvairėjant valstybės darbams, turėjo keistis ir kunigaikščio teismas.

Atmainos eina dviem kryptimis, žiūrint to, kas bus teisėju, ir to, kas bus teisiamas.

Pirmiau teisdavo pats kunigaikštis, del to jis važinėdavo po žmones, po savo dvarus. Ten piderą gyventojai sunešdavo jam pyliavas ir mezliavas, stotis, tuo jis mito, be to, dar gaudavo pelno iš savo dvarų ūkio. Plečiantis valstybei ir keičiantis ūkio gyvenimui, tokia tvarka ilgam negalėjo pasilikti, nes del daugybės bylų viešpats negali apsidirbti, ginčų užbaigimas užsitę-

[1]) *Kutrzeba - Janulaitis*. Lietuvos visuomenės ir teisės istorija.
[2]) *M. Dovnar - Zapolskii*. Gosud. choziajst. V. Kn. Lit. p. 125—131

sia, ir todel kenčia bajorai, kenčia valstybė, nes tat atitraukia viešpatį nuo kitų valstybės darbų, o teisingumo darbas apsistoti negali. Taigi pats viešpats, kad ir norėtų, jau nebegali to darbo atlikti, o turi pavesti jį kitiems. Iš pradžių tas darbas atitenka tiems, kurie arčiau jo stovi. Iš kitos pusės, šitie artimiausieji jo padėjėjai reikalauja to pavedimo, nes teismo darbas be pajamų duoda dar politinės jėgos; ekonomiškai įsigalėję, įsivyravę politiniame valstybės gyvenime, jau reikalauja, kad prileistų juos dalyvauti teisme. Vienur jie nori teisti greta kunigaikščio, drauge su juo, kitur patys vieni, bet del jų sprendimo galima šauktis į viešpatį, trečiur visai jį pašalina.

Viešpats savo vietoje stato savo valdininkus teisėjus, taigi jie dirba šitą darbą kunigaikščio pavedami. Iš pradžių jiems pavedami atskiri darbai, o paskui nuolatos dirba teisėjo darbą. Tai toks valdininkas ir bus nuolatinis teisėjas. Pavedęs teisti kam kitam, viešpats neišsižada savo senųjų teisiamųjų teisių, jis prižiūri savo teisėjo darbą. Ant jų galima skųstis viešpačiui. Panašiai būdavo daroma ir srityse, kur viešpatavo Lietuvos vasalai — sričių kunigaikščiai.

Ponai tikrojoj Lietuvoje ir srityse, kildami ekonomiškai ir politiškai, ėmė reikalauti, kad jie dalyvautų teisme. Viešpats juo toliau, juo labiau nusileidžia, del to ponai jau sėdi greta jo ar net jo vietoje.

Pavesdamas teisti kam kitam, vis delto kai kuriuos asmenis ir bylas viešpats palikdavo savo teismui. Tie žmonės priderėjo tik did. kunigaikščio teismui. Ilgainiui skaičius tokių, kurie pridera viešpaties teismui, vis eina mažyn, nes to reikalavo ponai; galų gale jam tepridera tik aukštesniųjų klodų dalis. Savo turiniu teismas jau pasikeitė, nors pavidalu dar ne, nes dar tebesivadina viešpaties teismu.

Iš karto nebuvo aiškiai nustatyta nei teismo formos nei jų teisės. Ilgainiui nusistatė tam tikri asesorių, maršalų, komisarų ir kitų vardų teismai. Juose dalyvauja viešpaties valdininkai ir artimiausieji jam ponai. Spręsdami bylas, kartais jie klausia paties viešpaties, kartais gi ne, tai tuomet galima jų sprendimą apskųsti viešpačiui.

Bylų teismingumas. Viešpaties teismui priderėjo įvairių įvairiausios bylos. Skaidantis valstybės darbams, keitėsi teismingumas. Iš pradžių jis buvo *teritorinis*. Viešpats teisė tikrojoj Lietuvoj, o srityse vietos kunigaikščiai. Paskui, einant valstybės centralizacijai, atsiranda išimčių. Jos atitenka šitam teismui del: 1) asmens privilegijų, 2) užimamosios vietos (urėdo) ar luomo, 3) šalių sutarties, 4) bylų rūšies.

Tuose visuose dalykuose išimtys keisdavosi, kartais tarp savęs susipainiodavo, tikslus padalijimas griežtai nebuvo pravestas.

Kunigaikštis galėjo ištraukti *visus* savo valdinius iš sričių teismingumo, pavesti juos savo teismui (Vakarų Europoj: ius evocandi). Tat buvo daroma tam tikru atskiru privilegijos raštu.

Tam dalykui pravesti parenkama gana įvairios formos: privilegija duodama tai suteikiant dvarą ar nuomą, tai net atskiru lapu, vadinamu *neteisiamuoju* ar *uždengiamuoju*[1]). Tų lapų būdavo nemaža, ir vėliau ponams tekdavo daug kariauti su tuo, nes šitą privilegiją norėjo vieni sau pasilikti.

Ponai savo būkle buvo išskirti: jie pridera viešpaties teismui. Jam pridera ir viešpaties valdininkai visose bylose, taip pat ir „svečiai", tai reiškia svetimšaliai.

Išimtys būdavo ir del bylų rūšies. Tai esti tais atvejais, kai eina apie valstybės ar viešpaties reikalus, bus tai vadinamosios „svarbiosios bylos" (causae graves). Čionai maža pasitaikydavo pilietinių (civilinių) bylų del žemės ir kitų dalykų, daugiausia būdavo politinių ir baudžiamųjų. Taigi viešpaties teismui pridera tokios bylos: visa, kas liečia viešpaties dvarus, priderėjimą bajorams, politikos bylos, pasipriešinimai viešpaties valdininkams, bylos del nusidėjimų laikinėj viešpaties būstinėje ar net teisme, valdininkų nusižengimai, nusidėjimai prieš žemės gynimą, del garbės įžeidimo ir t. t.

Tų išimčių susidarė perdaug, kad jau reikėjo jos mažinti, tat ir buvo padaryta 1564 m., išleidus tam tikrą privilegiją, kuri buvo įnešta į II Statutą. Tenai išskaityta, ką gali teisti viešpats. Ir tasai jam prideramųjų bylų skaičius pasidarė visai mažas[2]). Be abejo, nenoromis ir po sunkių kovų viešpats išsižadėjo šitų savo teisiamųjų teisių.

Už tatai daugiau davė jam darbo naujas dalykas — *apeliacijos*[3]).

Teismo vieta. Teismo vieta buvo ten, kur buvo nuolatinė viešpaties buvainė, taigi Vilnius. Bet teismas būdavo ir kitur, kur viešpats laikinai apsistodavo, taigi teismo vieta galėjo būti didelės ar mažos pilys, — bet visuomet Lietuvoje. Tačiau kartais būdavo ir svetur, už valstybės sienų, būtent *Lenkijoj.* Tuomet bylininkai su visais savo reikalais vykdavo tenai. Yra likę viešpaties sprendimų, padarytų Krokuvoj, Lvove, Petrakave ir t. t. Kai kurie Lietuvos ponai lydi jį ir į Lenkiją. Ir čia, pasitaręs su jais, jis daro sprendimus. Tatai turėjo daug nepatogumų ir viešpačiui ir bylininkams, todel viešpats, matydamas tat, dažnai atiduodavo jam prideramą bylą ponų teismui arba atidėdavo, kol, sako, grįšiąs į Lietuvą ir tenai pasitarsiąs su ponais.

Bylininkams del to dar nepatogiau. Lietuvos ponai, vyraują, valdą jos klodas, negalėjo su tuo sutikti. Jie negalėjo sutikti, kad daugybė svarbių Lietuvos gyvenimui dalykų būtų perkeliama į užsienius, kad viešpats svetur ilgai gaištų. Ir jie stengėsi tat panaikinti. 1535 m. seimas protestuoja prieš teismą, daromą Lenkijoj, viešpats spiriasi, sakydamas, jog visur galįs ir turįs

[1]) Liet. Stat. 1529-VI-8.
[2]) 1566 Stat. IV, 2.
[3]) *Jasinskii*, 23—143.

daryti teisingumą, o ir Statute tat nesą uždrausta (VI. 1, 2). Ponai nenusileido ir 1542 m. Brastos seime nutarė, jog negalima šaukti tieson į Lenkiją. Bet ir po to vis delto būdavo tokių atsitikimų, kad viešpats darė teismą Lenkijoj. Ir vėl ponai protestuoja, vėl seimas primena apie tat, pav., 1551 m. Galų gale ponai laimėjo; užsieniuose sprendimų nedaroma, dargi draudžiama tat daryti (*A*. IV, 61)[1].

Ponų Tarybos teismas. a) Su viešpačiu. Lietuvos ponai, vis labiau ir labiau įsigalėdami, stengėsi jau nuo Vytauto laikų dalyvauti teisme. Kunigaikštis spyrėsi, sakėsi, kad teisti tai jo, o ne kieno kito, teisė ir pareiga, bet ponai pamaži pasirūpino, kad jis vienas, be jų, teismo nedarytų. Tat jau randame Kazimiero teisyne (§§ 12, 21), 1492 m. privilegijoj, Pirmajam Statute (I 14, 20). Naująja teisine tvarka D. Kunigaikštis negali atimti urėdų ir dvarų be teismo, o teisme dalyvauja Tarybos ponai. Jie taip pat sprendžia ginčus del žydų privilegijų (1566. V. 26).

Kai kurie ponai buvo tos nuomonės, jog jie nepriderą nė Ponų Tarybos *teismui*. Sykį, kilus ginčui tarp dviejų galingų ponų, Radvilos ir Goštauto, Radvila iškėlė Tarybai tokį atmetimą, tai esąs neprideramas teismas, jo bylą galėtų spręsti tik pats papa, bet viešpats ir taryba su tuo nesutiko ir svarstė šitą bylą.

Kartais kreipdavos į Romą, į papą, prašydami jo teismo kitu pagrindu. Būdavo atsitikimų, kad viešpats leisdavo tat daryti, jeigu, pav., paliečia testamento, šeimos santykių, bet nesutiko ir draudė liesti tenai žemės turtus, skirdamas už kreipimąsi net mirties bausmę[2].

Pirmiau kaltės dovanojimas priderėjo viešpačiui, dabar tat daro abu drauge: viešpats su Taryba.

Ponai, sėdėdami teisme su viespačiu, nebuvo tik patarėjais; jie aktingai dalyvauja darbe, bendrai veikia. Iškilus ginčams, nesusitariant abiem pusėm (viešpačiui ir tarybai), turėjo paimti viršų tas, kas tuo laiku buvo stipresnis, kas turėjo daugiau prityrimo, o pas ponus buvo daugiau ir jėgos ir prityrimo.

Tarybos ponų skaičius įvairus. Svarbesniais atsitikimais būdavo didesnis jų skaičius, kuo daugiausia jų buvo seime. Nuo XV amž. virto įpročiu daryti teismą seimo laiku, pačiame seime. Dargi teismo sesijos kartais vadinosi taip pat *seimais*. 1566 m. Statutas (antrasis) reikalauja, kad politikos bylas nagrinėtų tik visuotinasis seimas. Šie ponai, vykdami į seimą, susirenka prieš jį, daro teismą, nagrinėja bylas. Taigi esti teisiamieji ir visuotinieji seimai.

a) Be viešpaties. Išvažiavus viešpačiui į Lenkiją, ponų Taryba visai jį pavaduoja Lietuvos valstybės valdyme. Visas bylas, kurios šiaip pridera viešpačiui, nagrinėja jinai. Kartais ji, kaip ir viešpats, įgalioja vieną ar kelis ponus ištirti bylą ar

---

[1]) *Malinovskij*, II. 207—209.

[2]) *Lietuvos Metrika*, t. I p. 627—8, 679—81, 790—4 (knyga II Nr. 75, 104, 170—1509, 1511 ir 1512 m.)

net ją išspręsti. Dabar sprendžia bylą Tarybos ponai vieni, kartais jų sprendimus tvirtindavo viešpats. Teismų vieta — viešpaties rūmai Vilniaus mieste.

Kadangi ir pati Taryba negali nuolatos rinktis, o spręstinųjų dalykų susirinkdavo nemaža, tai reikėjo mažinti teisėjų skaičių, ir būdavo kokio vieno pono teismas — vyskupo, vaivados, seniūno (Žemaičių, Lucko), kanclerio ir t. t., kuriems viešpats ar taryba buvo tą darbą pavedus; o pavesdavo ji kartais vienam atsitikimui, kartais net didesniam tokių bylų skaičiui. Bet jeigu tuo laiku del ko nors būtų susirinkę Vilniuje ir daugiau ponų, tai jie gali dalyvauti šitame teisme.

Vėliau ponai įgyja galios, jau savo teise dalyvauja teisme, ne viešpaties malone ir jo pavedami [1]).

Bajorų teismai. Bajorai, kaipo kariai, iš pradžių priderėjo viešpaties teismui. Juo toliau, juo labiau jie išsprunka iš po jo teismo. Viešpats, pavesdamas dvarus valdyti laikytojui ar vietininkui, perduoda jam teisę ir pareigą teisti ten gyvenančius bajorus. Taigi šitų laikytojų ar vietininkų žinioj buvo visi ten gyveną valstiečiai ir bajorai. O jeigu kurioj apskrity nebuvo viešpaties vietininkų, tai bajorus teisė tijūnai, bet tat būdavo rečiau: paprastai bajorus teisė vaivados, seniūnai. [2])

Viešpats už įvairius nuopelnus dalydavo ponams žemes. Dabar kartais kildavo ginčų, ar teismas ant tenykščių bajorų jiems pridera. Kai del valstiečių, tai viešpats senai išsižadėjo savo teisių teisti juos. Vienoj byloj Gornostajus 1538 m. tvirtino, jog tarnaują bajorai pridera *savo pono* teismui, o netarnaują — viešpaties ar tarybos, o tiksliau pasakius — vyresniojo vietos valdininko, kaipo antai — vaivados, seniūno ir t. t. [3]).

1542 m. jau įsigalėjo ta nuomonė, kad bajorus teisia vaivados, seniūnai, laikytojai kiekvienas savo paviete [4]).

Savieji kitų luomų teismai. Galima pastebėti teismų sutvarkymo srityje dvi krypti. Iš vienos pusės atimama teismas iš kunigaikščio, pavedama jisai ponams — ant pačių ponų, jų bajorų, valstiečių, o iš kitos pusės atsiranda nauji, savaimingi teismai, kurie kuo mažiausia rišasi su anais. Jie atsiranda atskiriems luomams. Pirmiausia įsigijo juos *bažnyčia.* Gudų srityse rytų (graikų) bažnyčia, dar prieš ateinant tenai lietuviams, turėjo tų teisių iš savo kunigaikščių; vakarų (katalikų, lotynų) bažnyčia gavo tat Lietuvai apsikrikštijus 1387 m. tam tikra privilegija. Kunigų teismams pridera bylos ant jų žmonių, o ant jų pačių — jų vyskupams.

Taip pat neįėjo į tą teismų sąrangą, nepateko seniūnams ar vietininkams *miestėnai,* kurie turėjo savo teismus [5]).

---

1) *Malinovskii,* II. 1
2) *Liubavskii,* Obl. Dopl. 625-7.
3) *Malinovskii,* II, 2, p. 216.
4) ten pat 201-9.
5) *Liubavskii,* 628, 635.

Santrauka: Suvedus į krūvą, kas anksčiau pasakyta apie teismų formą ir sąstatą, būtų galima duoti šitokią teismų schemą:

1) Viešpats vienas, bet tai išimtis.
2) Viešpats su ponais:
   a) su visais — seimo teismas,
   b) su nuolatine jo dalimi.
3) Atskiri tarybos nariai, vietoj viešpaties (asesoriai),
4) Taryba, pilnai pavaduojanti viešpatį,
5) Valdininkai ir ponai, priklausantieji viešpaties ir Tarybos (*vad.* maršalų)[4].

II.

Apeliacija, arba atšaukimas.

Atšaukimas. Iki šiol viešpats vienas buvo teisėjas, į jį šaukėsi visi, o dabar teisiamųjų organų skaičius padidėjo. Reikia nustatyti šitų teismų santykį su viešpačiu. Nors ir buvo įvesti nauji teismai, bet kildavo klausimas, ar galima anuos aplenkti ir kreiptis stačiai į viešpatį. Del to tai dažnai turintieji reikalų kreipdavosi stačiai į jį, o viešpats taip pat nieko blogo čia nematė, darė teismą, dargi sakės neturįs teisės atsakyti teisingumo, jeigu žmonės to iš jo norį. Tais laikais tat buvo suprantama ir aišku. Bet buvo nepatogu daugeliu atžvilgiu, ir jau Pirm. Statutas uždraudė tat daryti (VI § 2).

Be abejo, norintieji ir galintieji prieiti prie paties viešpaties nesiliovė ir vėliau tat darę, bet jau sąmoningai jį klaidindami — visai neminėdavo, kad jų byloje yra jau padarytas sprendimas. Priešingoji pusė, be abejo, į tat nurodydavo, tuomet viešpats tokios bylos nebežiūrėdavo.

Pavedus bylų nagrinėjimą teisėjams, o pasilikus tik svarbiąsias bylas ar didžiuosius asmenis, viešpačiui vis delto liko priežiūra tų teisėjų, jų sprendimų, nuo šito viešpats neatsisakė, o tarybai pakeičiant viešpatį teismo srityje, prižiūrimos jo pareigos ir teisės atitenka jai.

Teisėjo skundimas. Iš pradžių nepatenkintoji pusė skundžiasi viešpačiui ant *teisėjo*, kam jis blogai sprendęs: ji visai aplenkia savo priešininką. Ir tikrai kartais būdavo, kad viešpats priteisia ieškoti nuostolių iš teisėjo ar teisėjų. Tai ir buvo pirmykštis *atšaukimas*. Svarstant atšaukimą, ėjo byla su teisėju, nes pats jo sprendimas nebuvo liečiamas. Teisėjas turi ginti II instancijoj savo sprendimą, tas pats buvo ir aukščiau einant (III ir IV inst.). Tai darydavo del to, kad tarė, jog teisėjas blogai išsprendęs bylą del blogos valios. Ilgam taip pasilikti negalėjo, nes turėjo greitai pastebėti, kad gali būti blogas sprendimas ir iš geros teisėjo valios. Todel jau ir tuomet būdavo atsitikimų, kad žiūrėjo paties spren-

---

[4]) *Vladimirskii-Budanov*, p. 104-106.

dimo, tai šitokiame atsitikime jį panaikindavo. Ir Pirm. Statutas laikosi tokio prado: jeigu blogas teismo sprendimas, viešpats baudžia teisėjus, o patį jų sprendimą atmaino (IV § 1). Antrajame Statute (1566 m.) liko dar senieji pradai, vartojamas tas pats atšaukimas,— eina byla su teisėju, bet yra jau ir nauja formula (IV 21, 61), kur pripažįstama, kad veikia ne būtinai piktoji teisėjo valia.

Į ką skųstis. Atšaukimo klauso viešpats ir Taryba, kartais viena Taryba, ar viešpačiui jai pavedus, ar ir be to.

Pirmasis Stat. (1529 m.) sako, kad galima šauktis į Ponų Tarybą tik nesant viešpaties Lietuvoje. Ar galima skųstis šituo Ponų Tarybos sprendimu? Statute nerandame atsakymo, bet praktikoj buvo daroma, bent tat leidžia 1542 m. seimo nutarimas.

Palengvėle susidaro daugiau instancijų. Ant *laikytojo* ar *seniūno* galima skųstis *vaivadai,* ant šio į Ponų Tarybą, o ant šios — viešpačiui. Instancijų skaičius ir sistema dar nenusitovėjusios. Todel kartais buvo galima pradėti stačiai nuo vaivados aplenkus laikytoją ar seniūną, tuomet vaivada būdavo I instancija.

1542 m. seimo nutarimas patvirtintas seime 1547 m., ten jis buvo praplėstas. Pridėta dabar, kad Tarybos sprendimais galima skųstis į viešpatį, net jam esant Lenkuose, nors tenai prie jo ir nebūtų Lietuvos ponų. Šita naujovė buvo priešinga iki šiol ėjusiam politiniam Lietuvos valstybės gyvenimui, o gal būti ji atsirado del laikinio vieno kito pono intereso, tai ji ilgam ir nepasiliko.

1551 m. buvo nustatytos tokios instancijos ir šitokioj eilėj:

1) pavieto teismas (vaivados vietininkas ar paseniūnis su prisiekusiais iš bajorų),

2) atšaukimai eina į vaivados ar seniūno teismą,

3) ant antrojo eina į viešpaties teismą su Tarybos ponais ar į vienų Tarybos Ponų teismą (teisiamasis seimas),

4) pagaliau viešpaties teismas, jeigu Taryba sprendė bylą be jo.

Viešpats sprendžia Vilniuje teisiamaisiais rakais[1]). Dabar jau apeiti bent kokią instanciją nebegalima, kas buvo dar leidžiama 1542 m.[2]).

Dekreto galia apsiskundus. Sykį parašytasis dekretas (sprendimas) neliečiamas. Juk iš pradžių ginčas ėjo su teisėju, del to jo sprendimas ir buvo vykdomas. Jeigu kas ir pareikštų, jog jis duoda atšaukimą, tai vistiek dekreto stabdyti negalima (Pirm. Stat. VI, 6). Tik jeigu atšaukimas teisingas, sprendimas buvo atmainytas, tai ginčijamąjį daiktą grąžindavo iš to, kam neteisingai priteista, o nuostolius, del to atsiradusius, moka teisėjas (VI, 1)

---

1) *Malinovskii,* II 2 p. 241 — 248,

2) *Jasinskii,* 191,

Teisėjas, darydamas neteisingą sprendimą, galėjo peržengti rašytąją teisę (Statutą), privilegijas, net senovės įpročius[1]).

Vėliau pradedama skirti skunda ant teisėjo nuo skundos del jo sprendimo. Tarus, jog net esant blogam sprendimui ne būtinai kalta bloga teisėjo valia, reikėjo žiūrėti kitaip į jo sprendimų vykdymą; dabar Antrajame Statute 1566 m. griežtai pasakyta, jog apsiskundus sprendimas nevykdomas (IV. 61).

Duodantis atšaukimą, Statuto žodžiais, turi šitaip elgtis: „Bet tas, kas atšaukia, negali sakyti teismui piktų žodžių prie atšaukimo, o tik tais žodžiais prabilt: pons teisėjau, šitas tavo sprendimas man atrodo ne pagal įstatymą, atsišaukiame su tuo į jo malonybę viešpatį". O kol aukštesnis teismas neišspręs ginčo tarp šalių, teismas savo sprendimo nevykdo (IV, 62).

Galutinių sprendimų galia. Ar visuomet turi galią sykį padarytasis ir įsigalėjęs sprendimas? Ar viešpats gali jį panaikinti savo nuožiūra? Praktikoj būdavo tokių atsitikimų, kad viešpats savo pirmatakų ar savo paties sprendimus naikindavo. Tat pagamindavo nepastovumą ūkio santykiuose ir sukeldavo taip ponų taip bajorų tarpe pasipriešinimą. Del to tai viešpats ir pasižada duodamose privilegijose nei savo paties nei savo pirmatakų sprendimų neperžiūrinėti, jų negriauti.

1529 m. Stat. baudžia tą, kas stengsis sugriauti įsigalėjusį sprendimą, 1566 m. Stat. pakartoja tą dėsnį. Bet ir po to kartais esti, kad viešpats vis delto daro išimtį: peržiūri savo paties sprendimą[2]).

Rakai. Kvorumas. Aukštesniuose teismuose jau atsiranda daugiau nuolatinio darbo, del to tenka nustatinėti periodinius rakus byloms nagrinėti. Taryba rinkdavosi vieną sykį į metus trečią gavėnios savaitę (VI, 5);[3]) neabejotina, kad vėliau būdavo 2 sykiu, bent po 1531 m. Taip buvo paskirta praktikoj; kartais vėl keisdavo: 1551 m. rakai buvo 1 sykį, 1554 m.—2 sykiu[4]).

Tokie ponų susirinkimai, teismui šaukiami, vadinosi seimais, rakų seimais, teismo seimais ir t. t.

Šito teismo vieta būdavo Vilniuje.

Kai del reikalingų posėdžiui ponų skaičiaus, tai jo nenustatyta; kiek susirinkdavo, tiek užtekdavo (VI, 7). Bet sykį susirinkę jie turėjo bylas baigti, negalėjo išvažinėti jų neišnagrinėję (VI, 6).

Ar laiku prasidėdavo posėdžiai, ar daug ponų atvykdavo į posėdį — nėra žinių. Bet vienas dalykas atrodo tikras: savo uolumu tame darbe ponai nepasižymėdavo [5]).

1563 — 64 m. reformos. Bajorai buvo nepatenkinti ir pirmųjų instancijų teismais, ir atšaukimais ant jų. Jie reikalauja

---

[1]) *Jasinskii*, 149, 158.

[2]) *Malinovski*, II, 2, 249—251.

[3]) *Jasinskii*, cit. v. p. 174 — 8 (Jisai nurodo, jog spausdint. Statuto tekste esanti įsibrovus klaida).

[4]) *ten pat* 178 — 179.

[5]) *ten pat* 181 — 5.

renkamųjų bajorų teismų. Pirmą sykį jie iškėlė tat 1554 m. seime. Reikalaujamos reformos tikrai buvo padarytos Bielsko seime 1564 m.: tuomet įkurti bajorų teismai, o ponai patys išsižadėjo savo privilegijų.

Dabar atsirado nauji teismai: pilies, žemės, pakamario. Berods, pirmuoju du teįkurti Bielsko seime 1564 m., o pakamario teismas metais vėliau, apie jį nebuvo prirenktojo II Statuto teksto pradžioj, o įvesta nutarus 1565 m. seimui Vilniuje.

Pilies teismui pavesta daugiausia nagrinėti baudžiamąsias bylas, žemės teismui – pilietines, pakamario — sienų ir ežių bylas.

Pilies teismo viršuje stovi tos vietos laikytojas arba jo vietininkas, jo paskirtasis iš čiabuvių bajorų teisėjas (grodzki, zamkowy sędzia), tai tas pats, kaip ir reikalaujamasis I Statute, tik ten turėjo būti 2 bajorų atstovu.

Atšaukimas, apeliacija, del tų naujųjų teismų ėjo į viešpatį, bet ne visuomet tiesiog. Iš pilies teismo, jeigu jame pirmininkavo vietininkas ar paseniūnis, buvo galima šauktis į vietos laikytoją, tas vėl teisė, o jau del jo sprendimo galima buvo šauktis į viešpatį.

Dabar, pravedus tą reformą, Ponų Taryba nebėra teismas. Liko vienas viešpats, nėra jokios tarpinės instancijos. Del šito padaugėjo bylų skaičius pas viešpatį, kaipo apeliacijos instanciją.

Neskųstini sprendimai. Apeliacijos teisė 1566 m. statute suvaržyta, ne visuomet buvo galima skųstis. Negalima šauktis aukščiau, jeigu: 1) į skundos pamatą del apsiėmimo padėtas neginčijamas, tikras dokumentas, ir juo remiantis išspręsta, 2) atšaukimas paliečia pašalinius, forminius ar nesvarbius bylojimo (processo) dalykus, o neliečia „svarbiojo dalyko" sprendime, bylos esmės, vadinas, yra skunda atskirais teismo veiksmais, bylos dar nebaigus, 3) atšaukėjas pats teisme pripažino save kaltu ar anos pusės pretenzijas teisingomis (1566—IV 63).

Lietuvos Statutas atšaukimams suvaržyti buvo toliau nuėjęs, negu tat darė lenkų teismai, kur atšaukimai buvo beveik niekieno nesuvaržyti.

Vis delto ir dabar begalės bylų galėjo patekti pas viešpatį.

Berods, buvo dar viena priemonė atšaukimams sulaikyti — baudimas už skundą. [1])

Jau I Stat. (1529 m.—IV, I) už nepamatuotą atšaukimą skiriama bauda pinigais teisėjo naudai, nes skunda buvo ant teisėjo; paskirta buvo 12 rub. [2]), tais laikais gana didelė suma, jeigu skunda bus atmesta. Tuo keliu mažiau pasiturintiems atimta atšaukimo (apeliacijos) teisė. Ne be reikalo žinomas tų

---

[1]) *Jasinskii,* 216 — 7.

[2]) Liet. rub. — 100 sk. Pinigų vertybei palyginti gali būti šitokios kainos A. St. (1566) (XIII 8 — 9): jautis — 80 sk., meitelis peniukšlis — 50 sk., žąsis — 3 skatikai ir t. t.

laikų Lietuvos rašytojas Mykaila sako, jog didelėmis pabaudomis panaikinta apeliacija. [1])

II Statute (1566 m.) padaryta atmainų, dedama baudos, bet jau gerokai pakeistos ir daug mažesnės; bene deda baudų pakamariui, žemės ir pilies teismui. Nors iš paties Statuto teksto tat nėra aišku. [2])

Teismų gerinimas. Šitoji teismų reforma, padarytoji 1564-65 m., nebuvo pilna, apsistoti ji negalėjo, ji dargi kai kur įnešė tik painiavų į esamą būklę. D. Kunigaikštis turėjo ir be to daug kito darbo, dabar del atšaukimų į jį pridygo darbų dar labiau. Žygimantas žada pabaigti bylas, kurių nebuvo pabaigę jo pirmtakūnai — Kazimieras ir Aleksandras. Taigi buvo tokių nebaigtų bylų, kurios turėjo jau 40 metų.

Del atidėliojimų (limitacijų) nebaigtųjų bylų skaičius vis augo ir augo.

Bajorai, įgydami politinės sąmonės, stiprėdami, ėmė daugiau ir daugiau žiūrėti į teismų sąrangą. Jų reikalavimai dažnai liečia teismus. Ir tikrai, juo toliau, tuo labiau įstatymai daugiau ir daugiau teismams duoda vietos. Statutuose skaičius straipsnių, kurie liečia teismus, auga. Šitas matyti iš šių skaitmenų, nurodančių, kiek kokiam Statute buvo straipsnių apie teismus.

1529 m. I St. VI perskyrimas turi 37 str., tat sudaro $^1/_8$ viso St.

1566 m. II St. IV perskyrimas turi 70 str., tat sudaro $^1/_5$ viso St.

1588 m. III St. IV perskyrimas turi 110 str., tat sudaro $^1/_4$ viso St.

Tuo reikalu gerinami, plečiami įstatymai. Jie kalba apie teismų veiksmą; reikia prieiti ir prie pačių teismų organizacijos.

Vyriausiojo teismo reikalas. Politinės atmainos, unijos darymas, karalių rinkimai, nesutrukdė Lietuvos bajorų darbo del teismų ir bylojimo pagerinimo.

Ieškoma naujų kelių teismui sutvarkyti, daroma bandymų savaip pašalinti teismų kliaudis, užpildyti pastebėtas spragas.

Brastos seime 1566 m. Žemaičiai reikalavo, kad atšaukimai (apeliacijos) neitų per Nevėžį, kad Žemaičių byloms nagrinėti užteksią seniūno, jis galįs atsiklausti karaliaus, o spręstų Žemaičiuose [3]).

1567 m. Gardino seime bajorai prašė paskirti „referendarus šitoms apeliacijoms žiūrėti tiek, kiek Jo Mylista karalius ras reikalingu". Jis atsakė, kad „yra tam senų valdininkų, kurie šitų dalykų žiūrės, o ypatingai penki maršalkos ir ponai antspaudininkai" (t. r. kancleris ir pakancleris). [4])

---

[1]) *Michalo Lithuanus,* De moribus tartarorum, p. 38 (*Jas.* 213 ap.)
[2]) *Jasinskii,* 214 – 6.
[3]) *Dov Zapolskii,* Dok. M. J. 200 — 1.
[4]) Ištrauką iš šito nutarimo išspausdino *Jasinskii* p. 27 — 28.

1568 m. Gardino seime bajorai dėliai daugybės nepabaigtų bylų ir jų atidėliojimo prašo pavesti jas nagrinėti Ponų Tarybai senuoju Statutu, vadinas, Taryba būtų atgaivinta kaipo teismo organas. Viešpats, matyti, nenori išsižadėti jam atitekusių teisių peržiūrinėti bylas, nurodė į Bielsko 1564 m. privilegiją, kuria ponai buvo išsižadėję savo teisių, del to nesutiko su šituo prašymu [1]).

Bajorams perlaužus ponų galybę, įsitaisius pavietų teismus, dalyvaujant bendruose teismuose, nesant patenkintais senaisiais ponų teismais, o karaliui negalint pačiam apsidirbti, turėjo iškilti klausimas apie vyriausiojo teismo įsteigimą. Karalius negali apsidirbti, prisirinko daugybę bylų, o laiko tam darbui turi permaža. Žygimantas III Augustas Liublino seime pats rado reikalingu nurodyti, jog reikės kurti vyriausiasis teismas vieton karališkojo; kad valstybė taip išaugus, jog jis negaljs patenkinti tų visų, kas prašo jo teismo, „o be teisingumo, sako, jokia valstybė negali stipriai stovėti“ [2]).

Lietuvos ponai ir bajorai pareiškė norą, kad būtų daryta atmainų teismuose, nes rūpėjo bylų nagrinėjimo pagreitinimas. Čionai pastebėta skirtumas tarp lenkų ir lietuvių bajorų reikalavimų: anie rūpinos karaliaus pašalinimu iš teismų, lietuviams šita klausimo pusė kuo mažiausiai terūpėjo [3]).

Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas. 1572 m. mirus Žygimantui Augustui, paskutiniajam iš Jagėlų, buvo dvi tarpkarali per keletą metų. Nebeveikė paprastieji teismai, turėjo veikti kiti, del to įsitikinimas, jog karalius yra teisės šaltinis, jog juo tvarka palaikoma, gerokai turėjo nukentėti ir sumažėti. O paskui pamažėli turi įsigalėti mintis, jog karalius visai nepridera prie teismo, nes ne jis teismą daro, ne jo vardu eina. Niekur nebuvo, kad viešpats būtų pašalintas nuo teismo, o čia, Lietuvoj ir Lenkijoj, tat įvyko: vyriausiasis teismas turi ir gali būti iš bajorų malonės, nors kartais kitais keliais kai kurios bylos paiekdavo viešpačiui [4]).

Kuriamas Vyriausias teismas, dargi pradeda jis veikti, nors negalima tiksliai nustatyti, kada jis pradėjo veikti. Galima tarti, kad praktikoj ėmė veikti pirmiau, negu išėjo atskiras apie jį įstatymas.

Vilniaus suvažiavime (seime) 1574. X. 20. kalbama apie vyriausiųjų teismų reformą. Naujai išrinktojo karaliaus Indriko (prancūzo Valois) kvieslys savo kalboje į Lietuvos luomus sakė apie vyriausius teismus Lietuvoje [5].) Tarpkaralės metu veikė vyriausi teismai, tat patvirtina Indriko artikulų § 14, toliau mini tat konvokacijos seimai 1574. IX. ir 1576. II. Indriko artikulų § 14 įgalioja Lietuvos luomus išdirbti įstatymo sumanymą apie vyriau-

[1]) *Jasinskii*, 234 — 6; *Dovnar-Zapolski*, akty 482 — 3.
[2]) *Liubl. Seimo Dienynas*, p. 59 4.
[3]) *Jasinskii*, 237 — 40.
[4]) *Vladimirskii-Budanov*. p. 97.
[5]) *Balzer*, G. Tryb. Kor., p. 244 prier. Nr. 8.

siuosius teismus. Del to tai vėliau, kai išėjo Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo įstatymas, tenai pačioj pradžioj minimi Indriko ir Stepono artikulai.

Varšuvos seime 1578 m. priimta Karūnos (Lenkijos) Tribunolas, o Lietuvai žadėta skyrium, kai Lietuva susivažiuos ir aptars tą reikalą per Mykolą tais pačiais metais. Seimeliai buvo gegužės mėn., susirinko per mykolines.

Seimui, kuris prasidėjo pabaigoj 1579 m. ir pasibaigė 1580 m. sausio 9 d., buvo paruoštas ir įteiktas sumanymas įstatymo apie apeliacijos teismą. Juo remiantis, karalius nepridera prie teismo, viską daro bajorų išrinktieji teisėjai. Lietuvos atstovai jį priėmė, karalius sutiko, bet nebuvo paskelbtas, nes tuomet nė viena konstitucija (įstatymas) nebuvo priimta [1]).

Lietuviai po to susirinko Vilniuje 1580 m., tuomet ėjo kalba apie karą su Maskva, karalius pažadėjo ten paskelbti jau pasirašytąjį įstatymą. Ir tikrai 1584 m. jis buvo paskelbtas[2]), taigi jis neperėjo bendrojo su lenkais seimo, del to nėra patekęs į „Volumina Legum", tik buvo ten pažymėta, jog Lietuvai jis išduotas [3]). Dar sykį žiūrėjo Lietuvos suvažiavimas Vilkaviškyje (Gardino) 1584 m., tat paskelbė karaliaus raštas 1586 m. [4])

Liubline unija padaryta, Lietuvos bajorams spiriant, bet ir jų tarpe nekyla nė minties turėti bendrą su lenkais teismą.

Lietuva traukiasi nuo Lenkijos. O padarius uniją, nagrinėjimas seime vienų Lietuvos bylų pasidarė visai negalimas. Be to, nauji viešpačiai, renkami iš kitų kraštų, nemokėjo gudų kalbos, privalomos tuomet Lietuvoje teismo kalbos.

Naujasis teismas negalėjo būti senuoju Ponų Tarybos teismu, kuriame sėdėtų tarybininkai, vadinami dabar senatoriais, o tegalėjo būti bajorų teismu. Padarius Liublino uniją turėjo kilti klausimas, ar bus vienas bendras Lenkijai ir Lietuvai teismas, ar skyrium? Lietuvos bajorai, nugalėję ponus ir privedę Lietuvą prie Liublino unijos, jau atvėso prie lenkų, nebenorėjo daugelio to rašto nuostatų vykdyti, del to visai nekalbėjo apie bendrąjį vyriausiąjį teismą. Buvo ir kitų kliūčių. Lietuva turi atskirus įstatymus, skyrium nuo Lenkų, rašytuosius įstatymus, Lietuvos Statutą, o lenkai jo neturi. Lietuvoj lenkai laikomi svetimšaliais, nei žemių, nei urėdų gauti negali; bajorai nenorėjo jų įsileisti, naikinti Statuto nenori, kurį ne taip senai buvo ištaisę ir dar taisė. Rašto kalba kitokia, negu lenkų teismų, visi raštininkai turėtų persilaužti ir perimti kitą kalbą, tat sudarytų naujų sunkenybių, atsilieptų į visus kitus teismus, reikėtų tas naujoves įvesti ir pilies bei žemės teismuose.

Pasirodo, kad ir visoms toms žemėms, kurios priderėjo Lenkijai (Karūnai), negalėjo būti vieno bendro teismo: kur veikė

---

1) Prakalba į Vyr. Trib. Įst.
2) *Jasinskii,* 234—253.
3) *Vol. Leg.* II, 1020.
4) *Leontovič,* p. 208 (cit: Ak. Zap. R. III Nr. 161.)

kiti savi įstatymai, lenkai nenoromis turėjo sutikti, kad būtų įkurti aniems savo vyriausieji teismai. Taip padaryta Rusinų žemėms, atplėštoms 1569 m. nuo Lietuvos (Kijevo, Valuinės, Braclavos), kur veikė antrasis Lietuvos Statutas, jai įkurtas atskiras Tribunolas (berods, neilgai tvėręs)[1]; buvo ir Lenkų Prūsuose, kurie turėjo savo teismus, galėjo šauktis į karalių, nors ir buvo įkurtas Lenkijos (Karūnos) Tribunolas. Nutarta Prūsams įsteigti atskirą Tribunolą[2]). Lietuva įsisteigė Tribunolą, neperleidus jo įstatymo per bendrąjį su Lenkais seimą.

B.

Vyriausiasis Lenkijos Tribunolas.

I.

Karaliaus teismas.

Jo atsiradimas. Karalius buvo laikomas pas lenkus teisės šaltiniu, jos nešėju ir atstovu, bet jisai buvo kartu ir aukščiausias teisėjas. Šitoji mintis vyrauja pas lenkus iki XVI amž. Taigi karaliaus darbas platus, jis gina šalį nuo priešų, prižiūri ir daro joje teisingumą, daro tvarką. Ir del to visur ir visuomet galima šauktis į karalių. Bet ne visuomet taip būdavo. Kurį laiką karaliaus valdininkai darydavo jo vardu teismus, spręsdavo ginčus, ir del jų sprendimų negalima buvo skųstis; arba susieidavo ponai ir darydavo teismus savųjų tarpe ar ant tų bajorų, kurie buvo žemesni ir jų priklausė.

Bet XV amž. kylantieji ir stiprėjantieji bajorai pradeda ir sau reikalauti teisių, nori išsivaduoti iš po ponų teismų, todel reikalauja, kad karalius o ne ponai juos teistų, kad pats karalius būtų jų teisėju. Anie teismai galį būti, jie galį pasilikti, tik dabar turį virsti žemesniaisiais, o karalius būsiąs ir ant jų aukščiausias teisėjas.

Antra vertus, to paties nori ir karalius, tik del kitos priežasties. Jam rūpėjo visą valstybės valdžią paimti į savo vieno rankas, surinkti ją į vieną vidurkį, o tuo jisai pats būtų. Taigi karalius nori surinkti pas save ir visą teisiamąją valdžią. Dar jis nori ir pajėgia tą darbą atlikti, todel turi geros kloties. Taigi abiejų interesai, karaliaus ir bajorų, kurie ėjo prieš ponus, sutapo. Bet ponai nepasiduoda, prasidėjo kova; atskirųjų ponų (seniūnų) pavieniui ar kelių jų susirinkusių teismų galia turėjo eiti silpnyn ir teko pripažinti karaliaus teismą. Dabar jų sprendimai, pirmiau neskųstinieji, virto skųstinais; įvyko tat praktikos keliu, kad del jų sprendimų buvo galima šauktis į karalių.

XVI amž. Žygimantai nuosakiai eina prie savo tikslo: įsikiša į esamuosius teismus, juos taisydami, papildydami, o iš kitos pusės visa, kas nepriderėjo aniems, ima sau ir sprendžia bylas pirmoj

---

1) *Popov*, min. v.
2) *V. L.* II 210.

ir paskutinėj instancijoj. Nėsant aiškiam teismingumo (kompetencijos) padalinimui, visur, kur buvo atsiradę spragų ir neaiškumų, karalius aiškina savo naudai.

Karaliaus teismo kompetencija. Sunku tiksliai ir trumpai nustatyti, kas pridera, o kas nepridera karaliaus teismui.

Karaliaus jurisdikcija esti paprastoji ir nepaprastoji.

Nepaprastoji jurisdikcija. Bylos patenka karaliui išimtinais keliais, kaip antai: a) jeigu jis yra pats apsilankęs kokioj žemėj, tai jis ten teisia, jo buvimas sustabdo kitų teismų veikimą, b) šalys tarp savęs susitarė teistis pas karalių, c) teismas pats kartais persiųsdavo kurią bylą karaliui, d) kai kuriuos asmenis karalius išimdavo iš kitų teismų teismingumo ir pats imdavo savo teismui.

Paprastoji jurisdikcija. Pilietinėse (civilinėse) bylose seniau priderėjo karaliui spręsti ginčai del žemės, del jos perleidimo ar paveldėjimo. XV amž. tat nyksta, jos pereina į pavietą (pavieto teismą). Be to, dar buvo likę skirtumų, žiūrint kainos. Nuo 1523 m. visos bylos del žemės, nežiūrint jų kainos, pridera pavietui, tik mažos išimtys teliko karaliui.

Užtat vis daugiau *viešosios teisės* dalykų atitenka karaliui. Jo žinioj buvo juris communis bylos, bet šitame dalyke praktikoj sienos buvo neaiškios, nepastovios.

Aiškiau buvo padaryta su baudžiamomis bylomis: išskaitė, kokios bylos jam pridera, bet kartais ir čia karaliaus teismas dar turėjo varžytis su kitais teismais. Bet nekėlė ginčų viena bylų rūšis, būtent: visa, kas lietė bajoro asmenį, garbę, turtą, kur eina apie jų nustojimus, taigi kur gresia mirtis, kur gali nustoti garbės, kur skiriama turtų konfiskacija, tos bylos pridera karaliui. Bet kiekvienas tų dalykų atiteko karaliaus teismui ne iš karto, bet katras sau, atskirais keliais.

Karaliui pridera taip pat *valdininkų* bylos. Nėsant nustatytos hierarchijos, visas jų bylas pavedė spręsti karaliui. Jis tuo būdu turėjo kontrolę ant valdininkų. Karalius nesutiko nusileisti kame nors ir tenai, kur liečia jį patį, jo pirmenybę, turtus, pelną, tuo būdu jis turi šiokią tokią priežiūrą ir kontrolę ant valstybės finansų. Savo keliu jam, kaip ir kiekvienam dvarininkui, pridera teismas ant visų žmonių, gyvenančių jo dvare, vadinamoji *patrimoninė jurisdikcija*.

Nuo 1563 m. atsiranda *iždo* užuomazga. Bylos su iždu surištosios (causae fisci) atitenka karaliui. Bajorų tarpe prasidėjo kova prieš tat. Jie iškovojo bent tiek, kad atiteko kitiems teismams ginčai tarp mokesčių mokėtojo ir mokesčių rinkėjo.

Karaliaus paties ar jo valdininkų teismas. Karalius pats galėjo ir neteisti. Jį pavaduodavo ar su juo važiuodavo jo paskirtasis teisėjas. Bet XV amž. toksai teisėjas išnyksta. Užtat nuolatos į karaliaus teismą įeina ir jau nebeišnyksta žemės teismas, susidedąs iš kelių žmonių. Teisme sėdi pats karalius, greta sa-

vęs pasisodinęs patarėjus (asesorius). Palengva nusistovi karaliaus teismo sąstatas; būtinai į jį įeina referendarai, kuriais skyrė senatorius; taigi XVI amž. jame įsigalėjo ponai. Bet prie karaliaus jie teturi patariamąjį balsą. Žinoma, jie turėjo didelės įtakos, tik ne teisės atžvilgiu. Be to, karaliaus teisme dalyvauja žemės teismas (judex et sub judex), bet jų darbas šitame teisme buvo priruošiamasis.

Paties karaliaus galėjo teisme ir nebūti, teismas galėjo ir be jo apsieiti; tuomet tat bus *komisarų* teismas; jisai veikia vistiek karaliaus kieme; jame dalyvauja taip pat žemės teismas. Taigi sąstatas būtų: a) žemės teismas ir b) asesoriai. Abudu esti karaliaus kieme. Dabar del to turėjo būti pakeista įvedamoji formula: vieton „iudicium cum assessoribus" sakoma: „iudicium proprium Regiae Majestatis". Abudu turi tą patį bendrąjį vardą, kiemo teismas (sąd nadworny, zadworny).

Nėsant karaliaus, turėjo iškilti savo reikšme ten esantieji jo valdininkai. Gal būti del to asesoriai pakilo aukščiau teisėjų. Ilgam užsiliko šitie teismai. Bajorai puolė tą teismą, kaipo ponų, nelaikė jo paskutiniuoju, galutiniuoju. Skundas ant jo leidžia pas karalių.

Vakarų Europoj gyvenimas ėjo kitu keliu: tenai tokie teismai sustiprėjo, virto nepareinamais nuo karaliaus, nors teisė jo kieme, ir galų gale pasidarė vyriausiais.

II.

Seiminis teismas.

Atsiradimas. Karalius važinėjo iš vienos vietos į kitą; jis teisė ten, kur apsistodavo. XVI amž. pradžioj susiorganizavo *seimas*. Jis ima koncentruoti pas save visą valstybės gyvenimą. Bet seimo *teismai* jau žinomi ir XV amž. Jie nedaug kuo tesiskyrė nuo kiemo teismo. Skirtumai buvo tokie, kad seimo teismas būdavo seimo laiku, jame dalyvavo daugiau žmonių, dalyvavo visas senatas. Ir čia visi dalyviai teturi patariamąjį balsą. Duotoji bajorams privilegija „Nihil novi" suteikė jiems daugiau teisių leidžiant įstatymus seime, bet ne teisme.

Be to, be tikrojo karaliaus teismo, rūme buvo dar *seiminis asesorių teismas.* Jame dalyvavo ne visas senatas, o tik keli senatoriai. Šituo teismo sprendimu buvo galima šauktis į karalių.

Priežasties, kodel atsirado seiminis teismas, reikia ieškoti tame, kad karaliui teisiamam jo darbe reikalingi buvo patarėjai, o jų daugiausia galėjo būti per seimą. Kadangi ponai turėjo kuo daugiau prityrimo, tai jie daugiau už kitus ir reiškė šitame teisme. Stiprėjantiems bajorams parūpo šitie seiminiai teismai, jie norėtų šituos seimus praplėsti.

Teismingumas. Tarp 1504—1560 m. nusistatė seimo teismo teismingumas (kompetencija), o toliau daromi papildymai ir pakeitimai.

1565 m. nustatyta, jog jam vienam tepridera bylos del „infamia“. Jam tenka baudžiamosios bylos, „causae honorem, vitam et bona tangentes“, taip pat bylos del tarnybinių valdininkų nusižengimų.

Iškėlė daug ginčų klausimas, ar pavesti seimui spręsti bylas del *karališkųių dvarų*.

Jau 1538 m. seimas buvo nutaręs, jog *painiuosius* ginčus, koks yra ginčijamas dvaras, karališkas ar ne, sprendžia seimas. Bet pats pasakymas „painus“ sudarė daug sunkumų praktikoj, del to 1562—63 m. seimas nutarė, kad seimas sprendžia visas bylas del dvarų, karaliaus duotųjų ar dovanotųjų. Jau XV amž. buvo atskirti privatiniai karaliaus turtai nuo valstybės iždo, taigi kilus ginčui, reikia žiūrėti pirma, kas pridera iždui, o kas ne, todel tokius klausimus turi spręsti seimas.

Tuo būdu nedaug beliko kiemo teismui, ir visos jam prideramos bylos išskaitytos.

Seimo teismas žiūri atšaukimų (apeliacijų). 1550 m. seimas reikalauja, kad apeliacijos ant pilies ir žemės teismo eitų į seimą. Iš pradžių tat painiojama su karaliaus kiemo teismu. Bet jeigu patekdavo į kiemo teismą, tai buvo galima iš jo apeliuoti į seimo teismą, taigi nuo karaliaus galima šauktis į karalių.

Ponai nenorėdami, kad bajorai dalyvautų teisme, nagrinėdavo bylas, seimui pasibaigus, po seimo; ponai pasilikdavo ilgiau, o bajorai ilgai laukti negali, turi skubintis namo, tai teismas apsieina be jų. Bajorai protestuoja prieš tat. Ir 1538 m. seimas uždraudė teisti bylas, priklausomas seimui, seimininkams išvažinėjus. Bet del šito prieš bajorus pasipriešino senatas, ir praktikoj negalėjo to pravesti nė 1558 m., vos 1564 m. tegalėjo tat padaryti. Ir tai dabar beliko tik vardas, nes savo turiniu seimo teismas pasikeitė. O kiemo teismo kompetencija mažėja.

Seiminio teismo nepatogumai. Karaliaus teismo, kaipo aukščiausiojo teismo, reikšmė puola, užtat iškyla seimo. Bet nejaučiamas ir jo žydėjimas, atvirkščiai, visur žymu puolimas teismų srityje.

Karalius vienas dar tebėra judex supremus. Iš to esti daug nepatogumų. Teismo vietos keičiasi, karalius šaukia kur nori, bajorams kelionė atsieina brangiai, kartais ji gali būti ir tolima. Taigi turtingieji tegali stoti į tą teismą. Šaukiama iš vienos provincijos į kitą, iš Mažlenkės į Didžlenkę, o būdavo dar ir blogiau: Žygimantas Augustas šaukdavo iš Lenkijos į Lietuvą. Seimai, matydami tokius nepatogumus, protestuoja, skundžiasi, bet karalius neatsisako nuo to savo teismo.

Karaliaus teismas brangus, kartais daroma tolima kelionė, nagrinėjimo diena tikrai nežinoma, tekdavo net ilgai laukti eilės, o ten kartais sunku su butu, su valgiu. Visiems bylininkams buvo nurodoma viena diena, dargi kartais nurodama neaiškiai, kaip antai: kviesdavo į tokią ir tokią dieną karaliui atvažiavus. Karalius atvažiuoja ne laiku, pasivėlina, taigi kartais tekdavo ilgai

laukti jo atvažiuojant, ar kol apsidirbs su kitais reikalais, nes tik po to ėjo teismai.

Seimo teismas turėjo taip pat nepatogumų: daug žmonių susirenka toj vietoj, butų nėra, ankšta, brangu. Todel imama svarstyti, kur patogiau rinktis, kokiame mieste daugiau namų, butų? Siūloma buvo pasirinkti Petrokovą.

Kad pigiau atsieitų pragyvenimas, seimas bando nustatyti teismams dieną, pav., 6 dieną po to, kaip karalius atvyks į seimą (1493 ir 1496 m.). Mat, buvo tariama, kad formalumai, bėgamieji reikalai užims tas dienas, tai užteksią nurodyti 6 dieną.

Bet XVI amž. seimas tęsiasi 3–7 mėn.; laukti jo galo būtų perilga. 1558 m. seimas bandė paskirstyti dienas vaivadijomis. Bet seimų laikas įvairiuoja, o vaivadijų daugiau kaip 20. O čia bylų daug, seimas neapsidirba, bylos palieka kitam laikui, taigi tvarkos nepadaryta.

Bet ir išlaukus ilgą laiką dar negalima būti tikram, kad susilauks teisingumo. Neišbaigęs bylų viename seime, karalius atideda (limituoja) jas kitam seimui. Bet tas pats galėjo atsitikti ir būsimame seime. Bylininkai nuvargsta belaukdami, protestuoja (1570 m.). Taigi bylinėtis tegali turtingas, arba reikia pavesti bylos vedimą *užvadams*, įgaliotiniams (prokuratoriams).

Jau XV amž baigiantis, karaliaus teismuose dažnai stoja *prokuratoriai*. Taigi atsirado tam tikra teisininkų profesija svetimoms byloms vesti. Pačioj pradžioj kartais būdavo ir abejotinos doros prokuratorių; girdime nusiskundžiant, kad teismuose žydėjo rabulistika. Bajorai skersuoja į juos, reiškia neapykantos, bet turėjo naudotis, nes nebuvo kitokio išėjimo. Seiminis teismas įgijo dar naują kliaudį: del atšaukimų padidėjo bylų skaičius.

Atšaukimas. Yra dvi atšaukimų rūši: apeliacija ir mocija. *Mocija* (nagana) buvo skunda ant teisėjo, kurią reikėdavo tuojau pareikšti. Teisėjas pats turi stoti antrojoj instancijoj ir teisintis. *Apeliacija* yra tokia skunda, kur eina ginčas su priešu. Teisėjas gali ir nebūti.

Mažlenkėj buvo panaikinta mocija 1523 m., bet vėl grąžinta 1538 m.

Ar reikia varžyti apeliaciją? Paprastai apeliacijos varžomos ar del to, kad jau bylą išžiūrėjo tam tikras instancijų skaičius, ar kad bylos dalykas yra mažos vertybės. Gali būti didesnis ar mažesnis instancijų skaičius, bet paskutiniąją instanciją visuomet galima pasiekti, negalima drausti į ją atsišaukti.

Paprastieji teismai buvo 3: žemės, pilies, pakamario. Bet ir jie kartais būdavo ne I inst. teismai. Pav., žemės, pakamario teismai gali deleguoti kamarninką (matininkas, camerarius), tai anie bus II inst. teismas. Pilyje seniūnas turėjo teisėją, taigi skunda ant jo ėjo prie vyresniųjų, prie seniūno.

O ir toliau einant, instancijos įvairiuoja, galėjo jų būti į 4—5 instancijas, o kartais net 5—6 inst. Instancijų daugybė tik pabrangindavo bylojimą. Bajorai nenori jų skaičiaus mažinti, tai

bylojimą suprastina kitaip: naikina tarpines instancijas ar peršoka (apellatio per saltum). Pav., bajorai seimuose 1553 ir 1562—63 m. reikalauja panaikinti asesorių teismus, bet šitame geros kloties jie neturėjo. O kartais leidžiama ir peršokti (1538 m.). To, berods, nebuvo įstatyme, tačiau buvo praktikoj jau XV amž., o sustiprėjo tas įprotis XVI amž., ir tik dabar tat teleido įstatymai, ir tai ne visuomet.

Ar visose net ir menkose bylose galima skųstis? Mozūrai buvo suvaržę atšaukimą; jie neleido atšaukimo, jeigu skolos raštas buvo įregistruotas, ir jeigu tai buvo ordinis terrestris bylos. Bet buvo galima šitą draudimą apeiti, ypač tat buvo daroma po 1569 m. Vis delto kai kurių suvaržymų šiur tur liko. O bandymai suvaržyti plačiu mastu atšaukimus Lenkijoj neprigijo, jie užsiliko vienoj Palenkėj, atimtojoj iš Lietuvos. Taigi galima sakyti, kad iki XVI amž. pabaigos apeliacijų varžymų beveik nebuvo.

Buvo dar kita priemonė apeliacijoms varžyti, tai *įkaitai* lenkiškai *koc'ais,* o lotyniškai *vadium* vadinami. Skundėjas pastato įkaitu kailį, o nuo XVI amž. 3 grivinas pinigais. Jis tuos pinigus gauna atgal, jeigu laimėja apeliaciją, o nustoja jų, ją prakišęs. Šitą įkaitą gauna teisėjai, jeigu tai buvo mocija, o jeigu apeliacija, tai priešingos pusės bylininkas.

Atšaukiamųjų bylų skaičiui sumažinti Žygimantas Augustas siūlė padidinti įkaitus. Bajorai nenori to daryti, nes sako, tik turtingieji tegalėsią skųstis, dargi velytų mažinti įkaitą. Iš kitos pusės siūloma reikalauti iš prakišusios pusės grąžinti bylų išlaidas, nustačius baudos 3 grivinas.

Tuo būdu dabar instancijos peršokimas (apellatio per saltum) pagreitino bylojimą, įkaitų (kocų) sumažėjimas leido bylinėtis ir neturtingiesiems. Taigi dabar tik padidėjo karaliaus seiminių bylų skaičius.

Bandymai mažinti seiminio teismo bylų skaičių. Karalius yra vyriausias teisėjas. Tai buvo našta nepakeliama vienam žmogui. Žygimanto senatvė (o jis vėlai tegavo sostą), be to, silpna sveikata neleido daug dirbti teisme, ir teisingumas apsistojo. Tas pats atsitiko ir jo sūnaus Žygimanto Augusto laikais. Be to jisai ilgai vieši Lietuvoje, o Lenkijoj teisėjo darbo buvo begalės. O juk karalius buvo ne tik teisėjas, turėjo ir kitų darbų.

Ir del to seimo teismas turi eiti stipryn. Bet dabar atsiranda naujas keblumas: susilieja į vieną dvi valdžios—seimas ir teismas, nuo to teisingumas tik kenčia. Seimas renkasi ne kasmet, kartais sykį į 4 metus, o susirinkusieji seimai ilgai užsitęsia, buvo atsitikimų, kad prasitęsė iki 7 mėn., kiti eina vos kelias savaites, o bylų prisirenka tūkstančiai. 1538 m. seime buvo paskirtos 2 dienos į savaitę teismo darbams dirbti, o esant daug viešųjų neatidėtinų darbų ir tas pačias atima. Del to buvo skundų seime 1569 m., kadangi Lenkijos plotas ką tik buvo padidėjęs, nes prisidėjo Valuinė.

Seimas vis delto nori ir gali pasilikti svarbiausiu politikos organu, tai turi apleisti teisiamuosius darbus, del to XVI amž. teisingumo darbai visai apsistojo. Žygimantas Augustas gavo iš tėvo palikimo kelias dešimtis tūkstančių bylų. Daugybė jų skiriama į posėdį, kadangi negalima apsidirbti, tai limituojama (atidedama). Berods, buvo išimčių, kur bylos nebuvo limituojamos, o ėjo pirmoj eilėj, tai causae exceptae. *Ekscepcijos* — tai buvo priemonė prieš limitacijas. Kita priemonė tam pačiam galui pasiekti buvo *persiuntimas* (remissio): bylos atidavimas į kitą teismą. Bet šios bylos, išžiūrėtos prideramame teisme, grįžta vėliau apeliacijos keliu. Todel paskui, darbui palengvinti, įvedė tokią praktiką: persiunčiama byla tik tuomet, jeigu bylojimas dar nepradėtas seime, o jeigu jau buvo pradėtas ir buvo padaryta tam tikri žygiai, tai čia ir baigiama.

Buvo nemaža ginčų ir įvairiavo praktika, į kokį teismą kurias bylas persiųsti.

Vis tai buvo puspriemonės, o palikti atšaukimą į karalių — tai reiškė duoti amžiną gaištį. Limitacijas darydavo seime tik pasibaigus jo posėdžiams, taigi šalys turėjo ilgai laukti galo, per tą laiką daug išleisti, ir vis be naudos, del to tie atidėjimai neturėjo geros kloties. „Limitacijos tai blogas įprotis ir teisingumo priešas“, šaukdavo bajorai seime 1569 m., o net kartais ir senate taip kalbėdavo. Prikaišiodavo karaliui, jog atidėjimas—tai neteisė, juk statutas reikalaująs, kad karalius dvi dieni į savaitę teistų, o ne limituotų, tai esą bajorų laisvių ir teisių laužymas. Lengva buvo mesti kaltinimas, bet karalius negalėjo ir prie geriausių jėgų to darbo atlikti.

Seiminio teismo apsistojimas atsiliepė ir kituose teismuose; ir jie dabar dirba mažiau. Jeigu karalius nedirba, tai kam jiems dirbti, vistiek bylos gulės tenai. Teismo pagarba mažėja, visuomenės balsai dažniau puola teismus; ima vyrauti savivalė, tenka patiems daryti teismą. Anų laikų kronikos skundžiasi tuo, kad padidėjo plėšimų ir užmušimų skaičius.

Kai kur raštijoj Žygimanto laikus, XVI amž., vadina „aukso amžium“. Tuo jie nebuvo. Kaip tik šitoj gadynėje netaika, neramumas ir pavojus išaugo.

Panašūs į juos buvo tie laikai, kada vokiečių žemėse įkūrė Imperijos Rūmų Teismą (Reichskammergericht) [1]. Reikėjo iš pamatų keisti teismo santvarka, nors dar bando puspriemonių.

III

Nauji teismo pamatai.

Iki šiol vyravo nuomonė, kad vyriausias teisėjas tegali būti nelygus bylininkams, taigi tegali juo būti karalius. Bet XVI amž. šituo atžvilgiu įvyksta griežtų atmainų.

---

[1]) Apie tat yra mano atskiras raštas, išleistas 1926 m. Teisių Fakulteto Darbų t. III. ir skyrium.

Bajorai pakilo politiškai, kultūriškai. Jų tarpe ėmė tarpti priešinga anai mintis, žinoma jau senai Europos Vakaruose, jog lygus tegali teisti lygų; šitą naujovę jie bando pravesti pas save gyvenime.

Karalius nepradeda pirmųjų žygių, nes nenori išsižadėti savo teisių, kurios stiprina jo padėtį. Senatas taip pat tuo neužsiima, juk jie dažniausiai stovi prie karaliaus, jie jo lūpomis šneka. Pradžią turi padaryti patys bajorai. Ir jų tarpe seime atsirado vos nedidelis reformos šalininkų būrelis, kurie ėmė visai kitaip, negu iki šiol dauguma, galvoti, jie buvo matę ar girdėję kitų šalių pavyzdžius. Dauguma bajorų del savo neišmanymo tik priešinasi tai naujovei.

Reformuoti teismus buvo galima dviem keliais: 1) grįžti prie vaivaidijų (keliems pavietams) teismų, ar net asesorių, ir padaryti juos vyriausiais teismais, taigi būtų jų daug; 2) padaryti vieną visai naują teismą, tik kitais pamatais. Pirmąjį kelią bajorai atmetė, liko ieškoti kito kelio; tik tas tegalėjo turėti geros kloties.

Jau 1543 m. seimas iškėlė tą klausimą. Tenai buvo pravedama mintis, jog reikia įsteigti vieną nuolatinį renkamąjį vyriausiąjį teismą, kuriam turi atitekti visos apeliacijos. Tas pats sumanymas kyla ir vėliau, tur būt, iš bajorų tarpo. Vargu palaikė jį bajorų dauguma. Karalius žadėjo šį tą padaryti. Ir negirdėti, kad būtų šitame darbe kas padaryta, buvo tylu iki 1548 m., kada naujasis karalius liepė dar sulaikyti srovę.

Užsilikusių bylų išsprendimas. 1548 m. Žygimantas Augustas, ką tik užėmęs Lenkų sostą, žada pataisyti teismus. Bet karalius tenorėjo reformuoti savo teismą, jis vis nori pats teisti, tik dabar bajorai nebenori. Ir karalius stovi pusiaukelėj. Senatas palaiko karalių, bajorai eina prieš tat. Nuo 1548 m. Žygimantas Augustas visame remiasi ponais, eina prieš bajorų reikalavimus, del to ir bajorai seime buvo jam priešingi, atžagari.

1552 m. karalius pasiūlė sudaryti iš senatorių laikinąjį teismą senosioms byloms išspręsti, bet nieko neišėjo iš to jo sumanymo. 1553 m. karalius siūlėsi teisti bylas pats su senatu, bajorai tat svarstė, užtęsė, aiškiai negalėjo pasisakyti, nes seimeliai nesušaukti. Ir po to karalius liovėsi apie tat galvojęs. Berods, dar sykį buvo grįžes prie to per seimą 1553 m., siūlydamas, kad bajorai, jeigu nori, iš anksto išrinktų po 2 delegatu į tą teismą. Bajorai būtų tenai greta senato antrojoj vietoj. Bet seimeliai nerinko atstovų.

1553 m. seime bajorai pasisakė prieš karaliaus planus. Jeigu bus sudarytas naujas teismas, tegul karalius ir apmoka, taigi nerenka delegatų ir dabar. Karalius graso bajorams. Bajorai nusileidžia bent kiek, ima svarstyti naujųjų teismų sudarymą, tik nesutinka pripažinti ponų pirmenybės, ieško naujos organizacijos formos, o kad nebūtų perdaug atšaukimų, siūlo pakelti įkaitus.

1553 m. kovo 24 d. pasirašyta ką tik išdirbtoji santvarka (ordinacija) naujiems teismams — Didžiajai bei Mažajai Lenkijai ir Mozūrams.

Šios ordinacijos turinys šitoks. Esmėje palikti tie patys vaivadijų teismai; juose dalyvauja — valdininkai. Paskirstyta laikas ir vieta žemėms ir vaivadijoms. Jiems pavesta išspręsti likusias bylas, o iš naujų kai kurie atšaukimai, karaliaus bylos ir t. t. Taigi sudaryta tenai dvejopos rūšies bylos.

Šitas teismas, vadinas, buvo nenaujas. O ir nepašalino užsigulėjusių bylų.

1555 m. seimas vėl mato krūvas užsigulėjusių bylų. Karalius vėl siūlo įsteigti laikinąjį teismą, jis pats negalįs dalyvauti, nes turįs būti Lietuvoje. Tik traukdamas į Lietuvą, turėdamas savo priežasčių, nespyrė nusileisti, neskubino bajorų baigti darbą. Todel vėl iškilo tas klausimas 1558 — 59 m. seime Petrokove. Naujasis teismas turįs užbaigti bylas iki seimui, o seimas renka delegatus; Didlenkė — 10 ir Mažlenkė — 10 senatorių ir atstovų. Tasai teismas turįs atlikti ir kasacijos teismo darbą.

Ponai šitą pasiūlymą priima, bajorai yra nusistatę prieš jį, bet svarstyti sutiko; tik jie nesutinka paleisti karaliaus nuo vyriausiojo teisėjo darbo. O gal nenori mokėti mokesčių teisėjams arba buvo dar kitų priežasčių. Bajorai atmetė pasiūlymą, teisindamiesi tuo, jog neturį įgaliojimų.

Bajorų iškilimas. Karalius iki šiol ėjo su ponais, bet po 1550 m. permainė savo nusistatymą: nusigrįžo nuo jų, susieina su bajorais ir, tikėdamasis jais atsiremti, ima iš naujo kelti teismų reformos klausimą.

1562 m. pradžioj šaukiamas seimas; bajorai buvo iš anksto per savo seimelius apsvarstę opiausius klausimus; seimas turėjo spręsti šitokius klausimus: 1) Livonijos ir 2) teisingumo. Seimas neįvyko, tai šaukiamas kitas seimas rudenį tais pačiais metais. Seimas susirinko, ilgai užsitęsė, sėdėjo dar 1563 m. pavasarį. Jame buvo aštrių bajorų susidūrimų su senatu, kuris nenorėjo praleisti naujos teismų reformos, bet galų gale turėjo nusileisti, sulygo ir užbaigė 1563. III. 17. Šitie teismai buvo skiriami tik nuvalyti prisirinkusių bylų krūvoms.

Santvarkos pagrindai buvo tokie: teismai skiriami vienai vaivadijai ar žemei. Įeina į jį valdininkai ir bajorų atstovai. Mokama nuo bylos; visa tat eina teismui, nes iki šiol nebuvo skiriama atlyginimo už jų darbą. Žiūri visas bylas, kurios buvo prasidėjusios prieš 1563 I. 6., tik nepridera jam tokios bylos, kurios priderėjo karaliaus teismui; visų dalyvių balsai lygūs; sprendžiama balsų dauguma.

Dabar tenai vyrauja bajorai. Tik yra vienas nepatogumas: daug teisėjų. Savo forma — tai tie patys senieji (vaivadijų) teismai, bet turiniu reiškė bajorų viešpatavimą.

Dalis bajorų nenorėjo jų pripažinti, vis dar nesuprato savo naudos: negali priprasti prie naujos būklės, kaip gali ly-

gus lygų teisti. Vis delto skiriami rinkimai. Naujieji teismai apsaugojami.

Ponai buvo priešingi tam sumanymui. Jie negalėjo įsileisti minties, kad juos teistų bajorai. Kovoti prieš tą jie galėjo, nes buvo turtingesni, labiau išsilavinę, prityrę, galėjo visu kuo naudotis prieš juos.

Del to ne visose vaivadijose buvo įkurti šitie teismai. 1564 m. seimas dar taiso įstatymo kliaudis, sudaro daugiau teismų, kur dar nebuvo išrinktų. Bet vis dar yra kliūčių jiems įvesti. Iškyla abejonių ir kliūčių seimuose 1566 m., pagaliau 1569 m. O tas kliūtis tai darė ponai, tai patys bajorai.

Ar šitų teismų sprendimai galutini? Ar galima jais skųstis? Pralaimėjusioji pusė nenori pasiduoti teismui, ypač bylose del užmušimo: juk ten atimama laisvė, žinojo tai iš praeities praktikos, del to priešinasi, nesiduoda sprendimo įvykdyti.

Ir vėl seime iš ponų tarpo atsirado didelė opozicija. Karaliui tat nepatogu: nes gauta daug bylų, kuriomis dabar norėjo atsikratyti. Bajorai, pamatę ponų spyrimąsi, suprato naudą, nenori naikinti šitų teismų, nes jie tenai vyrauja, taigi reikia būtinai palaikyti.

1563—64 m. seimas opozicijos kliūtims pašalinti nutarė pripažinti anų teismų sprendimus tinkamais, gerais. Skundos ant teisėjų ir atšaukimai naikinami.

Naujieji teismai, berods, neišnaikino bylų krūvų, tačiau gerokai jie sumažino jų skaičių, visi tat matė.

Vakarų Europos pavyzdžiai. 1563 m. bajorai laimėjo, dabar jie galėjo eiti toliau, grįžti prie senosios tvarkos nebegalima. Laikinieji teismai, berods, išnaikino senovės likučius, bet vis augo naujų bylų. O akylesnieji politikai greitai pastebėjo, jog čia teisingumas del įvairių priežasčių nupuolė, o užsienyje jis žibėjo skaisčiai: nuo XV amž. prancūzų *parlamentai*, vokiečių-*Reichskammergericht* (Imperijos rūmų Teismas). Anų laikų agitaciniai lapeliai, kalbėdami apie savo teismus, nurodo į juos. Tų laikų rašytojai ir mokslininkai, nurodo į Europos Vakarų santvarką; iš jų yra minėtini Orzechowski's, Modrzewski's ir kiti. Modrzewski's pats yra buvęs užsieniuose, yra matęs, kaip veikė Reichskammergericht, ir apie jį kalba savo raštuose. Jisai siūlo savo teismų projektą; teisėjus reikėtų atlyginti, išdalinus sodžius.

Kovos tarp karaliaus ir bajorų. Užsienio pavyzdys, raštija ir savo praktika darė įtakos visuomenei.

Karalius naujais sumanymais visai pašalinamas nuo teismo. Žygimantas Augustas matė, jog priešintis negalės, tai liko jam savo įtakai palaikyti — išimti kai kurias svarbias bylas iš anų teismų ir palikti sau. Jis pasisakė organizuodamas Livonijos teismus, jog savo teisių nenoromis išsižadąs. Bet aplinkybių spiriamas turi varyti toliau teismų reformos darbą. Senato dauguma jį palaikė, nors senatas norėjo kitų teismų, nuolatinių, ne tokių, kaip esami laikinieji; be to, ano nuomone, jie turėtų būti su-

daryti iš senatorių. Žinoma, su tuo negalėjo sutikti bajorai. Bet tuo tarpu karalius tą klausimą nukėlė. Jau bajorų dalis norėjo viską palikti po senovei, iš jų tarpo pažangieji, reformų šalininkai, bijodami, kad savo reformos plano nepraves, velijo atidėti. Todel bajorai ir nesvarstė karaliaus sumanymo, o reikalavo, kad pats karalius toliau teistų ir kad tat darytų po seimo. Šituo savo reikalavimu jie norėjo sukompromituoti senatorius, kad jie nedirbą po seimo, išvažinėją ir t. t. Vėliau jau pats karalius nebekelia to klausimo. Tai bajorai vėl iškėlė reformos klausimą Liublino seime 1569 m. Ponai norėtų nutraukti kalbas, ketina atlikti teismo darbą patys su karalium. Turint kitų reikalų, žadėta svarstyti ateinančiame seime.

1570 m. seime nepadaryta teismų reformos, dargi apie tai nutylėta visai. Vėliau bajorai primena karaliui apie jo pareigas, jį tuo privargino, kad jau 1571 m. jis pats iškėlė tą klausimą. Visuomenėje taip pat pasirodė bruzdėjimas, ji sujudo. Tuo klausimu atsirado net atskira knygutė, parašyta Ciesielskio.

Gal būti bajorai 1572 m. buvo patiekę savo sumanymą. Tur būt, jų projektas ir Ciesielskio—ne tas pats. Naujojo teismo pamatas—bajorai, o senatoriai tik įsileidžiami. O karalius vėl atvėso prie šaukiančių ir daug reikalaujančių, o maža tedarančių bajorų, vėl grįžo prie senatorių. Jisai dabar yra nusistatęs prieš bajorų projektą. Ir šitas seimas taip pat nieko nepadarė, nieko nepravedė, o po to politinės sąlygos visai pasikeitė.

Tarpkaralė. XVI amž. baigiantis išmirė Jagėlų dinastija: 1572 m. mirė paskutinis iš jų — Zygimantas Augustas. Prasidėjo tarpkaralė, o toksai laikas netinka organizaciniam darbui. Bet senieji teisingumo trūkumai dar labiau pasireiškė tarpkalėj. Taigi reikėjo kas nors daryti. Surasta tačiau šioks toks pakeitalas.

Tuo tarpu, mirus karaliui (1572 m.), atsirado *kaptūriniai* teismai tvarkai palaikyti, tai aukštųjų teismų reforma galima atidėti.

Bet visuomenėj tas laukimas neapmirė, buvo gyvas. Tuo laiku atsirado *Volano* darbas apie teismų reformą. Jis pataria: a) sumažinti apeliacijų skaičių, b) sudaryti aukštesnįjį teismą (ar vieną visai respublikai, ar skyrium katra sau vaivadijai - respublikai). Pavyzdžiu galėtų būti ispanų teismai ar prancūzų parlamentai. Darbas turi būti padalytas kolegijose; nereikia sėdėti visiems teisėjams iš karto, taip esti prancūzų parlamentuose ar vokiečių Reichskammergerichte (Imperijos Rūmų Teisme).

Į teismą turi įeiti: a) keli teisės daktarai, b) tiek pat bajorų, c) pirmininkas vaivada ar kastelanas. Taip esą užsieniuose. Taigi šitas sumanymas įveda į teismą specialistus teisininkus. Jisai, toks karštas kalvinistas, siūlė į teismą įvesti katalikų kanauninkus, teisių mokėtojus. Jis įleidžia į teismą visus luomus, bet šitas teismas turi būti antluominis. Volanas norėjo tuose teismuose teisti visus luomus, taigi ir dvasines bylas.

Teisėjus išlaiko iždas. Be to, reikia rūpintis pagreitinti bylojimą. Pavyzdžiai ir priemonės tam pasiekti paimti iš užsienių gyvenimo.

Arti šitam sumanymui stovėjo bevardžio raštas, kuris peikia senatą, kaipo teismą; sako, reikią jis pašalinti iš naujųjų teismų. Raštijoj atsirado ir senosios tvarkos gynėjų, kurie kalba prieš reformą, įrodinėja, kad karalius turįs teisti, o įsileisti amžinus neatstatomus teisėjus esą negalima.

Bajorai, reformų šalininkai, dabar spyrė ponus vykdyti jas, tarpkaralėj jie pasijuto esą silpnesni, o ir lengva apkarpyti karaliaus teises, nes jo tada nebuvo.

Vieningojo teismo ribos. Reformų šalininkai nesiremia laikinaisiais teismais, įvestais 1563 m., jie eina daug toliau; pamatinis jų reikalavimas, kad naujasis teismas, kai del sąstato, turįs būti bajorų sudarytas, o kai del teismingumo, tai turį būti jam kuo daugiausia dalykų pavesta, o atimta iš karaliaus, o jeigu galima, tai ir viskas iš jo atimta: ne tik apeliacijos bylos, bet ir miestų bei kunigų.

Kunigų privilegijos teisme. Europoj *kunigai* turėjo visišką *privilegium fori,* Lenkuose ji buvo ribota, nes buvo bylų, kuriose jie atsakydavo pasauliniuose teismuose. Čionai kunigai tenkinos vien tuo, kad pasauliniai teismai neteistų jų grynai dvasiniuose dalykuose. Bet kur yra riba tarp dvasinės ir pasaulinės bylos, kaip atskirti vieną nuo kitos? Gyvenime susidarydavo painių, ilgainiui teko išskaityti atskirus atsitikimus.

Kunigai formulavo savo reikalavimus Petrokovo sinode 1542 m. ir tat pripažino 1543 m. seimas. Cia buvo kunigų triumfas ant bajorų, pravesta plati tų teismų kompetencija.

Žinoma, tat turėjo būti anomalija, jau XVI amž. stiprėją bajorai ima nebesitenkinti šituo savo įgijimu, nori viską paimti, prasideda kova. Petrokovo seime 1563 m. nutarta, kad seniūnas negali vykdyti dvasinio teismo sprendimų. Ir dvasiniams teismams palikta tenkintis bažnyčios bausmėmis, bet tat neliečia svetimtikių.

Bajorai katalikai dvasinio teismo sprendimais skųsdavos karaliui. Vyskupai protestuoja, bet tai nedaug tereiškia praktikoje. Po 1563 m. patys kunigai eina į pasaulinius teismus, jie patys tuo iškelia pasaulinių teismų reikšmę, nes jų vienų sprendimai tėra vykdomi. O šauktis del jų sprendimų galima į karalių.

Dabar, atimant apeliacijas iš karaliaus, dvasinės bylos turėjo atitekti naujam teismui. Be to, bajorams rūpėjo bažnytinių mokesčių klausimas, nežiūrint tikybos. Berods ir kunigai nenorėjo mokėti dešimtinių, jeigu jie būdavo dvarininkai. Bajorai norėtų visai jas neigti. Taigi bajorams rūpėjo kai kurios bylos tepalikti kunigų teismams, kitas atsiimti sau, kur buvo medžiaginių jų interesų.

Modrzewski savo sumanymu norėjo viską atimti iš kunigų teismų, nes nenorėjo luominių teismų, o norėjo vieningų visiems luomams, bet bajorams rūpi tik medžiaginiai jų interesai; todel kunigų teismų jie nenori naikinti, nerūpi tas dalykas, gali jie pasilikti ten, kur nekliudo bajorų.

Miestų teismai. Panašiai elgiasi bajorai su *miestų* teismais. Iki šiol miestams veikė 2 vyriausiuoju teismu: a) šešerių miestų ir b) karaliaus. Iš jų dviejų karaliaus teismas vyrauja. Bet, kaip žinome, pas jį prisirinko daug bylų, del to prisirinko jau senai gulinčių ir miestų bylų. Todel 1570 m. buvo įsakyta miestėnams, kad jie apeliuotų į šešerių miestų teismą, tačiau apeliacinis miestų teismas savo reikšme buvo jau puolęs ir geros kloties tas įsakymas neturėjo.

Bajorai nori atimti iš karaliaus ir miestų bylas. Magistratus jau pirmiau buvo suvaržiusi administracija, dabar buvo galima pereiti prie miestų teismų. Lengva buvo pulti miestus, nes jie neturėjo kuo gintis.

Plotas. Dabar iškyla naujas klausimas, ar bus *vienas* visai valstybei teismas, ar bus keli lygūs kits kitam vyriausieji teismai. Reformų šalininkai stovi už vieną teismą, nes tuomet bajorai būtų jame stipresni, jie veiks, neirs, o politikos atžvilgiu jis sujungs valstybę, atskiras provincijas suleis į vieną valstybės kūną.

Bajorai norėjo įtraukti į Lenkijos kūną ir Lietuvą, bet esamomis aplinkybėmis apie tat ir svajoti negalėjo. Dargi 1569 m. duotoji privilegija buvo priešinga tokiam sujungimui, nes ten palikta atskiri teismai, atskiri įstatymai, dargi lenkų reformininkai sutinka įkurti atskirą vyriausiąjį teismą *Valuinėje,* kadangi tenai veikė Lietuvos teisė.

Visai kitaip manė elgtis reformų šalininkai su *Prūsais,* kurių separatizmas nepatiko lenkų bajorams, todel be atodairos griovė atskirumą. Prūsai, berods, buvo silpnesni, tai ne Lietuva. Taigi bajorų noru Prūsai turėjo priklausyti vienam ruošiamam Lenkų Tribunolui.

Pirmajai tarpkaralei pasibaigus. Vainikuojant Indriką bajorai pasiūlė seime savo teismų reformos sumanymą. Jo turinys buvo šitoks: visai Lenkijai, išėmus Kijevą, Valuinę ir t. t., bet su Prūsais, steigiama du vyriausiuoju teismu: Didžioji Lenkija su Prūsais turi Petrokove, Mažoji Lenkija — Lvove; teismuose dalyvauja ir miestai, tik jų atstovų skaičius nėra didelis.

Šitas naujasis sumanymas turėjo pastiprinti bajorus, o nuskriausti kitus luomus, taigi tas sumanymas anų tarpe turėjo iššaukti opoziciją. *Karaliaus* nebuvo, niekas negynė jo interesų, tik *ponai,* gindami save, gynė karaliaus teismą, kuriame jie iki šiol vyravo. *Kunigai* nepatenkinti, nes bajorai nenori visai jų įsileisti į bendrąjį teismą, todel nori palikti savo teismus. Ir *miestai* jaučiasi nuskriausti, berods, silpnai tereiškia savo protestą; jie velija karaliaus teismą, del to dabar senatas palaiko miestus. *Prūsuose* per 2 tarpkaralį separatizmas sustiprėjo, kovos būdai įvairiavo. Ypač protestavo prieš suvienodinimą Prūsų ponai ir miestai.

Tačiau per tą laiką įvyko atmainų ir bajorų tarpe. Bajorų reformininkų, gerai organizuotų ir turinčių vieną planą Žygimanto

Augusto laikais, vienybė dabar ėmė irti. Jų tarpe atsiranda įvairių srovių, pasireiškia keletas programų.

Reformos darbas vis delto eina, tik turi keistis. Dargi jų priešai randa jų reikalavimuose sveikų dalykų, pavyzdžiui, ir jiems patinka, kad vyriausias teismas bus be karaliaus.

Tačiau tarpkaralėj nebuvo nei laiko nei galimybės įvesti pamatines reformas; nes susirūpinę buvo kaptūrinių seimų sutvarkymu, bet gi kai kur bandyta jau vykdyti nauji teismai. 1573 m. tarp sausio ir balandžio mėn. kai kurios vaivadijos įsteigė pas save vyriausiuosius teismus, nors bajorai reformininkai nepalaikė šito, nes jie buvo už vieną *centrinį* teismą.

Rūpinantis vieningu teismu, greta iškilo kitas svarbus klausimas: Lenkija neturėjo sutvarkytų įstatymų, reikia jie sutvarkyti. Mirus Žygimantui Augustui iškilo tas klausimas, subruzdo del jo, ėmė kalbėti apie „correctura jurium“ (įstatymų taisymas).

Indriko sąlygos. Renkant Indriką, seime (1573 m.) buvo paruoštas Tribunolo Statutas; jo tekstas mums nežinomas, o žinoma tik jo pradai. Tribunolas yra vienas visai valstybei, jam pavedama ir kunigai. Gal būt, buvo toks pats, kaip ir pirmiau, tik su kai kuriomis atmainomis. Tur būt del jo buvo ištikę kovų, gal del to seimas ir atidėjo jo svarstymą. Vis del to jis pateko į Indriko punktus, bet įneštas neaiškioj formoj, kad tiktų abiem pusėm, kad būtų galima vėliau padaryti tarp jų kompromisas. Taigi tuo tarpu vaivadijos turi atskirus teismus. Tie artikulai buvo senato ir bajorų padaras.

Renkant Indriką Valois tarp statomųjų sąlygų reikėjo įdėti punktą apie teismus, buvo tai § 14. Lietuva jame minima skyrium: Lietuvos ponai ir bajorai neprileido ir minties, kad Lenkija kištųsi į jos reikalus. Lietuva rinko jį skyrium, ir Lenkai visai į tai neturi pretenzijų, nes nepajėgė ir kelti.

Šitas § 14 neatitinka visai bajorų reformininkų programos, bet, matydami aštrų priešinimąsi, jie kai kur nusileido, tenkinos tuo, jog pavyko pravesti ir tai, kas tuo laiku jiems atrodė būtinu: jiems rūpėjo centralizuoti valstybės gyvenimą, paralizuoti separatistus. Vainikavimo metu įvyko susidūrimai tarp reformininkų ir jų priešininkų. Reikėjo ne vieną dalyką perdirbti, nusileisti, tarp kita ko jie nusileido kunigams, taigi jie sutiko ir su tąja mintim, kad Tribunolas bus laikinai įvedamas. Nežiūrint tų visų nuolaidų reformistai nesudarė galybės, nesudarė daugumos, dargi pačių bajorų atstovų tarpe vainikuojamam seime jie neturėjo didelio pasisekimo.

Senatas kliudė ir ardė bajorų reformininkų darbą. Jisai nedavė savo planų, o tik pasiūlė visą teismo darbą atiduoti jam vienam be karaliaus. Šita negalėjo patikti karaliui, tai ir šitas senato projektas nepraėjo.

Antroji tarpkaralė. Indrikas, pakaraliavęs keletą mėnesių, pabėgo. Ką darys teismai, veiks ar liausis veikę? Parinko antrą kelią, pasielgė taip, lyg būtų karalius miręs (absente rege silet

lex); vėl dirba *kaptūriniai* teismai, vėl dabar renkasi seimeliai, ir tenai iškyla kalbos apie teismų reformą.

Susiėjus į konvokacijos seimą, 1574 m. VIII-30 ir IX-30, tarp kitų dalykų svarstytas teismų *reformos* reikalas. Naujasis sumanymas panašus į vainikuojamojo seimo iškeltąjį projektą, tik viename dalyke pakeista: dabar nėra tų nuolaidų, kurios buvo padarytos pirmiau; miestai gauna savo atstovų šituose teismuose, kunigai ne. Del to kilo protestų iš kunigų (būtent vyskupų) pusės. Kunigai norėtų aptarti tą projektą pas save, todel reikalauja atidėti. Bajorų tarpe kilo abejonių, kas daryti, ir jie sutiko atidėti.

IV.

Vyriausiojo Tribunolo įsteigimas.

Seimeliai imasi reformos. Senatas (ponai) ir kunigai trukdė bajorų siūlomąją reformą, bet savo pasiūlymo nedarė, jie nieko nesiūlė. Bajorai ima nerimauti, niršti, del to atsiima nuolaidas ir ten, kurias jau buvo padarę.

Visur jaučiama, kad reforma daryti reikia. Kelerius metus apsistoja paprastieji teismai, veikia kaptūriniai, ir tai beveik vienoms baudžiamosioms byloms. Taigi teisingumo darbas Lenkijoj apsistojo. O veikiantieji kaptūriniai teismai neturi geros kloties. Del jų bajorų tarpe girdėtis daug peikiančių balsų: teismai negali suspėti atlikti tiesioginio savo darbo; nusidėjimų skaičius vis eina daugyn, neišspręstų bylų skaičius auga ir auga.

Pravesti reformą per seimą negalima, tai lieka grįžti prie *seimelių*, reikia tenai ieškoti paspirties, nes ten daugumoj yra bajorai.

1574 m. IX. 18. konfederacijos aktas leido kurti savo teismus, bet tokie teismai tegali būti laikinai. Seimeliai šaukta per Šv. Martyną. Jie tikrai įvyko tais pačiais metais lapkričio mėn., per juos tikrai organizuoti teismai, nors ne visur.

Kai del Lietuvos, tai ji organizavo savo teismus visai savarankiškai. Seimeliuose lenkų bajoruose kilo klausimas, kaip organizuoti, ką imti pavyzdžiu. Patogiausia jiems atrodė paimti 1563 metų sumanymas. Visi seimeliai, kurie buvo apskritai susiorganizavę ir įsteigė teismus, darė anąja tvarka. Veikia senieji žemesnieji teismai, veikia ir nauji. Tuo būdu teisingumo darbas ima eiti normališkai, paprastai, panaikina kaptūrus. Jie veikia ir išrinkus naują karalių, kol *susidarys visai valstybei vienas Tribunolas*.

Į tą teismą įeina a) valdininkai (vaivadijų daugumoj) ir b) bajorų deputatai; skaičius narių įvairiuoja. Teisėjai išrinkti metams. Imdamiesi savo darbo, jie duoda priesaiką. Teisėjai turi atvykti į teismą, už neatvykimą baudžiama. Surinktąsias iš jų pabaudas gauna kiti teisėjai. Sumanymai ir praktika vaivadijose įvairūs.

Naujieji teismai. Sulyginus senesniuosius samanymus su pirmaisiais, ypač konvokacijos laikais, su seimelių siūlomaisiais ir įkur-

taisiais, matyti didelis skirtumas: anie turi vieną aiškią mintį, šitie stovi pusiaukelėj. Todel visur ketina juos taisyti. Ir tikrai ką tik įsikūrus tuoj reikėjo taisyti.

Vienur teismai praplėtė savo teises į baudžiamąsias bylas, kitur šalina valdininkus (1577 m.), trečiur ir žydų bylas pavedė tam teismui.

Naujieji teismai iškilmingai pradėjo savo veikimą (1574 — 1575 m.). Bet džiaugsmas buvo perankstybas, be reikalo.

Opozicija jiems. Miestėnai nenoromis pasidavė bajorų teismui. Jie protestuoja, o šaukiami neatvyksta. Jie darė ir kitų kliūčių teismams. Išrinkus Steponą Batorį miestėnų padėtis pasikeitė. Batoriui reikalinga miestėnų pagalba, jis prisakė miestėnų bylas jam pavesti, paleisdamas Torunio seimą, paskelbė, kad bylos, teisiamos Teutonų, Magdeburgo ir Kulmo teisėmis, galutinėj instancijoj turi jam priderėti. Bajorai priešinas, neketina šitame nusileisti, vistiek šaukia miestėnus į savo teismą. Karalius Steponas Batorys draudžia tat daryti (1577 m.). Bet bajorai ne visur taip buvo darę.

Ponai tuo tarpu kovos nebevaro, aprimo. Kas kita *kunigai*; jų vardu vyskupai varė aštrią kovą toliau. Bajorai buvo padarę, berods, gana daug nuolaidų, tik kai kur kunigams nenusileido nuo reikalavimo, kad jie turi priderėti bajorų teismui, ypač tose bylose, kur eina apie kunigų pelną, gaunamą iš bajorų. Bajorai stengiasi griežtai tat pravesti, o anie nepasiduoti.

Tai gerokai pakenkė naujiems teismams, dabar vadinamiems vaivadijos teismais. Daug reiškė miestiečių opozicija, nes jie dar daug svėrė valstybės gyvenime. O prie opozicijos prisidėjo kunigai, todel bajorams buvo sunkiau savo programą įvykdyti. Be to, miestiečius ir kunigus palaikė *karalius*, kuriam rūpėjo apsilpninti bajorai.

Laikui bėgant, bajorai patys atvėso prie reformos darbo, jų energija puolė. Reformininkai-centralistai dar stengiasi laikytis senosios savo programos, bet jų nedaug tebuvo, eilės praretėjo, bajorų masė nesuprato, ko jie nori, kokia bus iš to nauda visiems bajorams.

Be to, buvo dar didesnių, pavojingesnių priešų, tai tokie, kurie norėjo anarchiją ir toliau palaikyti. Kai kurie ponai iš valdininkų ir net patys bajorai deputatai tyčia ar del apsileidimo nedirbo apsiimtojo darbo; nepalaikė reformininkų atgaleivių gaivalai, kuriems greitas teisingumo darymas buvo nepatogus. Taigi teismai buvo iš vardo, jie mažai ką tenuveikė. Toliau, netikusiai buvo *vykdomi* teismų sprendimai, todel toksai teismas negali turėti geros kloties ir reikšmės. Teismų orenybė puola. Reikia grįžti prie priešingos tam minties, prie vieno *centro* teismo, reikia centralizuoti teisminis darbas.

Taigi padarytoji reforma turėjo vieną didelį teigiamą vaisių: ji įtikino visus, kad reforma reikia paremti centralizacijos, o ne provincinio partikuliarizmo pradu. Del to tie autonomijos šali-

ninkai bajorų tarpe su savo separatistiniais siekimais išdulka vis labiau, kad pagaliau susidėtų su bendrosios reformos šalininkais, kurie patraukia abejojančius, svyruojančius ir nenusistačiusius. Juo labiau griūna vaivadijų teismų pagarba, tuo ryškiau ir žymiau pasireiškia tendencija įvesti bendrą visai Lenkijai Tribunolą. Centralizacijos šalininkai, iš pradžių taip silpnai remiami, turi pergalėti daugybę kliūčių iš pačių bajorų tarpo, įgyja vis daugiau jėgų ir paspirties iš jų pusės. O tai nemaža reiškė. Jeigu ne prityrimas, padarytas su teismais 1574 m., gal būtų reikėję laukti reformos dar ilgesnį laiką; atmaina, kuri įvyko bajorų įsitikinimuose, didžiai padidino iniciatorių energiją, tuo pačiu prisidėjo prie pergalėjimo kliūčių, kitur statomų, ir pagreitino tos programos įvykdymą, kurią statė jau seniau bendrosios reformos šalininkai.

Centro teismas. 1575 m. balandžio mėn. seimeliai svarsto centrinio Tribunolo klausimą. Kunigai norėtų išsivaduoti iš jo teismingumo. Susirinkime Stężycoj del naujojo karaliaus rinkimų jie kalba apie žadamąją teismų reformą.

Taip pat prabilo tuo reikalu primas konvokacijos seime 1575.X.4, bet jame dauguma buvo kunigų, bajorai pasipriešino tokiam seimui, ir todel iki teismo svarstymo nepriėjo. Per elekciją nebuvo ko nė laukti gero, nes tenai buvo kitų, svarbesnių, dalykų svarstyti. Iškelta tas pats klausimas suvažiavime Andrejeve (1576-I-18). Bajorai reformininkai nori pravesti savo sumanymą greičiau. Ir tikrai tas dalykas svarstomas, Karnkowski (primas) gina kunigų privilegijas. Be to, ginčyta susirinkimų teisėtumas, nes tebuvo susirinkusi viena partija, ir pravesti nebuvo galima, o ir ne tas vienas dabar rūpėjo.

Taigi vėl teismo steigimas atidedamas. Tarta, jog per karaliaus vainikavimą bus galima aptarti. Ir tikrai, šitame seime pradėta svarstyti, nors paprastai šitoksai seimas neužsiimdavo įstatymų leidimu, o reikėjo pradėti. Paskirtuoju laiku karalius neatvyko, palaukus kiek, jo vainikavimo iškilmės atidedamos, o tuo tarpu susirinkę svarsto, lyg būtų pilnas seimas (su karalium). Del to bajorų seimas kovo 13 kreipėsi į senatą, siūlydamas pravesti teismų sutvarkymą prieš karaliaus vainikavimą (pakėlimą į sostą). Senatui tat neparanku, nori pratęsti svarstymą, iki atvyks karalius, nes seimas esąs nepilnas, todel reikią atidėti. Atvykus karaliui bajorai pasitenkino pažadu, jog bus padaryta teismų reforma.

Steponas Batorys ir teismų reforma. Karalium buvo išrinktas Steponas Batorys (1576). Dabar atsirado naujas gaivalas valstybės gyvenime, kuris galėjo nusverti reformos klausime.

Batorys *nebuvo* prieš reformą, galėtų ją daryti, tečiau sutinka nusileisti tik kai kuriuose dalykuose. Karaliaus dvarai, valdininkų nusižengimai turi likti jo žinioje. Jisai norėtų palikti sau valdžią ant miesto teismų, nes nori apginti miestus nuo bajorų užmačių. Mažiau jam rūpi kunigų reikalavimai, nes tikybiniai jų interesai reformos visai nepaliesti, o tik medžiaginiai. Kai del teismų

skaičiaus, tai Batorys buvo prieš vaivadijų teismus, stovėjo už vieną bendrąjį Tribunolą, jisai buvo centralizacijos šalininkas, savo keliu rūpinas savo teismų kompetenciją jeigu ne praplėsti, bent apginti; visą darbą norėtų greitai baigti.

1576 m. įvyko seimas Toruny. Seimo atstovai buvo tuo klausimu pasiruošę, turėjo instrukcijų, kurias be kliūčių seimas svarstė. Bet dabar karalius pasipriešino kai kuriems punktams. Jis tenai parodė, jog neketina būti, kaip prasitarė, „maliavotu karalium". Jis pareiškė, jog yra linkęs perleisti naujam Tribunolui savo teisiamąją valdžią, palikdamas sau šias bylas: 1) baudžiamąsias, 2) liečiančias karaliaus asmens, majestoto, teisių ir įplaukų, o ypatingai bylas del išpirkimo karaliaus dvarų, taip pat causae nullo jure, 3) valdininkų bylas, 4) miestų bylas, išėmus bylas del jų dvarų ir turtų; kai del dvasininkų bylų, tai karalius nieko neturįs prieš atidavimą jų tribunolo teismingumui.

Senatas padarė panašų pasiūlymą, įnešdamas kai kurių atmainų, sulyginus su karaliaus atsakymu. Jis nori pavesti Tribunolui tik pilietines (civilines) bylas, kunigų bylas tuo tarpu jam pavesti, kol susitaikys pasaulinis luomas su dvasiniu, o baudžiamosios bylos eina į karaliaus kiemą ar į seimą.

Bajorai gina savo projektą, nedaro nuolaidų. Seimas atmetė abu projektu — bajorų ir senato (ponų). Tuomet bajorai palaiko vaivadijų teismus. Karalius siūlo įvesti seimo teismą, visai atmeta vaivadijų. Ginčai buvo karšti.

O tuo tarpu bylų skaičius auga, esamieji teismai apsidirbti negali. Karalius tuo tarpu laimėjo, bajorai prakišo.

Vyriausiasis Tribunolas. Torunio seimas buvo audringiausias. Aistra padidėjo. Kunigai norėtų nusileisti, susitaikyti, bajorai taip pat, bet dabar nebenori vyskupai. Reikšmingas buvo Petrokovo sinodas (1577 m.), kurio nutarimai rodo, jog ūpas atsimainė, nuotaika pasikeitė, sustiprėjo noras išplėsti privilegijas.

Torunio seime karalius jau skubina greičiau jį baigti, ir bajorams atsibodo, jau ir jie norėtų užbaigti visą tą darbą.

Seimas šaukiamas į Varšuvą 1578. I. 14. Čionai atėjo kiti rūpesčiai, grėsė Maskvos pavojus, taigi reikia kalbėti apie gynimąsi, naujų mokesčių rinkimą, nors dar buvo kalbėta ir apie teisingumo reformą. Šaukiant į seimą kvietimuose buvo pažymėta, kad seimeliai turi turėti pilnus įgaliojimus tarti ir spręsti.

Svarstant seime teisingumo reformą, bajorai gina savo reikalavimus, nenori nusileisti Batoriui. Bet karo pavojus neleidžia ilgai ginčytis su karalium, jie turi nusileisti.

Toliau iškilo kiti klausimai: kas daryti su vaivadijų teismais, su jų sprendimais? Bajorai pripažino juos, bet kunigai ir miestiečiai ne.

Ginčai eina ramesne vaga, jaučiamas saikumas. Kai del sąstato, tai senatoriai nurodo, jog naujuoju sumanymu jų teisės susiaurintos. Bajorai bijo jų įtakos, del to jų neįsileido. Kai del

teismingumo, tai bajorai kai kur nusileidžia. Kunigų bylų klausimu, kuris buvo painiausias, bet menkesnis už kitus, nusileido abi pusi. Kai del Prūsų klausimo, tai Prūsų atstovai liko separatistais, protestuoja prieš jų atidavimą Lenkų Tribunolui. Po ilgų derybų Prūsai laimėjo; pripažintas jų savitumas. Po tų visų nuolaidų Tribunolo statutas buvo pripažintas Lenkijai. Taigi skyrium organizuotas vyriausias teismas Prūsams ir Valuinei. [1]).

C.

Lietuvos Tribunolo Statutas sulyginus su kaimynų vyr. teismų įstatymais.

I.

Lietuvos ir Lenkijos Tribunolų statutai.

Išžiūrėjus abiejų Tribunolų atsiradimo istoriją, galima padaryti keletą išvadų. Abiejur atsirado vienokiomis sąlygomis, tik išsirutulojimo laipsnis buvo kitoks. Tribunolo įsteigimas reiškė bajorų įsigalėjimą, tik Lenkijoj buvo kitokia jo forma, negu Lietuvoj. Lenkijoj bajorai buvo įsigalėję daug seniau, karaliaus valdžia jau buvo pergalėta. O Lietuvoj bajorai XVI amž. vidury ėjo su karalium išvien prieš ponus. Derantis su Lenkija del unijos, bajorai ir karalius viską darė, kad perlaužtų Lietuvos ponus separatistus, o tokių buvo daug, bent nežinome jų tarpe karštų lenkininkų.

Toliau, XVI amž. baigiantis, jaučiamas susiartinimas tarp Lietuvos ponų ir naujai išrinktojo karaliaus Stepono Batorio. Ponai palengva sugebėjo pasitraukti nuo Lenkų; Batorys, nerasdamas Lenkuose pritarimo savo sumanymams, būtent kovai su Maskva, galėjo remtis ir remiasi Lietuvos ponais ir bajorais.

Del to tai Tribunolo steigiamam rašte [2]) atsispindi šitos politiškos nuotaikos. Lietuvos Tribunolo Statuto pradžioj atpasakojama jo atsiradimo istorija. Puola į akį, jog visai neminimas Lenkijos vardas, neminimi ryšiai su jąja, lyg jų nebūtų. Pats statutas ne seime duotas, vien karaliaus pasirašytas, į seimo konstitucijas neįtrauktas.

Jeigu pažiūrėti į Lenkų Statutą, tai tenai atsišaukiama į seimo autoritetą [3]).

Matyti skirtumas ir įstatymo pabaigoje, kur kalbama apie jo taisymą. Lietuvos Tribunolo Statute karalius išreiškė galimybę, jog Lietuvos luomai galį panorėti grąžinti vėl jam tą teisiamąją valdžią, kurios dabar buvo išsižadėjęs, o jeigu lietuviai nepanorėtų to padaryti, tai galėsią patys taisyti seime [4]). O Lenkų Tr. St. apie šitą galimybę nė neužsimena: taisyti galėsiąs seimas [5]).

---

[1]) Rašydamas šį skyrių naudojaus *O. Balzer'o* veikalu, „Geneza Trybunału Koronnego" 1888.

[2]) Šito rašto gale pridėti Lietuvių ir Lenkų Tribunolų statutai.

[2]) Lenkų Trib. Stat. (= Ln.) § 2.

[4]) Lt. (= Lietuvos Trib. St.) § 20

[5]) Ln. § 24.

Kai del paties Trib. Statuto turinio, tai yra tarp abiejų panašumo. Yra straipsnių, išverstų iš Lenkų kalbos. Kalba abiejų skiriasi: vienur lenkų su daugybe lotyniškų posakių, kitur gudų kalba be šitų priemaišų.

Teksto vienodumą galima nustatyti žiūrint atskirus straipsnius. Kai kurie rodo, jog tai yra vertimas ar persakymas, pav., Liet.—3, Lenk. — 6; Lt. 5 — Ln. 8, 9, 10, 11, Liet. 6 — Ln. 12, Liet. 17 — Ln. 21 ir t. t.

Kartais tas vertimas matyti taip aiškiai iš paties teksto, pav., gali būti Lt. § 6, kur kalbama apie kvotą: „scrutinia, o musiškai kvota".

Dauguma straipsnių savaip surašyti, kitaip perredaguoti. Rašantieji turėjo prisitaikinti prie veikiančiųjų Lietuvos įstatymų — Statuto. Kur vyraujančiam Lietuvos visuomenės klodui atrodo Lenkų teisininkų ir bajorų darbas priimtinas, imdavo, o šiaip perdirbdavo savaip: eilę, formą, nuostatus.

Kai kurie dalykai Lietuvoj tuomet nebuvo priimti, o tik įsigalėjo vėliau, tat liečia bajorų ir kunigų santykius. Lenkai, organizuojant Dvasinį Tribunolą, prisilaikė abiejų luomų lygybės, skirdavo į jį iš abiejų pusių po 6 žmones, o Lietuvoj bajorai nepripažino lygybės, pravedė bajorams 6 atstovus, kunigams — 4. Tik vėliau, jau trečiame Liet. Statute, išleistame 1588 m., randame pravestą pilnos lygybės pradą.

Kartais randame mažų skirtumų redakcijoj, o turinys tas pats. Pav., Liet. Trib. Statute yra straipsnių, kurie yra kelis sykius platesni, negu lenkų, bet retai įvedama nauji pradai, o vis tie patys aiškiau saviškai formuluoti, nes turėjo vartoti populiaresnę gudų kalbą, be lotynų priemaišų.

Taigi sulyginę abiejų tautų Trib. Statutus, galime prieiti prie šitokios išvados: jog Lenkijos Trib. įst. buvo pavyzdžiu Lietuvos įstatymui, jog nemaža dalykų perkelė, išvertė, jog tarė, kad tokioj formoj pas karalių greičiau galės praeiti, o skubintis, kaip žinome, reikėjo.

II.

Lietuvos bei Lenkijos Tribunolai ir Imperijos Rūmų Teismas.

Lietuvių teisininkai ir politikai, dirbdami savo Tribunolo statutui, sekė, kas buvo daroma Europoj. Turėjo pažvelgti ir į artimiausius kaimynus, vokiečius. Galėjo mokytis iš jų prityrimo, mokslo, sugebėjo nepriimti to, kas neatitiko politinių jų sąlygų.

Tų laikų Vokietija tai buvo įvairių nepriklausomų valstybių ir miestų federacija su negalingu imperatorium pryšakyje. Rūmų Teisme visa ji atsispindėjo[1]). Teismo viršūnėje stovi teisėjas, reprezentuojąs imperatorių, bet ne sprendžiąs. Sprendėjai perpus

---

[1]) Apie Imperijos Rūmų Teismą yra ką tik išėjęs skyrium mano darbas tuo pačiu vardu.

mokyti teisininkai, perpus bajorai, beveik nuolatiniai, sąjungos narių siunčiami. Panašumų buvo Lietuvoj ir Lenkijoj, bet buvo ir didelių skirtumų.

Pavietų seimeliai kasmet siunčia deputatus, o jie patys iš savo tarpo renka pirmininką (maršalką), sąstatas nuolatos keičiasi.

Vokiečiai įvėdė mokslo cenzą, iš pradžių bent pusė sprendėjų turėjo būti mokyti teisininkai, čionai to negalėjo būti, to reikalavimo ir negalima buvo statyti, nes nebuvo teisės mokyklų, nebuvo užtektinai mokytų teisininkų.

Rūmų Teismas perėmė romėnų kanonistų bylojimą, įvedė raštišką tardymą, prirengimą. Jų pradai daugumoj atsitikimų pasikartoja Lietuvoj ir Lenkijoj, bet anaiptol negalima pasakyti, jog stačiai iš ten buvo perimti — jie pasidarė bendru dvasiniu Europos turtu, suprantami, žinomi teisininkams, kurie mokėsi iš romėnų, be to, darė įtakos ir savieji kanonistai. Lietuvos Tribunolas — tai bajorų luomų teismas, tenai—mokytųjų teisininkų. Vienas atspindi gyvąjį gyvenimą, antras — rašytųjų knygų teisę.

ANTROJI DALIS.

Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo sudarymas ir veikimas.

Teisės šaltiniai.

Kaip Vyr. Tribunolas sudaromas, ką ir kaip veikia, nustatė atskiras įstatymas (statutas), pavadintas „*Tribunolo tiesos būdas*", išleistas, kaip jau minėta, 1581 m., vėliau peržiūrėtas ir po to išspausdintas. Tasai įstatymas pasiliko nepakeistas iki pat to teismo panaikinimo, o tat įvyko XVIII amž., kai Rusija užėmė Lietuvą. Per tą laiką nuo XVI amž. iki XVIII amž. pabaigai tas įstatymas išbuvo be esminių atmainų, tik jam papildyti buvo išleista gerokai naujų konstitucijų, bet kurios nekeitė iš pamatų šito pagrindinio įstatymo.

Pavadinimas.

Aukščiausiojo Lietuvos teismo vardas ar Tribunolo statute ar vėlesniuose raštuose įvairiuoja. Tribunolu vadina ir patį teismą, kaipo įstaigą, ir jo, kaip teismo darbą (funkciją), pav., apie jo posėdžius sakoma: pasibaigus ar įvykus Tribunolams ir t. t.

Teismo vardas nebuvo vienodas per du amžiu. Konstitucijose vadina jį: Trybunał wielki Wielkiego Księstwa Litewskiego, Trybunał Wielki, Trybunał Ziemski Litewski, Sądy Główne; kartais, žiūrėdami vietos, kur tuo laiku rinkosi, vadina: Trybunał Wileński, Trybunał Ziemski Wileński, Trybunał Nowogrodzki ir t. t.[1]).

Be to, buvo dar du teismu, kurie turėjo Tribunolo vardą— vienas *Dvasinis*, kitas *Iždo* (Trybunał Skarbowy). Tiktai pirmasis tebuvo organiškai surištas su Vyriausiuoju Tribunolu, o kitas ne. Todel šitame darbe tebus kalbama tik apie dvasinį, o nieko naminėta apie Iždo Tribunolą. Kad atskirtų juodu nuo kits kito, vieną vadina dar Didysis Tribunolas, didysis ratas, o kitą—Dvasinis, mažasis ratas ir k.

Skaičius.

Vyriausias Tribunolas tegalėjo būti vienas visoj Lietuvoj, jisai turėjo teisiamąją valdžią *visoj* Didž. Lietuvos kunigaikštijoj, nežiūrint sienų plėtimosi ar traukimosi. Bet steigiant jį, buvo padaryta išimtis, būtent Žemaičiams, taigi galėjo būti du

---

[1]) *Trib. Įst., V. L.* 1726, IV. 1653. IV 413 ir t. t.

Tribunolu. Neįėjo taip pat lėnai, tik XVIII amž. baigiantis nutarta juos pavesti, bet darbas neužbaigta.

Žemaičiai. Leidžiant įstatymą apie Vyriausiąjį Tribunolą 1581 m. buvo pažymėta, jog tai neliečia Žemaičių, nes Žemaičiai turi savo atskiras teises, privilegijas ir įpročius, todel gali, išsirinkę tam tikrą skaičių savo teisėjų, sudaryti savo vyriausiąjį teismą vien Žemaičiams, gali jį įkurti Raseiniuose arba kitoj kokioj vietoje[1]). Žemaičiai laikė save atskiru kūnu, dargi kartais vadindavo save atskira valstybe, respublika.

Žemaičiams buvo pripažinta teisė turėti savo atskirą tribunolą, bet jie jąja visai nesinaudojo, todel Žemaičių tribunolas taip ir neatsirado. Kurį laiką Žemaičiai kreipdavos į didįjį kunigaikštį, atsišaukdami į jo teismą, bet tatai buvo jam nepatogu. Žemaičiai turėjo ar prisidėti prie esamojo Lietuvoje Tribunolo, ar įkurti savąjį, o kol įvyks, tai gaspadorius turėjo dar žiūrėti Žemaičių atšaukimų, nors tat darė nenoromis. Pavyzdžiui, 1584 m. lapkričio 24 d. karalius Steponas Batorys davė bylininkams atsakymą, pasirašytą raštininko (kanclerio) Levo Sapiegos, jog turįs dar priiminėti skundas, nes Žemaičiai neįsisteigė savo Tribunolo, neprisidėję prie Lietuvos, nors tenai jau esą paskirti Žemaičių rakai, o teisingumą daryti reikią, stabdyti negalima... Vis delto laukė, jog Žemaičiai išsirinks savo teisėjus į Tribunolą, eidami išleistuoju įstatymu (taigi ar į savąjį Žemaičių, ar į bendrąjį visai Lietuvai).

Žemaičiai neįstengė įkurti savojo Tribunolo. Sudaryti savo vyriausiąjį teismą — sunkus darbas, nes reikia turėti pasirinkti daugiau žymesnių žmonių, o jų gal perdaug ir būte nebuvo. Toliau, vidaus politikos klausimai, tarpkaralė mirus Batoriui, karai su Maskva, susidūrimai su Lenkija rodė, jog Žemaičiai pridera prie Lietuvos, sudaro vieną kūną, todel nerado reikalo kurti dar savo teismą, nutarė prisidėti prie Lietuvos Tribunolo. Tat padaryta 1588 m., išrinkus naują karalių Žygimantą IV Vazą. Jisai darė atatinkamą lapą, pasirašytą 1588 m. vasario 1 d., kuriame sako: „o kadangi Žemaičių žemė, kuri buvo iki šiol įgijusi teisės turėti atskirus Tribunolo teismus, bet iki šiol tuo nepasinaudojo, tai prisidėjo prie Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos Tribunolo, ir mes jiems tat leidžiame, ir jau jų deputatai, kuriuos jie, eidami kitų vaivadijų pavyzdžiu, turi išsirinkti po tris kasmet, kartu su kitais visuomet sėdės ir visus teismus darys savo eile“.

Bet prisidedant prie Lietuvos Tribunolo, nepanaikinta savitos senosios Žemaičių teisės, tat ir buvo pažymėta kitu raštu, jog ne visu kuo susilieja su Lietuva.

Nuo to laiko atsirado ir Žemaičių Grabnytiniai Seimeliai. Dabar atšaukimai del Žemaičių teismų sprendimų eina į Vyriausiąjį Lietuvos Tribunolą[2]). Žemaičiai, skirdamiesi nuo kitų Lietuvos vaivadijų ar pavietų, renka 3 deputatus.

---

[1]) *Trib. įst.* 8.

[2]) *Lappo* II 529—533

Vyriausiasis Tribunolas.

I.

Vyriausiojo Tribunolo sąstatas.

Sąstatas. Vyriausiąjį Tribunolą sudaro teisėjai, kurių vienas buvo maršalka, ir raštininkas. Vėliau Tribunole teisėjų tarpe parinkdavo cenzorių, iždininką ir t. t. Prie Tribunolo priderėjo kartais instigatorius, nuolatos tekūnas, jo žinioj buvo savo sargyba. Be to, teisme dalyvavo patronai (advokatai).

Teisėjai renkami. Tribunole nėra skiriamų teisėjų, o jie visi yra renkami kasmet tam tikruose seimeliuose.

1.

Tribunoliniai seimeliai.

Seimeliai. Teisėjus, arba deputatus (šituo paskutiniuoju vardu juos paprastai vadina), į Tribunolą rinkdavo pavietų seimeliuose, kurie del to vadinosi *tribunoliniais*. O kadangi rinkdavosi vasario 2 d. per Grabnyčias, tai juos dar vadindavo *grabnytiniais*. Tribunoliniai seimeliai susieina kasmet ir išrenka teisėjus vieneriems metams. Šitie seimeliai valstybės gyvenime skyrėsi nuo kitų dar ir tuo, kad tai buvo vieninteliai seimeliai, kurie susieidavo tvarkoj ir reguliariai. Pirmieji rinkimai turėjo įvykti 1582 m., taip bent buvo nustatęs Tribunolo įst. (1§).

Rinkėjai. Įstatyme buvo nurodyta, kas turi susirinkti, būtent: „visi tarybos ponai, žemės ir kiemo valdininkai ir visi bajorai - vyčiai, šios vaivadijos ir pavieto gyventojai, kas kur turi savo sėslumą... turi susivažiuoti kasmet ir turės tenai susivažiavę išrinkti teisėjus į tuos vyriausiuosius teismus: o jeigu kas į tą seimelį, ar kas iš tarybos ponų, ar valdininkų ar iš bajorų neatvyktų, tai šita nė kiek negali trukdyti šitiems teisėjams rinkti, o turi rinkti tie, kurie susirinko“ (1§). Taigi rinkėjų skaičius nenustatytas, jis gali įvairiuoti. Rinkimams padaryti užtenka tiek žmonių, kiek atvyko.

Kokio *amžiaus* turi būti rinkėjai — nebuvo pradžioj nustatyta. Vos 1764 m. seimas įvedė, kad rinkėjais tegali būti žmonės jau 18 m. pabaigę, jaunesni neįsileidžiami[1]).

Kai del *turto,* tai visą laiką pamatinis statomasis reikalavimas nesikeitė: turi būti savo paviete sėslus, tai reiškia turįs tenai turtą.

Rinkimų diena. Įstatyme buvo paskirta diena, būtent Grabnyčių šventė (vasario 2 d.). 1685 m. Seimas pakeitė, perkėlė rinkimus į kitą dieną. Kadangi esanti tokia didelė šventė, tai nepriderą rinkimų daryti, todel seimelis perkeliamas iš vasario 2 į pirmąjį pirmadienį, o jeigu pasitaikytų toji pat šventė pirmadienį tai seimelis turi būti po savaitės [2]).

---

[1]) *V. L* VII 388—390.
[2]) *V. L.* V—753.

Seimelio vieta. Paprastoji seimelio vieta — tai pilis. Kadangi senųjų pilių liko maža, ar per ankšta, tai renkasi bažnyčioje, rečiau sutilpsta teismo bute.

Seimelio tvarka. Seimelis renkasi vienai *dienai;* jeigu nieko neišrinko, tai tas pavietas neturės savo deputato. Vėliau, vos 1764 m., nustatyta, kad seimelis gali tęstis 2 ir 3 dienas, bet neilgiau [1]).

Taip pat gana vėlai nustatyta *valanda,* kada turi prasidėti. 1764 m. seimas paskyrė pradėti 8 val. ryto.

Susirinkimą *pradeda* vyriausias pavieto valdininkas. 1764 m. konst. nurodyta, jog pradeda pirmasis pasaulinis senatorius, jis ir pirmininkauja, tam tikro direktoriaus seimeliui vesti nerenka. Galint kilti ginčams, kas yra vyresnis, nustatyta pirmenybės eilė [2]).

Rinkimai esti *balsų dauguma.* Tatai nebuvo pasakyta pirmykščiame įstatyme, bet jau greitai po to tat įnešė 1613 m. seimas, „idant, sako, nežūtų bajorų balsai ir neitų niekais" [3]).

Rinkti galima iš žmonių, *esamųjų* seimelyje, ko nėra seimelyje, to rinkti už akių negalima, nes jis gali ir nepriimti išrinkimo, del to pavietas nustotų savo teisėjo. Buvo tai įvesta Lenkijoj 1616 m., bet matyti praktikoj vartota ir Lietuvoje, nes tatai pasakyta, nors ir nestačiai, Tribunolo įstatyme [4]).

Skaičius. Kiekvienas seimelis renka iš savo tarpo du deputatu (1 §), o Žemaičiai — 3. Ir visą laiką tat buvo; 1792 m. buvo priimtas kitas skaičius: renkama po 1 deputatą iš pavieto. Tuomet Lietuva buvo naujai padalinta į pavietus, iš viso padaryta 34 pavietai [5]). Bet tas įstatymas nebuvo įvykdytas: prasidėjo suirutės ir dalybos (2 ir 3).

Pavietas be deputato. Jeigu seimelis visai neįvyktų arba išrinktasis numirtų, tai Tribunole nebūtų to pavieto deputato, ir tuomet jo bylas teis be jo (Trib. įst. 2 §).

Rinkimų netikrumas galėtų išeiti aikštėn tik vėliau, tai tuomet jo išrinkimą naikina Tribunolas, bet tas dėsnis buvo priimtas vos 1764 m. [6]).

Seimelio saugumas. Seimelio darbų ramybei užtikrinti įstatymas rūpinas jo saugumu. Taisykles nurodo Trib. Įst. 9 §. Sulig juo, negalima atvykti į seimelį su iš tolo šaunamuoju ginklu (saidokas, šautuvas), tegalima turėti vos iš arti vartojamą kertamąjį ar duriamąjį (kardą, durklą ir t. t.). Kas važiuoja ar joja į šitą seimelį su šautuvu, turi iššauti šovinį, paskui paslėpti šautuvą ar saidoką savo gaspadoj. Taigi mieste negalima nei šaudyti nei vaikščioti su tokiais ginklais. Jeigu kas bešaudydamas sužeistų ką, turi būti nubaustas mirtim. Už vieną vaikščiojimą su uždraustu ginklu skiriama baudos 12 kapų skatikų. Šitą prasižengimą teisia pilies teismas.

---

[1]) *V. L.* VII 388-390. [2]) *V. L.* III 199. [3]) *V. L.* III., 199. [4]) *V. L.* III. 272-3. [5]) *V. L.* IX 387. [6]) *V. L.* VII 388-390

1792 m. reformos. 4 metų seimas padarė daug atmainų, tarp jų ir ploto padalijime. Bet tat liko neįvykdyta [1]).

Naujuoju įstatymu Tribunolas nevažinėja niekur, visuomet teisia Vilniuje. Visa Lietuva naujai padalyta į pavietus šitokiu būdu:

a.

Vilniaus vaiv.:

1) *Vilniaus* pav. renkasi į seimelius pilyje, Vilniuje.
2) *Ašmenos* pav. padalytas į 2: Ašmenos ir Užnerės (Zawilejski), juos skiria Neris (Vilija).
Ašmenos pav. renkasi pilyje.
3) *Užnerės* — seimuoja Pastovuose, parapijos bažnyčioj.
4) *Lydos pav.* padalytas į 2: Lydos ir Eišiškių.
Lydos seimuoja Lydos m., Karmelitų bažnyčioj.
5) *Eišiškių* — parapijos bažnyčioj Eišiškiuose.
6) *Ukmergės* — Ukmergėje, pilies rūme.
7) *Braslavos* p. seimelis renkasi Braslavos m., vietą gauna pilyje.

b.

Trakų vaiv.:

8) *Trakų pav.* padalytas į 2: Trakų ir Merkinės.
Trakų pav. renkasi Trakuose, pilyje.
9) *Merkinės pav.* — Merkinėj, parapijos bažnyčioj.
10) *Gardino pav.* — Gardine, ne pilyje, bet laikinai renkasi buv. jėzavitų bažnyčioj.
11) *Kauno pav.* į 2 pav: Kauno ir Prienų.
Kauno pav. — Kaune, parapijos bažnyčioj.
12) *Prienų pav.* — Prienuose, parapijos bažnyčioj.
13) *Upytės pav.* — Panevėžyje, bet ne pilyje, o Pijarų bažnyčioj.

c.

Žemaičių kunig. dalijama į 3 pav.: Raseinių, Šiaulių, Telšių.

14) *Raseinių pav.* renkasi Raseiniuose, Pijarų bažnyčioj.
15) *Šiaulių pav.* — Šiaulių m., parapijos bažnyčioj.
16) *Telšių pav.* — Telšiuose, Bernardinų bažnyčioj.

d.

17) *Smolensko vaiv.* — egzulantų seimeliai — Alytuje, parapijos bažnyčioj.
18) *Starodubovo pav.* — egzulantų, — Žiežmariuose, parapijos bažnyčioj.
19) *Polocko vaiv.* nebe Usačėj, o Čašninkuose, Domininkonų bažnyčioj. Gali susirinkti ir kitame mieste.
20) *Naugardėlio vaiv.* padalyta į 2 pav.: Naugardėlio ir Slučorekos.

---

[1]) *V. L.* IX 617-8

Naugardėlio pav. — Naugardėlio pilyje.
21) *Slučorekos* — Slucke, parapijos bažnyčioj.
22) *Slanimo pav.* — Slanime, kun. Bernardinų bažnyčioj.
23) *Vilkaviškio pav.* (Gardino) — Vilkaviškyje, buv. jėzavitų bažnyčioj.
24) *Vitebsko vaiv.*, egzulantai, Čerejoj, parap. bažnyčioj.
25) *Oršos pav.* — dabar Cholopieničiuose, teismo bute.

e.

26) *Brastos vaiv.* padalyta į 2 pav: Brastos ir Kobryniaus.
Brastos pav. — Brastoj, buv. jėzavitų bažnyčioj.
27) *Kobryniaus pav.*, Kobryniuje, parapijos bažnyčioj.
28) *Pinsko pav.* padalyta į 2 pavietu: Pinsko ir Pinsko Užupės.
Pinsko — Pinske, Pranciškonų bažnyčioj.
29) *Pinsko Užupio* — Plotnicoj, parapijos bažnyčioj.

f.

30) *Minsko vaiv.* — padalyta į 3 pavietus: Minsko, Mozyrio Rečycos.
Minsko p. — Minske, buv. jėzavitų bažnyčioj.
31) *Mozyrio* — pilyje.
32) *Režycos* — Bobruiske, buv. jėzavitų bažnyčioj.

g.

33) *Inflantų* kunig., egzulantai, Ilukštoj.
34) *Piltinės* pav. — Vošputoj (vok. Hasenpot)

2.
Teisėjo privalumai.

Kas gali būti išrinktas. Pamatinis Tribunolo įstatymas nustato, kas gali būti išrinktas teisėju. Pačioj jo pradžioj buvo statomi tokie reikalavimai: jie turi būti žmonės vertingi, dievobaimingi ir moką Lietuvos teisę ir įpročius, nusimaną Tribunolo tiesoj ir gyveną Lietuvoje, tai reiškia turi būti Lietuvos piliečiai ir turėti turtą. Primenama, kad renkant į teisėjus nereikia paisyti turto didumo, socialės būklės, luomo. Čionai turėta galvoje socialis skirtumas tarp ponų ir bajorų: teisės atžvilgiu abu klodu susilygino, taigi duoti pirmenybę ponams tik del to, kad jie ponai, dabar nebegalima[1]).

Ko negalima rinkti. Pamatinis įstatymas, be aukščiau minėtų, kitoniškų sąlygų ir nestatė. Vėlesnieji seimo įstatymai (konstitucijos) padarė kai kurių atmainų ir papildymų.

Jeigu pasitaiko Tribunole paties *teisėjo byla,* tai jis vistiek gali būti išrinktas, tik sprendžiant jo bylą turi pasišalinti iš posėdžio. Tatai teismui nedarė jokių sunkenybių, nes nebuvo nustatyta teisėjų kvorumo.

---

[1]) Trib. Įst. § 2.

Greitai pasirodė tam tikras išnaudojimas. Kai kurie bajorai, turėdami savo bylų Tribunole, del to stengėsi būtinai patys patekti į jį teisėjais. Nors patys jie iš tų bylų pasišalindavo, bet nuolatos būdami vienoj vietoj, susiartinę, galėjo turėti netiesioginės įtakos savo bylų sprendimui, todel 1611 m. įst. uždraudė tokį asmenį rinkti, o jis pats negali sutikti. O jeigu vis delto būtų išrinktas, ir jis pats sutiktų, tai jo byla atidedama į kitą Tribunolą. Tačiau jo byla leidžiama nagrinėti ir šitais rakais, jeigu priešingoji pusė pati norėtų teistis [1]). Žinoma, tas teisėjas nedalyvauja teisme, kaipo teisėjas.

Bet toliau nebuvo pastebėta palinkimo varžyti kieno teisę būti teisėju tik del to, kad jis ar giminės, ar žmona turi bylą Tribunole.

Jeigu pasitaikytų šiame Tribunole teisėjo žmonos ar jo vaikų byla, tai jisai tuomet pasišalina, apie nerinkimą jau kalbos nekeliama (1726 m. seime) [2]).

Blogiau buvo su tais kandidatais, kurie patys, patraukti tieson del kokio nusidėjimo, norėdami sustabdyti savo bylą, duodasi išrinkti Tribunolo teisėju, tai todel 1673 m. konst. sako, kad tokių asmenų rinkti negalima, o jeigu būtų išrinktas, tai negali sėdėti tais metais [3]).

Galint būti išrinktu kiekviename paviete, kur yra žemės turtai, patekdavo ir tokie, kurių praeitis nežinoma, kurie kituose pavietuose buvo teismų nuteisti, turėjo kondemnatų. Juos pravesdavo ponai, žymu tat ypač XVIII amž. [4]). O gal tik del to susidaro toks įspūdis, kad turime daugiau žinių.

Taigi nežiūrint uždraudimo vis delto tokių išrinkimų atsitikdavo.

Urėdų sutapimas. Kelių urėdų sutapimas viename asmenyje yra leidžiamas. Žemės teisėjas skiriamas iki gyvos galvos, o Tribunolinis tik vieneriems metams, tai suderino šitaip. Trib. įst. sako, jog žemės teisėjas galįs būti Tribunolo teisėju, tik, eidamas į Tribunolą, jis pats nebeteisia bylų žemės teisme, savo vietoj pastato kitą, tame paviete sėslų bajorą [5]). Daroma tat laikinai, nes į Tribunolą renkami vieneriems metams. Išrinktasis į Tribunolą pastato užvadą savo nuožiūra, kol grįš iš Tribunolo.

Greitai kilo kitas klausimas, ar *advokatas gali būti Tribunolo teisėju*, ar sutampa tuodu darbu. 1601 m. konst. nustatė, jog advokatai (prokuratoriai) apskritai negali būti renkami [6]). Vėliau duotas laikas, būtent 2 metai, kaip išėjo iš advokatų tarpo, kuriam praslinkus galima ir buvusį advokatą rinkti teisėju.

Negali būti vienu laiku *seimo* atstovu ir Tribunolo teisėju (deputatu): taip sako konstitucijos 1678 m. ir 1685 m.); [7]).

Mokslo cenzas. Kaip minėta, iš teisėjų buvo reikalaujama mokėti Lietuvos įstatymus (Trib. Įst. § 2).

Lietuvoj iki XVII amž. nebuvo įkurta teisės mokyklos. Kas norėjo teisės mokslus tyrinėti, keliaudavo į užsienius.

---

[1]) *V. L.* III, 38. [2]) *V. L.* VI, 480. [3]) *V. L.* V, 158. [4]) *Matuszewicz* II 117, 133—5. [5]) *Trib. Įst.* § 2. [6]) *V. L.* II—1526. [7]) *V. L.* V 573.

Vietoje, jeigu ir mokydavo teisės, tai tik prie kitų mokyklų pripuolamai.

Žinome, kad 1551 m. Vilniuje apsigyveno Augustinas Rotundus (Mieleski), Vilniaus miesto vaitas, kilimo lenkas. Jisai žinomas kaip Lietuvos istorikas ir juristas, jis dirbo Statuto taisyme, lenkų priešininkas. Be abejo, jis prisidėjo prie teisės žinių skleidimo [1]).

Žinome, kad XVII amž. pradžioj Vilniaus šv. Jono mokyklos vedėju buvo Gałąska, žinomas anais laikais teisininkas, dirbęs pats prie magistrato [2]), išleidęs Vyr. Trib. įstatymą su ištraukomis iš konstitucijų.

Šv. Jono mokykloj vedėju buvo Petras Ruiz de Moros (Roisius), garsus teisininkas, mokęs teisės [3]).

Šiaip teisininkai mokėsi mokslų užsienyje, bet netraukė į Krokuvą.

Vilniaus akademija. 1578 m. įsteigta Jėzavitų Akademija Vilniuje, bet tenai iš pradžių teisės mokslo nebuvo.

Akademija Vilniuje, jėzavitų vedama, negalėjo perdaug vilioti žmonių: lotynų kalba, jos literatūra ir teologija nebetraukė. Jaunimas, norįs mokytis gyvenimui naudingų dalykų, turėjo keliauti kur kitur. Tarp tokių svetur ieškomųjų buvo teisės mokslas; dabar panorėjo mokytis jo pas save. Yra savo teismai, yra Lietuvos Statutas, o nebuvo įsteigtos teisės mokyklos.

Atsirado dargi privatinė teisės mokykla, bet Akademija vis dar nenori įvesti jos pas mus. Reikalavimas vis didėja. Reikalauja ne tik teisės mokslų, bet ir medicinos. Galų gale Akademija buvo reformuota 1641 m. spalių 11 d., ji gavo privilegiją, kur leidžiama dėstyti bažnytinę teisę bei pilietinę teisę ir mediciną. Toj privilegijoj buvo pasakyta, kad gali mokyti „kanonų ir pilietinės teisės, dalija mokslo laipsnius, kaip ir kiti universitetai, studentai ir profesoriai turi tokias pat teises, kaip ir kitų fakultetų žmonės“ [4]).

Jėzavitai darė tat nenoromis: mokosi neturtingieji, galybės jie neduos, tai pasauliniai žmonės, todel ir kūrė naująjį skyrių nenoromis. Atsirado aukotojas Kaz. Leonas Sapiega, kuris davė lėšų 4 profesoriams išlaikyti. Ypatingai jam rūpėjo du pilietinės teisės profesoriu, kurių pats ieškojo ir globojo. Tam dalykui jis parsikvietė du profesoriu iš Ingolstadto. Jėzavitai vėliau pasikvietė mokslingą kanonistą Olizarovijų, ketvirtasis buvo jau seniau

---

[1]) *Jakubowski.* 60—63. liet., 65—71. lenk.
[2]) *Bieliński,* Uniw. Wileński I, 23—25.
[3]) *Dąbkowski,* p 3.
[4]) *M. Baliński,* Akad. Wil. p. 461—3., *Bieliński* I 23—25,53

Akademijoj. Šitaip susidarė teisių fakultetas. Jie mokė, dėstė, rašė, spausdino. Žymiausias jų tarpe pasirodė kanonistas Olizarovius. Jisai pagarsėjo Europoj vienu darbu, kuriame įrodinėjo žmogiškas valstiečių teises (spausd. 1651). Netrukus atsirado iš mokinių tarpo mokytų daktarų. Ekonominė jų padėtis buvo gera, — ypač pastarųjų. Bet ne viską jėzavitai atliko, ką buvo Sapiegos paskyrę.

Ir tikrai težydėjo kanonų teisė [1]). Mažiau rūpinos pasaulinėmis katedromis.

Pertraukų Akademijos moksle padarė karai, epidemijos, švedų ir rusų užplūdimai.

Bet audroms nustojus siausti, mokslas atsigauna, dargi mokomųjų dalykų skaičius pas teisininkus padidėjo, atsiradus lėšų: pav., Vilniškis kun. Vaišnora davė lėšų politinei teisei dėstyti (1652 m.).

Bet teisių mokslas laikėsi, kol buvo gyvas jo rėmėjas Sapiega, dargi Vaišnoros užrašo jėzavitai neišpildė, tik vėliau, jam mirus, 1677 m. įsteigė tą katedrą, o jo paaukotąjį turtą visą laiką naudojo [2]).

Buvo dėstoma kanonų teisė ir pilietinė (pasaulinė), bet ši tik tiek, kiek ji surišta su kanonais. Kai del mokslingumo, tai pasitaikydavo ir žymesnių žmonių.

1691 m. Vilniaus jėzavitai gavo išimtiną teisę spausdinti Lietuvos Statutą, pelnijo Akademijos spaustuvė [3]).

Apirusią pilietinės teisės katedrą 1760 m. Akademija pavedė pasauliniam žmogui Zagorskiui. Jis dėstė nebe lotynų kalba, o lenkų; ir jis įrodinėjo, kam reikalinga, kad jaunimas mokytųsi jurisprudencijos, kad dabartiniai teisininkai advokatai ir teisėjai nemoką teisės. Tuo pačiu laiku Akademijoj buvo dar kitas teisininkas — kun. Dąbrowskis [4]).

1773 m. jėzavitų ordinas buvo panaikintas, nustojo veikus ir jų Akademija, tai jos vietoj buvo įkurta Aukščiausioji Lietuvos mokykla. Palestra, matyti, nutolo, aplikantai juokės iš tų mokslų [5]), dar nesuprato tos naudos, kokios galima tikėtis.

XVIII amž. pabaigoj reformos dvasia atsiliepė mokyklos darbuose. Kun. Stroynowski dėsto įgimtąją teisę, kun. Girutis — Šventąjį Raštą ir romėnų teisę. Mokyklos iškilmėse randame dalyvaujant Tribunolo teisėjus [6]). Iš teisės mokytojų reikės paminėti romėnų teisės profesorių Pocołojewskį, Mykolą Aleknavičių ir k.

Amžius. Pačioj pradžioj nebuvo nustatyta, kokio amžiaus turi ir gali būti teisėjai. Nematyti, kad būtų renkama nepilna-

---

[1]) M. *Baliński*, p. 146—149. [2]) *Baliński*, 158—160. [3]) ib. 174—178. [4]) ib. 207—208. [5]) ib. 271 — 3. [6]) ib. 365.

mečiai, kas buvo tačiau daroma su ponų vaikais, renkant į seimą. Vos 1764 m. tepasakyta, jog teisėjais gali būti renkami sulaukę 23 metų amžiaus [1]).

Turtas. Deputatu (teisėju) tegali būti žmogus Lietuvoj „sėslus“, tai reiškia Lietuvos pilietis ir turįs Lietuvoj žemės turtą, ir dar tame paviete, kur renkamas. Tatai neiššaukdavo praktikoj jokių abejonių. Tik kai kurias smulkmenas tereikėjo nustatinėti. 1764 m. konst. sako, kad rinkti galima tokį, kuris turi savo turtą arba valdo svetimą bent 1 metus[2]).

Tikyba. Rašant Statutus ir Vyr. Tribunolo įst., niekur nebuvo pažymėta, jog žiūrima į teisėjų tikybą. Lietuvoj, kur tuo laiku ponų ir bajorų tarpe buvo 3 tikybos: lotynų (katalikų), graikų (stačiatikių) ir reformatų, kur visuomenė pasižymėjo pakantrumu, nebuvo galima įvesti naujų suvaržymų del tikybos, bet XVII amž. santykiai jau pasikeitė: katalikų kunigai pradėjo aštrias kovas su protestantais ir stačiatikiais; kovose prieš stačiatikius katalikų kunigams atėjo talkon unitai (nuo 1596 m.).

Dabar tose ponų ir bajorų kovose iškeliama ir įpinama tikybos klausimas, sakoma, kad ta ar kita teisėjo tikyba turėjus blogos įtakos sprendimui. Pav., Lietuvos kancleris Alb. Radvila skundžiasi (1649. V.), jog Tribunolas del to nepriėmęs jo įgaliotinio, kad teisėjai dissidentai [3]).

Ištikus ponų savitarpyje kovoms tikybos nepaisydavo, o tik žiūrėjo savo grupės interesų. 1696 m. Vilniuje Tribunole budelis rinkoje viešai sudegino prakeikimą, kurį Žemaičių vyskupas Kiršpinas už akių buvo metęs ant savo priešų, o tame buvęs, anų nuomone, paškvilis [4]).

Galų gale katalikų sparnas bajorų tarpe laimėjo. 1717 m. seimas uždraudė dalyti bet kokias garbes ir urėdus dissidentams, nes, sako, reikią apsaugoti, kad katalikai nebūtų nuskriausti, del to kancleris negalįs dėti po tokiu raštu nei antspaudo nei parašo [5]). Dabar dissidentai nebegali statytis naujų bažnyčių ir t. t. [6]).

Kadangi Tribunolo teisėjai renkami, o ne karaliaus skiriami, tai šitos konstitucijos negalima buvo taikyti, tačiau pradėta ją vykdyti teismuose, remiantis tuo, kad nekatalikų priesaika netokia gera, kokia turi būti, einant įstatymais. Todel tais pačiais 1717 metais Vyr. Tribunolas nutarė pašalinti iš savo tarpo dissidentus. Septyni iš jų išvažiavo namo. Be to, Tribunolas pranešė, jog ir žemės ar pilies teismuose negalima esą leisti nekatalikų į teisėjus [7]).

Tik 1733 m. padaryta įstatymu, kas jau buvo praktikoj: dissidentai negali būti nei seimo atstovais nei Tribunolo teisėjais[8]).

---

[1]) *V. L.* VII 388—390. [2]) *V. L.* VII 388—390. [3]) *Radzwiłł*, Pam. II 375. [4]) *Zawisza*, Pam. 185. [5]) *V. L.* 1717 m. VI, 242. [6]) *V. L.* VI 253 ir 254. [7]) *Zawisza*, 347. [8]) *V. L.* 1733—VI 581.

Laikas. Teisėjai renkami vieneriems metams, kuriems išėjus renkami kiti. Tik praslinkus dvejiems *metams* galima rinkti tą patį žmogų. Bet yra padaryta išimtis viename atsitikime: jeigu seimelis vienu balsu išrinktų tą patį, priprašytų jį, o jis sutiktų ir apsiimtų, tai ir jį galma vėl išrinkti; bet vistiek renkama kasmet, taigi negalima rinkti iki gyvos galvos, kaip tat būdavo su visais kitais teisėjais ir valdininkais [1]).

Bet buvo galima apeiti šitą įstatymą. Turint turtą keliuose pavietuose, buvo galima kasmet eiti nuo kito pavieto, nes išrinkti kitoj vietoj užtenka paprastos balsų daugumos. Todel 1611 m. konst. nustatė, jog draudžiama eiti kituose pavietuose, niekas negalįs eiti kasmet, ir dar paskirtas didesnis tarpas — jau *ketveri* metai [2]). Žinoma, tas neliečia to atsitikimo, kai išrinks buvusį deputatą tame pačiame paviete vienu balsu.

Sutikimas. Renkamas į deputatus turi sutikti būti išrinktu. Vėliau, 1616 m., aiškiau nustatytas vienas dėsnis: pačiam reikia dalyvauti seimely, taigi už akių rinkti negalima, ir pats turi vietoj pareikšti savo sutikimą [3]).

Priesaika. Susirinkę į Tribunolą, prieš susėdant teisti, teisėjai turi viešai padaryti priesaiką pilies teisme prie bajorų toj vietoj, kur ims teisti [4]). O kadangi pradeda Vilniuje, tat buvo daroma Vilniaus pilies teisme.

Priesaikos rota (žodžiai) yra tokie pat, kaip ir žemės teisėjo, kur nurodyta Lietuvos Statute (A Stat. IV, 1), tik dar pridedama: kad esąs su nieku nesusižinojęs, reikalų neturįs, niekam neduosiąs patarimų nė perspėjimų ir kad nesirūpinęs būti išrinktas [5]).

1601 m. seimo konst. sudarė atskirą Tribunolo teisėjams priesaiką. Ji savo turiniu nesiskiria nuo tos, kurią duoda žemių tesėjai, pridėta tik tas, ko reikalauja Trib. Įst. (§ 3) ir suvesta į vieną, tuo būdu sudaryta nauja priesaikos rota (žodžiai) [6]), tik gale pridėta baisi sankcija: jeigu ją sulaužys, kad Dievas užmuštų, ko pirmiau Lietuvių priesaikoj nebuvo.

Vėliau, 1647 m., seimas padidino siekiamųjų dalykų skaičių: įdėta dar pasižadėjimas laikytis paslapties [7]), „kaip tat buvo Lenkijoj".

Pasirodė, kad viena priesaikos dalis, kuri sako, jog nesirūpinęs būti išrinktas, nenaudinga pačiam teismui: sąžiningi, nusimaną teisės žinovai negali rūpintis būti išrinkti, o kaip tik teisingumui naudinga, kad jie būtų, kad jie patektų į Tribunolą, o praeiti gali nesąžiningi ir mažiau tinkami žmones, tai 1726 m. iš priesaikos rotos tie žodžiai išmesti. Šiaip palikta senoji priesaika, išmetus minėtąją vietą [8]).

Nauja priesaika buvo sudaryta 1792 m., bet esminių atmainų nėra, ten išmesta baisioji jos vieta, kur sakoma, kad Dievas užmuštų, jeigu ją sulaužys, tenkinasi vienu senuoju prašymu, kad

---

[1]) *Trib. Įst.* 2 §. [2]) *V. L.* III, 38. [3]) *V. L.* III. [4]) *Trib. Įst.* 3 §. — žr. Priedą. [5]) Ten pat. [6]) *V. L.* II. 1526 — žr. III. Priedą. [7]) *V. L.* IV, 472 [8]) *V. L.* VI. 472.

Dievas padėtų[1]), nes anoji vieta neatitiko etinių gadynės reikalavimų.

Rugos. Seimeliai kartais skildavo, išrinkdavo kelis deputatus, tai reikėjo jau pačiam Tribunolui išspręsti, kuris yra tikrasis deputatas.

XVIII amž. išsidirbo toks kelias. Tie, kurie buvo neginčijami, perkratinėjo anuos. Tat buvo daroma pirmojoj sesijoj; ji vadinosi *rugomis*; ji žiūrėjo, ar tinkamai išrinkti. Klausimą sprendžia balsų dauguma, ir ką dauguma pripažino, tat buvo teisinga.

Šitoji sesija svarbi, nuo jos pareina Tribunolo sąstatas[2]).

Į Tribunolo pradžią suvažiuoja daug žmonių, laukia, kas laimės rugose.

Karalius, ponai turi intereso palaikyti vieną ar kitą asmenį. Balsavimai buvo vieši ir slapti. Galima buvo turėti įtakos. Kartais slaptieji balsavimai nesutiko su viešaisiais, nes kartais ir piktesnieji turėjo balsuoti už jiems netinkamus, bet doresnius deputatus[3]).

Atsakomybė. Teisėjo pareigos nurodytos įstatyme ir priesaikos žodžiuose. Pasirodė, jog to buvo permaža, vis delto peržengdavo ir įstatymą ir priesaiką, ypač teko kovoti su kyšių ėmimu. Už kyšio ėmimą, berods, gana vėlai, būtent 1776 m., paskirta šitokia bausmė: turi kyšį grąžinti, skundėjui dvigubai užmokėti, visiškai atimamos teisės būti teisėju ar bet kokiu kitu valdininku, be to, dar turi būti teisiamas, kaipo kyšininkas, „be pasigailėjimo“[4]).

3.
Maršalas.

Tribunolo įstatyme nėra nė žodžio pasakyta apie jo *maršalą*, arba *pirmininką*, kuris vestų Tribunolo posėdžius ir sesijas, rūpintųsi tvarka, atstovautų Tribunolui. Bet gyvenimas vistiek to reikalavo, įsteigus Tribunolą reikėjo iš karto toji vieta sudaryti. Vėlesni seimo įstatymai (konstitucijos), rodos, šykščiai papildydavo ir išplėsdavo tai, kas buvo gyvenime. Reikia pripažinti, kad per du amžiu tuo reikalu nedaug tebuvo įstatymų. Atsirado ne tik maršalas, bet ir jo padėjėjas, pavaduotojas, vice maršalas, arba substitutas, direktorius, atsirado cenzorius, Tribunolo iždininkas ir t. t.

Deputatai renka maršalą iš savo tarpo. Einant Tribunolo sesijoms, jis veda posėdį, renka balsus.

Maršalas, kaipo aukščiausiojo teismo pirmininkas, greitai įgijo didelės galios visuomenės gyvenime.

Išėjus aikštėn kai kuriems trūkumams del nenustatymo jo būklės, įstatymai vėliau turėjo visa tat šalinti. Pavyzdžiui, nustatyta, kad nei jisai nei teisėjai negali patys užiminėti butų (1598,

[1]) *V. L.* IX p. 393.
[2]) *Zaleski*, Pamiętniki. 113, 120 — 1.
[3]) *Zaleski*, Pamiętniki. 121 — 2.
[4]) *V. L.* VI. 447.

1601 metais), teismo vietoje negali sau imti muitų, rinkliavų [1]) ir t. t.

Kartais būdavo daug blogesnių dalykų: darydavo pas save namie teismą, turėjo įsitaisę savo privatinį kalėjimą, įsileisdavo į posėdžius kaipo publiką abejotinus žmones, kaip antai: miesto padaužas, škotus (vaikščiojančius po Lietuvą kromininkus, kaip vėliau vengrai), perkupčius ir t. t.

Maršalas, prieš eidamas savo pareigas, turi prisiekti. Vėlesnioji 1667 m. konstitucija smulkiau tat nustato.

Jisai turi prisiekti, kai visi deputatai bus prisiekę. Išrinktasai maršalas siekia skyrium; tarp kai kurių jo priesaikos punktų yra ir tokių: žiūrėdamas rejestro eilės, kaip kas užsirašė, šauks bylas, neturės savo privatinės kanceliarijos, nedarys jokių suktybių, neturės sutarimų per kokį teisėją ir t. t.[2]).

Buvo labiau išplėsta šita konstitucija kitame seime: maršalas turi siekti ne uždarytame rate savųjų tarpe, bet viešai prie šalių; jeigu maršalas susirgtų, tai reikia išrinkti jam užvadą, ir jis turi prisiekti tokia pat priesaika [3]).

Vienos kokios padermės vyravimas Tribunole buvo neparankus bylų eigai ir sprendimui, per jį buvo galima veikti bajorų masę, visuomenę, todel 1726 m. surasta išėjimas: bandyta sumažinti jo politinę reikšmę. Šitas priežastis nurodo ir pats įstatymas, kuris sako: „atsižiūrėję į tat, kad savitarpis laisvos respublikos piliečių saugumas yra *in plena* prerogativų *aequalitate*; vengdami *in casu* vienų namų ant kitų vyravimo, net pačios *suspicaces libertatis metus* ir kylančios iš ten inkonveniencijos, taisydami dabartinį Vyr. Did. Liet. Kunig. Tribunolą, sutikus visiems respublikos luomams *irrevocabiliter* nustatome: idant nuo to tik *post expletum triennium* vienų namų ir vardo galėtų būti išrinktas direktorium, o kiekvienas *secundum hanc legem* išrinktasis maršalas turės duoti nuomonę ne po visų sentencijų, *ut lante* buvo, bet *ex turno* (iš eilės) savo vaivadijos ar pavieto, kur bus išrinktas deputatu, nepakartodamas deputatų *vota*, turės paduoti savo balsą, kaipo deputatas [4])."

Irstant seimams pastovi liko viena vyriausioji Lietuvos įstaiga— Tribunolas. Tenai perkelia ponai savo kovas ir varžytynes savo tarpe. Ir tat atsispindėdavo maršalo įkūrimo pavidale. Kukliai ėję rinkimai pradžioj, dabar XVIII amž. maršalas su iškilme perima savo pareigas. Tuomet į Tribunolą renkasi labiau, negu į seimą, susirenka daugybė visos Lietuvos bajorų. Maršalas, jeigu pasitaiko galingas ponas, su iškilme įvažiuoja. Lydi jį ne tik maža Tribunolo sargyba, bet, jeigu gali, ir didelė kariuomenė [5]).

---

[1]) Buvo skundų ir vėliau (1648 m), kad vis delto imama (A *Radziwill*. Pam. II 287).

[2]) *V. L.* IV. 993.

[3]) *V. L.* V. 51b.

[4]) *V. L.* VI. 471.

[5]) *Matuszewicz.* II 147, 169—170, IV 24—32, 55—63.

Darant teismų reformą 1764 m. reikėjo įvesti atmainų maršalo būklėj.

Tuomet Tribunolas buvo padalytas į 2 kadenciji: lietuvių ir gudų, deputatai taip pat pasidalijo, tik maršalas liko bendras. Radikalesnės reformos 1792 m.[1]) panaikino maršalą, dargi jo vardo nebeliko. Yra pirmininkaujantieji (prezydujący) kiekvienam iš 2 rūmų. Jis renkamas burtais vienai savaitei (III § 1—3). Jo rolė sumažėjo, jo alga ne didesnė kaip kitų teisėjų, nes su tuo norėjo kovoti prieš įsigalėjusiojo pono, kaipo maršalo, įtaką. Be jo, dabar ir *cenzorius* renkamas taip pat burtais tiktai vienai savaitei. Jis žiūri balsų, prižiūri pirmininkaujantį ir padeda skaityti balsus (IV § 1—6). Cenzorius rašo dalykus, veda dienyną.

4.

Teisėjų atlyginimas ir teismo išlaidos. Iždas. Iždininkas.

Teismai iš iždo negauna nieko, jie patys turi save išlaikyt iš savo darbo. Bylininkai turi atlyginti teismui už kiekvieną jo padarytąjį darbą. Visos teismo pajamos ėjo iš bylų.

Nuo pat pradžios Tribunolo iždui tvarkyti, pajamoms imti, išlaidoms daryti ir atsiskaityti buvo renkamas iš teisėjų (deputatų) tarpo *iždininkas* (podskarbi). 1764 m. buvo renkamas kiekvienai kadencijai (lietuvių, gudų)[2]).

Teismo įmokėjimai. Šituo reikalu turime daug įstatymų apie teismo įmokėjimus, kurie sąlygoms keičiantis mainėsi.

1588 m. Liet. Statutu (IV. 5) buvo paskirta *teisybos* (peresud): kas pralaimėjo bylą, mokėjo priešingai (laimėjusiajai) pusei nuo 1 kapos liet. skatikų — 2 skatiku, žemės teisėjui — 2 sk., pateisėjui — 1 sk.

Be to, teisėjui mokama *žymybų* (pametnoje, pamiętne) — už pažymėjimą knygose: laimėjusis duoda, nežiūrint skaičiaus dalyvių ir sumos — 4 sk. Tą patį mokama įrašant į knygas žemės pirkimą, dovaną ir t. t.: teisėjui — 4 sk., pateisėjui — 2 sk., už išrašą iš knygų ir antspaudo pridėjimą: teisėjui — 4 sk., pateisėjui — 2 sk. Tą patį atlyginimą gaudavo ir kiti teisėjai.

Už peržengimą šitos taksos buvo paskirtos atatinkamos bausmės. Tribunolo įst. taip pat nustatytas atlyginimas. Teisėjai gauna *teisybų* už dekretą, skaitomų nuo priteistos sumos, būtent, nuo kapos po skatiką; ginče del žemės imama nuo tarnybos ir gyvenamojo valako po 10 liet. skat., nuo tuščios žemės, ežerų ir t. t.— nieko neimama. Kas neteisingai apeliuos, mokės vyriausiajam teismui 6 kapas skatikų, o priešingai šaliai — turės užmokėti kitas 6 kapas. O kas skųsis teisingai, moka vieton žymybų Vyr. Teismui kapą skatikų. Jeigu ieškoma paskolintos sumos, tai moka teisybų skolininkas, kuris nenorėjo mokėti. Raštininkui už įrašymą į knygą mokama vienas skatikas, už teismo išrašą ir visą

[1]) *V. L.* IX [2]) *V. L.* VII, 172.

bylą — po 12 liet. skatikų. Aukščiau to nieko nemokama. Jeigu raštininkas „ištrauks" daugiau, tai tas pats teismas prispirs užmokėti skundėjui kaltės — 12 kap. sk.

Pasirodė, jog įstatymas buvo ne labai aiškus, ar teismai norėjo daugiau imti, negu paskirta, tai 1601 m. seimas savo įstatymu paaiškino veikiantį įstatymą ir prideda šį tą naujo. Jisai nurodo, jog prie apeliacijos negalima imti tryliktos dalies, vieton žymybų — teisybas. Nuo to, kas išteisintas, imama ne teisybos, bet žymybos. Jeigu ieškovui (actor) priteis, duos valdymą, tai iš jo imamos teisybos, einant Tribunolo konstitucija, o ne savo taksa. Kur šalys susitaikė, nors teismas ir bus išklausęs atsikirtimus, bet susitaikė prieš dekretą, ten negalima imti nei teisybų, nei taikos dovanų. Tat buvo tik paaiškinimas su praplėtimais.

1609 m. seimas nustatė kitą taksą, daug mažesnę. Pirmiau teisėjas gaudavo $^1/_{30}$ dalį ieškinio, dabar tik nuo bylos, įrašytos į rejestrą. Taigi 1609 m. seimo konstitucija eina dar toliau. Nuo to laiko teisybos naikinamos: teisėjai negali imti, o šalys duoti.

Tribunolo teisėjai, 40 iš viso, susirinkę 1609 m. surašė protestą, kuriame sako, kad šitoji konstitucija dar nėsant seimo priimta, nors buvus išspausdinta ir išsiuntinėta, todel ji dar neturint galios; o iš esmės ji kenkiant teisėjams, nes turint norą sugriauti teismus, atimti jų įplaukas, todel protestuoja [1]).

Bet, matyt, ši konstitucija virto įstatymu, negirdėti apie jos panaikinimą.

Dabar teismams skiriama atlyginimas (salarium) kitais pamatais: kas turi bylą Tribunole ir nori stoti į teismą, tas įsirašo į rejestrą: turi užsimokėti vienas ir kitas, jeigu nori įsirašyti, moka 1 kapą skatikų nuo bylos, jau nebežiūrint kainos. Kiek kas turės bylų, tiek kapų ir duoda. Jeigu byloje keli dalyviai vienoje pusėje, ir jie visi yra viename šaukime, tai vistiek mokama nuo bylos ir šaukimo. Jeigu kas šaukia į Vyr. teismą pavieto teismą, tai moka nuo vienos šalies vieną sykį, nežiūrint žmonių skaičiaus, kitoj pusėj taip pat 1 kapą. Už neteisingas apeliacijas taip pat mokama. Jeigu šalys susitaikė ir surašė taikos raštą, tai nemoka nieko, taip pat ir įgaliojimai neapmokami [2]).

1647 m. už priešinimąsi dekretui, jeigu jau buvo paskirta 100 kapų kaltės, tai jų teisėjai imti negali, be to, nuo šio laiko tat naikinama, o jeigu priteista, tai pridera šaliai [3]).

Praėjus švedų - rusų karo suirutėms imtasi tvarkyti Tribunolo reikalai. 1717 m. konst. plačiai nustato naują atlyginimą teisėjams, kitaip tvarko, kiek mokės bylininkai. Būdavo nusiskundimų, kad šalys nežinojo taksos, įvairiai imdavo ir t. t. Pradedama kitaip skaityti: įvedama mokestis nuo kiekvieno darbo. O tų darbų ilga eilė. Pav., nustatoma teisėjams: įrašant bylą — 3 auks., raginimo nuorašas 1 kapa liet. skat., skyrimas pa-

---

[1]) *Opis* IX p. IV. [2]) *V. L.* II. 1683. [3]) *V. L.* IV. 107.

trono — 1 kapa, byloj raštų pataisymas — 1 kapa, už atidėjimą del naujų įrodymų — 1 kapa ir t. t. Taip pat smulkiai nustatinėjo mokesčius 1726 m. seimas.

1764 m. konst. pasakyta, jog teismas turi laikytis 1726 nustatytosios taksos ir nieko daugiau imti negali. Jeigu tat bus daroma, tai būsimame Tribunole, jeigu bus skunda, atsakys ne mokesčių rinkėjas, bet Tribunolo iždininkas ir cenzoriai. Tokios bylos nagrinėjamos skubotai, kaltasis moka trigubai. Bylininkai gauna iš subkolektoriaus kvitą, kurioj pažymėta, už ką kiek užmokėta [1].

1776 m. teisėjams mokama jau alga, Tribunolo maršalui 20.000 auks., didž. Instigatoriui 6000 auks. [2]. 1792 m. nustatyta algos teisėjams 10.000 auks, tiek pat maršalui ir raštininkui. Už neatvykimą ar pasivėlavimą į posėdį (1792 m.) išbraukiama iš algos: už 1 val. — 9 auks., visą sesiją – 72, už 2 sesijas -- 252 a., 3 — 504. O jeigu visą savaitę nebus ir neįrodys savo ligos, nustoja pensijos ir bus atstatytas [3]. Bet, kaip minėta, 1792 m. reforma nebuvo įvykdyta.

5.

Raštininkas. Raštinė.

Raštininkas. Vyriausiajame Tribunole buvo raštininkas. Jau nuo pat pradžios jo reikšmė buvo didelė, o darbams didėjant ji augo dar labiau.

Tribunolo įstatyme (§ 12,15) pažymėta, kas bus jo raštininku, būtent: žemės teismo raštininkas toj vaivadijoj, kurioj sėdės Vyr. Tribunolas; vadinas, Tribunolas savo atskiro raštininko neturi: jis laikinai imamas iš žemės teismo; taigi jeigu tuo laiku turėtų būti ir žemės teismo rakai, tai jie reikia perkelti. Reiškia, Tribunolo raštininkais bus Vilniaus, Trakų, Naugardėlio ir Minsko žemės teismo raštininkai, žiūrint kurioj vietoj sėdės. Keičiantis Tribunolo posėdžių vietai, ar įvedus kituose miestuose, negu minėta, Tribunolo rakus, šitos vietos teismo raštininkas turėjo būti paimtas į Tribunolą [4]. Visuomeninė šitokio teismo raštininko reikšmė turėjo pakilti, juk kartais daugiau laiko Tribunolui atiduodavo.

Įstatymas sako apie jo pareigas (§§ 12,15). Jisai turi atvažiuoti anksčiau trimis dienomis į paskirtąją vietą, negu teismas pradės sėdėti, nes turi įrašinėti visas bylas ir tęsti įrašinėjimus visą savaitę nuo teismų pradžios.

Iš reikalavimų praktikoje buvo statoma viena — mokėti raštu gudų kalbą, nes ja iš pradžių buvo rašomi sprendimai.

[1]) *V. L.* VII, p. 403.
[2]) *V. L.* VIII, 931.
[3]) *V. L.* IX, 1.392, V. art. 6 §.
[4]) Smulkiau 1766 m. (*V. L.* VII. 534)

Kartais bajorai skųsdavosi, jog raštininkas neįrašydavo į knygas jų įrodymų. 1616 m. konst. pakartoja, kad bylininkai turi pristatyti juos raštininkui prieš 3 dienas[1]).

Pareigos. Raštininkas įrašo į žemės knygas visas bylas, jis pasirašo taip pat po Tribunolo dekretais.

Raštininkas būna teisme, bet sprendžiant bylas balso neturi.

Jeigu raštininkas mirtų prieš pat Tribunolo posėdžius ar jų metu, tai Tribunolas pats laikinai pasirenka į raštininkus vieną iš savo deputatų (teisėjų) tarpo; jis turi prisiekti raštininko priesaika. Užbaigęs darbą ne vėliau kaip per 6 sav. raštininkas atiduoda bylas prideramos vaivadijos teisėjui ir pateisėjui. Juodu išduoda nuorašus iš senesniųjų bylų (1616 m.).

Raštinė. Darbui didėjant reikėjo steigti atskira raštinė, turėti joje didesnį personalą, del to greitai įvyksta joje darbo padalijimas; žiūrint einamų pareigų, kiekvienas toksai asmuo įgyja savo vardą. Seimai bandydavo kartais uždrausti Tribunolo raštininkui laikyti pašalinius žmones, kurie jam padėtų darbe, jam dirbtų už tam tikrą atlyginimą. 1635 m. konst. sako, jog, prisilaikydamas 1616 m. konst., seimas nutarė: kad toliau Tribunole nebūtų ***korrigatorių***, kurių iki šiol priešingai teisei vartota; bet kad raštininkas pats tą pareigą atliktų, eidamas savo priesaika, kuriąja yra apsiėmęs... [2]).

Bajorams rūpėjo, kad būtų pigiau, del to ir buvo uždraudę imti pašalinius žmones.

Vis delto raštininkas, nespėdamas atlikti darbo, turėjo imti iš šalies *perrašytojus*, kuriems mokėjo nuo darbo nuodaliai; jie vadinosi *terminatoriai*; už tą imdavo iš bylininkų atlyginimą skyrium. Ir 1641 m. seimas leido laikyti juos, tik uždraudė imti už savo darbą daugiau negu paskirta.

Galų gale 1647 m. seimas turėjo įstatymo keliu padidinti Tribunolo raštinės sąstatą; nuolatos dirbantieji padaryti jos valdininkais. Šitas įstatymas sako, jog raštininkas pats dekretų gali jau nerašyti, jeigu nenori ar negali, tai kad rašytų kiti jo priklausantieji, gali tat daryti du prisiekusiu paraštininkiu, kurie prisiektų V. Tribunolo pilnaty, jog neišduos sekretų. Posėdyje jie užrašo sprendimą, teisėjų diktuojamą[3]).

Priesaika. Bene iš pradžių nereikėjo atskiros Tribunolo raštininko priesaikos, tenkinos tąja priesaika, kurią jis buvo padaręs, būdamas žemės teisme. Bet vėliau prie savo senosios turi duoti dar atskirą papildomą priesaiką.

Jis siekia, jog neims daugiau, negu įstatymai leidžia, ir neišduos sekretų. Ir tik tokią priesaiką atlikęs atatinkamas žemės raštininkas tegali sėdėti Tribunole [4]).

---

[1]) *V. L* III 307 p. 4.
[2]) *V. L.* III 877 p. 85.
[3]) *V. L.* IV 107 (1647 m.).
[4]) *V. L.* IV 99ɜ. 1667 m.

Regentai. Kanceliarija. Rodos, tie patys anksčiau minėtieji *paraštininkiai* vėliau ėmė vadintis *regentais*, nes ano vardo jau nebeužtinkame, o iškilo tik šitas vardas. 1667 m. įstatyme minimas regentas. Jis turi prisiekti, kaip ir raštininkas, būtent: jog užlaikys sekretą (pagal minėtąją 1647 m. konst., kuri kalba apie paraštininkius) ir nieko neims daugiau, negu leista [1]).

1726 m. jau randame Tribunolo *kanceliarijos* vardą. Raštininkas prižiūri regentus. Jų darbų skaičius padidėjo; dabar jie ar patys ar per terminatorius atlieka visus darbus. Regentai turi būti bajorai, turį žemės. Kai del skaičiaus, tai jų gali turėti raštininkas savo pagelbai 2 ar 3. Jie tribunolų pradžioj turi prisiekti savo žemesniuose teismuose, jog užlaikys sekretus ir neims daugiau negu pridera [2]).

1764 m. reformos. Jos palietė ir raštinę. Regentai kartais paima bylas iš raštinės, kad greičiau eitų, bet tai draudžiama, vadinas, turi sėdėti vietoj, neišeiti, nepasitraukti nuo teisėjų. Tačiau nustatyta regento darbas posėdyje: jis rašo tik pačią deciziją (dabar pavadintume rezoliuciją), kad negaišintų teismo, patį sprendimą jis rašo vėliau, tenai viskas galės būti plačiau išdėstyta. Kai del šito darbo atlyginimo, tai nustatyta, kiek galima už jį imti [3]). Regentų skaičius palieka tas pats: gali būti 3, bet jau pridėta, kad būtų tik bajorai, moką įstatymus, dori; didesnio skaičiaus imti negalima [4]).

Savo raštininkas. 1764 m. seimas padarė kitą atmainą. Tribunolo raštininku bus nebe žemės raštininkas, kaip iki šiol, bet *deputatai* paeiliui vaivadijų ar pavietų, renkami kasmet kiekvienoj kadencijoj, pradėjus nuo Vilniaus vaivadijos. Jie duoda tokią pat priesaiką, kaip ir raštininkai [5]).

Vėliau 1766 m. seimas paaiškino aną įstatymą, kaip reikia suprasti žodžiai, kad paeiliui eina už kits kito pavietai [6]).

Ketverių metų reformų seimas (1788-1792 m.) nutarė padaryti daug atmainų ir raštinės būklėj. 1792 m. Įst. (5 §) [7]), kalbama plačiai apie raštininko teises ir pareigas. Jisai yra dabar Tribunolo valdininkas, greta pirmininko ir cenzoriaus. Kadangi Tribunolas teisia dviem rūmais lygiagrečiai, tai yra 2 raštininku. Jis renkamas vieneriems metams. Jis sėdi be sprendžiamojo balso. Jo žinioj yra vytis su parašu: „Pieszęć Trybunału Głównego Ziemskiego W. X. L.“. Raštininkas eina dabar iždininko pareigas, jis turi savo žinioj Tribunolo iždą; jisai išmoka teisėjams algas, iš jų išskaito del neatvykimo ar pasivėlavimo.

Jis daro priesaiką, nurodytais įstatyme žodžiais.

---

[1]) *V. L.* IV. 993. [2]) *V. L.* VI. 474. 1726 m. [3]) *V. L.* VII 404—405 § 22. [4]) *V. L.* VII 405 § 22. [5]) *V. L.* VII 172. [6]) *V. L* VII, 534. [7]) *V. L.* t. IX p. 386—394 Nr. 395.

Jisai gauna tokią pat *algą*, kaip ir teisėjai (deputatai), būtent po 10.000 auksinų. Iš jo algos taip pat, kaip ir aniems, išskaitoma už neatvykimą (V 7 ir II 16).

Prie Tribunolo tarnautojų pridera *regentai* (art. 6). Jų gali būti 3 kiekvienam rūmui, taigi iš viso 6. Regentus pasirenka Tribunolo pilnatis slaptu balsavimu. Renkami vieneriems metams: galima senieji palikti ar rinkti visai nauji. Kandidatais į juos tegali būti bajorai, turį žemės; ir pridėtas dar vienas visai naujas reikalavimas: *turį teisės mokslo*, taigi jie buvo vienînteliai Tribunolo valdininkai, iš kurių įstatymas reikalavo teisės mokslo. Susirgus raštininkui, posėdyje jį pavaduoja regentas, renkamas burtomis pilnaty. Jie duoda priesaiką. Algos gauna 4000 auksinų ir jokio kito pelno neima.

Reikšmė. Bajorų užsipuolimai. Teismuose raštininkai turi didelės reikšmės. Jie turėjo kuo daugiausia teisinių žinių, tai pastoviausias gaivalas, ten kur viskas keitėsi; jų rankose sudėti aktai.

Bajorų masė dažniausiai buvo beraštė arba mažaraštė. Todel raštingieji žmonės galėjo lengvai apvilti juos, įrašyti ne tai, kas reikėjo; baimė didėjo ir del to, kad nemokėjo patikrinti. Todel bajorai visą laiką kariauja teismuose prieš raštininkus, kaip kariauja prieš visus kitus raštinguosius ir teisėj nusimanančius, būtent prieš advokatus. Seimo nutarimai draudžia gadinimus, eilės keitimus. Seimai draudžia tat daryti, bet patys bajorai negali to viso patikrinti, nes nemoka. Dažnai jiems taip rodės, kad suvedžioja, nes matė aktingai dalyvaujant teisme jiems priešingos pusės advokatus.

Atlyginimas. Baudos. Už darbą raštinei buvo skiriamas atlyginimas. Laikui bėgant, sąlygoms įvairėjant, jisai keičiasi. Taip pat nevienodai nustatomos baudos už neprideramą savo darbo atlikimą ar visai jo neatlikimą. 1616 konstitucija skiria bausmę už vėlinimąsi išduoti dekretą — 100 kapų[1]).

Kitur nurodoma, kad raštinė kartais perdaug prirašo, kad daugiau paėmus už darbą, todel draudžiama tat daryti. 1717 m. įvesta nauja tvarka: už kiekvieną darbą paskirta, koks turi būti atlyginimas[2]).

1726 m., atsimainius sąlygoms, buvo nustatyta nauja taksa. Joje randame: „kiekvienas puslapis negali turėti daugiau kaip 30 eilių (maždaug), išėmus pirmąjį, kur yra intitulacija, ir paskutinį, kur yra atspaudas ir teisėjų bei valdininkų parašas, taip pat marginesai, arba pakraščiai, iš kraštų, viršuje ir apačioje negali būti platesni kaip per du pirštu. Ir nuo tokių lankų, tai reiškia nuo kiekvieno tokio lanko, P. raštininkui (tenka) vienas timpas[3]), p. regentams pusė timpo, skribentams (per-

[1]) *V. L.* III 307 p 4.
[2]) *V. L.* VI 475—8.
[3]) *V. L.* IV 15. 3) timpas XVII. amž. = 38 skat.

rašytojams), kiek bus rašoma raštinėje, 15 skatikų". „O jeigu šalis pati sau norėtų nusirašyti, išėmus užrašus (zapisy), kurie ištisai turi būti rašomi ir perrašomi kanceliarijoj, tai jos valiai palieka, ir už tą lanką, šalies perrašytą, nieko nereikia mokėti perrašytojams (skribentams)...". Vėliau įplaukos bus šiaip mokamos. „Būtent: už įrašymą į rejestrą kiekvienoje byloje nuo kievieno įrašo p. raštininkams, taip Vilniaus, taip Naugardėlio ir Minsko dabartiniems visose kadencijose, kol jie bus gyvi, du timpu, o būsimiems ateityje po 1 timpą ir nuo lanko po auksiną; nuo antspaudo, visokių užrašų muštas seštokas, nuo kiekvienos kopijos, jeigu ją kokia šalis atiduos į raštinę, 5 skatikus, už atidarymą senųjų knygų 1 timpą, už intromisiją pripažintą ir generales relacijas 24 skat., kondemnatos areštavimą 1 auks., o kondemnatos paskelbimą 24 sk., už užrašų pažymėjimą 24 sk."[1]).

Vėlesniais laikais (1764 m.) nurodyta, jog daugiau, kaip 1726 m. nustatyta, niekas imti negali, kitaip bus atstatytas[2]).

Raštinės išlaidos. Raštinė neturėjo savo lėšų, iždo atleistų: turėjo pati iš tų įplaukų padengti visas išlaidas — popieriui, rašalui, antspaudams ir t.t.

6.

Tekūnas.

Prie kiekvieno pavieto teismo buvo dar viena valdininkų kategorija su gana plačiomis teisėmis ir pareigomis, tai *tekūnai* (woźny). Tekūnas vykdo teismo sprendimus, nustatinėja skubotai reikalingus faktus (pav., sužeidimus, nuostolius ir t.t.), kviečia bylininkus į teismą, įteikdamas jiems raginimus, jisai pagaliau žiūri tvarkos teisme. Prie kiekvieno teismo jų būdavo po keletą. Juos rinko bajorai. Kadangi tas darbas sunkus, įkyrus ir nepelningas, tai turtingieji bajorai neidavo į tą vietą. Atlyginimą už darbą gaudavo nuodaliai[3]). Jie prisiekia del tinkamo pareigų ėjimo.

Jų tarpe buvo vienas tekūnas išskirtas, kurį rinko taip pat bajorai, bet tvirtino karalius. Jis vadinos vyresnysis tekūnas, „kuris iš lotyniško vadinas jenerolas"[4]).

Tie patys pavieto tekūnai dirba ir prie Tribunolo. Ilgainiui pakeista nemaža dalykų esamuose įstatymuose. 1601 m. įst. nustatyta, jog Tribunolo sprendimus vykdo ne tekūnas, pasikvietęs talkon bajorus, bet pats pilies ar žemės teisėjas turi iškeliauti vykdyti.

1616 m. paskirta bausmė už ėmimą virš nustatytos taksos: tekūnas negali imti daugiau negu paskirta, o jeigu

[1]) *V. L.* VI p. 417—8 p. 2 ir 3.
[2]) *V. L.* VII 398.
[3]) *Liet. Stat.* 1588: IV 8—11.
[4]) ten pat IV 104.

paimtų, tai grąžina dvigubai ir dar turės kalėjime išsėdėti 6 savaites[1]).

1647 m. seimo konstitucija sako, kad tekūnas turi pristatyti raginimus savo laiku, už 6 savaičių savo pilyje, o žinią apie tat duoti teismui prieš 2 savaiti[2]).

1726 m., atsimainius gyvenimo sąlygoms, pakeista tekūnų atlyginimas, nustatytas dar XVI amž. (Statute IV. 9); dabar nustatytas kitoks užmokestis, daug didesnis ir labiau specializuotas. Dabar skiriama: už raginimą, paliūdymą ir t.t. — 3 skatikai, kelionės pinigų nuo 1 mylios — 10 skatikų, o atgal grįžti nieko neskaitoma ir t.t.[3]).

Šitoj konstitucijoj kreipta domės į jų darbo kliaudis. Kadangi pastebėta, kad generolai pareikšdavo, jog raginimus įteikė, o iš tikro bylininkas nežino, tai dabar prižiūrima, kad to nebūtų; už tat moka baudos, jeigu bus maži neapsižiūrėjimai, o jeigu melagingi, tai grąžina išlaidas ir sodina į bokštą 12 savaičių tarp piktadarių ir t.t.[4]).

Tas pats grasinimas pakartotas dar aštriau 1764 m.[5]).

Į naują padėtį pastatė tekūnus 4 metų seimo darbai. Naujuoju Tribunolo statutu, 1792 m. išleistu, Tribunolas įgyja savo tekūnus, kurių pirmiau neturėjo. Naujojo įstatymo artikulas VI str. 11 sako: „Vyr. Tribunolas turės du tekūnu, su metine alga 600 auks., su mundieriu, iki gyvos galvos, kuriuos pats teismas išsirinks ir duos raštą, o jie turi būti be jokios dėmės, velytina bajorai už kitus, prisieks Statuto priesaika“[6]). Bet tas neįvykdyta.

7.

Tribunolo sargyba.

Tribunolo įstatyme nebųvo paminėta nieko apie ginkluotąją jėgą, kuri ateitų pagalbon, prireikus tvarkai palaikyti. Matyt, greitai po įsikūrimo buvo įvesta. Tribunolo sargyba karalaus įsakymais, nes iš pradžių konstitucijos apie tat nieko nemini.

Ji turėjo gana daug darbo tvarkai palaikyti. Nors buvo draudžiama žmonėms rodytis su ginklais, vis delto ginkluotų būdavo ir mieste ir Tribunole. Būdavo susidūrimų bylininkų tarpe, kartais užpuldavo pačius teisėjus.

1701 m. Tribunolo posėdyje galingas ponas Krišpinas susivaidijo su deputatais (teisėjais), dargi bandė pulti, tai Tribunolo sargyba (varta) baisiai jį sukapojo, vos išgijo. Išmušta daug Krišpino tarnų, kurie gynė savo poną, teko broliui[7]).

Atsitikdavo muštynių gana dažnai, bylininkai savitarpyje pasikapodavo, tai sargybai reikėdavo skirti[8]).

Sargyba buvo maršalo žinioje.

---

[1]) *V. L.* III. 313 p. 24. [2]) *V. L.* IV, 107. [3]) *V. L.* VI, 479. [4]) *V. L* VI, 481. [5]) *V. L.* VIII 408. [6]) *V. L.* IX, p. 392. [7]) *Zawisza,* 210. [8]) *Matuszewicz* 211—12.

Aiškių įstatymų stoka pagamino reikalą tiksliai nustatyti sargybos būklę ir tinkamai ją aprūpinti. 1717 m. konst. atliko tą darbą.

Tribunolo *vėliava* ar *sargyba* nedidelė. Joje priskaitoma iki 100 žmonių; tai pėstininkai, turį *vengrų pėstininkų* vardą. Ji neįeina į Lietuvos kariuomenę. Jos nuolatinė būstinė — Vilniaus miestas. Jai užlaikyti paskiriama Dūdų seniūnija. Iš Vilniaus miesto ji nieko, be buto, negauna. Alga mokama pinigais ir daiktais. Pinigai eina iš žydų pagalvės, bet patys tiesiog nieko negali imti. Butus turi priemiesčiuose. Kur jie būtų, negali imti nieko, nei daiktų, nei arklių. Už visa atsako jų rotmistras, kuris viskuo turi aprūpinti savo karius, nes jam esą duodamos lėšos.

Sargyba visur lydi Tribunolą. Iškeliavus jam į kitą miestą, ji turi nuvykti tenai ir eiti savo pareigas[1]).

Reforma padaryta 1766 m. Buvo išleistas naujas įstatymas, kuris padarė kai kurių atmainų.

Pasiliko ta pati vėliava, ji lydi Tribunolą į jo lietuvių ar gudų kadencijas.

Bet kadangi lietuvių kadencija Vilniuje prasidės anksčiau, negu baigsis gudų, tai nuvykusios vėliavos nebekels į Vilnių; o pasiliks ir stovės per gudų kadenciją Minske ar Naugardėly, Vilnius gi gaus asistenciją iš esamojo ten pulko.

Del nenuteistųjų kalinių pristatymo taip pasakyta: „kad nesusitrukdytų teisingumas, vengrų pėstininkų komendantas su priderama komanda, gudų kadencijai pasibaigus, pristatys juos į Vilnių, ir atiduos komendantui, esančiam prie Tribunolo. Tą patį šis padarys, persiųsdamas kalinius iš Vilniaus į gudų kadenciją"[2]).

Bokštas. Kaliniams laikyti iki teismui Tribunolas turėjo savo bokštą, arba kalėjimą. Kartais tekdavo ilgai sėdėti belaukiant teismo. Būdavo atsitikimų, kad taip laukdavo teismo iki 4 metų.

8.

Kaltinimas. Instigatorius.

Kaltintojas. Lietuvos įstatymuose baudžiamose bylose griežtai buvo pravesta privatinio kaltinimo pradas. Nieko nebuvo galima teisti, jeigu nėra kaltintojo, o juo buvo privatinis žmogus, kuris turėjo surinkti medžiagą, kaltinamąjį pristatyti į teismą ir dar bijoti, kad gali pats gauti tokią pat bausmę, kaip ir kaltinamasis, jeigu kaltinimas pasirodys melagingas, jeigu kaltė nebus įrodyta.

---

[1]) *V. L.* VI 309. 1717 m.
[2]) *V. L.* VII 536. 1766

Del to XVIII amž. kilo sumanymas apginti visuomenę, įvedant privalomąjį valstybės kaltintoją. O dabar, sako, vieni nusidėjėliai laisvi vaikščioja, nes nebuvo kaltintojo, kiti vargo kalėjimuose apkalti, laukdami teismo po keletą metų, nes kaltintojas nesiskubino.

Bet tos skundos atsirado vėliau, XVIII amž., šiaip Lietuvos tvarką atitiko tai, kas senai buvo kitur[1]).

Instigatorius. Kaltinimas teisme buvo pavesta nukentėjusiam ir jo atstovui. Bet ilgainiui atsiranda viešasis kaltintojas, berods, mažas jo pakeitalas, išėjęs iš karaliaus interesų atstovo. Jis įgijo *instigatoriaus* vardą, kitose šalyse vadinasi *fiskalu*. Berods, nedaug teturime žinių apie instigatorių veikimą ir jų organizaciją.

Iki šiol istorikų tarpe vyrauja nuomonė, kad instigatorius buvo paimtas iš Lenkų. Jisai buvo valstybės gynėju del nusikaltimų, padarytų prieš karalių (del jo įžeidimo, išdavimo) ir valstybę, dargi stodavo bajorų vardu, jeigu nebuvo kam kaltinti. Jisai šaukia tieson nusikaltusius ir del karaliaus įžeidimo, del jo turtų, del įneštų į iždą mokesčių, nestojimo į teismą ir t.t.[2]).

Lietuvoj instigatorius gana senai žinomas, randame jį minint III Stat. 1588 m. (I 8), užtinkame anų laikų dokumentuose XVI amž.[3]). Pav., Vilniaus seimas 1565 m. prašo viešpatį, kad jisai praplėstų jo teises, leistų instigatoriui eiti ir prieš tuos, kurie neina į karą, nestoja į tarnybą. Seimas prideda, kad instigatorių skirtų jisai, susitaręs su seimu[4]).

Dažniausiai instigatorius stodavo į kiemo teismą, kur tokios bylos kildavo, vadinas jisai „Jo Karaliaus Malonybės Didž. Lietuvos Kunigaikštijos instigatorius". Paskui atsirado vice-instigatorius. 1611 Konst. sako, kad padidėjus kovai su valkatomis ir laidokais, turi ypač tuo susirūpinti instigatorius[5]). Lietuvoj instigatorių įtaisymas plėtėsi pamažiau, negu Lenkijoj: 1766 m. Lietuvos instigatorius sulygintas su Lenkų, gauna 4000 auksinų algos. Instigatoriai, kaipo viešpaties valdininkai, turėjo iš karaliaus tam tikrų įplaukų, pav., dvarą kokį: mirštant ar mirus vienam instigatoriui, kitas rūpinas iš anksto jau gauti vietą, kad nepralenktų kiti[6]).

Konstitucijose nematyti, kad Vyr. Tribunole būtų nuolatinis instigatorius. Bet pažiūrėjus į Tribunolo aktus, rasime kartais jį ten stojant viešuoju kaltintoju. 1664 m. buvo byla del

[1]) *Korzon*, IV, 10—13.
[2]) *Lappo*, Vel. Kn. Lit. I, 394—8
[3]) *Dok. M. J.* p. 163
[4]) *Makarewicz.* Instygator w dawnem prawie polskiem.
[5]) *V. L.* III f. 14
[6]) *Matuszewicz*, III 218.

paties Vyr. Tribunolo įžeidimo. Tenai stojo kaltintoju instigatorius[1]).

Lenkijoj instigatorių būklė ėjo žemyn. Jau jie iš karaliaus reikalų gynėjų pereina prie kitų menkesnių darbų. Bajorams nebuvo reikalo karalius stiprinti, palaikant jo instigatorių įtaką; jie virsta žemesniais teismo tarnautojais. Skaičius didėja. Buvo teisme prie dėžutės po 2. Toliau yra inst. Securitatis taip pat 2. Jie žiūri tvarkos salėje, popierio, išnešioja insignia, naktį daboja ramumo mieste ir t.t. Del to į šitas vietas ėjo tik visai menki bajorėliai[2]).

Pasiturintieji žmonės, turį karaliaus dvarus, norėtų patekti į vyresniųjų instigatorių rūšį. Neduodant karaliui daug valios, nėra reikalo daug kelti ir jo gynėjų.

1711 m. konstitucijos įvesta kai kurios atmainos Lietuvoje: kadangi instigatoriai turi darbo asesorijoj, iždo komisijoj, esti dažnai Tribunole, tai neprivalo turėti nuolatinės būstinės; jie gyvena ten, kur jiems patogiau ir reikalinga būti. Alga padidinta 2000, vadinas, dabar gauna 4000, nes reikia, sako, jis sulyginti su Lenkų instigatoriais[3]).

Įstatyme apie Vyr. Tribunolą, išdirbtame 1792 m., jau randame nuolatinių instigatorių prie jo, iš viso 2, po 1 kiekvienam rūmui. Renkami iki gyvos galvos paties Vyr. Teismo. Įstodami duoda priesaiką. Algos gauna po 1000 auks. metams.

Apie instigatorių pareigas 1792 m. įstatymas sako: „Instigatorių pareiga bus žiūrėti bokštų ir kalėjimų, kad jie visuomet turėtų prideramą sargybą, o pastebėję šitoj srity neprižiūrėjimą, praneš pirmininkaujančiam, toliau — suimti nuteistuosius, išieškoti nedamokėtus mokesčius[4])“.

Taigi atsimainė instigatoriaus būklė; jų gaunamoji alga yra nedidelė; pav., regentui mokama — 4000 auks., teisėjui 10.000, raštininkui 10.000, o instigatoriui — vos 1.000. Jis yra žemesniuoju teismo tarnautoju, o ne valstybės gynėju.

9.

Advokatai.

Prokuratoriai. Jau Pirm. Statute (1529 m.) užtinkame advokatus, prokuratoriais vadinamus. Matyt, advokatūra buvo gerai išsirutulojus ir jau tuomet plačiai veikusi: ir juo toliau, juo daugiau randame žinių apie juos. Įgaliojimai daromi raštu. Advokatu gali būti ir nebajoras, bet pa-

---

1) *AVAK* t. XV. Nr. 83.
2) *Kitowicz* I. 95 99.
3) *Vol. L.* VII f. 538.
4) *V. L.* IX, 391—2.

prastai negali juo būti svetimšalis. Beturčiams teismas pats skiria advokatą, taip pat turi būti paskirtas bylose del gaspadoriaus įžeidimo ir t.t. Už padarytuosius nusižengimus randame skiriant įvairias bausmės: pav., už perėjimą prie piešingos pusės, jeigu nebajoras, baudžiama mirtim (1529 VI. 13 1566 IV—32—37, 1588 IV 55—61).

XVII amž. advokatų reikšmė, kaipo profesionalių teisininkų, turi kilti, nes įsigalėjus bajorams, visi teisėjai renkami trumpam laikui, iš jų teisės žinių nereikalavo, tai įstatymo žinovais teisme pasidarė vieni teismo raštininkai ir advokatai. Be abejo, bajorai, nemokėdami patys patikrinti jų darbų, dažnai stengiasi apsiginti nuo nesąžiningų advokatų su naujais baudžiamaisiais įstatymais, bet vargu visuomet jie galėjo pasiekti savo tikslo.

Apie advokatų organizacijas neturime nė vieno tam tikro įstatymo. Gyvenimo reikalavimai, kaimynų pavyzdys rodė kelią, kaip turi būti advokatūra organizuota[1]).

Palestra. Pažinti teisę teorijoj ir praktikoj buvo galima p a l e s t r o j. Palestra vadinosi teisininkų luomas, iš kurių vieni — stojo svetimose bylose, tai buvo patronai (advokatai), kiti — įrašinėjo į viešąsias knygas svetimus aktus, išrašinėjo iš ten, taigi buvo regentai, suscipientai, feriantai ir t. t. Pastarieji tik mokėsi raštinės darbo, tai jaunimas[2]). Kiekvienas teismas turėjo savo patronus, jų dalykas buvo stoti svetimose bylose ar susitarus ar teismui paskyrus. Raštininkai, regentai dirbo raštinėje, jie padėdavo teisėjams užrašyti sprendimą ir jį tinkamai paremti įstatymais. Kiekvienas teismas turėjo savo palestrą. Tribunolo palestrą sudarydavo atskira grupė, ji skyrėsi nuo žemės teismo palestros, ji laikė save kilnesne, aukštesnė, nes pats Tribunolas stovėjo aukščiau už anuos teismus įstatymais, galia, padėtim. Tai ir „Tribunolo palestros patronas" stovėjo aukščiau už kitus patronus.

Advokatų skaičius buvo ribotas, todel ne taip lengva buvo patekti į jų tarpą.

Į palestrą traukė daugybė bajorų jaunimo, pasiturintieji ir beturčiai, o prasimušti galėjo gabesni, apsukresni. Buvo tai vienintelis padorus, prideramas bajorams amatas. Dalis šito jaunimo, laikui bėgant, praturtėjo, įgijo turtų sodžiuje ar mieste; kiti, kad ir turtingų tėvų, nemėgstą darbo, negabūs, nerangūs, mokslo laiką praleisdavo lėbaudami, grįždavo tuščiomis galvomis ir kiauru kišeniu. Mokėsi ar teismo raštinėj, ar dirbo pas patroną aplikantu, dependentu, ar ėjo į mokykla, Mokėsi Statutų, Volumina Legum, bylojimo raštus rašyti.

---

1) *Car.* „Zarys historji adwokatury w Polsce." Zesz. I.—Warszawa 1925.
2) *Kitowicz* I 91—92.

Teisės mokytis buvo galima ar teismo raštinėje — Tribunole, ar prie advokatų, kuriuos kartais vadina m e c e n a s a i s[1]). Tie, kurie mokėsi, vadinosi a p l i k a n t a i s.

Mokslui laiko nebuvo paskirta.

Esti pas advokatą jo biuro aplikantais, vaikščioja į teismą ir klauso tenai rodomos iškalbos.

Iš ten grįžęs tariasi, klausinėja, ką kas reiškia[2]).

Išvažiuojant mecenasui į sesiją, su juo važiuoja ir aplikantai. Jie jam padeda, rūpinas, dalyvauja puotose, vakaruškose.

Kartais aplikantai stoja teisme, pav., kompromisiniam teisme, kur nereikėjo prisiruošimo ir leidimo.

Paskui apsipažinusius, prasitrynusius priima į savo tarpą advokatų kolegiją, jeigu yra neužimtų vietų.

Advokatams iš pradžių nebuvo nustatyta bajorystės reikalavimas, leisdavo būti ir nebajorams, tik bausmė už prasižengimus nebajorams kitokia, negu bajorams. 1726 ir 1764 m. konst. nustatė, jog advokatais tegali būti bajorai, turį žemės (bene nati ac possessionati).

Palestros jaunimas, kaip ir studentai, palikdavo pėdsakų mieste savo susidūrimais su kitais gyventojais, kariuomėne ir t.t.

Patronai nepaliko pėdsakų raštijoj, neturime iš jos tarpo teorijos ar praktikos teisės darbų. Užsiliko pasakų, anekdotų, kurie piešia jų sumanumą, apsukrumą, smailų liežuvį, sugebančius pasirodyti ir prie stiklelio, tai atvirkščiai, mokančius apdumti, apvilti ir gaišinančius laiką žmonėms ir teismui nereikalingais vilkinimais, kaip tamsus naivus bajoras tuščiu kišeniu ir dar apjuoktas grįžta iš miesto namo. Iš garsesnių vardų Lietuvoj reikės paminėti keletą advokatų: vienas iškilo XVIII amž. reformų laikais, kada visuomėnė subruzdo, tai buvo Zaleskis—Radvilų, Oginskių ir kitų advokatas. Prie Lietuvos advokatūros žvaigždžių reikės priskaityti dar Grabovskį, dirbusį Vilniaus asesorijoj [3]).

Tribunolo patronai buvo laikomi aukštesniais, didesnė buvo jų savigarba. Jie elgėsi kitaip ir prieš teismą. Būdavo susidūrimų: jeigu pirmininkas ar deputatas piktu, skaudžiu žodžiu įžeisdavo vieną iš jų, tai atsisakydavo stoti teisme. Tuomet Tribunolas turėdavo atsiprašyti prieš palestrą. Vienam padarytoji skriauda sukeldavo kitus. Jaunimui ypač buvo progos subrusti [4]).

Advokatų įtaka teisme buvo didelė, nes teisėjai ne visuomet susivokdavo įstatymuose; jų žinios galėjo būti sunaudotos blogon ar geron pusėn. Todel suprantama, kodel nuo XVI amž. turime nemaža įstatymų, kurie reguliuoja advokatų būklę, ypač jų santykius su įgaliotojais, vadinamais vėliau „principalais“.

---

[1]) *Zaleski,* 31 — 32.

[2]) tenpat 33.

[3]) *Korzon,* IV 10,14; I 42.

[4]) Šitą pasakojo *Kitowicz* apie Lenkijos palestrą XVIII amž. (min. v. I 94-95).

1601 m. seime randame naują pradą. Deputatų rinkimuose „prokuratorių (advokatų) rinkti *negalima*, o jeigu išrinktų, tai jie nesėdės, kitų gi asmenų ir luomų iš to neišskiriama, remiantis Tribunolo Konstitucija" [1]). Šitas įstatymas nustatė, jog dviejų darbų — teisėjo ir advokato — sutapimas negalimas. Vėliau, norėdami apsaugoti, kad advokatas negalėtų stoti savo įgaliotinių byloje, paskyrė laiką, kada galima išrinkti į Tribunolą, būtent, praslinkus dvejiem metam kaip nustojo advokatauti [2]).

Dažnai sutinkame įstatymų, kur nurodoma advokatų prasižengimai ir kokie to viso gali būti padariniai.

1638 m. išėjo toks įstatymas:

„Kadangi Didž. Lietuvos Kunigaikštijos kai kurie Tribunolo dekretams sugriauti ex seriis controversiis gautiems, kaltina plenipotentą susitarimu su priešu, gynimo apleidimu, iškelia bylą kitame Tribunole, pašaukę priešininką, leidžia plenipotentui evaziją, o Tribunolo dekretus naikina, tai tam užkirsti nutariame: kad, jeigu plenipotentas būtų convinctus fraudis contra suum principalem commissae, tai jis būtų baudžiamas mirtim, o šitoji byla turi būti in integrum restituta, o tas, kuris pasamdė plenipotentą, turi užmokėti šimtą lietuviškųjų kapų, neišeidamas iš teismo parti actoreae, ne Tribunolui. O jeigu kas, pradėjęs plenipotentui actionem, neįrodytų jo fraudem arba nenorėtų jo convincere, tai turi užmokėti plenipotentui kaltės šimtą lietuviškųjų kapų, o kitą šimtą kapų parti citatae, neišeidamas iš teismo, o tas dekretas jau turi likti neliečiamas" [3]).

Advokatai ir agentai. Teismuose, bene XVIII amž. pradžioj, susidarė dvejopi šalių atstovai — vieni buvo *patronai*, arba *advokatai*, kiti *agentai*.

Patronai — tai buvo kalbėtojai, jie atpasakodavo teismui savo šalies bylą, kuri buvo jam pavesta ginti. Pas juos buvo galima rasti „teisinių žinių sandėlį".

Kas kita *agentai*. Jie sudarė savo atskirą ratą. Šalys pirmiausia į juos kreipdavos, jiems patikėdavo savo raštus, o jie peržiūrėję pasirinkdavo, kas reikalinga, ir patiekdavo patronams, jų patarimui (consilium), kurį šalis pasirinkdavo savo interesą ginti.

Advokatų vertybė buvo įvairi. Vieni buvo tiek išsidirbę ir turėjo tokį vardą, jog rašydavo sprendimą, nors atrodė, jog jie yra atskirti nuo teisėjų kambario. [4])

Keliantis Tribunolui į kadenciją, išvažiuoja ir Tribunolo advokatai.

Tenai tekdavo palaikyti ryšius su teisėjais, klijentais puotaujant, lėbaujant.

---

[1]) *Tribunolo* įst. Gałąskos išl. šitoji vieta klaidingai išspausdinta, praleista *ue* vieton: „obierani być nie mają", stovi „obierani być mają". *V. L.* II 1526.
[2]) *V. L.* 1726 t. VI,480.
[3]) *V. L.* III f. 936
[4]) M. *Zaleski,* Pamiętniki, p. 31 — 32.

Kiekvienas teismas turėjo savo advokatus; taigi jų turėjo Tribunolas, Iždo komisija, pilies ir t. t.; kitų nepriimtųjų pas save neįsileisdavo.[1])

Įsileidžia advokatai patys. Naujieji turėjo turėti ryšių, pažinčių, jų tarpe įtakingų bajorų ir t. t.[2])

1726 m. randame tokį įstatymą:

„Agentai (įgaliotiniai) už krotų pereiti negali, išėmus tik Tribunolo kanceliariją, taip pat ir pačios šalys negali užsiimti nereikalingais ginčais, del kurių atsiranda trukšmas, daroma ir reverencijų teismui, skiriama bausmė sėdėti bokšte. Kad tat būtų in executione, instigatorius, Tribunolo pėstininkų leitenantas ir kiti oficialistai privalo attendere ir žiūrėti, kitaip patys oficialistai bus baudžiami, būtent: sub privatione savo funkcijų. Kad šitie bylų atendentai ateitų į teismą visai pasiruošę, su dokumentais, kad puikiai žinotų, kokie in anticessu buvo iškeltos dilacijos principalų ir jų secundario nękeltų, ir tuo teismo nevargintų sub poena turris, savo aktorių pavestąsais negotia tikrai ir ištikimai vestų, lege praesente circumscribimus, pridedame, kad jeigu kas iš tų agentų, užtikrinęs ką savo greitumu ir darbu, o paskui per praevericationem et condictamen su priešinga puse arba per negligentiam prileistų kondemnatą ir del to buvo okažija nuostoliams, toksai be kompensatos causatorum damnorum turi būti baudžiamas poenis legum pro qualitate excessus įstatymais, dargi criminalibus, baudžiamas ir be proceso, padavus nukentėjusiai šaliai teismui suppliką; bus teisiamas termino tacto in instanti, vėl in crastinum, et ex regestro causarum, mere degentium incarceratorum, o šitų agentų post praevaricationen liudymai negali turėti galios“.[3])

Bajorų dauguma pikta ant advokatų. Bet apsieiti be jų negali. Priešingoji pusė, ar jos įgaliotojas (principalas), kai prakiša bylą, visuomet daro tokių įtarimų, paleidžia kalbų apie brangumą, suvedžiojimą.

Turime eilę nurodymų, kaip turi elgtis advokatai. Advokatas negali įgyti principalo (klijento) pretenzijų, turi elgtis sąžiningai, būti tik tikru įgaliotiniu. Savo keliu teisme turi elgtis dorai, atvirai, neiti kreivais keliais, nereikalingais ginčais, kalbomis nevarginti teismo. Už prasižengimą šitoj srityj jį galima pasodinti į bokštą ar net visai atstatyti iš advokatų.[4])

Priesaika. Žiūrėti į advokatus, taip reikalingus bylininkams, kaip į gaivalą, svetimą teismui, nebuvo galima. Iki šiol siekė teisėjai ir valdininkai. Vos 1726 m. įvesta priesaika Tribunolo advokatams. Advokatas siekė: „Aš, N., siekiu prieš Poną Dievą visagalintį Šventoj Trejybei vieną, jog Tribunolo teisme pavestąsias bylas ištikimai vesiu, vienai šaliai apsiėmęs ir patarimą davęs

---

[1]) *Zaleski*. Pamiętniki, p. 35—7. [2]) *Ib*. p. 43—44. [3]) *V. L.* VI, 480 p. 28, [4]) *V. L.* VI p. 58—59.

bei peržiūrėjęs dokumentus nepereisiu į kitą pusę, taip pat savosios pusės naudai nekraipysiu teisės, Statuto ir konstitucijų, skaitysiu juos taip, kaip parašyta, ir panašiai skaitysiu dokumentus". Turi prisiekti visi esantieji ir naujai įstojantieji į advokatūrą 1727 m. pačiame Tribunole.[1])

Reformos 1764—8 m. Šitos reformos nedavė nieko naujo. Pakartoja 1736 m. įst. pradus, tik smulkiau atpasakoja, kaip turi elgtis teisme, ko nedaryti ir t. t. Leista stoti iš vienos pusės[2]) tik po du patronu, daugiau negalima.

Aiškinama buvo tuo, kad esant daug žmonių, esti ilgos kalbos, teismo darbe didelis gaištis, o kartais buvo bandymų pakviesti į vieną pusę visus Tribunolo patronus, o priešingai pusei, netokiai turtingai, nelikdavo nė vieno.

II.
Tribunolo veikimas.

1.
Tribunolo teismingumas.

Teismingumas. Kokie dalykai pridera Tribunolo teismingumui, iš karto nustatė pats įstatymas[3]).

1) Žiūrint *daikto* (objekto), Vyr. Tribunolui pridera: atšaukimai del žemesniųjų teismų sprendimų, būtent žemės, pilies ir pakamario, jeigu savo laiku ir tinkamai buvo paduotos skundos. Taip pat čionai pridera nagrinėti skundos ant valdininkų, kaip antai: žemės, pilies, pakamario, komisarų, seniūnų, teisėjų ir jų teismo valdininkų, jeigu būtų peržengę ar apleidę savo darbą.

Baudžiamose bylose eina į Tribunolą bajoro atšaukimai del pono teismo sprendimo, jeigu tas bajoras buvo po ponu, ir jeigu teismas būtų pripažinęs jį kaltą užmušimu, plėšimu ir kitais sunkiais nusidėjimais (Tret. St.: III 11; IV 40, 86; IX 7).

Iš to padaryta *išimtis*. Vyr. Tribunolui nepriklauso „artikulai majestotui ir karaliaus pirmenybei prideramieji". O jais yra tokie dalykai:

a) bylos, kuriose eina kartu apie gyvybę ir garbę (bajorystę); b) visi ginčai ir bylos del viešpaties turto, del to turto ginčai su seniūnais ir laikytojais. Jeigu byla pridera pilies teismui, tai jį negali būti išimta iš Tribunolo.

2) Žiūrint *asmenų* (subjekto), Tribunolo teismui pridera visi bajorai, taigi miestėnai, kunigai ir žydai, nekalbant jau apie valstiečius, jam nepridera. Tose kunigų bylose su bajorais, kurias išžiūrėjo žemesnieji teismai, pridera šauktis į Tribunolą.

3) Tribunolui pridera visokie pareiškimai, taigi *neginčo* bylos (laisvoji jurisdikcija); jis įrašinėja į savo knygas tą patį, ką darė

---

[1]) *V. L.* VI 483—4. [2]) *V. L.* VI 406—7 p. 26. [3]) *Trib. Įst.* 5, 7, 10, 17 §§.

žemės ir pilies teismai: pirkimo, pardavimo, maino, įkaito, dovanų ir kitus aktus.

Tribunolas, kaipo pirmoji instancija. Taigi Tribunolui dažniausiai pridera bylos, žemesniųjų teismų jau išžiūrėtos, taigi jisai paprastai veikia, kaipo antrosios instancijos teismas. Bet būdavo atsitikimų, kada jis žiūri bylų kaipo pirmosios instancijos teismas. Visos skundos netinkamais tarnybiniais žemesniųjų teismų valdininkų darbais, taipogi skundos ant teisėjų, kad juos įžeidė, eidami tarnybos pareigas. Taip pat Tribunolas pats nagrinėjo tuos atsitikimus, kada kas priešinos ir kalbėjo prieš Tribunolo sprendimą. Tribunolas teisia ir tuos, kurie neleido skųstis Tribunolui, ar net visai nedarė teismo, nors turėjo daryti, jeigu kas įžeis teisėją, įžeis jį žodžiu, sužeis ar užmuš gaspadoriaus kvieslį ar tekūną, tokie pridera teisti Tribunolui (1588 m. Stat. I, 14, 24). Taigi Tribunolui priderėjo spręsti bylas, kurias, anų laikų nuomone, nepatogu buvo atiduoti žemesniems teismams, vadinasi, visų valdininkų ir teisėjų žygiai.

1697 m. seimas nedavė nieko naujo: patvirtino esamąjį įstatymą ir jo praktiką [1]). 1775 m. pakartoti senieji dėsniai apie tat, kam pridera teisti teismo valdininkų nusižengimai. Nustatyta, kad teisėjai ir teismo valdininkai, teisdami bylą, peržengę įstatymus, atsako Tribunole. O Tribunolo ir kiti paskutinės instancijos teismų teisėjai atsako prieš seimo teismą.

Jeigu apskųstas paskutinės instancijos teisėjas, tai dekretai, šalim esant padarytieji, ir esant peržengtai tik formai, lieka galioj, atsako tik nusidėjęs valdininkas [2]).

Instancijų eilė. Instancijų eilė ir jų santykis nebuvo išlaikyta. Taigi kildavo klausimas, bene galima pradėti bylą nuo Tribunolo, kad greičiau baigtųsi. Bajorai, nemėgdami vaikščioti po daug instancijų, stengėsi bylą pradėti ir baigti Tribunole. Kartais velydavo net pradėti Tribunole, o baigti seime. Būdavo ir tokių atsitikimų, kad varžydavosi del tos pačios bylos keli teismai, sau imdami arba kiekvienas stumdami ją nuo savęs. Įstatymas turėjo tat atitaisyti ir šalinti daromas klaidas.

Vėlesnieji įstatymai stengėsi tas klaidas pašalinti. 1638 m. seimas nutarė, jog Tribunolas negali imti bylų, kurios jam nepridera, iš kitos pusės negalima perkelti į kitą teismą (pav., į seimo teismą) tokių bylų, kurios pridera Tribunolui. Kas tat daro, moka baudos 1000 kapų lietuv. skat., o nusprendžia tat Tribunolas [3]).

Kai kurie duodavo nagrinėti savo bylas kitame, negu priderėtų, paviete; arba kiti leisdavo teisti jau įstatymo paskirtajam rakui išėjus, tai ar galioja sprendimas? Seimas 1641 m. pasisakė tais klausimais: tegalima teisti paskirtais laikais, tegalima teistis priderimuose pavietuose, kitaip sprendimai neturi galios. Bet rakui išėjus išspręstoji byla ipso facto turi būti išnagrinėta būsimam Tribunole [4]).

---

[1]) *V. L.* V. 861—2. [2]) *V. L.* VIII, 118. [3]) *V. L.* III, 935—6. [4]) *V. L.* IV, 14.

1670 m. konst. pakartoja tą, ką sakė 1641 m., bet aiškiau pabrėžia, jog kas nebuvo I instancijoj, negali prasidėti Tribunole. Taigi bajorystės išvedimas, kaip jau pasakyta 1641 m., pridera grabnytiniams seimeliams, jiems išnagrinėjus tą klausimą, galima pereiti į Tribunolą [1]).

Tribunolo teismingumas nurodytas įstatyme, taigi pats Tribunolas negali jo praplėsti. Pav., negali paimti Vilniaus miesto teisių, negali peržiūrinėti seimo paskirtųjų komisarų darbo — apie tat kalba 1667 m. konst. [2]).

Tačiau griežtos kovos su peršokimu instancijų nebuvo. Tribunolas, radęs, jog kokia byla šiaip jam nepriderėtų, bet kadangi jam jau pateko, tai nagrinėdavo.

Aiškesnį išėjimą rado 1764 m. konstitucija, kuri nustatė šitaip: visos bylos turi praeiti per prideramąją I ins., peršokti negalima; jeigu jos jau yra Tribunole, ir dar tenai nebaigtos, tai reikia persiųsti stačiai prideramam žemės ar pilies teismui. O kas ir po šio įstatymo vistiek šauksis stačiai į Tribunolą, tai tas reikia bausti [3]).

2.

Teisimo tvarka ir darbas.

Pirmininkas. Pirmininkauja Tribunole išrinktasis visiems metams maršalas. Jam sergant, pirmininkauja jo pavaduotojas.

Privalomasis teisėjų skaičius. Tribunole iš viso buvo teisėjų 42, o su Žemaičiais 45. Teisėtam posėdžiui sudaryti nebuvo nustatytas teisėjų skaičius (quorum). Dargi pamatiniame Tribunolo įstatyme numatomi tokie atsitikimai, kad gali nebūti išrinkta teisėjų iš kokio pavieto, vis delto gali teisti. Taigi buvo palinkimas nenustatinėti privalomojo skaičiaus (quorum). Kartais posėdyje būdavo permaža teisėjų. Žiūrėdami dekretus užtinkame visai nedidelį jų skaičių, vos keletą. Iš gausingo einant įstatymu organo pasidaro gyvenime visai nedidelis.

1647 m. seimas nutarė, kad prie maršalo turi sėdėti tas deputatas, kurio pavieto bylos nagrinėjamos. [4])

Bet vėlai teteko nustatyti būtinąjį posėdžiui teisėjų skaičių. Buvo tai padaryta 1792 m., bet gyvenime jau nebuvo įvykdyta; tas skaičius buvo — ne mažiau kaip 11 teisėjų. [5])

Eilė sėdėti. Teisiama nustatytąja įstatyme tvarka, žiūrint vaivadijų ir pavietų eilės. O kiekviename paviete žiūrima į bylos rejestrą neperšokant prie kitų vaivadijų ir pavietų.

Valandos sėdėti. Iš pradžių nebuvo nustatyta, kada teisėjai pradeda ir kada baigia darbą. Paprastai sėdi nuo ryto ligi vakaro su pertraukomis pietums, bet laikas nebuvo tiksliai nustatytas.

1699 m. konst. nustato tą laiką, 1726 m. konst. pakartoja, būtent: kad turi pradėti dirbti 8 val. ryto, turi dirbti be pertraukos

---

[1]) *V. L.* V. p. 51 b. [2]) *V. L.* IV, 993. [3]) *V. L.* VII 183. [4]) *V. L.* IV. 106. [5]) *V. L.* IX. 392 — 3.

iki 11 val., po pietų 2 val. atsisėdę turi sėdėti ir teisti iki 6 val., prieš paskelbiant sprendimą viešai negali išeiti iš teismo buto, kitaip būsią atstatyti iš deputatų [1]).

1792 m. sumažino sėdėjimo laiką: pradeda 8 val. ir dirba iki 1 val., po pietų nedirba [2]).

Kalba. II ir III statute (IV. 1) buvo pažymėta, jog raštininkas turi mokėti gudų kalbą ir gudų raidėmis rašyti. Ir tikrai, Lietuvos statutai tąja kalba rašyti, taip pat gudiškai parašytas ir išspausdintas Tribunolo įstatymas.

Susidėjimas su Lenkija padarė atmainų. Aukštesnieji klodai persiima lenkų kalba. Ji jau įeina į teismą. Dažnai įžanga ir galas kokiame akte parašyti gudiškai, o visas turinys ar jo dalis lenkiškai. Retai randama *lietuvių* kalba. Teko rasti tik keletas priesaikų.

1697 m., padarius vadinamąjį coequatio iurium (teisių sulyginimą) su Lenkija, vieton gudų įvesta lenkų kalba [3]).

Tribunolo įst. buvo išverstas į lenkų kalbą ir išspausdintas, o gudų kalba leidimo nebepakartojo, bet tik lenkų. Bet į Volumina Legum, kaip minėta, Tribunolo įstatymas nebuvo įtrauktas.

Tik Dvasiniame Tribunole, apie kurį eis kalba žemiau, nuo pat pradžios buvo vartojama lenkų kalba, taip bent tokį reikalavimą stato III Statutas (1588), taigi būtų galima pasakyti, kad bažnyčia gyveno lotynų ir lenkų kalba, bet ne gudų.

Nagrinėjimas. Šalys su tam tikru skaičium draugų ir gynėjais įeina į teismo salę. Iš pradžių ėjo *žodžiais* abiejų pusių puolimai ar gynimaisi. Vėliau jau (XVIII amž.) įvesta buvo reikalavimas iš advokatų, kad jie tam tikrus įrodymus ir išvedžiojimus patiektų *raštu*.

Išklausęs abiejų pusių, teismas gali reikalauti dar daugiau įrodymų, pats vietoj pažiūrėti, patyrinėti su ekspertais, atidėti kitam sykiui ar išspręsti.

3.

Papildomieji įrodymai. Scrutinia. Sprendimas.

Kartais reikalinga ištirti dalyką vietoje. Tai Vyr. Trib. įstatyme pasakyta, kaip tuomet turi teismas pasielgti, būtent: turi būti padaryta kvota vietoje, arba *scrutinia*. Ji reikia daryti ten, kur eina apie garbę arba galvą, šaliai reikalaujant, ir be to, jeigu pristatytieji įrodymai ir atsikirtimai dar nėra įtikiną, būtų abejotini [4]).

Iš pradžių darė tat visas teismas (kaip žinome, galėjo būti ir keli žmonės), paskui paskirdavo iš savo tarpo keletą žmonių.

Ir tyrinėjimai vietoje galėjo būti įvairūs: liudininkų klausinėjimas, apžiūrėjimas vietoj, kalkuliacijos, verifikacijos ir t. t.

Pav., 1664 m. Rudomina buvo įžeidęs Tribunolo teisėjus už akių, tai Tribunolas nusiuntė keletą žmonių ištirti vietoj. Jie klausinėjo liudininkus, surašė protokolą.[5])

---

[1]) *V. L.* VI, 480, [2]) *V. L.* IX, 387—8, II: 3, 12, 13. [3]) *V. L.* V. p. 863. [4]) *Trib. Įst.* 6 §. [5]) *AVAK*. t. XV Nr. 83

Iš pradžių, darant kvotą, turėjo galvoje tuos atsitikimus, kurie gali įvairiais keliais patekti į seimą, į jo teismą, tai rašoma tam, kad būtų priruošta medžiaga. O paskui teismas darė ir kitais atsitikimais, kada pats rado tat reikalinga.

1667 m. buvo įvesta taisyklė, kad medžiaga, surinktoji per kvotą (scrutinia), skaitoma uždaromis durimis, pašalinus šalis ir patronus[1]).

1726 m. padaryta tokia atmaina, kad ateityje inkvizicijos (tardymus) ir kalkuliacijos, kurias iki šiol darė Tribunolo deleguotieji teisėjai, dabar pavedama žemės ar pilies teisėjams[2]).

Atidėjimas. Neišaiškinus bylos, nepabaigus rinkti visos medžiagos teisme, bylos atidedamos. Teko smulkiau nustatinėti, kada ir kaip tat daroma, 1726 m. įstatyme pasakyta: jeigu byla buvo viename Tribunole ir ji nebaigta, tai ji atidedama į tą patį Tribunolą, o ne į gretimąjį, nors čia ir būtų anksčiau, taigi Vilniaus bylos atidedamas į Vilniaus Tribunolą[3]).

Bylos baigimas. Išklausę visą bylą, šalių ir jų patronų nuomones (o bylininkų teisėjai ir be to privalo klausyti)[4]), išaiškinę visą medžiagą, šalis ir jų patronus pašalinę, pasilieka vieni teisėjai svarstyti ir jau nebeišeidami turi apsvarstyti, balsuoti ir duoti savo dekretą.

Dabar jau, jeigu byla buvo prideramai patekusi ir priežasčių ją atidėti nėra, Tribunolas turi bylą baigti. Yra vienas atsitikimas, kada jis nebaigia bylos: jeigu įstatymuose nėra atsakymo į rūpimą klausimą, tai turi atidėti[5]). Tačiau neteko rasti tokių precedentų, gal būti ir yra buvusių, bet retai.

Kuo vaduojas teisėjai. Kaip jau buvo minėta, iš teisėjų reikalauta, kad mokėtų Lietuvos įstatymus. Kitoj vietoj dar aiškiau pasakyta: teisėjai niekur negali atstoti nuo bendrosios teisės ir Lietuvos Statuto, taip pat seimo nutarimų ir Statuto pataisų. O jeigu atsirastų kas naujo žmonių reikaluose, o Statute ir Tribunolo įstatyme nėra nei pamokymo, nei paminėjimo, tuomet reikia siųsti į seimą ir bylą atidėti[6]).

Ir tikrai seimas yra padaręs nedaug papildymų ar pataisų prie esamųjų įstatymų. Iš esamos medžiagos nematyt, ar buvo Tribunolas atidėjęs del neaiškumo ir prašęs seimo įstatymo. Veliau ir tai gana retai kildavo klausimas, ar galima naudotis Lenkijos konstitucijomis? Tribunolas to daryti nenorėjo, gal kartais jos praslysdavo: 1776 m. seimas pakartojo, jog Tribunolas, spręsdamas bylas, tegali teisti, remdamasis Lietuvos Statutu ir Didž. Lietuvos Kunig. konstitucijomis[7]).

Balsavimas. Trib. Įst. (§ 4) nurodo taisykles, kaip reikia balsuoti: jeigu yra keletas nuomonių, arba nuomonės būtų pusiau pasidalijusios, balsų būtų lygu, tai turi balsuoti 1, 2 ir 3 sykius, paleisti į balsus aplinkui, ir ima viršų toji nuomonė, kur bus daugiau įrodymų ir bus daugiau balsų.

[1]) *V. L.* 1667 m. t. IV 1. 993. [2]) *V. L.* VI. 462. [3]) *V. L.* VI, 460. [4]) *V. L* VII, 402. [5]) *Trib. Įst.* 4§. [6]) *Trib. Įst.* § 4. [7]) *V. L.* VIII, 938.

Iš tos visos taisyklės tik viena vieta buvo neaiški, būtent ta, kuri kalba apie įrodymų stiprumą. Daryti keletą balsavimų kartais buvo nenaudinga ir nepatogu, del to 1697 m. įvedė, jog sprendimui padaryti užtenka balsų daugumos [1]).

Pačioj Tribunolo pradžioj kartais būdavo, kad, balsams pasidalijus pusiau, siųsdavo į seimą. Tat buvo nurodyta Tribunolo įstatyme (§ 4), bet kai įsiskaitė, tai pamatė, kad toji vieta telietė dvasinį teismą. Todel 1607 m. seimo konstitucija išaiškino, jog Vyriausiasis Tribunolas pasidalijus balsams lygiai, negali bylos persiųsti į seimą, o turi ją perduoti į sekantįjį Tribunolą [2]).

Šiaip jis turi baigti bylas ir jas išspręsti.

Svarstant ir balsuojant niekas negali keisti savo vietų, negali išeiti, o bylininkai tuo tarpu, kai tariasi teisėjai, negali įeiti [3]).

1792 m. įst. balsų dauguma palikta. Jeigu balsų yra lygu, tai eina į balsus du turnu (ratu) viešai, trečią slaptai; ir čia, esant lygybei, eina į Tribunolo pilnatį [4]).

Dekreto pasirašymas. Dekretą rašo raštininkas ar regentas, diktuojant teismui, o pasirašo 2-3 teisėjai. Dekretus rašo ir iš rašto skaito, to reikalavo pirmasis Tribunolo įstatymas. Vėliau praplėstos kai kurios smulkmenos.

Dekretai įrašomi į žemės knygas — to pavieto, kuriame teisė Tribunolas, prie jų pridedami žemės teismo antspaudai. 1647 m. nustatyta, jog turi pasirašyti būtinai bent vienas ir to pavieto deputatas, kurio bylas teisia [5]). Bet po dekretu turi būtinai pasirašyti raštininkas. Dekreto nuorašą išduoda raštininkas, bet tik su teisėjų žinia ir jiems perskaitęs.

Neteisusis apeliatorius. Skųstis galima ar visu sprendimu ar jo dalim. Pergalėtasis apeliatorius moka 100 kapų skatikų priešingai pusei, kitą šimtą moka teismui, be to, turi atsėdėti 6 savaites bokšte. Del to buvo galima, padavus apeliaciją, galvoti dar per 3 dienas, ar palaikyti ją ar tenkintis sprendimu. [6])

Bokšto skyrimas atrodė per žiauri bausmė. Tai 1766 m. seimas yra padaręs kai kurias atmainas. Neteisusis apeliatorius, kuris turėtų ir mokėti baudą ir sėdėti bokšte, yra baudžiamas kitaip, bausmė pakeista: Tribunolas gali paskirti bausmės ir bokštą, bet vieton bokšto gali skirti užmokėti 1000 kapų skatikų nukentėjusiai šaliai. [7])

4.
Rejestrai.

Bylininkams apsaugoti nuo savivalės ir painiavos teisme įvesti tam tikri *rejestrai.*

Įvesti jie visuose teismuose. Trečiasis Stat. (IV § 16) sako apie juos šitaip: teismas turi teisti anksčiau tuos, kas užsirašė į rejestrą prieš teismo posėdį, del to bylininkai turi anksčiau atvažiuoti. Iš rejestro šaukiami tris sykius: kas neateis ar neatsilieps

---

[1]) *V. L* V., 862. [2]) *V. L.* VII, 402. x) [3]) *V. L.* II, 1609. [4]) *V. L.* X, p. 392-3. [5]) *V. L.* IV. 106. [6]) *V. L.* VII 393—4. [7]) *V. L.* VII 534

šaukiant, laikomas neatvykusiu. Daroma tat kasdien po vieną sykį. Kas nestos iki mišparų valandai, nuteisiamas. Jeigu abi šali būtų atvykusi, bet neatsilieptų, teismas vis delto neišspręstų bylos, tai ketvirtą dieną neprivalo laukti mišparų laiko.

Tribunolo teisme buvo tie patys pradai, bet su atmainomis. Raštininkas turi atvykti prieš 3 dienas į teismo vietą, įrašinėti į rejestrą bylas, ir dirba tat dar per ištisą savaitę teismui prasidėjus. Kas neįsirašytų šituo laiku, tai turi būti atidėta kitiems rakams. (Trib. Įst. § 16,17).

Vėliau reikėjo išplėsti tuos reikalavimus, žiūrint gyvenimo praktikos.

1609 m. konst. sako, jog teisėjai privalo teisti iš rejestro, pradėję nuo vieno pavieto, tiktai juos išvarę paskirtuoju laiku tegali eiti prie kito pavieto[1]).

Tais pačiais metais išėjusi kita konst. sako: rejestrą turi prideramojo žemės teismo raštininkas, jisai turi būti nuolatos Tribunole ir tvarkingai bylas įrašyti. Kai del šaukimo, tai iš eilės liepta šaukti bylas[2]).

Už įrašymą kaltintojas ar kaltinamasis moka po 1 kapą.

1618 m. konst. sako, kad rejestrai turi būti rašomi paeiliui, eilė negali būti keičiama, o norintieji gali dykai gauti kortelę su numeriu, kad yra įsirašę į rejestrą[3]).

Palengva išsidirbo rejestrų knygos, kuriose buvo užrašomos bylos, žiūrint jų turinį.

Vyr. Trib. išsidirbo tokie rejestrai: 1) regestrum apeliationum, 2) r. contraventionum, 3) r. officii, 4) r. obligatiorum, 5) r. casuale, 6) r. criminum recentium, 7) r. extracadentiale, 8) r. remissionum, 9) r. termini tacti, 10) r. incarceratorum, 11) r. fisci.

1726 m. del nepatogumų jų vartojime padaryta atmaina.

„Kadangi del nemažo skaičiaus rejestrų, darant šventą teisingumą, dažnai būdavo įvairumų, o šalims, einančioms tieson, nepatogumų, nes kaip atsitikdavo byloj žiūrėti iš kelių rejestrų, p. patronai, nežinodami, koks rejestras bus šaukiamas, negalėjo būti gatavi, o šalys, nebūdamos tikros, kada koks rejestras bus šaukiamas, su dideliu gaiščiu nuolatos turėjo budėti; taigi darant geresnę tvarką ir naikinant ant visados rejestrų daugybę, nutariame kiekvienai dienai atskirą rejestrą, būtent: pirmadienį — remisų, antradienį — kunigų (dvasininkų), o Minsko ir Naugardelio kadencijose, kur nėra compositi judicii bylų, taip pat remisų, ketvirtadienį — pavietų, penktadienį — pripuolamų, šeštadienį — obligų; tuos rejestrus galutinai sudarytus kiekvienai dienai, o kitų nesudaręs. p. Tribunolo raštininkas paduos pirmininkui šaukti ir teisti, ir nė vieno kokios dienos rejestro ne savo terminu, ne pripuolančio savo dieną, nelieps šaukti. Pačios šalys nesiteis ne rejestro terminu, kitaip dekretai bus niekingi. Išimama tačiau nuo tos rejestrų ordinacijos ypatingai grynai kalinių rejestras, tai

---

[1]) *V. L.* II, 1683. [2]) *V. L.* II 1676, [3]) *V. L.* III, 326.

reiškia žmonių, kalinamų už kriminalius ar kitus nusidėjimus (ekscesus) ir tikrai laikomus Tribunolo sargyboj; tai jų bylas iš rejestro kasdien prieš šaukiant arba po šaukimo paprastos dienos rejestro, greitesniam atleidimui arba kalinimui pabaigti, reikia šaukti. Bet į jį jokios kitos negali įeiti, dargi išmetimų (expulsionum) bylos, negu tiktai būtų bylos, kurios eina su asmenimis, esančiais arešte, taip pat bylos excessuum sub securitate Judiciorum patratorum, kurios ėjo paprastai termino tacto (del nusidėjimų teismo vietoj ar už mylios nuo jo), o ir su agentais del jų susitarimo su priešininkais, summarii sine dilationibus processus, viso to žemės Tribunolo raštininkas ir jokių kitų bylų į tat nelieps įrašyti..." [1])

Juo toliau, juo mažiau buvo daroma rejestrų. 1768 m. žemės ir pilies teismuose turi būti tokie pat rejestrai, kokie yra Tribunole, o jam dabar įvesta tokie rejestrai: 1) apeliacijų, 2) pasipriešinimų, 3) officii, 4) inarceratorum, 5) taktinis. [2])

1792 m. konst. randame tokių nurodymų apie rejestrus. Senosios bylos turi 6 rejestrus: 1) apeliacijų, 2) priešinimosi, 3) oficii, 4) extra ordinem taktinis, 5) obligų, 6) taktinis ordininis. Jais nagrinėjama kiekviename rūme (I senosios Lietuvių reparticijos — Vilniuj, II Gudų repart. — Gardine), be to, pilnaty: 1) rejestras remisinis, 2) r. incarceratorum (kalinių).

O *naujieji* rejestrai yra šie: 1) apeliacinis, 2) officii, 3) ir 4) taktinis ordininis.

Pilnaty svarstoma rejestrai: 1) r. paritatum, 2) r. remisinis. 3) r. kalinių. [3])

5.

Vieta, butas, laikas, rakai arba kadencijos.

Vieta ir butas. Iš pradžių Tribunolas neturi nei nuolatinės *vietos*, nei savo buto, jisai važinėja paskirtaisiais rakais, o dirba svetimam bute.

Savo buto Tribunolas neturėjo, tai pačioj pradžioj įstatymas nustatė, jog pilies teismas turi parūpinti butus Tribunolui ir jo teisėjams. Teismui skiriama vieta pilyje ar viešpaties kieme, teisėjams duodamos padorios vietos mieste. Tik vėliau, XVIII amž. baigiantis, Tribunolui apsistojus teisti vienoj vietoj, 1792 m. seimas, paskyręs Tribunolui vieną nuolatinę būstinę Vilniuje, numatė vietą namuos, kuriuos pastatys valstybė, bet tai gyvenime liko neįvykdyta.

Kadencijos. Tribunolo įstatyme buvo paskirtos vietos, kurias jis turi apvažiuoti ir teisti. Tokių vietų buvo nurodyta 4, žadėjo būti penktoji, Žemaičiams, bet kadangi jie savo Tribunolo neįsikūrė, tai ir nebuvo skyrium vietos duodama, buvo priskirti prie esamųjų.

Tribunolas teisia Vilniuje, Trakuose, Naugardėly ir Minske.

---

[1]) *V. L.* VI. 468-9. [2]) *V. L.* II. 183. [3]) *V. L.* IX 183 p. 415-415.

Vilniuje teisiama: Vilniaus vaivadija, Ašmenos, Lydos, Ukmergės, Braslavos pavietai ir dar Polocko vaivadija;

Trakuose teisiama: Trakų vaivadija, Gardino, Kauno ir Upytės pavietai;

Naugardėlyje teisiama: Naugardėlio vaivadija, Slanimo, Vilniaus pavietai, be to, Brastos vaivadija ir Pinsko pavietas;

Minske teisiama: Vitebsko, Mstislavo, Minsko vaivadijos, Oršos, Mozyriaus ir Rečicos pavietai.

Žemaičiams iš pradžių buvo skiriama *Raseinių* miestas arba kitas, kurį patys išsirinks, bet jie tuo nepasinaudojo.

Laikas. Laikas buvo nustatytas pačiame 1581 m. įstatyme. Tribunolai turėjo pradėti veikti nuo 1582 m. Pradeda Vilniuje po Velykų į 2 savaiti, teisia 6 savaites, iš kurių Vilniaus vaiv. 4 sav., Polocko vaiv. 2; išėjus minėtoms 6 savaitėms važiuoja į Trakus, — tenai teisia 6 savaites. Iš čia, pabaigę Trakų teismus, per 2 savaiti važiuoja į Naugardėlį, teisia 12 savaičių, iš jų skiriama: 6 savaitės Naugardėlio vaiv. ir pav. ir 6 sav. Brastos vaiv. su Pinsko pav.; atiteisę 12 sav. per 2 savaiti važiuoja į Minską, čia teisia iš pradžių Vitebsko vaiv., Mstislavo, o po to Minsko vaiv. su pavietais.

Žemaičiuose išrinktieji vyriausieji teisėjai turi teisti pabaigus Minsko teismus per 2 savaiti. Bet jie, kaip žinome, nebuvo sudarę savo Tribunolo.

Vėlesni laiko ir eilės pakeitimai. Bet jau greitai po to padaryta atmainų.

1588 m., Lietuvos luomams sutikus, važiavimas į Trakus panaikintas, ir kas priderėjo Trakuose teistis, eina į Vilnių, o Guduose pakaitomis vienus metus teisia Naugardėlyj, nagrinėdami ir Minsko bylas, kitais metais — Minske, varydami ir Naugardėliui teisti prideramas bylas. Žemaičiai negavo savo vietos, — jie teisiami Vilniuje, tik jie siunčia į Tribunolą ne 2, kaip kiti, bet 3 deputatus.

Laikas teismams 1588 m. buvo paskirtas šitaip: Vilniaus vaivadijai 3 savaitės, Polocko — 2 sav., Trakų — 3, Žemaičių — 3 sav. Pabaigęs Vilniuje, teismas keliauja į Naugardėlį ar Minską 22 savaitėms po Velykų ir teisia vaivadijas paeiliui, duodamas kiekvienai po 3 sav.

Pasirodė, jog mažai laiko duota. Buvo nelygių pavietų, bylų skaičius įvairus, pav., Vilniaus vaiv. — 5 pav., Trakų — 4 pav., negali suspėti, tai bylos atidedamos į kitus metus, todel 1598 m. seimas nutarė pridėti Vilniaus vaivadijai 2 savaiti. Be to, tas pats seimas, prašant Brastos vaiv. ir Pinsko pav., nutarė perkelti jų bylas į Vilnių, atatinkamai pakeitęs eilę.

1616 m. del daugybės Minsko vaivadijos bylų jai pridėta 1 savaitė.

Smolenskas buvo atsiimtas nuo Maskvos. Šitoji vaivadija dabar vėl pridera Lietuvai. Reikia nustatyti eilė, kaip turi eiti Tribunole Smolensko bylos. 1626 m. įst. nustato tokią eilę: Smo-

lensko vaiv. bylos eis Vilniuje, tuoj po Žemaičių bylų, nagrinėja jas 2 savaiti. Pridedami Smolensko deputatai.

1653 m. pridėta 2 savaiti Brastos byloms, nagrinėjamoms senąja eile.[1])

Naujas padalijimas 1726 m. Tribunolas turi 2 kadenciji: *lietuvių* ir *gudų*.

Vilniuje eina *Lietuvių* kadencija. Čion pridera Vilniaus vaivadija ir pavietai — Ašmenos, Lydos, Ukmergės, Braslavo; Trakų vaivadija., Gardino, Kauno ir Upytės pavietai, Žemaičių kunigaikštija, Smolensko vaiv., Starodubo pav., Polocko vaiv., Brastos vaiv., Pinsko pav.

Kita kadencija, vadinamoji *Gudų* (kad. ruska), eina *Naugardėly* ar *Minske* pakaitomis. Pridera čionai: *Naugardėlio* vaiv., Slanimo ir Vilkaviškio vaiv., Vitebsko ir Oršos pav., Mstislavo vaiv., Minsko vaiv., Mozyrio ir Rėčicos pav.[2])

Atmainos 1764 m. Neužteko po 22 savaiti kiekvienai kadencijai (dabar *reparticijomis* vadinama), tai tvarkoma šitaip: išrinkti 2 deputatai siunčiami stačiai į kadenciją, vienas Vilniaus, kitas Gudų kadencijai. Žemaičiai renka 4, šiaip pavietai duoda po 2 į kadenciją. Pirmieji suvažiuoja į Vilnių per Šv. Stanislovą, 22 sav. teisia be pertraukos, daro Vyr. Trib. teismus. Maršalas renkamas drauge su gudų „reparticijos" deputatais.

Pabaigęs Vilniuje, maršalas keliauja į Gudų kadenciją, o kiti deputatai neprivalo važiuoti. Gudų kadencijos pradžia 1 pirmadienį po Trijų Karalių Naugardėly ar Minske. Čionai teisia 22 sav.[3]).

1775 m. atmainos. 1772 dalis Lietuvos valstybės atimta, tai dabar tenka kitaip dalyti ir tvarkyti. Senosios kadencijos vadinamos nesenai įvestuoju vardu — *reparticijomis*.

Į Lietuvių repartiziją pridera: Vilniaus vaiv., Ašmenos, Ukmergės, Braslavos, Trakų, Kauno ir Upytės pav., Žemaičių Kunig., Smolensko vaiv., Staradubovo pav., Polocko vaiv., Oršos pav.

O kitos vaivadijos ir pavietai: Lydos pav., Gardino, Naugardėlio vaiv., Slanimo p., Vilkaviškio p., Brastos vaiv., Pinsko p., Minsko vaiv., Mozyrio p., Rečicos p.— patenka į *Gudų reparticiją*.

Pirmoji sėdi sostinėj (metropoly), Vilniaus mieste, kita nebe Minske ar Naugardėly, bet Gardine, nes atrasta, kad patogiau, nes ten seimas esti, turi daugiau butų. Pirmoji kadencija bus *Vilniuje*, o jau kita — Gardine, ir taip toliau pakaitomis.

Šitą reformą pasirūpino pravesti Tyzenhauzas, kuris norėjo iš Gardino perkelti sostinę. Vilniaus kadencija prasideda nuo gegužės 1 d. ir, neskaitant tos dienos, jeigu pasitaiko šventė, tęsiasi iki rugsėjo 30 d.[4]).

---

[1]) *V. L.* III, 498., [2]) *V. L.* VI, 460—1. [3]) *V. L.* VII. 390—391. [4]) *V. L.* VII. 607—18.

6.
Tribunolo pertraukos.

Tribunolas turi daryti savo darbą, nežiūrėdamas, ar bus seimas ar karas. Dabar neatidedama ir del karo, nes į jį nebeina bajorai visuotiniu šaukimu, o samdomi algauninkai. Dirba per karą ir kiti teismai. Bet XVII ir XVIII amž. karų buvo Lietuvos plote, tai reikėjo pertraukti. Jeigu bus paskelbtas visuotinis šaukimas, ir seimo konstitucija neatleis teisėjų nuo karo tarnybos, teismai ar visai nustoja veikę ar laikinai perkeliami į kitą vietą.

Lenkuose Liublino deputatai (1634 m.) nenorėjo del karo pertraukti Tribunolo darbų, bet kiek laiko praslinkus pamatė, kad tęsti negalima ir patys liovėsi[1]). Lietuvoj panašių atsitikimų nebuvo.

Del švedų ir pavojaus iš Maskvos pusės 1621 m. seime nutarta paskelbti visuotinį šaukimą ir Tribunolas sustabdyti. Jau prasidėję Minske jo teismai apsistoja. Bet kitais metais tuo pat laiku tie patys deputatai, ne naujai išrinktieji, teisia tą, kas buvo pasilikęs [2]).

Tas pats padaryta 1652 m. su Naugardėlio rakais, o jeigu nagrinėta ir kas nuteistas už akių, seimas leidžia bylas iš naujo nagrinėti[3]).

Taip pat del visuotinio šaukimo 1670 m. seimas nutarė, jog visai nebus Tribunolo teismo Naugardėly, o tik kitais metais eis jo bylos Vilniuje[4]).

Kartais atidedamos bylos tik kai kuriems žmonėms. Pav., 1653 m. del seimo užsitęsimo, visos senatorių ir atstovų bylos, kurios turės eiti iki Sekminių, atidedamos, o jeigu jau išnagrinėtos, tai naujai žiūrimos. Be to, del karo visai negalėjo eiti Polocko ir Brastos bylos, tai jos eis Minske, Minsko byloms pasibaigus, tam pridedama dvi savaiti, bet pridėta, kad tai daroma tik šiam atsitikimui [5]).

Kitas atsitikimas teismams pertraukti — mirus karaliui. Mirus jam, pranešama apie tat arkivyskupui (primui), o jis praneša Tribunolui; įrašius tą jo raštą į knygas, Tribunolas nustoja veikęs. Bet ne visuomet laiku pranešama. Pav., 1648 m. buvo toks atsitikimas. Karalius Vladislovas mirė Lietuvoj (Merkinėje). Lietuva sužinojo daug anksčiau, negu pranešė primas, nes žinia apie mirimą turėjo nueiti iš Merkinės į primą, o tik iš ten į Lietuvos Tribunolą [6]).

Mirus karaliui, vieton paprastųjų teismų veikė *kaptūriniai* teismai, kuriuos išrinkdavo bajorai tam tikruose seimeliuose.

Pasirodė, jog tad sudaro nemaža painiavų, tai reikėjo seimui kai ką kitaip sutvarkyti ir aiškinti. Bet padaryta gana vėlai.

---

[1] *Al.Radziwiłł.* Pamiętniki I. 222. [2]) *V. L.* III. 429. [3]) *V. L.* IV. 382-3. [4]) *V. L.* V. 1. 51 b [5]) *V. L.* IV f. 411. [6]) *Radziwiłł* Pam. I. 305.

Vos 1764 m. seimas išleido tokį įstatymą: jeigu karalius mirė, primo pranešimas dar nepaskelbtas, tai padarytieji iki tam laikui dekretai turi galios. O jeigu ir bus paskelbta apie mirimą, bet teismo knygos dar atdaros, tai padarytieji ligi knygų uždarymui aktai turi galios[1]).

7.

Dekretų galia.

Dekretų tvirtumas. Tribunolo dekretai (sprendimai), sako Tribunolo įstatymas, turi tokios pat galios, kaip ir višpaties ar seimo dekretai. Kas pačiame teisme priešinsis ir kalbės prieš tai, „bus baudžiamas Statutu". O tenai (1,11) už tą skiriama bausmė sėdėti pilyje 6 sav. Be to, toks priešgina moka teisėjams baudos 100 kapų. 1647 m. šita bauda (100 kapų) atitenka bylininkui, priešingajai pusei[2])

Bet vistiek šalys, pralaimėjusios Tribunole, bando kreiptis į seimą ar į karaliaus kiemą, prašydamos naujai spręsti ar panaikinti dekretą, kad iš naujo spręstų. Seimui teko su tuo kovoti.

1618 m. pakartota veikiantieji įstatymai [3]) ir priminta, kad jų laikytųsi.

1638 m. konst. nurodo, jog negalima painioti teismų; katras sau turi savo teismingumą, tai reikia ir kreiptis į prideramąjį teismą Kas painios teismus ar del savo neramumo paduos skundą seimui ar kur kitur, turi priešingai pusei užmokėti 1000 kapų skatikų. [4])

Nepatenkintieji vistiek bandė griauti Tribunolo sprendimus, tai seimui tekdavo laikas nuo laiko pakartoti esamuosius įstatymus.

1647 m. konstitucija sako:

„Nors su daugeliu konstitucijų apdraustas Tribunolų teismų rimtumas, bet kadangi vis ateina dekretų pernagrinėti, suglausdami į vieną visas senąsias teises, tvirtiname, kad... jeigu jie pridera Tribunolui, tinkamai padaryti, negali būti naikinami nei seimo, nei kiemo dekretų"... [5])

Dekretų naikinimas. Bet būdavo atsitikimų, kad vistiek reikėdavo naikinti padarytąjį dekretą, nes atsirasdavo jame dalykų, priešingų įstatymui, ar be bylininkų žinios patekdavo į jį. Kas tuomet spręs?

Toliau, esant įvairiems aukštiesiems teismams, o nėsant vieno ant jų vyresnio, kildavo klausimas, kas tuos ginčus tarp teismų spręs, kas nustatys, kad tikrai atitinkamas teismas ištarė dekretą? Seimo konstitucijos duodavo laiks nuo laiko atsakymus į iškeltus gyvenimo klausimus.

1638 m konst. sako, jog iškėlus kaltinimą, kad įgaliotinis buvo susidėjęs su priešingąja puse, ir del to išėjęs toks negeras dekretas, ir kaltinimą įrodžius, tokį savo dekretą naikina pats Tribunolas. [6])

---

[1]) *V. L.* VII. 12-13. [2]) *V. L.* IV. 107. [3]) *V. L.* III t. 326. [4]) *V. L.* III, p. 925. [5]) *V. L.* IV, 106. [6]) *V. L.* III, 936.

Bet laikas nuo laiko turėjo atsidurti seime bylų su naujais klausimais. Kas išspręs, ar Tribunolas jam prideramą bylą išsprendė? Susidūrimų turėjo būti.

Ir tikrai, seimui tekdavo ne sykį pasisakyti tuo reikalu ir naikinti Tribunolo sprendimus, bet tat darė seimas, kaipo įstatymų leidėjas, o ne kaipo seimo teismas.

Pav., kartais šaukia atsakovą į Lenkijos Tribunolą, o pasižadėjimai padaryti pagal Lietuvos teisę, tai tokius dekretus panaikino seimas ir pridėjo: kas drįs šaukti iš Lietuvos į Lenkijos Tribunolą, moka 1000 kapų baudos. Šita neliečia tų, kurie turi turtą Lenkijoj. [1])

1670 m. Seimas, rūpinantis Tribunolo rato instigatoriui Siciutai ir Kmiečiui, panaikino dekretą [2]).

1673 m. seime panaikinti dekretai prieš Rudominą, padaryti Naugardėlio Tribunolo 1672 m [3]), panaikinta bausmė ir jo garbė atitaisyta.

1674 m. seimas nustatė, jog dekretai, už akių padarytieji, del karo šaliai nestojus, naikinami [4]).

Be to, seimas naikindavo ištisą eilę dekretų, žiūrėdamas, kokioje padėtyje buvo kraštas (pav., del karo) [5]).

1678 m. seimas patvirtino Tribunolo dekretus, kuriuos jis ištarė, remdamasis 1631, 1635 ir 1673 m. konstituc. apie „viderkafus“, nors skundėjas buvo kunigas [6]).

1699 m. seimas primena, jog tebeveikia 1627 ir 1638 m. konst., kurios nurodė, kaip sprendžiami ginčai tarp Lietuvos ir Lenkijos piliečių, dabar tuos pradus pakartoja: atsako tame teisme, kur turi turtą (žemės), todel iš Lietuvos į Lenkiją ir atvirkščiai šaukti negalima, jei bent ir ten turėtų turtų. Taip pat asesoriniai, relaciniai teismai negali naikinti tribunolinių dekretų ir atvirkščiai [7]).

Minėta buvo, jog XVIII amž. pradžioj, švedų karo laikais, buvo susidarę du tribunolu.

Ir kilo klausimas, kas daryti, katras tikrasis. Tai 1710 m. seimas nutarė: „kadangi du atiteistu Did. Liet. Kunig. Tribunolu 1708 ir 1709 m. priešinas iuribus Majestatis ir Sandomiero konfederacijos *sancitis*, tai tuos visus Tribunolų aktus ir dekretus, o taip pat žemės ir pilies dekretus in eodem spatio teistus, kaipo neturinčius jokios galios, tos pačios konfederacijos *vigore actualiter* kasuojame ir naikiname ir pavedame iš knygų išimti (išbraukti) būsimam Tribunolui“... Pripažinimus reikia rašyti iš naujo, karaliaus vardu... [8])

Dėliai suiručių krašte 1717 m. seimas nutarė panaikinti daugeliui bajorų kondemnatas [9]).

1736 m. seimas panaikino kaptūrinių teismų dekretus prieš 5 išvardintus bajorus ir kitus neišvardintus [10]).

---

[1]) *V. L.* 1662 t. IV f. 892—3. [2]) *V. L.* 1670 t. V. pusl. 54. [3]) ten pat 148. [4]) ten pat 131. [5]) *V. L.* 1655, IV, 488. [6]) Ib. V. 639. [7]) *V. L.* 1699 VI, f. 78. [8]) *V. L.* VI, 211, [9]) *V. L.* 1717 VI, 323—4. [10]) Ib. VI, 600.

Tais pačiais metais seimas peržiūrėjo iš esmės seną Tribunolo sprendimą 1725 m. prieš Volskius, taipogi ir prieš Vyšnievskį[1]).

Sprendimų vykdymas. Sprendimus vykdo tekūnas. Kartais praktikoj sprendimą įvykdyti buvo sunku, nes duotosios tekūno pagalbos buvo permaža.

Del to dažniausiai bajoras, laimėjęs bylą, surinkęs savųjų prietelių būrį, užpuola, atsiima jam priteistąjį turtą. Jeigu anas nepasiduoda, tai būdavo susirėmimų. 1768 m. įstatymas uždraudė tat daryti: nes dabar vykdymui šalis gauna karo pagalbą, del to tai prieš tokius užpuolikus galima iškelti bylą.

Aktų knygos. Tribunolas, kaip minėta, neturi savo nuolatinės būstinės. Jo dekretai ir aktai įrašomi į to pavieto žemės knygas, kur sėdėjo Tribunolas, dedama taip pat to paties teismo antspaudas ir raštininkas iš ten paimtas[2]).

Knygos toj vietoj ir pasilieka. Vadinas, jos buvo išmėtytos po visą Lietuvą. Be Vilniaus, buvo dar trijose vietose: Naugardėly, Minske, Gardine.

Vėliau teko nustatinėti, kaip kas įrašoma ir saugojama.

1697 m. keletas smulkmenų tiksliau nurodyta: pasibaigus Tribunolo kadencijai, maršalas pasirašo teismo rejestrus ir palieka juos tame žemės teisme, kur buvo posėdžiai, ten pat palieka visus protokolus ir dekretų aktus. Protokolą pasirašo maršalas ir ir 3 deputatai, jisai įrašomas į žemės knygas[3]).

1792 m. nutarus, jog Tribunolas sėdi vienoj vietoj, būtent Vilniuje, reikėjo surinkti į vieną vietą ir senąsias knygas. Ir seimas nutarė visas knygas iš anų miestų per 3 savaites perkelti į Vilnių ir sudėti pas Vilniaus žemės raštininką.

Tokios knygos buvo renkamos ir surinktos jau valstybe žlugus.[4])

III.

Dvasinis Tribunolas.

Sąstatas. Vyriausiajam Tribunole buvo įsteigtas tam tikras skyrius dvasininkų byloms spręsti, kuris vadinos įvairiaip: Dvasinis Tribunolas, Compositi judicii Tribunolas, mažasis ratas, dvasinis ratas ir t. t. Jo darbas buvo — spręsti ginčus, ištikusius tarp bajorų ir kunigų.

Bajorai, įsigalėję Lietuvoj XVI am., rūpinos tapti vieninteliu vyraujančiu luomu. Teisės atžvilgiu jie pergalėjo ponus—didžiuosius dvarininkus. Bet buvo dar kitas luomas, su kuriuo bajorai turėjo susidurti del teisių — tai ***kunigai***, kurie turėjo taip pat atskiro luomo privilegijų, turėjo savo savivaldybę, nes bažnyčia vidujiniame gyvenime gyveno savo įstatymais. Lietuvos kunigai nepasižymėjo nei karingumu nei karštu savo privilegijų gynimu,

---

[1]) *V. L.* 679. [2]) Trib. įst. 12, 13, 16. [3]) *V. L.* V 803 [4]) ***Mienicki*** p. 1—4.

(kuo pasižymėjo lenkų kunigai), nes jas gavo dykai, iš viršaus, be kovų, niekas iki šiol jų nekliudė, privilegijų nebandė naikinti, del to be kliūčių leido kai kame bajorams įsivyrauti ant savęs. Tat atsispindėjo ir Liet. Tribunolo įstatyme.

Iškilus klausimui, koks teismas spręs ginčą, iškilusį tarp bajorų ir kunigų, tenai (Trib. Įst. 4 §) randame tokį atsakymą: bylas spręs bendrieji teismai—žemės, pilies ir pakamario, bet antroji instancija bus kitokia, būtent tas pats Tribunolas, tik kitas jo sąstatas—su kunigų atstovais: iš Tribunolo parenkami 6 teisėjai, iš vyskupų ir kapitulų pusės—4. Tat ir bus *Dvasinis Tribunolas*.

Dvasiniai teisėjai, parinkti į tą Tribunolą, turi prisiekti. Užlaikymą gauna iš savo dvasininkų. Sprendžia bylas Lietuvos Statutu. Jeigu nebūtų vienos nuomonės, tai balsuoja iki trijų sykių. Sprendžia balsų dauguma. Taigi bajorai, eidami išvien, gali perbalsuoti kunigus. Gali atsitikti, kad bent vienas persimes į kitą pusę, pasidarys balsų lygybė, tai tuomet reikia nusiųsti karaliui.

Išėjus Tribunolo įstatymui kunigų luomo žmonės pamatė, jog bajorai viršija juos, juos pergalėjo be kovos. O Lenkijoj kas kita. Tenai del Tribunolo įstatymo, del šito mišraus teismo vyskupai kariavo ir pasiekė lygybės.[2]) Tenai pasaulinių ir dvasinių teisėjų yra lygus skaičius, po 6 iš abiejų pusių.[3])

Prasideda kovos prieš tat, kunigai rūpinos tat pakeisti. Tribunolo įstatyme to nebepakeitė. Pravedė tat kitoj vietoj — Lietuvos Statute, išėjusiame 1588 m. (III, 31 — 33). Tenai išdėstyti šitokie pradai.

Bajorai ir kunigai katrie sau atsako prieš savo teismą. Jeigu kunigų žmonės padarys nusidėjimus bajorams ar jų žmonėms, tai kunigai, kaipo jų ponai, turi patys juos teisti; jeigu nenorėtų atpildo padaryti arba padarytų netinkamai, tai galima skųstis jo vyskupui, o jis padarys teismą, remdamasis bendruoju įstatymu ir Statutu. Nepatenkintasis gali skųstis į Vyriausiąjį Tribunolą.

Tribunolo Statute (III 32) nurodoma kitas sąstatas, negu Trib. įstatyme. Renkami trys dvasininkai ir trys Tribunolo teisėjai, o ne 4 ir 6, kaip pirmiau. Jeigu nebūtų daugumos, balsai būtų lygūs, tai išsprendžia gaspadorius.

Jeigu bajoro žmonės nuskriaus dvasininko, ir bajoras nedarys teisybės, tai teisia viešpats, šiaip kunigas šaukia bajorą į jo teismą (žemės, pilies, pakamario), bet atšaukimas bus šitame bendrame teisme. Kunigų ginčai del turtų su bajorais eina į paprastąjį teismą, išimtis viena: ginčai del dvarų, dar seniau bažnyčiai atitekusių iš viešpaties , pridera viešpačiui teisti (1588. III. 23.).

Dvasinis Tribunolas sėdi Vilniuje.

[1]) *Balzer*, 304—316. [2]) *V. L.* II, f. 964.

1641 m. pakeista skaičius: pridėtas ketvirtas atstovas iš Smolensko vyskupijos, tai del lygybės pridedamas vienas iš pasaulinių. Smolensko vyskupo deputatas sėdi po Žemaičių vysk.[1]).

Tais pačiais 1641 m. buvo paskirtas laikas, kada turi nagrinėti Smolensko bylas: ta pati vieta — teisti Vilniuje, laikas — antradienį, baigus Vilniaus kadenciją.

Atmainos del teismingumo. 1726 m. įnešta naujų atmainų: tų metų konstitucija sako, kad Dvasiniam Tribunolui pridera bylos del neužmokėtų legacijų, dešimtinių, annuatų, provizijų, metinių įmokesčių kunigams užlaikyti. Visos tos bylos eina Vilniaus kadencijoj, pabaigus pilies ir žemės bylas; primenama, kad nei Gardine, nei Naugardėly to negalima nagrinėti. Balsams pasidalijus lygiomis, jau neina į viešpatį ar asesoriją, bet perkeliama į kitą kadenciją, kur gali būti kiti teisėjai.

1764 m. padaryta nauja konstitucija apie Dvasinį Tribunolą. Jis sėdi po senovės Vilniuje; bylas nagrinėja pasibaigus pasaulinėms byloms. Į tą teismą Vyr. Trib. maršalas skiria deputatus iš didžiojo rato (Vyr. Trib.), iš viso šešis. Dvasinių deputatų esti taip pat šeši, iš jų Vilniaus kapitula skiria 3, Žemaičių — 2, Smolensko — 1. Šitam teismui maršalas pačių deputatų renkamas. Posėdžiai tęsiasi 6 savaites. Jeigu balsai pasidalijo lygiomis, byla perkeliama į ateinančią sesiją. [1])

---

[1]) *V. L.* 1641. [2]) *V. L.* VI. 886.

TREČIOJI DALIS.

Politinė ir visuomeninė Tribunolo reikšmė.

I.

Tribunolo pastangos pakelti savo galią.

Ryšys su kitais valstybės organais. Vyriausiasis Tribunolas, kaipo įstaiga, nebuvo organiškai surištas su kitais valstybės organais, o jeigu ir būtų galima tat rasti, tai negalima pasakyti, kad santykiai visuomet būtų nustatyti ar nusistovėję.

Seimas ar karalius, kaip minėta, kartais kišdavos į Tribunolo darbą, bandė praplėsti savo įtaką jam, bet nuo pat pradžios jau visuomenė (ponai ir bajorai) darė pastangų, kad seimas ir Tribunolas būtų atskirti nuo kits kito. Abiejų organizacijoj buvo panašumų — ir seimas ir Tribunolas yra renkami trumpam laikui, renkami bajorų, pavietų seimeliuose. Abiejų sąstatas keitėsi. Tik seimai galėjo iširti, neįvykti, o Tribunolas nuolatos be pertraukos dirbo savo darbą. Kad nebūtų ryšių, buvo draudžiama būti vienur ir kitur tiems patiems asmenims, neleista teisėjo ir seimininko sutapimas, apie ką jau buvo kalbėta anksčiau.

Kitaip plėtėsi Tribunolo santykiai su *administracija.* Pastovus, nekeičiami buvo administracijos organai; visi valdininkai skiriami iki gyvos galvos. Valdininkai galėjo būti deputatais (Tribunolo teisėjais). Vienas kitas galingas ponas, be to, užimąs aukštą vietą administracijoj ir tapęs Tribunolo maršalu, galėjo turėti įtakos Tribunolo nusistatymui, galėjo pakreipti jo darbuotę į vieną ar kitą linkmę. Bet tai buvo pripuolamas dalykas, ryšys buvo atsitiktinis.

Administracija šituo būdu galėjo kištis į teismo darbą, ir tikrai tam naudojosi savo įtaka XVIII amž. baigiantis. Seimuose kalbėta apie šitą žalingą kišimąsi, bet bene bus perdėta kaltinimuose. [1])

Tribunolas buvo vyriausiasis teismas žemės, pilies ir kitiems teismams. Šitų teisėjai buvo neatstatomi, o Tribunolas keitėsi nuolatos.

Nebuvo organo, kuris prižiūrėtų Tribunolo darbuotę: jis pats prižiūrėjo savo teisėjus, netinkamo teisėjo seimeliai galėjo neberinkti, be to, galėjo teisti juos seimas.

[1]) *Korzon,* IV—15—16, 191—3.

XVIII amž. įsigalėjus Montesquieu teorijai apie valdžios padalijimą, pradėjus galvoti apie konstitucijų pakeitimą, reikėjo surišti vyriausiąjį teismą su kitais vyriausiais valstybės organais. 1775 m., svarstant įstatymo sumanymą apie Nuolatinę Tarybą (Rada Nieustająca), buvo daroma visokių pasiūlymų, kaip reikia ją surišti su teismais.

Vieni tenkinos tuo reikalavimu, kad Nuolatinė Taryba priiminės raportus iš Tribunolo, galės sustabdyti ar panaikinti jo sprendimus, kiti siūlė padaryti iš jos apeliacijos instanciją ant Tribunolo sprendimų, treti velijo jai (Tarybai) pavesti disciplininę priežiūrą ant teisėjų, visai neleidžiant kištis į sprendimus.

Įsteigus šitą Nuolatinę Tarybą, joje padaryta Teisingumo Departamentas. Jam pavesta žiūrėti visų teismų, taigi ir Tribunolo; jis galėsiąs perduoti pamatuotas skundas ar Tarybai ar Seimo teismui. [1])

Matyt, tas klausimas ne labai terūpėjo, nebuvo toks opus, kad iki galui to sumanymo nedagalvojo. Visų Departamentų priešakyje stovėjo atitinkamas ministeris, tik Teisingumo Departamente jo nebuvo, šitame Departamente pirmininkavo pirmasis iš eilės senatorius.

Taigi Tribunolas ir XVIII amž. baigiantis su administracija stamantriai nebuvo surištas.

Per ilgą savo gyvenimą Tribunolas stengėsi kartais būti ne tik vyriausiuoju teismu, bet ir vyriausiuoju Lietuvos valstybės organu apskritai, kartais norėdamas pašalinti kitus, ar sutrukdyti veiksmus, įsikišdamas į jų darbuotę, kartais laikydamas save vieninteliu vyriausiuoju Lietuvos Kunigaikštijos organu.

Vyriausiasis Tribunolas nuo pat pradžios stengėsi padaryti save vyriausiu Lietuvos teismo organu, nuo nieko nepareinančiu. Esant Lietuvoje atskiriems nuo Lenkijos įstatymams ir teismams, darant kartais atskirus Lietuvos seimus (suvažiavimus), o irstant bendriesiems su Lenkais, Tribunolas bandė praplėsti savo įtaką visose Lietuvos gyvenimo šakose, praplėsti patį įstatymą apie savo teismingumą. Tribunolo posėdžiai, ypač Vilniuje, buvo vienintelė vieta, kur periodiškai rinkdavosi daugybė Lietuvos ponų ir bajorų. Tenai, teismo salėje, ėjo įvairios bylos del turto, gyvybės, garbės ir t. t., o mieste virė politikos kovos, kuriose kartais prieidavo iki susidūrimų. Tribunolo rakais Vilnius atgydavo. Ir Tribunolas visa darė, kad jo reikšmė nepultų.

Rūpinimasis apginti savo garbę. Kiekvienas teismas ar šiaip valdžios įstaiga patys palaikė pas save tvarką, patys baudė už jame padarytus prasižengimus, tuo reikalu neleisdavo kištis žemesniesiems teismams ar kitoms pašalinėms įstaigoms.

Berods, kiekviena įstaiga tuo laiku apgindavo save: pati spręsdavo ir bausdavo.

Tribunolas akylai dabojo savo garbę, neleisdavo jos paliesti, traukdavo savo teisman jos užpuolikus.

---

[1]) *Konopczyński.* Geneza Rady Nieustającej, p. 114, 213—15, 311, 348.

Pavyzdžiui gali būti toksai atsitikimas, buvęs Vilniuje 1664 m., jau trumpai aukščiau paminėtas.

Vienas bajoras, Krištupas Rudomina Dusiackis, nuėjęs į svečius pas Tribunolo teisėją Petrą Karsoką ir neradęs namie, paėmė du jo šautuvu. Karsokui prašant grąžinti, vistiek negrąžino. Karsokas, matydamas, jog Rudomina ketina išvažiuoti, ėmė reikalauti, Rudomina atsakė: „Jūsų Tribunolas dar nepasibaigė, suspėsi pasipelnyti. Juk visi jūs lupikai". Karsokas paklausė: „Kas gi ėmė kyšius?" jis atsakė: „Jūs visi Tribunolo teisėjai su maršalka paėmėte už vieną tik bylą 9000". Girdėjo tat ir kitas teisėjas. Susibarė tarnai, susimušė, į tą laiką atėjęs tekūnas gavo taip pat mušti.

Apie tą visą atsitikimą buvo pranešta Tribunolui. Bylą kėlė instigatorius. Rudomina pripažintas kaltu, nuteistas už akių. Bausmė buvo tokia: kiekvienam teisėjui turi užmokėti ketveriopos kaltės po 48 kapų skatikų, be to, nuleisti į bokšto požemius Vilniuje $1^1/_2$ metų. Del įžeidimo jisai turi viešai Tribunole, po suolu, teismo bute, susirinkus abiem pusėm, visa, ką pikta buvo sakęs, atšaukti ir atloti, jeigu to nepadarytų, tai būtų paskirtos dar didesnės baudos [1]).

Tribunolas stengėsi būti vieningu Lietuvos teismu. Tribunolas stengėsi palaikyti Lietuvos savitumą, nepriklausymą Lenkų. Minėtinas yra jo vaidmuo tame konflikte, kuris buvo iškilęs tarp Vilniaus kapitulos ir paskirto Vilniaus vyskupu lenko Maciejausko. Tribunolas gerbė kunigų privilegijas, bet neleido jiems bajorų skriausti ar vyrauti ant jų, tegali būti lygūs. Arba 1688 m. Vilniaus vyskupas kaltino vieną bajorą (Lyščynski) esant bedievį, del to vyskupas liepė jį suimti ir laikė savo kalėjime. Vietos bajorai protestavo ir sukėlė triukšmą. Žinia apie tat pasiekė Vilnių, Tribunolas 1688 m. patraukė tieson patį vyskupą [2]).

Tribunolas bandė įsikišti į kovas tarp katalikų, unitų ir graikų, tarp katalikų ir protestantų, į kovas del bažnyčios dvarų, del pačių bažnyčių, bet greitai turėjo pasitraukti iš to sūkurio, nes pačių ponų tarpe katalikų įtaka buvo stipresnė, tos kovos jų dvarų ir teisių nepalytėjo, tat leido katalikų kunigams kovoti tas kovas su savo atskalūnais, netikėliais, kreivatikiais.

Bet jeigu esmėje būtų ne tikybinė pusė, jei būdavo kovų tarp ponų ir bajorų tos pačios tikybos, tai Tribunolas tardavo savo žodį, neleisdavo dvasinei pusei sustiprėti.

1696 m. Vilniuje, Tribunolui įsakius, budelis rinkoje viešai sudegino prakeikimą, kurį buvo metęs Žemaičių vyskupas Krispinas už akių ant savo priešų, o tenai buvęs paskvilis ant jo priešų, mat, rūpėjo asmens dalykai, ne tikybiniai [3]).

Kovos del teisių praplėtimo. Tribunolui reikėjo, kaipo teismui, atkariauti savo teisės ir iš seimo ir iš karaliaus, kurie taip pat darydavo teismus, ir žinoma, stengėsi praplėsti savo įtaką.

---

[1]) *AVAK.* t. XV, Nr. 83. [2]) *Łuninski* Na stos. p. 24—7. [3]) *Zawisza,* Pam. 185.

Seimas, kuris, kaip žinome, dabar buvo bendras su Lenkais, kartais norėdavo tapti vyriausiuoju teismu, viršyti ir Tribunolą. Jis tardavo, jog jis ir esąs juo, nes leidžiąs įstatymus, del to imdavosi nagrinėti visokias bylas. Buvo paspirties tam ir iš šalies. Daug bylininkų, pralaimėję Tribunole, kreipdavos į seimą, prašydami atmainyti jo dekretus. Ypač tikėjosi atsiekti šito turėjusieji ryšių su galingaisiais ponais [1]).

Karalius taip pat dažniau įsikišdavo į teismo darbus, stengėsi apsaugoti savo žmones nuo teismo dekretų, ir galėdavo tat padaryti, tai naikindamas dekretus, tai juos sulaikydamas. Pavyzdžiui duodu keletą atsitikimų.

Karaliaus įsikišimas savo pasiekdavo, jeigu jo pusėj buvo galingas ponas. Pav., Lietuvos kancleris Alb. Radvila pasakoja tokį atsitikimą. Jisai rašo 1646 m., kad Vilniuje miestietis Melleris su studentais užpuolė ant Vilniaus burggrafo ir medicinos daktaro. Tasai apsigynė. Byla atsidūrė teisme. Melleris, anot Radvilos, papirkęs Tribunolą, ir tas už akių pasmerkė nužudyti; Radvila užtardamas tvirtino, jog byla prideranti magistratui. Karalius atmainė sprendimą [2]).

Galingas ponas Služka įžeidė bajorą Abramavičių. Vilniaus Tribunolas pasmerkė jį į baniciją (apšaukimą). Karalius pratęsė to dekreto išpildymą (1649 m.) [3]).

Karalius dažnai taip darydavo, net 1652 m. seimas reikalauja iš karaliaus, kad jis tokių infamių (begarbių) pas save nelaikytų [4]).

Gindamas Lietuvos čielybę, Tribunolas rasdavo galima nepripažinti sutarčių, karaliaus padarytų.

1648 m. sutartim su Maskva karalius įsakė atiduoti Maskvai Trubecką, priderėjusį prie Lietuvos. Oršos maršalka abudu komisaru, kurie atvyko pildyti šito įsakymo, atidavė Tribunolui, kad teistų už išdavimą. Tribunolas tikrai juos teisė ir nuteisė už akių: užmokėti 60.000 baudos ir nužudyti.

Žinoma, karalius, nors Tribunolas ir reikalavo, nedavė banicijos, kuri nuo jo pareidavo (Stat. 1588. IV 30), bet šitame visuomenė palaikė Tribunolo pusę. Todel Maskva, norėdama atgauti išderėtąjį Trubecką, o matydama, jog karaliaus valios per maža, pareikalavo, kad būtų įrašyta į seimo konstitucijas suderėtosios taikos sąlygos. Bet dabar, sąlygoms pasikeitus, šitą ir seimas atmetė [5]).

Lenkijos bajorai, pagal savo seimų praktiką, išardė 1749 m. ir savąjį Tribunolą; Lietuvoj to nebuvo atsitikę. Tai seimas 1750 m. turėjo svarstyti tą klausimą ir nutarė, kad Tribunolą plaišyti negalima [6]), jis turi likti pastovi, nuolatos veikianti įstaiga.

Kartais būdavo ir tokių atsitikimų, kad susidūrimai tarp Tribunolo ir kitų organų skaudžiai atsiliepdavo ant kitų žmonių: savo galiai parodyti net gyvybę atimdavo.

---

[1]) *Alb. Radziwill,* Pam., I [2]) *Radziwill,* Pam. II 206, 227. [3]) *Kubala,* II 29, 91. [4]) *ten pat,* 92. [5]) *A. Radziwill,* II 194—6, 213. [6]) *Matuszewicz,* I 217.

Kiemo maršalas 1636 m. sužinojo, kad bajoras Snarskis, jau 70 metų senis, esąs banita, tai 1636. VII. 12 maršalas liepė suimti ir įkišti į kalėjimą. O tasai dekretas apie baniciją, kurį dabar vykdė, buvo jau senas, užmirštas, mažai kas beatsiminė.

Tribunolas protestavo prieš šitą areštą, jis esąs vyriausias teismas. Maršalas su tuo nesutiko: atsakė, kad jis sprendžiąs šitas bylas apie nusidėjimus, padarytus vietoj, kurioj esąs viešpats, jis tenai palaikąs mieste tvarką.

Ginčas atsidūrė pas patį karalių. Karalius paskyrė senatorius dalykui ištirti, susidūrimui panaikinti.

Maršalas, nelaukdamas nieko, savo teismu VII.18. nuteisė nukirsti Snarskiui galvą. Karalius tuomet atsakė Tribunolui, jog nieko negalįs padaryti. Tai Tribunolas jau griežčiau prašė karaliaus gerbti Tribunolą, ir tat negelbėjo, tik karalius žada dar sykį atsakyti (VII.23).

Maršalas, nelaukdamas tarybų galo, nesirūpindamas, koks bus karaliaus atsakymas, liepė nukirsti galvą Snarskiui, prisakė tat padaryti viešai rinkoje. Kūnas su nukirsta galva paliktas rinkoje, kad visi matytų. Sujudo Vilniuje bajorai, sujudo Tribunolo teisėjai, įnirtimas buvo prieš maršalą, kam taip skubinąs žudyti. VII.23 Tribunolo atstovai buvo pas karalių, bet sužinoję, kad jau po visam, pareiškę jam protestą užsirūstinę išėjo [1]).

Valdė Lietuvoj ir galingi ponai, bet žinome atsitikimų, kad Tribunole buvo galima stojus ir prieš galingą poną bylą laimėti, nors tasai ir darė pastangų ant savo pastatyti [2]).

Ištikus naminiams karams, darant priešininkams kits kitam kliūtis, ne Tribunolo dekretui panaikinti, bet rimtumui ir teismui apginti varžė vykdymą. Einant Sapiegos-Oginskių kovoms XVIII amž. Tribunolo dekretai nevykdomi, kol nepasirašys po jais kancleris, ko iki šiol nebūdavo, bet tat daroma tik šitame atsitikime.

Tribunolo posėdžiai Vilniuje iškilmingai prasidėdavo. XVIII amž. pradėjus ponams rūpintis Tribunolo maršalkyste, naujai išrinktasis maršalas įžengia su didele iškilme, surenka kuo daugiau kariuomenės, visi vietos luomų ir savivaldybių organai turi prie to prisidėti [3]).

Tikybos kovos. Lenkuose kunigų įtaka buvo didesnė, del to Lietuvos kunigai tuo atžvilgiu sekė lenkais norėdami praplėsti savo įtaką. Kartais Vyr. Tribunolas įsikišdavo į kovas tarp bajorų ir kunigų, o taip pat ir į kovas tarp Lietuvos ir Lenkijos, bažnyčios reikalais.

1593 m. kovoje tarp Vilniaus kapitulos ir naujai paskirtojo vyskupo lenko Maciejausko, kurio kupitula nenorėjo įsileisti, Vyr. Tribunolas ragino kapitulą spirtis. Jisai čionai veikė kaipo Vyriausias Lietuvos organas. Jisai savo laišku į kapitulą 1594. VI. 15

---

[1]) *A. Radziwill*, II 320-321. [2]) *Matuszewicz*, III 174, 177-8. [3]) *Matuszewicz*, III 147, 169-170, IV 24-32, 55-63.

palaikė ją, kad nepasiduotų [1]), nes Maciejauskas, kaipo lenkas, esąs *svetimtautis ir čia vietos gauti negalįs.*

Tribunole įst. nieko nėra pasakyta apie teisėjų tikybą. Lietuvoj bajorų buvo trijų tikybų: lotynų, graikų ir reformatų. Prasidėjus kovoms, paaštrėjus joms Lietuvoje, turėjo susidurti ir čionai. Katalikų kunigai aštriau spyrė prie katalikinimo.

XVI amž. pabaigoje, o ypač XVII amž. pradžioj, ištiko aštrių kovų tarp unitų ir graikų del bažnyčios ir jos turtų, vienuolynų. Unitai puolė, graikai gynėsi, Tai Vyr. Trib. 1605 m. už akių nutarė atstatyti nuo vietų unitų metropolitą ir vyskupus. Karalius panaikino, neleido vykdyti, užtarė unitus [2]).

1609 m. seime išėjo konstitucija, kuriąja ginčai del užgrobtų parapijų, bažnyčių ir vienuolynų ir jų turtų, tarp unitų ir graikų (stačiatikių) turi būti svarstomi Tribunole.

Tuojau kilo klausimas, kas svarstys tuos ginčus — didysis Tribunolas ar Dvasinis. Graikai tvirtino, kad paskelbtoji konstitucija neatatinkanti priimtosios, būk katalikai vėliau prie žodžio Tribunolas pridėję „dvasinį", lyg tikrai būtų jų nenaudai tokia konstitucija, o juk priimtoji buvo jų laimėjimas [3])

Didysis Tribunolas, nagrinėdamas bylas, tuoj atstatė unitų metropolitą nuo metropolijos, *dargi nutarė pašalint visus unitus iš* Vilniaus [4]).

Tribunolas taip buvo daręs ir 1596, 1605, 1609, bet karalius vis neleisdavo vykdyti nei seimo nutarimų, kurie pripažino graikų teises, nei Tribunolo sprendimų.

Greitai po to pavyko pravesti, kad ginčus tarp unitų ir graikų spręstų mišras teismas, kur buvo 3 katalikų kunigai ir 3 pasauliniai, taigi unitų ir katalikų laimėjimas prieš graikus buvo užtikrintas [5]).

1609 m. dvasinis Tribunolas tikrai ėmė nagrinėti tas bylas, bet pasauliniai teisėjai neatėjo į jį (1609.VI.26). [6])

Graikų tikybos žmonės matė, jog jų teisės laužomos, jie protestuoja, kam karalius naikinąs Tribunolo sprendimus; darė tat Vilniuje mažesniame skaičiuje, didesniame Minske pakartojo protestą 1609.XII.12.

Tenai buvo susirinkę 22 deputatu [7]). Bet protestai negelbėjo, neleista nagrinėti ginčų tarp graikų ir unitų Didžiajame Tribunole, o pavesta spręsti dvasiniam [8]).

II.

Kovos del Tribunolo sąstato.

Bajorų kovos seimeliuose. Buvimas Tribunole duodavo teisėjams uždarbio, berods, mažo; duodavo jisai didesnio dalyko — įtakos, galimybės būti plačiame pasaulyje ir apsitrinti, pabuvus

---

[1]) *Lappo.* Liubl. uuija 116-125. [2]) *Likowski,* Unija Birzeska. 214-15. *Žukovič,* Borla 462-471. [3]) *Straczewski,* II 283-5. [4]) *Likowski,* Un. B. 217-218. [5]) *Ten pat,* 268. [6]) *AVAK.* VIII Nr. 41. [7]) *Opis* IX p. V.-X. [8]) *AVAK,* t. XV. Nr. 250 (1678 m.).

akylųjų žmonių tarpe. Del to tai visuomet būdavo norinčiųjų ir sutinkančiųjų būti išrinktais į Tribunolą.

Pavieto bajorams buvo ne vistiek, ką jie pasiųs į Tribunolą. Vieniems rūpėjo išrinkti dori žmonės, bešališki teisėjai, kitiems, kurie turėjo bylų teismuose, artimesni jiems žmonės; turinčiųjų bylas visuomet seimeliuose būdavo, jiems labiausiai ir rūpėdavo rinkimai. Tiems rūpėjo, kad teisėjai žiūrėtų į bylą jų akimis, o ypatingai jų ginčus taip spręstų. Kadangi tuo pačiu reikalu susidaro kelios nuomonės, tai ir prasideda kovos del teisėjų krypsnio, pažiūrų, dorumo, asmens privalumų ir tinkamumo.

Paprastai tekdavo rinkti iš turtingųjų bajorų, kurie drauge buvo ir šviesesniais. Mažaturčiai bajorai negalėdavo ilgesniam laikui pasitraukti nuo ūkių; jie paprastai neturėjo taip pat ir reikalingų žinių. Bet jie sudarydavo balsuotojų daugumą, taigi norint pravesti šį ar kitą kandidatą, reikėjo gauti jų balsai, kaip nors juos įtikinti.

Iš pradžių tos rinkimų kovos seimeliuose rėmėsi grynai vietos dalykais; nors ir karščiausi susidūrimai neturėjo platesnės reikšmės Lietuvos gyvenime, dargi paties Tribunolo veikime. Patekę į Tribunolą, atsinešę tam tikrą nusistatymą vienu kitu klausimu, jie turėjo ištirpti dideliame kitų deputatų skaičiuje. Jiems iš pradžių atrodžiusieji vietoje svarbūs dalykai menkėjo, patekus į didesnį teisėjų būrį, ar turėjo tas pačias pažiūras vietos reikalais keisti, susipažinę su kitais panašiais atsitikimais kitur. Ir del to visi pažadai, dovanos, įsikarščiavimai seimely kartais nueidavo niekais.

Ponų kovos seimeliuose. Kitaip atrodė rinkimų kovos seimeliuose, kai įsikiša į jas su savo reikalais galingieji ponai. Ponų įtaka nebesitenkino vienu pavietu, apimdavo jų keletą, o kartais keletas ponų, sudarę vieną partiją ar artimą šeimą, apimdavo daugumą Lietuvos pavietų, tuomet visai kito pobūdžio įgydavo vietos susidūrimai; turėjo jie tam tikrą planą, tikslą, kartais kai kame programą. Žiūrėjo ir ponai savo interesų, kaip ir mažieji bajorai, tik jų mostas buvo platus, didelis, apimąs visą Lietuvą, nenykstąs smulkmenose.

Seimams ne visuomet susirenkant, ar susėjus irstant, tribunoliniuose seimeliuose, suėjusiuose nors ir trumpam laikui, atsispindėjo politinės ir socialės anų laikų kovos.

XVI amž. ponai turėjo pasiduoti bajorams, kurie prispyrė juos išsižadėti savo privilegijų, priimti uniją su Lenkais. XVII amž. baigiantis ir XVIII amž. ponai atsigavo visai, jie valdo Lietuvos reikalus, tik vartodami demagogiją: prisikvietę į seimelius plikbajorių, gali pravesti savo žmones, diktuoti savo valią „demokratijai" — vidutiniams, pasiturintiems dvarininkams.

Priemonės paveikti bajorus, kurie susirinko į seimelį, buvo įvairios. Vienus veikia geru žodžiu, kitus prižadais, dovanomis,

daugumą girdymu, vaišinimu smuklėse, o prieš kietesnius, atkaklius pavartodavo grasinimus, prievartą ir net smurtą.[1])

Bajorų masės gausiai važiuodavo į seimelius, nes buvo progos pasižmonėti, dykai pasilinksminti.

Ilgainiui išsidirbo pas kiekvieną magnatą agitacinis ir kontrolės aparatas, kuris rūpinos, kad vaišės neitų veltui.

Nuo XVIII amž. vidurio kurį laiką tuo atžvilgiu visuomet buvo įdomūs Kauno seimelio rinkimai, nes jie visuomet duodavo maršalkas Tribunolui. Kauno seimelio rinkimai buvo rodyklė, į kurią pusę pasisuks vairas. Todel suprantama, kodel į tą seimelį besivaržančios partijos taip rimtai ruošdavos iš anksto; turėjo nuolatos vietoje savo žmonių [2]).

Tribunolo kovos. Pačioj Tribunolo pradžioj tos socialės ir atskirų grupių kovos nebuvo tokios aštrios, bet jau XVII amž. antroj pusėj ir XVIII amž. jos darosi žymesnės.

Ir čionai, Tribunole, priešingoji ponų pusė nesiliauja tęsti toliau savo planų. Tribunolo teisėjai dabar gauna naujų pagundų — bylininkai stengiasi palenkti į savo pusę, duoda dovanų, vaišina. Ponai, turėdami taip pat savų bylų tik del didelių dvarų ir plačių valdų, stengiasi taip pat paveikti, jie gali geriau pavaišinti, ir kadencijos pavirsta girtuoklių benketais. Į atkakliuosius kitaip veikia. Neretai Tribunolo teisėjams keliamos puotos, o tenai kartais prieina iki muštynių, net su kraujo praliejimu.

Įkaitinti rinkimų kovose bajorai tardavo, jog priešingos pusės išrinktieji teisėjai esą nedori, papirkti, parsidavę, kad nieko kito prieš juos nelieką, kaip smurtas, ginklas, grasinimas.

Paskirtu laiku Tribunolams įkurti Vilniaus mieste susirenka ponai, bajorų minios, ginklais apsikrovę, baidė priešus, kad nedrįstų laužyti įstatymo.

Kai kurie išdykusieji ponai vartodavo smurtą ir prieš Tribunolą. 1763 m. Karolis Radvila, vadinamas „Panie Kochanku", Vilniuje ir Minske buvo pristatęs prie Tribunolo durų savo algauninkų sargybą, buvo išstatęs net patrankas, į salę įleisdavo savo deputatus neteisėtai išrinktus, o sulaikydavo jam neištikimus ir abejotinus; tuo būdu išgaudavo sau tinkamą sprendimą [3]).

Galingieji stengėsi sutrukdyti Tribunolo veikimą, jeigu nepatogu viešai, tai griebėsi nešvarių priemonių iš pasalų. Pav., Pocienė (1644. III-6) užrašė kai kuriuos dvarus savo sūnui Tribunolo aktuose. Pusę metų ji laukė, kol jai išduos jos aktų nuorašą. Vaivada tyčia liepė neduoti. Ji mirė, o vaivada norėjo pats gauti tuos dvarus [4]).

Svarbiausios kovos Tribunole ištikdavo mieste, dažniausiai Vilniuje, prieš išrenkant *maršalą*.

Pirmininkas (maršalas) turįs būti iš ponų, priklausąs viešpataujančios ponų šeimos. Anų laikų kalboj sakydavo, kad Car-

---

[1]) Daugybę pavyzdžių duoda savo atsiminimuose keletą sykių minėtasis *Matuszewicz*, — II-181-6, 112-116, I-117, 133-5. [2]) *Matuszewicz* įvairiose vietose. [3]) *Korzon*, IV — 19. [4]) *A. Radziwiłł*, 128 — 136.

toryskiai, Sapiegos, Radvilai ir k. įkūrė savo Tribunolą, tai reiškė, kad maršalas ir deputatų dauguma buvo anos ponų šeimos šalininkai.

Atskiros ponų šeimos. Pabaigoj XVII amž. ir pradžioj XVIII amž. per 20 metų valdė Lietuvoj galingi *Sapiegos*, tai ir Vyr. Tribunolas buvo jų įtakoj.

Prieš juos ėmė kariauti Vilniaus vyskupas ir Oginskiai. Karštų žodžių kovos perėjo į tikrą namų karą su ginklais. Tos kovos atsispindėjo ir Tribunole; buvo čionai susidūrimų. Švedų ir rusų užplūdimas padidino suirutes. 1702 m. vienu laiku atsirado Lietuvoje du Tribunolu, abudu veikė. Vienas sėdėjo ir teisė Minske, susidedąs iš saksų šalininkų, pirmininkaujant Katiliui; Vilniuje, švedų okupuotame, buvo kitas, pirmininkaujant Zavišai. Šitas teisė Vilniuje ir dirbo 2 savaiti. Minsko padarė limitą, atidėjo bylas tolesniam laikui. Švedams pasitraukus iš Vilniaus ir nuėjus į Krokuvą, švedininkų priešai negalėjo leisti, kad veiktų Vilniaus Tribunolas, ir pasistengė jį išvaikyti [1]).

Šitomis ponų kovomis norėjo pasinaudoti ir *karalius Augustas* (iš Saksų dinastijos). Jisai norėjo įvesti absoliutinę monarkiją, panaudodamas savo saksų kariuomenės ginklus ir politinę bei ekonominę ponų įtaką. Jis palaikydavo silpnesnį poną, norėdamas kitą, galingesnį, pražudyti, už tai stengdamas sustiprinti savo valdžią, Augustas norėjo įsivyrauti ir Tribunole.

Jis negalėjo leisti, kad Tribunolas būtų jam priešingas ar nuo jo nepareitų, o darė ir vėliau jam pasipriešinimų. Tame pačiame kare 1704 m. Vyr. Tribunolo pirmininku išrinktas did. etmonas Pociejus. Karalius juo nepasitikėjo, jo dvariškiai sumanė padaryti Pociejui kliūčių. Rinkimai praėjo, nepavyko sulaikyti, tai rūpinas bent vėliau neprileisti Pociejaus. Jau ketino sukurstyti prieš jį Denhofą, lauko etmoną, kaipo konkurentą, kad neprileistų Pociejaus siekti. Žadėjo Denhofui atsiųsti į pagalbą saksų kariuomenės, kurios buvo gana daug Lietuvoje. Bet did. etmonas tas kliūtis pašalino, surinko daugiau, negu buvo saksų, algauninkų ir savo kariuomenės, ginkluotų prietelių, ir saksai nebedrįso pulti, Pociejus prisiekė, pasidarė Tribunolo maršalu. [2])

XVIII amž. viduryje varžosi Lietuvoj *Radvilai* su *Čartoryskiais*. Galų gale laimėjo Čartoryskiai: dabar jie statydavo daugumą deputatų, jie duodavo maršalą.[3]) Ir tik 1762 m. atrodė, jog jų laimėjimas buvo tikras, negincijamas, o prieš tai būdavo pakaitomis.

Čartoryskiai, nebūdami tikri del savo laimėjimo, sumanė pakviesti pagalbon rusus, kad pasiektų savo tikslo. Jie buvo sumanę paskelbti konfederaciją, Tribunolą sugriauti ir eiti prie karaliaus atstatymo.

---

[1]) *Zawisza*, Pam: XXI — ir 26.
[2]) *Zawisza*, 306.
[3]) *Konopczyński*, Polska I 125—5, 155—162.

Kovo 15 d. (1763 m.) turėjo būti Tribunolo įkūrimas. Susirinko iš abiejų pusių daugybė karo jėgų. Karolis Radvila ėjo su karalium, jis pastatė savo kariuomenę, nes tuo laiku norėjęs iškilmingai padaryti savo įžengimą į vaivadas. Etmonas Masalskis buvo iš priešingos pusės, pastatė savo kariuomenę. Be daugybės ponų ir bajorų, atvyko netikėtas svečias, rusų karininkas Puškinas[1]).

Čartoryskių partija norėjo panaikinti deputatų rinkimus kai kuriuose pavietuose, padaryti sutartį del seimelių balsavimų ir t. t.

Prie susitarimo, žinoma, prieiti negalėjo, del to tai Čartoryskiai nutarė pakviesti, ir pakvietė, rusų pagalbą.

Radvila pamatė, jog Čartoryskiai kompromiso nenori, ruošia Tribunolą plaišyti, bet vistiek pasiryžo įkurti Tribunolą, nors Čartoryskiai darė visokių kliūčių. Katedra, kurioj turėjo siekti, buvo uždaryta, tai nutarė siekti salėj, kur visuomet būdavo priesaika, o tik prieštai perkelta (prieš 7 metų) į katedrą. Etmonas Masalskis nedavė garbės vartos Tribunolui, bet Radvilai galėjo be jos apsieiti.

Pasklido gandų, jog nuo Dauguvos pusės ateisią rusai, buvusieji Vilniuje rusų karininkai ėmė grasyti Radvilai del jo nepatinkamo jiems elgimosi. Radvila atsakė jiems, jog jis teatsakąs prieš savo karalių ir respubliką.

Mieste susišaudė vieni su kitais. Čartoryskio šalininkai ėjo skųstis rusų atstovui; matyt, jo įtaka buvo tokia didelė, kad prieš jį teisinas ir radviliniai...

Tribunolas dirbo savo darbą. Dvasiniai atstovai atėjo, du kitu neatėjo; Čartoryskių šalininkai taip pat nedalyvavo, jo darbas galėjo eiti ir be jų.

Jau gegužės mėn. rusai perėjo Dauguvą, ruošėsi išardyti Lietuvos Tribunolą, ketino eiti toliau, gal pavyktų paskui ir Lenkų Tribunolą padaryti kitokį. Čartoryskiai buvo įsitikinę, kad jiems pavyks įsivyrauti ateinančioj Tribunolo kadencijoj[2]). Nedaėjo iki tam, nes X. 5 mirė karalius.

Tyzenhauzas. Tyzenhauzas, Lietuvos finansų ministeris, karaliaus dvarų valdytojas, tapo galingu žmogum. Jis ketino padaryti ir bandė daryti Gardiną Lietuvos sostine, jis nemėgo senojo Vilniaus. Turėdamas daug turtų ir valdžios, griežtai vedė savo politiką. Seimeliuose pravesdavo savo žmones. Teismai atsidūrė jo rankose, Tribunolas nuo jo valios parėjo, nes bijojo jo keršto, o jis tat galėjo ir mokėjo daryti.

Bajorų tarpe prasidėjo agitacija prieš jį. Prisidėjo ne vienas iš ponų, pv., Oginskis, iš kurio atėmė Indurų grapystę, Že-

---

[1]) *Matuszewicz*, IV, 24—33 vadina jį Pučkov.
[2]) *Szujski*, Dzieje Polski IV, 394—6. *Matuszewicz*, Pam. IV, 24—33.

maičiuose Volmeris iuse caducis užėmė Vežaičius[1]). Ieško šalininkų, nes savo jėgomis negali jo pašalinti.

Bet ir jo priešai negeresni, kartais vartoja negeresnes kaip Tyzenhauzas priemones.

Į Tribunolo maršalus norėjo praeiti Tiškevičius, vedęs karaliaus giminaitę; jo tėvo dvarai buvo apie Alytų, greta Tyzenhauzo valdomų karališkųjų dvarų. Bet buvo kliūčių.

Tiškevičius neišbuvo vietoje dar metų, o jau norėjo dalyvauti rinkimuose į Tribunolą. Jis sudarė partiją prieš Tyzenhauzą, važinėja, kursto, pinigais žarsto, visaip bajorus vilioja.

Tyzenhauzas pajuto pavojų, turėjo savo ištikimą žmogų pilies teisėją De Raeggie. Jam jis pristatė į seimelį iš Užgirio Trakto bajorų partiją, kur buvo Alytaus Ekonomija, vedamą jos administratoriaus.

Tiškevičius agituoja ir tarp šitų Alytaus bajorų. Dabar šitie bajorai žadėjo slapta balsuoti prieš Tyzenhauzą. Ir tikrai, į Tribunolą praėjo abu deputatu Tyzenhauzo priešu.

Dabar reikėjo rūpintis, kad pačiame Tribunole į maršalus išrinktų ne Tyzenhauzo kandidatą; tuo reikalu Tiškevičius ėjo prie paties karaliaus.[3])

Tyzenhauzas buvo dar stiprus; dar vėliau, jau atstatytas, mokėjo (1780 m.) pravesti savo kandidatą, niekam nežinomą Pilsudskį[3]).

Šitose ponų kovose del Tribunolo galėjo nukentėti mažesnieji bajorai, jeigu jie buvo priešingoj stovykloj, arba jei dirbo ir veikė anų naudai, anų pastatyti.

Volodkovičius. Iš bylų XVIII amž. pabaigoj, kurios sujudino anų laikų visuomenę, dargi vėliau buvo įdomi rašytojams, tai buvo vieno bajoro, *Volodkovičiaus*, byla. Jis Minsko sesijoj pakvietė 1760.II.1 pas save teisėjus, privaišino, paskui Tribunole taip pat ūžė, o tuo tarpu regentas rašė sprendimą. Volodkovičius su kardu kapojo degančias žvakes, sužeidė Dluskį, Oršos teisėją, sako sukapojęs kryžių ir t. t.

II.12 atėjo Volodkovičius į teismą; Tribunolo vėliava, įsakius vicepirmininkui, užėmė salę; Dluskis prašė teisti jį už sužeidimą.

Tuojau pat padarytas teismas. Daugumos nuspręsta per 3 dienas sušaudyti. Patrono nebuvo, nors turėjo būti. Teismo laiku Volodkovičius norėjo šokti per langą, bet sulaikė kiti, ir sargyba suėmė jį. Vicepirmininkas, bijodamas, kad prieteliai neatmuštų, prisakė tą pačią naktį sušaudyti[4]).

Gal būti priešai naudojos gera proga jam atkeršyti. Tačiau nematyti peržengto įstatymo, jei bent vienas skubotumas tegalima prikišti. Su priešu pasiskubino apsidirbti.

---

[1]) *Zaleski*, 102 — 103.
[2]) *Zaleski*, 105 — 106, 112 — 113.
[3]) *ib.* 128 — 129.
[4]) *Matuszewicz*, III, 70—78. Tuo atsitikimu rašė Chodźko, Rubinštein ir t.

III

Teismų įvertinimas.

Teismams daromieji priekaištai. Teismas retai tepatenkina abi pusi, paprastai viena pusė būna nepatenkinta. Lietuvoj esant pilnai žodžio laisvei galėjo duoti valią savo jausmui, kalbėti visa, ką mano ir ko nemano. Kalbama seimeliuose, seimuose, randame pėdsakų ir spaudoj. Puolikai mėgsta bendrinti, visą atsitikimą liuob daryti visuotiniu. Per du amžiu Tribunolo gyvenime rasime, be abejo, visokių išsišokimų. Pav., patekdavę į teisėjus nuteistieji; girdime, kad vienas Tribunolo teisėjas išžaginęs mergelę ir t. t. Bet sužinome, kad anuos atstatė, šitą patraukė tieson ir t. t.[1]). Aiškių atsitikimų, kada atvirai laužydavo įstatymus, turime nedaug. Ir tai ne visuomet galima užtikrinti, jog tas kaltinimas buvo teisingas. Žiūrint visokių užpuolimų, reikia stebėtis, koks mažas buvo skaičius įstatymo laužymų.

Būdavo daroma visokių priekaištų teismams, nors teisėjas kaltas būti ir negalėjo.

Kartais apsukrūs bylininkai šalindavo dovanomis advokatus ar paimdavo keletą jų iš karto, kad netektų priešams, ar vartodavo kitas priemones, įstatymo leidžiamas. Bajorai seimuose, spaudoje puldavo juos, rašydavo prieš juos konstitucijas, bet vargu galėjo atsakyti už tai Tribunolas. Taip pat bajorai puldavo raštininką ir raštinę, kad klaidiną, brangiai imą. Suprantamas užsipuolimas, kai visuomenėj yra maža teisės žinių, negali patikrinti profesionalų, gali pulti teisingai ir neteisingai, bet pataisyti negalima. Ypač sunku buvo XVII — XVIII amž., kada švietimas apskritai buvo puolęs [2]) ir negalėjo pagaminti išlavintų teisininkų.

Bajorai mėgdavo tampytis del mažmožio ir būtinai baigti savo bylas Tribunole. Seimeliai, teismai turėjo tokios pat visuomeninės reikšmės, kaip pokyliai, jomarkai. Daugybė bajorų susirinkdavo į juos, ar yra bylų ar ne. Bylų prisirinkdavo tiek daug, jog Tribunolui sunku buvo beatlikti visi reikalai, bylos vis atidėliojama, šalims ir jų prieteliams tat apsieina brangiai, kelionė tolima, varginanti.

Išaugus bylų skaičiui, pasikeitus gyvenimui, pradėjus labiau ir labiau rinktis vienoj vietoj, reikėjo galvoti apie paties Tribunolo pertaisymą kitais pamatais. Ir tat tikrai bandoma daryti XVII amž. baigiantis.

XVIII amž. Tribunolas, visuotinės suirutės laikais, kada seimai neįvykdavo ar iširdavo, buvo vienas, kuris dirbo savo darbą. Ir į jį įsistygę žiūrėjo. Bet puolant valstybei turėjo kentėti ir jo reikšmė.

Ponų kovos del įtakos, ypač gi pavojingos priemonės, kaip smurtai, papirkimai, girdymai, turėjo blogai atsiliepti į bajorų

---

[1]) *Radziwiłł*, I 318. 1663 m.

[2]) *M. Skibiński*, Europa a Polska w. l. 1740-45, t. I. 73-76.

masę, jų nuomonė apie Tribunolą turėjo keistis, ir tat negalėjo nepalikti pėdsakų pačiame Tribunole. Bet Lietuvos gyvenimas negalėjo be jo apsieiti, jis buvo vienintelė ir paskutinė aukštai stovinti įstaiga.

Skaitydamas XVIII amž. atsiminimus tik ir rasi liūdnų dejavimų, kad viskas iširę, nupuolę, sugedę. Nedidelis bajoras Matuševičius, vėliau gerokai pakilęs, tarnaudamas tai vienam tai kitam ponui, paliko atsiminimų, kuriuose matai teismų gyvenimą, bet jisai pats dalyvis, tad jo tvirtinimus apie priešą reikia priimti su tam tikru atsargumu.

Jis tvirtina, jog bylos sprendžiamos ne teise, bet dovanomis. Vartojama visokių priemonių, švarių ir nešvarių, kad tik ant savo pastačius. Tribunolas bus tai Čartoryskių, tai Radvilų. Jeigu partijos susitaiko (Čartoryskiai su Radvilais), tuoj pasidaro atmainos Tribunole, dalijasi savitarpyje vietomis. Jeigu koks deputatas tam netinka, tai jį šiai bylai visokiais būdais nori prašalinti. Į teisėjus veikia visaip, papirkimais, ašaromis. Kartais kovos eina juridinės, ginčai žodžiais, o kartais tuo nesitenkina. Pasitaiko, kad svarstomos bylos—tai ponų kovos, o nuo tų kovų tik kenčia jų palaikomieji žmonės [1]). Buvo ponų, imančių kyšius iš svetimų valstybių, rasime tokių ir teisėjų tarpe.

Vis tat buvo, bet žiūrint paprastų gyvenimo bylų, politinės ponų kovos kartais praeidavo pro šalį. Posėdžių viešumas pripratino viešai nagrinėti, išdėstyti savo argumentus, nieko neslėpti, ir del to išsidirbo viešoji nuomonė.

Tribunolas atitinka savo visuomenę. Lietuvos teismai tai jos bajorų padaras. Beveik visuose teismuose vyrauja renkamumas. Be abejo, tas nepadėjo išdirbti teismo technikos, sukurti jurisprudencijos, pagaminti garsių teisininkų, užtat buvo nepriklausomų teisėjų. Jie atvaizdavo visuomenę, kokia ji buvo.

Teismo darbai eina viešai, daroma žodžiu, medžiaga nenyksta popierių krūvose, teismas buvo ten pat, kaltina ir gina — tokie pradai, kurie Europoj įsivyravo vos XIX amž. Europos vakaruose vyravo tardomasis bylojimas (inkvizicinis) su paslaptimis, su kankinimais, vyliais, apgaulingais klausimais ir rašytais protokolais.

Posėdžiai ėjo viešai, įstatymai leidžia įsivesti keletą savo prietelių, bei faktiškai būdavo daugiau. Bylose stoja advokatai. Kiekvienas teismo žygis žinomas šalims, ko nebuvo dar kaimynų valstybėse, nei rytuose, nei vakaruose.

Tačiau sulaukė kuo daugiau papeikimų ir priekaištų kaip tik teismai.

Visi Tribunolo teisėjai renkami, jie buvo tokie, kokiais buvo patys rinkėjai, kokie bajorai norėjo, kad jie būtų.

Ponų vyravimas ir ju kišimasis į teismus aiškiai girdimas tik XVIII amž. Bet tie patys ponai akylai dabojo savo pareigų. Buvo ir tokių atsitikimų, gal būti negirdėtų kitur: A. Čartoryskis,

---

[1]) *Matuszewicz,* Pamięt. t. I-IV. 1876.

būdamas Tribunolo maršalu, nuteisė savo tėvą užmokėti kokiam bajorui, pripažindamas teisingomis jo iškeltas pretenzijas.

Prasidėjus reformų gadynei, keičiasi daug įpročių. Gėrimas nyksta. Jau 1785 m. kalbama, kad Tribunolas buvo blaivus [1]).

Daug pasakojama apie teisėjų *papirkimus*. Bet sunku tarti, kad būtų tai masinis reiškinys. Sunku papirkti tiek daug žmonių, kad būtų galima dažnai laužyti teisę, esant šalims, dalyvaujant patronams. Taigi priekaištas teisingas keliems asmenims ir atsitikimams *negali* būti padarytas bendru. Teisėjus rinkdavo turtingesnius, taigi papirkimui daug reikėtų padėti.

Tribunolas taiko įstatymą prie gyvenimo. Lietuvos Statutas, šisai žymus XVI amž. teisininkų kūrinys, gana dažnai skirdavo, atitinkamai savo gadynei, sunkias bausmes, daugelyje atsitikimų buvo skiriama mirties bausmė. Naujesniuose Įstatymuose jau rečiau užtinkame ją beskiriant.

O gyvenime žmonių smerkimas pasitaiko rečiau, teismai patys skirdavo švelnesnę bausmę. Jeigu lyginti su tuo, kas dėjosi Europos vakaruose su jos kartais daromais masiniais žudymais, su jos raganų deginimais, kankinimais, tai rasime, jog Lietuvos bajorai buvo švelnesni, gailėjos žmonių gyvybės, kurie galėjo būti naudingi darbui.

Dažniau pasitaiko mirties dekretas sprendžiant už akių, kuris nebuvo vykdomas, jis buvo ištariamas pagąsdinti; puola į akį ta ypatybė, jog tat atsitikdavo ginčuose del bažnyčios turtų, kuriuose abi pusi tarė esanti teisi.

Lietuvos teismai buvo bajorų luomo teismai, todel saikas buvo įvairus — bajorams švelnus saikas, kitoks nebajorams.

Lietuvos teismai, o ypač Tribunolas, pasižymėjo švelnumu. Mirties bausmė bajorams retai pasitaikydavo. XVIII amž. žinomi du atsitikimu Tribunolo praktikoj.

1768 m. per puotą girtas bajoras Galimskis užmušė Vidževičių. Tribunolas pasmerkė nužudyti. Dekretas viešai išpildytas.

XVIII amž. baigiantis prasidėjo kova prieš girtybę, sumažėjo girtuokliavimai per Tribunolus.

Kitas atsitikimas buvo su minėtuoju Volodkovičium.

Budelis retai žudydavo bajorą. Ar buvo daugiau atsitikimų XVIII amž. per paskutinių 40 m., nežinome.

Sunkiausia būdavo bajorams bausmė, jeigu patekdavo į apatinį bokštą $1^1/_2$ metų. Baisus kalėjimas, 6 mastai po žeme, beveik tamsus. Tik stipresnieji galėjo išlaikyti tokį kalėjimą,

Kas kita bausmės kitiems luomams, su jais to švelnumo nerodė. [2])

Jeigu nebajorai, tai mažiau žiūrėdavo. Gal būti buvo ir daugiau atsitikimų su bajorais, negu minėtieji.

Brastos pilies teismas pasmerkė nužudyti 3 žmogžudžius. Gardino Tribunolas patvirtino sprendimą. Ir greitai po to 2 iš jų

---

[1]) *Korzon*, IV 12—03. [2]) *A. Janulaitis*, Valstiečių sukilimas.

nužudė. Trečią žmones atėmė, ir jis paspruk ęs. Sako tai padarę Tribunolo žmonės, ar jis liepęs. Bent Tribunolas neieškojęs ir nieko nedaręs. Visuomenę ramino tuo, kad kai pagausiąs, nukirsiąs galvą [1]).

Ukrainoj aidamakus šimtais žudydavo sunkiomis mirtimis, draskydami odą, kaldami ant kuolo ir t. t.[2]).

Kiti teismai nebajorams galėjo skirti ir skyrė sunkias bausmes. XVIII amž. baigiantis, reformų laikais jau girdėtis balsai prieš mirties bausmę. Kai kur ima mažinti. Bet 1789 m. sukilėlius valstiečius Valuinėj (taigi Lenkų valdžioj) daug išžudė [3]). Juk jie griovė iš pamatų esamąją socialę tvarką.

Lietuva ir Lenkija. Sulyginus vienos ir kitos šalies teismus pasirodo, jog Lietuva stovėjo aukščiau. Lenkija neturėjo tokio teisyno, kokį turėjo Lietuva savo Statute[4]).

Statutai tai XVI amž. kuriamos gadynės padaras. Vienas anų laikų publicistas, Wybicki[5]), sako: Lietuvoj vienas dekretas bematant baigia ginčus, o pas mus, Lenkijoj, kur yra atsitikę, kad kas kokią bylą baigtų? Ir šitokiame įstatymo ir teismo gerbime yra padaręs nemaža Tribunolas.

Dar XIX amž. norintieji unijos siūlė Lenkijai priimti Lietuvos Statutą, sudarytą XVI amž., nes geresnio neturėjo, o Tribunolas savo praktika padarė jį tinkamą ir vėlesnei gadynei.

Taigi priekaištai, daromi Lietuvos Tribunolui ir teismams, nėra pamatuoti; užmiršta, kuriam amžiuj tat buvo, kuriam klodui tarnavo. XVI-XVIII amž. ir anksčiau žmogus ir pilietis prasideda nuo bajoro. Bajoriškoji demokratija buvo nuosakiai pravesta. Lietuvos bajorai sugebėjo sudaryti sau tinkamus teismus; radę spragą, ją taisė, ir būtų pašalinę, kad ne valstybės žlugimas, kurį padarė grobštieji kaimynai.

---

[1]) *Zaleski*, 94. [2]) *Korzon*, IV, 16—17 [3]) *Korzon*, IV 19, [4]) *Korzon*, IV, 16, [5]) Listy Patryotyczne — II 82 (*Korzon* IV, 10).

KETVIRTOJI DALIS.

Tribunolo likimas rusams užimant ir užėmus Lietuvą.

Rusai pradėjo grobti Lietuvos žemes nuo 1772 m. Tais pačiais metais užėmė žemes anapus Dauguvos ir Dniepro, gudų gyvenamas. Ryšiai atskirtose vietose tarp žemesniųjų teismų ir Vyriausiojo Tribunolo visai nutrūko.

Antras grobimas buvo padarytas 1792 m., užimtos gudų ir iš dalies lietuvių žemės. 1792 m. gruodžio 8 d. ukazas nustato naujas sienas; prijungta naujos žemės 1793. III. 27, ukazas duotas senatui 1793. IV. 13. Tenai, kalbant apie teismą, pasakyta, jog visi nepaprastieji teismai, organizuotieji ketverių metų seimo, ir įstatymai, jo išleistieji, naikinami, grąžinami senieji žemės, pilies ir kiti teismai, teismas turi vaduotis senaisiais Lietuvos įstatymais. Bet ir čia nutrūko anų ryšiai su Vyr. Tribunolu, nes jis atsidūrė šiapus sienos. Veikiant žemesniems teismams, o nėsant Vyr. Tribunolo, reikėjo išspręsti klausimą, kam reikės skųstis, kam duoti atšaukimai. Pasakyta tik, jog apeliacijos teismas turės būt organizuotas, o tuo tarpu reikia kreiptis į gubernatorius [1]). Iš pradžių nespėjo nieko padaryti, nes tuoj prasidėjo karas. Laisvoji Lietuvos dalis pradėjo kovą, o rusų užimtoj daly įvyko sukilimas. Rusai, susitarę su Prūsais, pergalėjo. Rusai užėmė Vilnių 1794 m. VII. 31.

Dėliai dalybų rusai padarė sutartį su Prūsais 1795 m. X. 13. Dabar Rusams atiteko visa Lietuva iki Nemuno, o kita dalis anapus Nemuno Prūsams. Laikinieji teismai, veikusieji karo laiku, panaikinti, grąžinti senieji.

Dabar po Rusais didesnė Lietuvos dalis, iš jos padaryta Lietuvos general - gubernatorija. Nelengva buvo ją įterpti į Rusiją, kaip tat buvo padaryta 1772 metais. Sumanyta buvo ir carienės ukazu Lietuvos valdovui prisakyta 1794. X. 30 padaryti dvi apeliacijos instanciji: Lietuvos Tribunolą ir Vyriausiąją Lietuvos Valdybą (Verchovnoje Litovskoje Pravlenije). Į Tribunolą eis skundos del žemės, pilies teismų ir magistratų; į jį bus paskirtas iš valdžios prokuroras. Del Tribunolo sprendimų bus galima skųstis į visuotinį Vyriausios Lietuvos Valdybos susirinkimą [2]).

Rusai užėmę nenorėjo pripažinti nepriklausomų teismų, prie kurių buvo pripratę Lietuvos bajorai. Kova su jais buvo

---

1) *Sbornik*: 133-4, *Žukovič*: Upravlenije *Lehtonen:* Polnische Prov. Russlands.

2) *Rubinštein* Nr. 612 (P. S. Zak. Nr. 17.264).

pradėję gudų žemėse, ką tik užimtose. Pav., gubernatorius reikalauja, kad tokia ir tokia byla eitų greičiau, o teismas žiūri eilės; paskui gubernatorius jau reikalauja, kad išspręstų rytojaus dieną, primena teismui, kad jis „turi išpildyti tą, ką liepia jam vyriausybė“ [1]).

Teismai buvo nepriklausomi nuo administracijos: Rusų valdžia užėmus likusią Lietuvos dalį, norėjo įvesti tą patį, ką turėjo pas save, būtent: padaryti iš Tribunolo klusnų organą. Carienė Kotryna norėjo pavesti jį prokuroro priežiūrai ir įvesti deputatų dienyną. Vilniaus gub. Bulgakovas (jau prie Povilo) rašo Repninui: „Šitos formos, čionai visai negirdėtos, prives prie desperacijų, padidins rašinėjimą, bylą nepagreitins, bet sutrukdys. Ir kadangi čionai visi tarnauja be algos ir be vilties ką nors gauti, kaip antai: seniūnijas, činus, kaspinus, tai į būsimą aukščiausią teismą niekas neis į deputatus. Be to, kas ves dienynus? Prokurorų niekur nėra, o pavesti raštininkui arba vienam iš deputatų būtų tas pats, ką pasėti jų tarpe vaidus, skundus, denunciacijas, ir dar bylas. Tribunole to viso negalima išpildyti, nes dažnai jie sėdi po keletą dienų ir naktų paeiliui ir dargi čionai pat, neišeidami, valgo, tai kaip iš jų reikalauti, kad ant rytojaus susirinktų 8 val. Ir kaip išsilaikys senieji Lietuvos teismai ir teisės (kuriose betgi buvo *didelė tvarka*, be mėnesinių raportų ir užrašymo į dienyną apie dalyvius), jeigu su šiomis formomis jų sudarymas naikinamas [2]).“

Bet Lietuvos Tribunolo, kuris primintų senovę, neįsteigė. Carienė savo reskriptu iš 1795. II. 22 Repninui liepė apeliacijas duoti stačiai į Vyriausiąją Valdybą, apie tą Repninas ir paskelbė visuomenei 1795. III. 26, o apeliacijos del jos sprendimų ėjo į Senatą, į tretįjį jo departamentą.

Šitos Valdybos būstinė buvo Gardine [3]). Ji įsteigta iškilmingai 1795. VI. 28.

Mirus Kotrynai, jos sūnus Povilas padarė Lietuvoj kai kurių atmainų. Padalijimą Lietuvos į dvi gubernijі (Vilniaus ir Slanimo) ukazu 1797. II. 6 [4]) panaikino, padarė vieną Lietuvos guberniją, kurios Valdyba bus Vilniuje. Veikia senieji teismai (žemės, pilies, pakamario) ir ant jų buvęs Lietuvos Tribunolas, bet vadinasi *Aukščiausias Lietuvos Teismas* (Glavny Litovski Sud). Šito teismo sesijos esti Vilniuje ir Gardine. Bet negrąžintos senos jo teisės, sprendimai nėra galutini, galima skųstis į rusų Senatą.

Caras Povilas buvo 1801 m. nužudytas. Įvyko vėl atmainų Lietuvos valdyme, panaikinta tai visa, kas priminė Lietuvos savitumą. 1801 m. vėl padaryta dvi gubernijі: Vilniaus ir Gardino, kiekvienoj iš jų įkurta 1801. XII. 31 ukazu po vieną aukščiausiąjį teismą [5]).

Žuvus Lietuvos Valstybei, žuvo ir Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas.

---

[1]) *Sbornik* Nr. 108-1794 m. [2]) *De-Pule* laikr. „Zaria“ 1875 Nr. 7 p. 264—5 m. [3]) *Žukovič* V, 58—9. [4]) *P. S. Zak.* 17788, [5]) *P. S. Z.* Nr. 20096.

Priedai.

I.

Vyr. Lietuvos Tribunolo Statutas parašytas ir išleistas gudų kalba. Jis buvo priimtas 1581 m., išspausdintas pirmą ir paskutinį sykį Vilniuje brolių Mamoničių spaustuvėje 1586 m. Pasirašė ir liepė išspausdinti didysis Lietuvos kancleris Eustakas Valavičius (miręs 1587 m.).

Vyr. Lietuvos Trib. Statute nėra pažymėta straipsnių, bet mokslininkų tarpe jau tat buvo padaryta. Aš iš savęs esu įrašęs skaitmenis, kad lengviau būtų surasti raikalingąjį straipsnį.

Pas lenkus tat buvo.

Kaipo istorinis dokumentas perspausdintas buvo Maskvoj XIX amž., būtent 1857 m., laikr. „Временникъ Московскаго Общества исторіи и древностей“, 25 knygos II skyriuje, p. 1—27.

Perspausdintas iš Mamoničiaus leidimo ir iš vieno XVII amž. rankraščio.

Į lenkų kalbą jisai buvo išverstas ir išspausdintas Vilniuje 1623 m. Leono Mamoničiaus spaustuvėje. Liepė išspausdinti did. kancleris Levas Sapiega († 1623).

Paėmiau iš Gałązkos leidinio, keletą sykių perspausdintojo; paskutinis perspausdinimas buvo Vilniuje 1744 m.

Į lietuvių kalbą jis iki šiol nebuvo išverstas, dabar tai aš padariau, tardamas, kad tat pravers, nes ne visi supranta gudų ar lenkų kalbą.

II.

Sulyginimui pridėjau Vyr. Lenkijos Tribunolo statutą, paėmęs jį iš „Volumina Legum“, Ohryzkos išleistų Petrapilyje 1859 m.

III.

Tribunolo teisėjų priesaikos rotos paimtos iš Antrojo Lietuvos Statuto ir „Volumina Legum“.

1. Priesaikos rotos: a) 1566 m.
b) 1601 „
c) 1792 „

TRIBUNOLAS

Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos piliečiams duotas Varšuvos seime 1581 metais.

Išspausdinta Vilniuje, Mamoničių spaustuvėje, 1586 metais.

ТРИБУНАЛЪ

обывателямъ Великого Князства Литовскаго на соиме Варшавскомъ даны року 1581.

Въ Вилни. Вдрукарни Мамоничов. Року 1586.

TRYBUNAŁ

obywatelom Wielkiego Xięstwa Litewskiego na seymie Warszawskim dany roku tysiąc pięcset osmdziesiątego pierwszego.

Lietuvos Tribunolo Statutas.

Tribunolo tiesos tvarka.

Steponas iš Dievo malonės Lenkų karalius, Lietuvos, Rusų, Prūsų, Žemaičių, Mozūrų, Livonijos ir kitų didysis kunigaikštis, Septynpilio ir kitų kunigaikštis ir t. t. ir t. t.

Duodame žinoti visiems bendrai ir kiekvienam atskirai, kam tat žinoti privalu, jog prieš tai praėjusiame visuotiname Varšuvos seime praėjusiais tūkstantis penki šimtai septynios dešimtys devintais metais Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos mūsų tarybos ponai ir žemės atstovai buvo įteikę mums prašymus del tvarkos

---

Списокъ правъ трибунальскихъ.

Стефанъ Божiею Милостiю Король Польскiй и Великiй Князь Литовскiй, Рускiй, Прускiй, Жемоитскiй, Мазовецкiй, Ифлянскiй, Княже Седмикгродское и иныхъ.

Чинимъ знаменито всѣмъ посполите и кождому зособна, кому то вѣдати налѣжитъ, ижъ што перво сего на прошломъ вальномъ соимѣ Варшавскомъ в року минуломъ, тысяча пять сотъ семдесятъ девятомъ, были до насъ донесены прозбы отъ пановъ радъ нашихъ, и пословъ земскихъ Великаго Князства Литовскаго, около порядку справедливости, то есть отправованя апеляцеи на судъ нашъ Господарскiй належачихъ, абы тотъ таковый порядокъ около справедливости

Sposob praw trybunalnych.

Stefan z Bożey łaski Król Polski, Wielkie Xiąże Litewskie, Ruskie, Pruskie, Zmudzkie, Mazowieckie, Inflantskie etc. Xiąże Siedmigrodzkie, y innych. etc. etc.

Czyniemy znamienito wszem pospolićie y każdemu z osobna, komu to wiedźieć należy, iż co wprzod tego na przeszłym, walnym Seymie Warszawskim, w Roku przeszłym Tysiąc pięćset śiedmdźiesiąt dźiewiątym, były do Nas donieśione prożby od Panow Rad Naszych, y Posłow Ziemskich Wielkiego Xsięstwa Litewskiego, około porządku sprawiedliwośći, to iest, odprawowania appellacyi na Sąd Nasz Krolewski należących, aby ten takowy porządek około sprawiedliwoś-

teisingumui, būtent del žiūrėjimo mūsų Viešpaties teismui priklausančių apeliacijų; kad šitoji tvarka teisingumui būtų mūsų duota ir seimo patvirtinta, tai mes su tuo sutikome, remdamies artikulais, priimtais renkant Karalių Indriką, o ir mūsų prisiektais, kad toji tvarka, kuriąja tokių apeliacijų teisimas mums priklauso, nuo mūsų nuimama, o būtų tokia tvarka, kad tos apeliacijos būtų teisiamos asmenų, kuriuos tam išrinktų iš savo tarpo visi susiėję Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos luomai, tai mes raštu buvome liedę išduoti, kaip sutiks ir patvirtins tą dalyką seimas savo konstitucija, dargi šitą parašytą statutą apie tuos teismus buvome pasirašę savo ranka, bet kadangi nė viena seimo konstitucija aname Varšuvos seime nepraėjo, nebent tik vienas seimo universalas, tai del to ir šita bylojimo tvarka apeliacijoms žiūrėti nebuvo išduota. O po to

---

былъ отъ насъ выданъ, и мочью оного сойму стверженъ, якожъ есмо на то позволили, водле артыкуловъ, при обиранью Короля Генъриха постановенныхъ, а черезъ насъ поприсяжонныхъ ижъ о отъсужене таковыхъ апеляцыи, з насъ тотъ порядокъ зложивши, которымъ обычаемъ таковые апеляцыи черезъ особъ, которыхъ бы вси станы Великаго Князства Литовскаго межи собою на то обрали, мели быть отсужываны, то есмо имъ на письмѣ выдать были росказали за варункомъ и змоцненьемъ тое речы конъстытуцыею соймовою, якожъ есмо вжо и рукою нашею тотъ порядокъ списанный коло тыхъ судовъ подписали были, Але ижъ констытуцыя соимовая на ономъ Варшавскомъ соиме жадная недошла окромъ универсалу соймоваго, про то тежъ и тотъ порядокъ справедливости отъсуживане апеляцій не выдалъ. А панове рады наши духовные и свѣтские, княжата, панята маршалки, врядники земские, и дворные и вси станы рыцерство,

---

ći był od Nas wydany, y mocą onego Seymu stwierdzony, iakożeśmy na to pozwolili, wedle Artykułow przy obieraniu Krola Henryka postanowionych y przez Nas poprzyśiężonych, iż o odsądzenie takowych appellacyi z Nas ten porządek złożywszy, ktorem obyczaiem takie appellacye przez Osoby, ktorychby wszystkie stany Wielkiego Xsięstwa Litewskiego między sobą na to obierali, miały być odsądzywane, tośmy im na piśmie wydawać byli roskazali, za warunkiem y zmocnieniem tey rzeczy Konstytucyą Seymową, iakoźeśmy iuż y ręką Naszą ten porządek spisany koło tych Sądow podpisali byli. Ale iż Konstytucya Seymowa na onym Warszawskim Seymie żadna nie doszła okrom samego Uniwersału Seymowego, przeto też y ten porządek sprawiedliwości odsądzywania appellacyi nie wydany, a Panowie Rada Nasi Duchowni, y Swietcy: Xiążęta, Panięta, Marszałkowie , Urzędnicy Ziemscy, y Dworni, y wszystkie Stany,

mūsų tarybos ponai, dvasiniai ir pasauliniai, kunigaikščiai, ponai, maršalai, žemės ir kiemo valdininkai ir visi luomai, vyčiai mūsų valstybės Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos piliečiai, susivažiavę į konvokaciją mūsų laiškais ir pakvietimu į Vilniaus miestą, šios Didžiosios Kunigaikštijos sostinę, pasitarti karo dalykais ir reikalais, visi išvien bendrai priminė mums ir prašė mūsų išduoti jiems tą naująją teisingumo tvarką apie apeliacijų darymą ir sprendimą,- su kuo mes jau prieš tai Varšuvos seime mielai buvome sutikę, ir aną jau savo ranka buvome pasirašę, del to tai tuomet, toj Vilniaus konvokacijoj, patenkindami mūsų tarybos ponų ir visų luomų reikalavimą ir norą ir šitame juos užtikrindami, patvirtinome tat savo laišku, ir dar jiems pažadėjome tatai, jog būsimame pirmiausiame visuotiniame seime, kurį surinksim mes, Viešpats, respublikos reikalams spręsti, ketinome suteikti Didžiosios

---

обыватели паньства нашего Великого Князства Литовскаго, съѣхавшися за листы и вызваньем нашимъ до мѣста Виленского столечного оного Великого Князства на конъвокацію ку намовамъ въ справахъ и потребахъ военныхъ, вси згоднѣ и одностайнѣ чинили намъ припоминанье и прозбу о выданье имъ того новаго порядку справедливости около отправованья и отъсуживанья апеляціи, на што яко есмо перво сего на сойме у Варшаве хугливе были зазволили, и оный вжо рукою нашею подписали, такъ и на онъ часъ на той конъвокацыи Виленской жаданью и прозбѣ пановъ радъ нашихъ и всихъ становъ досытъ чинечи и втомъ ихъ всихъ упевняючи, варовали есмо то имъ листомъ нашимъ и то имъ обецали, ижь на сойме вальномъ пришломъ который бы на первей отъ насъ Господара для потребъ и справъ речи посполитое зложонъ былъ, мѣли есмоираномъ Великого Князства Литовскаго тотъ порядокъ новый около от-

---

Rycerstwa, Obywatele Panstwa Naszego Wielkiego Xięstwa Litewskiego, ziechawszy się za listami y wezwaniem Naszym do Miasta Wileńskiego onego Wielkiego Xięstwa na Konwokacyą ku namowom w sprawach, y potrzebach woiennych, wszyscy zgodnie iednostaynie czynili Nam przypominanie, y prozbę o wydanie im tego nowego porządku sprawiedliwośći około odprawowania, y odsądzywania appellacyi, na co iakośmy y pierwiey tego na Seymie w Warszawie chętliwie byli zezwolili, y ony iuż ręką Naszą podpisali, tak y na on czas na Konwokacyi tey Wileńskiey, żądaniu y prożbie Panow Rad Naszych y wszystkich stanow dosyć czyniąc, y w tym ich wszystkich upewniaiąc, warowaliśmy to im listem Naszym, y to im obiecali, iż na Seymie walnym przyszłym, ktoryby naypierwiey od Nas Krola dla potrzeby spraw Rzeczypospolitey złożony był, mielismy stanom Wielkiego

Lietuvos Kunigaikštijos luomams tą naująjį įstatymą apie mūsų teismui priklausančių apeliacijų nagrinėjimą ir tuojau įrašyti jį į seimo konstituciją, kaip tat plačiau isdėstyta apie mūsų prižadą aname laiške. Taigi dabar šitame visuotiniame bendrame Varšuvos seime prašomi Jų Malonybių Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos tarybos ponų ir atstovų iš Kunigaikštijos vaivadijų ir pavietų, norėdami išpildyti šitą padarytą savo prižadą, atmindami savo viešpaties prievolę ir dabodami, kad del didelių vilkinimų teismo ir teisingumo nuskriaustieji žmonės nebūtų prispausti, o savivaliavimas galėtų būti suvaržytas ir sulaikytas, Mes, Viešpats nuėmę nuo savo asmens visus tuos teismus, kurie del atšaukimo ar apeliacijos, remiantis Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos statutu ir teisėmis, visais laikais priklausė teisti ir

---

правованья апеляцій на судъ нашъ припадаючихъ выдати, и въ констытуцію соймовую то за разъ въписати, яко то ширей на томъ листе обетницы нашое есть доложоно. А такъ теперь вжо и на семъ соймѣ вальномъ съполномъ Варшавскомъ и за прозбою ихъ милостей пановъ радъ и пословъ Великаго Князства Литовскаго, учинечи досытъ той приреченой обетницы нашой взглядомъ повинности нашое Господарьское, постерегаючы того, абы долгимъ задержаньемъ розсудку и справедливости люди укривжоные небыли утиснены а своволенство погамовано и завъстегнено быти могло, Мы Господаръ зложивши з особы своее тые вси суды, которые за отозвами або за пеляцыями по вси ты часы водлугъ статуту и правъ Великого Князства Литовскаго намъ Господару судити и справовати належало, порядокъ новый отправованья тыхъ всихъ судовъ, кромъ

Xięstwa ten porządek nowy około odprawowania appellacyi na Sąd Nasz przypadaiących wydać, y w Konstytucyą to Seymową zaraz wpisać, iako to szerzey na tym liscie obietnicy Naszey iest dołożono. A tak iuż teraz na tym Walnym Seymie spolnym Warszawskim, y za prożbą Ich Mośći Panow Rad, y Posłow, z Woiewodztw, y Powiatow Wielk: Xięst: Litewsk: czyniąc dosyć tey przyrzeczoney obietnicy Naszey, względem powinnośći Naszey Hospodarskiey postrzegaiąc tego aby długim zadzierżeniem rozsądku y sprawiedliwośći ludzie ukrzywdzeni nie byli uciśnieni, a swawolenstwo pohamowane y zawsciągnione być mogło. My Hospodar złożywszy z Osoby swey te wszystkie Sądy, ktore za odezwami abo za appellacyami po wszystkie te czasy według Statutu y praw Wielkiego Xięstwa Litewskiego Nam Hospodarowi sądzic y sprawowac należało, nowy porządek odprawowania tych wszystkich Sądow, krom niektorych

nagrinėti mums Viešpačiui, nustatome šito seimo valia naują tvarką tiems visiems teismams daryti, be kai kurių tam tikrų straipsnių, žemiau tiksliau išskaitytų, ir visiems Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos piliečiams leidžiame ja naudotis tinkamu laiku, toliau pakankamai ir aiškiai aprašytu, ir duodame ją su paaiškinimu ir pataisymu šitame šeime, tuo būdu ir tomis sąlygomis, kaip apie šituos vyriausiuosius teismus, dabartiniame Seime nustatytus, yra aprašyta ir išdėstyta šito dabartinio Seimo konstitucijoj. Šitų naujųjų, vyriausiųjų teismų būdas ir tvarka yra šitokie.

1. Pirmiausia tvarka teisėjams rinkti.

Kiekvienoj vaivadijoj, žemėj ir paviete, kur esti žemės teismai, paskiriame pirmus seimelius tam tikru laiku ir diena, būtent

---

нѣкоторыхъ певныхъ артыкуловъ, нижей менović описаныхъ мочью сего сойму уставуемъ и всимъ обывателемъ Великого Князства Литовскаго часовъ певныхъ, нижей по достатку и порядне описанныхъ, уживать позволяемъ и даемъ, з обясненьемъ и поправою на теперешнемъ соймѣ нѣкоторыхъ артыкуловъ на соймѣ прошломъ поданыхъ, подъ такимъ способомъ и варунъкомъ, Яко о тыхъ судехъ головныхъ на теперешнемъ соймѣ выданыхъ в конъстытуцыи сегожъ теперешнего сойму естъ описано и доложоно, который жо обычай и порядокъ тыхъ судовъ новыхъ, головныхъ такъ ся в собѣ маетъ.

Наперевей порядокъ обиранье судей.

В каждомъ воеводстве, земли и повѣте, гдѣ кольвекъ суды земскiе отправованы бываютъ, назначаемъ першые сой-

---

pewnych Artykułow niżey mianowicie opisanych, mocą tego Seymu ustawuiem, wszystkim Obywatelom Wielk: Xięstwa Litewskiego, czasow pewnych niżey po dostatku y porządnie opisanych używać pozwalamy y daiemy, z obiasnieniem y poprawą na teraznieyszym Seymie niektorych Artykułow na Seymie przeszłym podanych, pod takim sposobem y warunkiem, iako o tych Sądach głownych na teraznieyszym Seymie wydanych w Konstytucyi tegoż teraznieyszego Seymu iest opisano, y dołożono, ktory iuż obyczay y porządek tych Sądow nowych głownych, tak się w sobie maią.

Nauypierwey porządek obierania Sędziow.

W każdym Woiewodztwie, Ziemi y Powiecie, gdziekolwiek Sądy ziemskie odprawowane bywaią, naznaczamy pier-

Romos katalikų Grabnyčių šventėj, kurie turi įvykti ateinančiais tūkstantis penki šimtai aštuoniasdešimt antraisiais metais, o po to tokie seimeliai turi būti kasmet tą pačią Grabnyčių šventę. Šitam laikui tos vaivadijos ir pavieto, kur kas turi sėslumą, tarybos ponai, žemės ir kiemo valdininkai, ir visi bajorai vyčiai, piliečiai turi susivažiuoti, ir turės tat daryti kasmet, ir taip susivažiavę turės išrinkti teisėjus į tuos vyriausiuosius teismus, o jeigu kas nors, ar tai iš tarybos ponų arba valdininkų ar iš bajorų tarpo, į šitą seimelį neatvyktų, tai jis tuo negali sulaikyti šito teisėjų rinkimo, bet tie, kurie bus susirinkę, turi rinkti.

2. Būdas teisėjams rinkti.

Tuose viršum minėtuose seimeliuose kiekviena vaivadija, žemė ar pav ietas turės ir privalės išrinkti iš savo tarpo tokius asme-

---

мики на часъ и день певный то естъ о громницахъ, святе римъскомъ, которое быти маетъ в року пришломъ тысеча пять сотъ осмъдесятъ второмъ. А потомъ каждого року на такое жъ свято громницы таковые соймики бывати мають.

На который часъ вси панове рады върядники земскіе и дворные и вся шляхта рыцерство обыватели онаго воеводства и повѣту, гдѣ хто оселость свою маетъ, зьеждчатись маютъ в кождомъ году и повинни будутъ, а такъ съѣхавшися судей до тыхъ судовъ головныхъ обирати маютъ, а который бы на таковый соймикъ не прибылъ, будь с пановъ радъ або врядниковъ и тежъ шляхты, того ничего шкодити тому обиранью судей не маеть, але тые которые ся съберуть обирати мають.

Способъ обиранья судей.

На тыхъ соймикахъ вышей менованныхъ кождое воеводство земля або повѣтъ обирати мають, и будуть повинни,

---

wsze Seymiki na czas y dźień pewny, to iest, o Gromnicach Swięcie Rzymskim, ktore być ma w Roku przyszłym Tysiąc pięcset ośmdźieśiąt wtorym, a potym każdego Roku na takież Święto Gromnic takie Seymiki bywać maią, na ktory czas wszyscy Panowie Rada, Urzędnicy Ziemscy, y Dworni, y wszystka Szlachta, Rycerstwo, Obywatele onego Woiewodztwa, y Powiatu, gdźie kto ośiadłość swą ma, zieżdżać się maią, y w każdym Roku powinni będą, a tak ziechawszy się Sędźiow do tych Sądow głownych obierać maią, a ktoryby na takowy Seymik nie przybył, bądź z Panow Rad, abo y Urzędnikow, y też Szlachty, to nic szkodźić temu obieraniu Sędźiow nie ma, ale ci ktorzy się zbiorą, obierać maią.

Sposob obierania Sędźiow.

Na tych Seymikach wyżey mianowanych każde Woiewodztwo, Ziemia abo Powiat obierać maią y będą powinni

nis, kurie yra verti, dievobaimingi, dori ir žiną Didž. Lietuvos Kunigaikštijos teises ir įpročius, moką Tribunolo teisę ir yra sėslūs, iš vaivadijos po du asmeniu, o iš pavieto, kur nėra vaivadijos, taip pat po du asmeniu; o Žemaičiu žemė, kadangi ji turi savo atskiras laisves ir įprotį, tai jie skyrium iš Žemaičių žemės, jeigu panorės, turės sau pasirinkti tam tikrą skaičių asmenų vyriausiems teismams sudaryti, ir tąja pačia tvarka sudarys Žemaičiuose vyriausiuosius teismus tam tikroj vietoj, būtent Raseinių mieste, arba kitoj, kur sutiks. O tuos teisėjus galės rinkti, nežiūrint į tat, kas jie, kokio luomo būtų, ar tai iš tarybos ponų ar iš žemės valdininkų, ar kunigaikščių, ponų, bajorų, rinks tą, ką tik panorės, tiktai žmogų vertą, neatmesdami asmens. O šitie teisėjai tebus tik vienerius metus, o į jų vietą šitiems vyriausiems teismams sudaryti bus renkami

---

межи собою особъ годныхъ Богобойныхъ, цнотливыхъ правъ и звычаевъ оного паньства Великаго Князства Литовскаго, умеетныхъ правъ трибунальскихъ и оселыхъ, то есть за воеводство по двѣ особы, а с повету гдѣ воеводства нѣтъ такъ же по двѣ особы, а земля Жомойтьская ижъ свои волности и звычаи особливые маютъ, тогды они особливе в земли Жомойтской, естли похочутъ, певную личбу особъ на отправованье тыхъ судовъ головныхъ собе обрати маютъ, и тымже порядкомъ суды свои головные у Жомойти на мѣстцу певномъ у мѣстѣ Росейняхъ, албо гдѣ ся зезволятъ, отъправовати будутъ. А ты судей обранье быти маетъ кого кольвекъ якого колвекь стану, будь с пановъ радъ албо врядниковъ земскихъ або князевъ, пановъ, шляхты, кого сами похочуть, быле бы человѣка годного, не бракуючи особами. Которые жъ то судьи до году толко трывати маютъ, а на ихъ мѣстца иншие ку отъправованью таковыхъ

---

między sobą Osob godnych, bogoboynych, cnotliwych, praw y zwyczaiow onego Państwa Wielkiego Xięstwa Litewskiego Trybunalnych umieiętnych, y osiadłych, to iest, z Woiewodztwa po dwie Osoby, a z Powiatu gdźie Woiewodztwa niemasz, także po dwie Osoby. A Ziemia Zmudzka, iż swe wolnośći y zwyczay osobliwy maią, tedy oni osobliwie w Ziemi Zmudzkiey ieśli zechcą, pewną liczbę Osob na odprawowanie Sądow Głownych sobie obrać maią, y tymże porządkiem Sądy głowne we Zmudźi na mieyscu pewnym w Rosieyniach w Mieście, abo gdźie śię zezwolą odprawować będą. A tych Sędźiow obranie być ma, ktokolwiek y iakiegokolwiek stanu, bądź z PP. Rad, abo y Urzędnikow Ziemskich, abo Xiążąt, Panow, Szlachty, kogo sami zechcą, tylkoby Człowieka godnego, nie brakuiąc Osobami, ktorzy ci Sędziowie do roku tylko trwać maią, a na ich mieysce insi ku odprawowaniu tych Sądow głownych obierani być maią,

kiti tuose pačiuose teisėjų renkamuose seimeliuose, laiku ir diena aukščiau paminėtais. O nė vienas iš tų, kas buvo išrinktas į pirmus ar į antrus teismus, negali būti renkamas iki dviejų metų, nebent tiktai kokioj vaivadijoj ant jo visi vienu balsu sutiktų ir patys prikalbėtų, kad jis apsiimtų. O jeigu kokioj vaivadijoj del kokios priežasties neįvyktų tų teisėjų rinkimas, arba mirtis ar liga ištiktų kurį išrinktąjį teisėją, tuomet iš kitų vaivadijų išrinktieji teisėjai turės išspręsti visas anos vaivadijos ar pavieto bylas, o jų nebuvimas negali nieku trukdyti.

Be to, jeigu kuriam iš tų vyriausiųjų teisėjų pasitaikytų vyriausiame teisme jo paties byla, tai kiti teisėjai turi spręsti jo bylą, o jis pats balsuojant toj jo byloj negali būti, bet turi išeiti. O jeigu kuris iš žemės teismo valdininkų būtų išrinktas į tuos

---

судовъ головныхъ обираные быти маютъ так же на соймикахъ часу и дня до обиранья тыхъ судей вышей означеного. А ни хто зъ електовъ першихъ на суды повторе не маетъ быти обиранъ до двухъ годъ, опрочъ того гдѣ бы ся в которомъ воеводствѣ на того жъ вси одностайне згодили, а ижъ бы ся того подънялъ сами упросили. Естли бы тежъ въ которомъ воеводствѣ для которое причины обиранье тыхъ судей не дошло, албо смерть хороба съ котораго обраного судю зашла, ино зынпшихъ воеводствъ обранье судей вси справы оногожъ воеводства албо повѣту отправовати маютъ, а в небытности другихъ ничего тому шкодити немаетъ. Ку тому естли бы которому с тыхъ головныхъ судей его властная тамже въ суду головного справа припала, тогды другіе судьи отъправовати тую его справу маютъ, а онъ самъ при вотованью тое справы свое быти не маеть але повиненъ будетъ вонъ выйти. А где бы которыи з

---

także na Seymikach czasu y dnia do obierania tych Sędźiow wyżey naznaczonego, a żaden z Elektow pierwszych na Sądy powtore nie ma być obierany do dwuch lat, oprocz tego gdźieby się w ktorym Woiewodztwie na tegoż wszyscy iednostaynie zgodźili, a iżby się tego podiął, sami uprosili. Jeśliby też w ktorym Woiewodztwie dla ktorey przyczyny obranie tych Sędziow nie doszło, abo śmierć, choroba ktorego obranego Sędźiego zaszła, tedy z innych Woiewodztw obrani Sędziowie wszystkie sprawy onegoż Woiewodztwa, abo Powiatu odprawować maią, a w niebytnośći drugich nic temu szkodźić nie ma. Ku temu ieśliby ktoremu z tych głownych Sędźiow iego własna tamże u Sądu głownego sprawa przypadła, tedy drudzy Sędziowie odprawować tę iego sprawę maią, a on sam przy wotowaniu tey sprawy swey być nie ma, ale powinien będźie precz wyniść. A gdźieby ktory z Urzędnikow Ziemskich do tych Sądow głownych był obrany,

vyriausiuosius teismus, tai tas valdininkas savo žemės teismo sesijoj turi pasodinti sėdėti savo vietoj bajorą, sėslų, tame paviete kur bus skiriami posėdžiai.

3. Teisėjų priesaika.

O šitie išrinktieji teisėjai, susivažiavę savo laiku į vietą, teismui paskirtą, prieš pradedami teisti, prie tos vietos žemės teisėjų ir pilies urėdų ir bajorų, kurie bus tuo laiku tenai, turi padaryti priesaiką, kurios žodžiai nurodyti ketvirtame perskyrime pirmajame straipsnyje, su tuo priedu, jog jokių praktikų su nieku neturės, nei patarimų, nė įspėjimų neduos, be to, dar ir del to turės prisiekti, kad nesirūpino būti išrinktais.

урядниковъ земскихъ до тыхъ судовъ головныхъ былъ обранъ тогды тотъ врядникъ до отправованя роковъ судовыхъ земскихъ мѣстьцо свое шляхтичомъ въ томъ повѣсте оселымъ, гдѣ роки таковые судити будутъ, заседати маеть.

Присего судей.

А оные судьи обраные, зъѣхавшихся на часъ и мѣстцѣ судом назначоное, наиперве нижли судити почнутъ, при судьяхъ земскихъ оное земли и при вряде кгродскомъ и шляхте, которые тамъ будутъ на онъ часъ, ротою судьи и земского, въ статуте въ роздѣле четвертомъ, артыкуле первомъ описанную, присегу учинити маютъ, с тимъ докладомъ ижъ ни якихъ практыкъ з никимъ чинити не маеть, ани рады ани престрокги давати, такъ же и на томъ маетъ присегнути, ижъ ся о тое обиранье себѣ нестаралъ.

---

tedy ten Urzędnik do odprawowania Rokow Sądowych, Ziemskich, mieysce swe Szlachcicem w tym Powiecie osiadłym, gdźie Roki także sądźić będą, zasadźić ma.

Przysięga Sędźiow.

Oni Sędźiowie obrani ziechawszy się na czas y mieysce Sądowi naznaczone, naypierwiey niżli sądźić poczną, przy Sędźiach Ziemskich oney Ziemi y przy Urzędźie Grodskim y Szlachcie, ktorzy tam będą na ten czas, Rotą Sędźiego Ziemskiego w Rozdźiale czwartym Artykule pierwszym opisaną przysięgę uczynić maią z tym dokładem, iż nijakich praktyk z nikim czynić nie maią, ani rady, ani przestrogi dawać: także y na tym ma przysiąc, iż się o to obieranie siebie nie starał.

4. Kokiu būdu turi sėdėti ir teisti.

Šitie vyriausieji teisėjai tur sėdėti toj vaivadijų eilėje, kurioj jos po kita kitos eina, taip pat ir duoda savo balsus, ir turi teisti teisingai iš rejestro, pradėję nuo vyriausiųjų vaivadijų, nenutoldami nuo visuotinės teisės ir Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos Statuto, taip pat seimo nutarimų ir statuto pataisų, turėdami prieš akis Dievą ir jo šventą teisingumą, o dekretus daryti ne iš galvos, bet iš rašto, po dekretu turi pasirašyti du arba trys teisėjai. O jeigu, kokią bylą nagrinėjant, pasitaikytų balsų įvairumas arba vėl būtų lygu abiejose pusėse, tai turi apeiti balsai dar sykį, du ir tris, ir byla po to turi būti užbaigiama tos pusės nuo-

---

Якимъ способомъ заседати и судити маютъ.

Тые судьи головные заседати мають по воеводствахъ порядкомъ тымъ, яко которое воеводство по которомъ идеть, а такъ вжо и вота ихъ быти маютъ, а судити мають справедливѣ з рейстру по воеводствахъ старьшихъ, ни в чомъ не отъстреляючися отъ права посполитого и статуту Великаго Князства Литовскаго, такъже уфалъ соймовыхъ и поправы статутовое, бога и его святую справедливость передъ очима маючи, а декрета не з головы але с писма чинити а подъ декретомъ два албо три судьи подписатися мають. А где бы ся трафило которую колвекъ справу разбираючи розности вотованья, албо тежъ естли бы тежъ ровно на обе стороне было, маютъ знову разъ два и три вотами своими обыйтися, а при тыхъ замъкненье речи заставати маеть, которая сторона за собою доводовъ и

Jakim sposobem zasiadać y sądźić maią.

Ci sędźiowie głowni zasiadać maią po Woiewodztwach porządkiem tym, iako ktore Woiewodztwo po ktorym idźie, a tak iuż wota ich być maią, y sądźić maią sprawiedliwie z reiestru po Woiewodztwach starszych w niczym nie odstrzelaiąc się od prawa pospolitego y Statutu Wielkiego Xięstwa Litewskiego, także uchwał Seymowych y poprawy Statutowey, Boga y iego świętą sprawiedliwość przed oczyma maiąc, a dekreta nie z głowy, ale z pisma czynić, a pod dekretem dwa abo trzy Sędźiowie podpisać się maią. A gdźieby sie trafiła ktorąkolwiek sprawę rozbieraiąc rożność wotowania, albo ieśliby też rowno na obie strony było, maią znowu raz, dwa, y trzy wotami swemi obeyść się, a przy tych zamknienie rzeczy zostawać ma, ktora strona za sobą dowodow y Artykułow prawnych więcey mieć będźie, a potym większą

mone, katra pusė po savim turės daugiau įrodymų ir įstatymo straipsnių, tai tuo dauguma balsų turi užbaigti to teismo sprendimą.

O kadangi dvasiniai ponai turi savo bylų žemės, pilies ar pakamario teisme, tai šitoms visoms jų byloms spręsti dvasiniai ponai turi išrinkti iš savo tarpo keturis dvasinius asmenis, kurie tame teisme ir tais pačiais minėtais priesaikos žodžiais taip pat turės prisiekti Evangelija, o ponai teisėjai išrinktieji, pasirinkę iš savo tarpo šešis asmenis, pasodins juos greta tų dvasinių asmenų ir su jais kartu turės spręsti visas tas bylas, kurios tiktai ištiktų tarp dvasinių asmenų ir pasaulinių, remdamiesi teise ir Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos statutu, o turės balsuoti taip, kaip ir pirmiau; jeigu iš pirmo karto nesutiko, turi balsuoti antrą ir trečią sykį. O katroj pusėj buvo daugiau balsų,

---

артыкуловъ правныхъ большъ мети будеть, а потомъ большая часть згодная вырокъ судовый замыкати маетъ.

А ижъ панове духовные передъ судомъ земскимъ и кгродъскимь и подъкоморскимъ справы свои меваютъ, про то до отправованья тыхъ своихъ всихъ справъ маютъ панове духовные чотырохъ духовныхь особъ с посродку себе обрати, которые такъ же при томъ суде и тоюжь ротою верху мененою на Евангелiю присегу учинити маютъ. А панове судьи высажоные обравши межи собою шесть особъ до тыхъ духовныхъ присадити и з ними вси справы свои, которые бы ся толко межи духовными особами светскими станы точили, судити маютъ во длугъ права и статуту Великого Князства Литовского, а вотовати такъ же, естъли быся за першимъ разомъ не згодили разъ другiй и третiй маютъ, а закоторою бы стороною большь ихъ съгодилося за тымъ сказаньемъ выйти маеть, а где бы ся тая шесть особъ для

---

część zgod na wyrok sądowy zamykać ma. A iż Panowie Duchowni przed Sądem Ziemskim, y Grodźkim, y Podkomorskim sprawy swe miewaią, przeto do odprawowania tych wszystkich swych spraw, maią Panowie Duchowni czterech Duchownych Osob, z pośrodku siebie obrać, ktorzy także przy tym Sądzie, y tąż rotą wzwyż mienioną na Ewangelii przysięgę uczynić maią, a Panowie Sędźiowie wysadzeni obrawszy między sobą sześć Osob, do tych Osob Duchownych przysadźić, y z nimi wszystkie sprawy swe, ktoreby się tylko między Duchownemi Osobami y Swieckimi toczyły stany, sądźić maią, według prawa y Statutu W. X. L. a wotować także, ieśliby się za pierwszym razem nie zgodźili, raz y drugi y trzeci obeyść się maią. A za ktorąby stroną więcey zgodźiło się ich, za tym skazanie wyiść ma, a gdźieby się te

pagal tąja ir turi būti sprendimas. O jeigu tie šeši asmenys, paskirti dvasinėms byloms, nesusitartų ir į abi pusi balsų būtų lygu, tai turi pasiųsti į mus, Viešpatį prie kiemo, paskyrę raką. O dvasinių teisėjų išlaikymą turi parūpinti dvasiniai ponai.

Jeigu kas rastųsi naujo žmonių reikaluose, o apie ką nei statute nei dabartiniame įstatyme nebūtų jokio pamokymo nei būtų jokio paminėjimo, tuomet turi bylą atidėti, iki Seimas pataisys. O šitų visų teisėjų sprendimai turi būti tiek pat verti, kaip ir mūsų, Viešpaties ir seimo, o kas tokiam dekretui priešintųsi, o užsispyręs teisme sakys ką nors atžagario, tai tas turi būti baudžiamas, einant Statutu, kaipo priešingas mūsų, Viešpaties, sprendimui, o tat turės ten pat padaryti, o jeigu to nepadarys, tai pašauktas į tą teismą griežtuoju raku užmokės šimtą kapų skatikų tiems vyriausiems teisėjams.

духовныхъ справъ высожоные не зъгодили, а на обе стороне ровные бы вота были, то мають до насъ Господара за дворомъ рокъ положившы отослати.

А опатренье судей духовныхъ панове духовные мають отъправовати теды бы тежъ што нового в справахъ людскихъ показалося, о чемъ бы въ статуте и въ томъ теперешнемъ постановенью науки якое або зменьки не было, тогъды то на сеймъ для поправы отложити мають, а выроки вси тыхъ судей маютъ быти такъ важны, яко наши Господарскіе и соймовые. А хто бы ся таковому декрету спротивилъ и упорне што противного тамъ у суду молвилъ, таковый маетъ быти каранъ водлугъ статуту, яко противникъ выроку нашого Господарского, а то учинить будетъ повиненъ тамъ же заразомъ, чого и гды бы не вчинилъ, тогды за припозваньемъ на рокъ завитый до того суду сто копъ грошей заплатити будетъ виненъ (тымъ) судьямъ головнымъ.

---

sześć Osob, dla Duchownych spraw wysadzeni, nie zgodźili, a na obie strony rowneby wota były, to maią do Nas Krola za Dworem rok położywszy odesłać, a opatrzenie Sędźiow Duchownych Panowie Duchowni maią odprawować. Gdźieby też co nowego w sprawach ludzkich pokazało się, o czymby w Statućie, y w tym teraznieyszym postanowieniu nauki iakiey, albo zmianki nie było, tedy to na Seym dla poprawy odłożyć maią. A wyroki wszystkich tych Sędźiow maią być także ważne, iako Nasze Krolewskie y Seymowe, a ktoby się takowemu Dekretowi sprzeciwił, a upornie co przeciwnego tam u Sądu mowił, takowy ma być karany według Statutu, iako Przeciwnik wyroku Naszego Krolewskiego, a to uczynić będźie powinien tamże zarazem, czego gdyby nie uczynił, tedy za przypozwaniem na rok zawity do tego Sądu, sto kop groszy zapłacić będzie winien, tym Sędźiom głownym.

5. Ką turi teisti.

Turi teisti visas bylas del apeliacijų, atsiųstas iš žemės, pilies, pakamario teismų, taip pat del visų atšaukimų, kurie turi būti persiųsti ar atidėti į Seimą, prie mūsų, Viešpaties, kiemo, taip pat skundas ant žemės ir pilies valdininkų, kurie nedarė teismo ir nebaigė, arba ką nors buvo nuteisę ne pagal teisę ir statutą, be to, visas senąsias bylas, kurių mes, Viešpats, ir mūsų pirmatakai neišsprendėme, ir visos bylos ateityje, kurios turėtų atitekti mūsų, Viešpaties, teismui, priderės šitam vyriausiam teismui, taip su šalim, taip ir su mūsų valdininkais: vadinas, galės siųsti apeliacijas ant pakamario teismų, ėjusiais į kaštelaną arba maršalą, ir kitų komisarų bylas ten baigti, remiantis Statutu. Bet jeigu kas turėtų bylą

Што судити мають.

Судити мають вси справы за пеляцыями в отосланье судовъ земскихъ подъкоморскихъ (къгродскихъ) и тежъ за позвы, которые колвекъ на сеймъ альбо за дворомъ нашимъ господарскимъ отосланы или лимитованы быти мають, такъ же отъ врядниковъ земскихъ и къгородскихъ которые бы судови своему отправы и конца не вчинили, альбо не водле права и статуту кого будуть осудили, ктому вси справы прошлые, которыхъ мы Господаръ и продки наши не отсудили есмо, и вси справы пришлые, которые кольвѣкъ на судъ нашъ Господарскій припадати бы мели, тому вжо суду головному належати будуть такъ сторонамъ яко тежъ и з урядниками нашими. А меновите за апеляцыею отъ судовъ подъкоморскихъ до каштеляна або маршалька и иныхъ комисаровъ на скончелье речи вод-

---

Co sądźić maią.

Sądźić maią wszystkie sprawy za appellacyami odesłane z Sądow Ziemskich, Grodzkich, Podkomorskich, y też za pozwy ktorekolwiek na Seym, abo za Dworem Naszym Krolewskim odesłane y limitowane być maią, także od Urzędnikow Ziemskich, Grodzkich, ktorzyby Sądowi swemu odprawy y końca nie uczynili, abo nie wedle prawa y Statutu kogo by osądzili, ktemu wszystkie sprawy przeszłe, ktorych My Krol y Przodkowie Naśi nie odsądźiliśmy y wszystkie sprawy przyszłe ktorekolwiek na Sąd Nasz krolewski przypadać by miały, temuż Sądowi głownemu należeć będą, tak z stroną, iako też y z Urzędnikami Naszymi: a mianowicie za appellacyą od Sądow Podkomorskich do Kasztelana albo Marszałka, y inszych Kommissarzow na skończenie rzeczy według Statutu odsylać moc mieć będą. A wszakże ieśliby kto miał

su žemės, ar pilies ar pakamario valdininku del nepraleidimo apeliacijos praėjusiose bylose, o jau tuos asmenis mes, Viešpats, dar prieš dabartinį seimą būtume pašaukę savo teisman, tik bylos atidėtos, tai tokias bylas mes, Viešpats, turime teisti, tik nebeatidėdami ilgesniam laikui, o po to visas tokias bylas del neperleidimo apeliacijos turi teisti šitas vyriausiasis teismas. O tenai, prieš tą teismą, visos šalys, kur bus, turės savo teismą visose savo teismo bylose, ir į jį eis visos skundos del jų apeliacijų ir atšaukimų ant visų teismų valdininkų, del limitacijų ir visų kitų teisinių priemonių, kurios eidavo arba į seimą arba prie mūsų, Viešpaties, kiemo, kokius turėjo turėti bet kurios vaivadijos, nieko neišimant; pridera ten visi šaukimai, ginčai ir bylos, sprendimai, apeliacijos, kėlimai, persiuntimai, išrašai, limitacijos ir kiti teismi-

---

лугъ статуту отсылати моць мѣти будутъ. А ведже естли бы хто мѣлъ справу з урядникомъ земскимъ або кгродскимъ и подъкоморскимъ о недопущенье апеляціи въ речахъ прошлыхъ, меновите тые особы, которые ся вжо передъ насъ Господара теперъ передъ соймомъ нинешнимъ за позвами а въ лимитацыю впали, таковые справы мы Господаръ отсудити маемъ не откладаючы на часъ далшый, а потомъ вжо и таковые справы о недопущеньи апеляціи тотъ же судъ головный отправовати маетъ. А тамъ вжо передъ тымъ судомъ вси стороны въ своихъ справахъ судовыхъ рокъ и роки гдѣ будутъ мети водлугъ ихъ апеляцыи и позвовъ отосланья отъ судовъ всихъ врядовъ лимитацыи и иншыхъ всихъ поступковъ правныхъ яко на сойме альбо за дворомъ нашимъ, которые кольвѣкъ воеводства мети мели, жадныхъ невыймуючы водлѣ ихъ позвовъ споровъ и справъ выроковъ апеляцыи рушенья отосланья росписовъ лимитацыи и иныхъ поступковъ правныхъ никоторого не вымуючи и

---

sprawę z Urzędnikiem Ziemskim, abo Grodzkim y Podkomorskim o niedopuszczenie Appellacyi w rzeczach przeszłych, mianowicie te Osoby, ktore się iuż przed Nas Krola teraz przed Seymem teraznieyszym zapozwały, a w limitacyą wpadły takie sprawy My Krol odsądźić mamy, y nie odkładaiąc na czas dalszy, a potym iuż y takie sprawy o niedopuszczenie appellacyi, tenże Sąd głowny odprawować ma. A tam iuż przed tym Sądem wszystkie strony w swoich sprawach sądowych rok y Roki gdzie będą mieć, y według ich appellacyi y pozwow odesłania od Sądow wszystkich Urzędnikow, limitacyi, y inszych wszystkich postępkow prawnych, iako na Seymie abo za Dworem Naszym, ktorekolwiek Woiewodztwa mieć mieli, żadnych nie wyimuiąc, według ich pozwow, sporow, y spraw, wyrokow, appellacyi, ruszenia, odeslania, rospisow, limitacyi i inszych postępkow praw-

niai žygiai, nieko neišimant, ir visi tų bylų žygiai ir aktai, nelaužant nė vienai šaliai teisės, išėmus tiktai artikulus mūsų Majestotui ir Viešpaties pirmenybei prideramus, būtent tokios kruvinosios bylos, kur eitų del gyvybės ir garbės, del šito teismas turi nusiųsti ne kur kitur, kaip tik į mus, Viešpatį. Ir be to, išimam bylas, prideramas mūsų, Viešpaties, skobniui, iždui ir turtui, kurias paliekam savo, Viešpaties, teismui, remdamiesi statutu. O jeigu kas turėtų bylą su mūsų seniūnu ar laikytoju del mūsų, Viešpaties, žemių, tai jau savo ruožtu turi elgtis Didž. Liet. Kunig. statutu. O komisarus turi imti iš mūsų, Viešpaties, ant kurių apeliacija turi eiti į mus, Viešpatį. O jeigu kas, darydamas iš pa-

---

всихъ справъ ихъ поступки и акта не нарушаючы ни которые стороны права окромъ вынемъши только артыкулы маистатови и зверьхности нашое Господарьское належачые тое естъ в речахь таковыхъ кривавыхъ кому бы шло заразомъ о горло о почстивость, о то судъ нигдѣ инъдей толко до насъ Господара отослати маетъ. А к тому выймуемъ справы столу и скарбу нашому Господаръскому належачые и добръ нашихъ, которые судови нашому Господарскому зоставуемъ подлѣ статуту.

А если бы кому шла справа съ старостою або державьцою нашимь о кгруньты наши Господарскіе, то вжо своимъ порядкомъ водле статуту Великаго Князства Литовского заховатися, а комисары от насъ Господара брати мають, отъ которыхъ апеляціа до нас Господара быти мает. А если бы хто з речи простое чынечы крывавую на сеймъ альбо за дворомъ нашимъ кого вызвалъ, и гды будеть узнана

---

nych, niktorego nie wyimuiąc, y wszystkich spraw ich, postępki y akta; nie naruszaiąc żadney strony prawa, krom wyiąwszy tylko Artykuły Maiestatowi y Zwierzchnośći Naszey Krolewskiey należące, to iest, w rzeczach takich krwawych, komuby szło zarazem o gardło, o poczciwość, o co Sąd nigdźie indźiey, tylko do Nas Krola odesłać ma. A ktemu wyimuiemy sprawy stołowi y skarbowi Naszemu Krolewskiemu należące, y Dobr Naszych, ktore Sądowi Naszemu Krolewskiemu zostawuiem, wedle Statutu. A iesliby komu szła sprawa z Starostą abo Dzierżawcą Naszym o grunty Nasze Krolewskie, to iuż swym porządkiem wedle Statutu Wielk: Xsięst: Litewsk: zachować się. A Kommissarzow od Nas Krola brać maią, od ktorych appellacya do Nas Krola ma być. A iesliby kto z rzeczy prostey czyniąc rzecz krwawą na Seym, abo za Dworem Naszym kogo wyzwał, y gdy będzie uznana

prasto dalyko kruviną jį, šauks ką į seimą arba prie mūsų kiemo, ir jeigu tenai pripažins jį paprastu dalyku ir neliečiančiu nei garbės nei gyvybės, tuomet tas, kas šaukė, turi užmokėti mums, Viešpačiui, kaltės penkias dešimtis kapų skatikų, o šaliai antras penkias dešimtis kapų skatikų, o dar užmokėti įrodytus nuostolius, kurie atsirado del to šaukimo, ir bokšte sėdėti dvylika savaičių ten, kur mes, Viešpats, prisakysim, o toji byla turi būti nusiųsta į tinkamą teismą, jei del žemės dalykų,—tai į žemės teismą, o jeigu del dalykų, priklausančių pilies teismui, tai į pilį. Betgi žmones, pagautus ant karštų pėdų, pilies teismas turi drauge teisti ir pasmerkti, remdamasis Didž. Liet. Kunigaikštijos statutu, o nesėsliųjų anoj valstybėje neprileisti prie apeliacijos.

речъ простая а не тыкаючая ся подчстивости и горла. Тогды токовый, хто вызвалъ, маеть вины намъ Господару пятьдесятъ копъ грошей заплатити, а стороне другую пятьдесятъ копъ грошей, и к тому шкоды што под тымь часомъ яко его будеть вызвалъ за дворомъ заплатити и у вежы двaнадцать недель седети, тамъ гдѣ мы Господаръ раскажемь, а справа тая маетъ отослана до права приналежачаго, а естли въ речахъ земскихъ то до суду земского, а если въ речахъ суду къгродскому належачыхъ то до къгроду, ведже людей пойманыхъ на горячомъ учинку врядъ къгродъскій за разомъ судити и ска- [1])

---

rzecz prosta, a nie tykaiąca poczciwości y gardła, tedy takowy kto wyzwał, ma winy Nam Hospodarowi pięćdźiesiąt kop groszy zapłacić: a stronie drugą pięćdźiesiąt kop groszy, ktemu szkody, co pod tym czasem iako go będzie wyzywał, za dowodem zapłacić, y w wieży dwanaście niedźiel siedźieć, tam gdźie My Hospodar roskazem, a sprawa ta, ma być odesłana do prawa przynależącego. A ieśli w rzeczach Ziemskich, to do Sądu Ziemskiego, a ieśli w rzeczach sądowi Grodzkiemu nalerzących, to do Grodu. Wszakże ludzi poimanych na gorącym uczynku, Urząd Grodzki zarazem sądźić y skazować ma wedle statutu Wielkiego Xięstwa Litewskiego, a nieosiadłym w onym Państwie, y appellacyi nie dopuszczaiąc.

---

[1]) Žodžiais „судити и ска-“ baigiasi 9 puslapis „Временинка московскаго общества“ ir sakinio pabaigos nėra. Puslapiai numeruoti visi tvarkoje. Matyt praleista perspausdinant.

6. Skrutinia ir paskyrimas dienų žiūrėti kruvinomsioms byloms, priklausančioms mūsų Viešpaties teismui.

Skrutinia, o mūsiškai kvota, turi būti padaryta ten, kur kokia šalis to pareikalaus, tik tokiose bylose, kuriose kalbama del kieno garbes ar gyvybės, ir tai tuomet, kai skundžiančioji pusė pašauks priešingąją tokiuose dalykuose į pilį, o būtų įrodymai ar atrodymai abejotini, o tai del to, kad teismui pasiuntus bylas del garbės į seimą, o del gyvybės, esant apeliacijai, į vyriausiąjį teismą, idant abi pusi su savo teisėmis stotų ten pasirengusios, o kad seime tokios bylos apie garbę, kaip jam priklausančioms, visuomet būtų galima nagrinėti, tai seimo pradžioj, kurio diena bus mūsų laiškuose paskirta, visuomet turi pradėti nuo propozi-

---

Шкрутыния и назначнье дне до справъ крывавых суду нашому Господарскому належачихъ.

Шкрутынія, а по нашому выведанье, маеть быти чынено, гдѣ бы которая сторона потребовала того, только в сихъ речахъ: коли кому идеть о почтивость або о горло, а то въ тотъ часъ кгды сторона жалобная сторону противную въ такихъ речахъ до кгроду позоветъ а были бы доводы албо отъводы вонтъпливые. А то для того, кгдыся таковые справы о почтивость за отосланьемъ врядовымъ на съемъ, а о горло за опеляцѣею до суду головного приточать: тогды абы обе двѣ стороны зъ справами своими готовы были. А ижбы ся таковые справы о почтивость на сеймъ припалые завжды судити и отправовани на сойме могли; тогды отъ початку сойму, который на день назначоный за листами нашими пропозыцѣею завжды зачинатися маеть, а пропо-

---

Skrutynia, y naznaczenie dni do spraw krwawych Sądowi Naszemu Hospodarskiemu należących.

Skrutynia, a po Naszemu wywiadowanie ma być uczynione, gdzieby ktora strona potrzebowała tego, tylko w tych rzeczach kiedy komu idzie o poczciwość abo o gardło, a to w ten czas, gdy strona żałobna stronę przeciwną w takich rzeczach do Grodu pozwie, a byłyby dowody abo odwody wątpliwe, a to dla tego, gdy się takie sprawy o poczciwość za odesłaniem Urzędowym na Seym, a o gardło za appellacyą do Sądu głownego przytoczą, tedy aby obie strony z prawami swemi gotowe były, a iżby się takie sprawy o poczciwość na Seym przypadle, zawżdy sądźić y odprawować na Seyme mogły, tedy od początku Seymu, ktory na dźień naznaczony za listami Naszymi, propozycya zawżdy zaczynać

cijos, o ją atlikus, paduos balsus žemės atstovai, tarybos ponai, turės būti ištisa savaitė, diena po dienos, paskirta tiems teismams daryti tokiose bylose, taip Lenkijos taip Lietuvos, o po to, kol bus seimas, turime atlikti tokias bylas kas trečiadienį, penktadienį ir šeštadienį.

7. Apie apeliacijas kruvinose bylose į Vyriausiąjį Teismą.

Kas, būdamas sėslus Didžiojoj Lietuvos Kunigaikštijoj, turi tokią bylą, kurioj eina apie gyvybę, bus teistas pilies teismo ir, būdamas nuteistas mirtim, norėtų apeliuoti į vyriausiąjį teismą, kiekvienam tokiam turi būti leista apeliuoti, bet tąja sąlyga, kad tas, kurį teismas pasmerkė mirti, turi duoti tam tikrą laidą iš sėsliųjų žmonių, bajorų, trims ar dviem asmenims užtikrinus,

---

зыцыи отправованью при послѣхъ земскихъ в томъ пановъ радъ цалый тыж день подле дня до судовъ таковыхъ речей маемъ мети такъ Польскихъ яко и Литовскихъ. А потомъ покуль одно сеймъ будеть, маемъ отъправовати таковы справы на каждую середу пятницу и суботу.

О апеляцыяхъ въ речахъ крывавыхъ до суду головнаго.

Хто бы оселый у Великомъ Князстве Литовскомъ в справе такой, которая идетъ о горло, по сказанью суду къгродского и будучы на горло сказанымъ, хотелъ апелевати до суду головного, таковому кождому апеляцыя маетъ быть допущона; ведже под тымь обычаемъ ижъ тотъ, кого бы врядъ на горло сказалъ, маетъ по собе певное рукоемъство дати людми оселыми шляхтою трема або двема особами, же ся ку росправе передъ судомъ головнымъ становить будетъ, а сторона жалобливая до сконченя права

---

się ma, a po propozycyi odprawowaniu przy Posłach Ziemskich wot, Panów, Rad, cały tydźień wolny dźień podle dnia do Sądow takowych rzeczy ma mieć, tak Polskich iako y Litewskich, a potym poki iedno Seym będźie, mamy odprawować takowe sprawy na każdą Srzodę, Piątek y Sobotę.

O Appellacyach w rzeczach krwawych do Sądu Głownego.

Ktoby osiadły w Wielkim Xięstwie Litewskim w sprawie takiey, ktora idzie o gardło po skazaniu Sądu Grodzkiego, y będąc na gardło skazanym, chciał appellować do Sądu głownego, takowemu każdemu appellacya ma być dopuszczona, wszakże pod tym obyczaiem, iż ten, kogoby Urząd na gardło skazał, ma po sobie pewne rękoiemstowo dać ludźmi osiadłymi, Szlachtą, trzema abo dwiema Osobami, że się ku

jog nagrinėjant bylą prieš vyriausiąjį teismą, jisai stos, ir jog skundžiančioji pusė, iki tiesai pasibaigus, nieko nesibijotų iš priešingos pusės ir būtų rami del savo sveikatos. Jeigu jisai, pristatęs laiduotojus, nestotų prieš vyriausiąjį teismą, tai vyriausiasis teismas pasmerkęs jį mirti, turi apie tat savo laišku mums, Viešpačiui, pranešti, kad apšauktume: o mes, Viešpats, turėsime tuojau liepti apšaukti jam amžiną apšaukimą, ir jau tokiam mūsų gleitas negali būti duotas tam apšaukimui sulaikyti, ir šitokį apšauktinį kiekvienas pilies teismas, skundžiantis ir padedant nukentėjusiai šaliai, kur tik pavytų, turi liepti jį pagauti ir nubausti mirti, o galvinę, kitus nuostolius ir išlaidas del nepildymo sprendimo vyriausiasis teismas turi išreikalauti iš pačių laiduotojų, nusprendęs išieškoti tat iš jų dvarų ir nusiuntęs del to į tą pilies teismą, kur jie turi sėslumą. Šitas pilies teismas turės tai atlikti

---

абы была от стороны противное здоровья своего безпечна. А гдѣ бы таковый поручниковъ выдавши передъ судомъ головнымъ не сталъ, тогды судъ головный такового сказавши на горло маеть черезъ листъ свой его до насъ Господара на выволанье отослати: а мы Господаръ будемъ повиньни заразъ его казати выволати вечнымъ выволаньемъ, ижъ вжо таковому окглейтъ нашъ на поднесенье выволанья даванъ быти не маеть. Которого токового выволаньца кождый врядъ кгродскій гдѣ колвекъ пристегнувши за жалобою и помоцью стороны укрывжоное поймати и горломъ его карати разсказати, а головщыну и иншіе шкоды и презыски судъ головный на самыхъ поручникахъ сказавши ку отправе того на ихъ именьяхъ до того вряду кгродского, подъ которымъ они оселости свои мети будуть, отослаги маеть што врядъ тотъ поступкомъ вышей описаннымъ выконати будеть повиненъ

---

rosprawie przed Sądem głownym stanowić będźie, a strona załobliwa do skończenia prawa, aby była od strony przeciwney, zdrowia swego beśpieczna, a gdźieby takowy Poręcznikow wydawszy przed Sądem Głownym nie stał, tedy Sąd Głowny takowego skazawszy na gardło, ma go przez List swoy na wywołanie do Nas Hospodara odesłać: a My Hospodar będźiem powinni zaraz go kazać wywołać wiecznym wywołaniem, y iuż takowemu Gleyt Nasz na podniesienie wywołania dawany być nie ma, ktorego takowego Wywołańca każdy Urząd Grodzki gdziekolwiek przyśćignąwszy, za żałobą y pomocą strony ukrzywdzoney poimać, y gardłem go karać roskazać ma, a głowszczyznę, insze szkody y przezyski Sąd głowny na samych Poręcznikach, skazawszy ku odprawie tego na ich imionach, do tego Urzędu Grodzkiego, pod ktorym oni osiadłośći swe mieć będą, odesłać ma. Co Urząd ten postępkiem niżey opisanym wykonać będzie powinien, a

nurodytuoju būdu, o laiduotojai gali ieškoti tų visų nuostolių iš tojo dvaro ir turto, už ką yra davę laidą.

O jeigu tasai kaltininkas, kuris buvo pasmerktas mirti ir del laido paleistas, padarys mirtį kaltintojui, tai laiduotojai užmuštojo giminių pašaukti prieš vyriausiąjį teismą, padarius teismą, patys turi būti nubausti mirti. O jeigu sužeistų, tai žaizdas ir nuostolius visokius, kurie atsitiktų del užmušimo ar sužeidimo, turės dvigubai atlyginti ir atsiteisti. O to viso laiduotojai ir jų ainiai sau ieškos patys iš ano kaltininko, už kurį laidą dėjo, iš jo nekilnojamo turto ir mantos. O jeigu kaltininkas, nuteistas mirti, nebūtų pristatęs laidos, tai teismas turi laikyti kalėjime iki keturių savaičių, o tuo tarpu anas rūpinas del laidos; o jeigu per tas keturias savaites neduotų del savęs laidos

---

А поручники з тыхъ всихъ своихъ шкодъ на имѣнью и маетности того, по комъ поручили, поискивати мають.

А пакли тотъ истый на горло сказанный за порукою будучій сторону свою поводовою о смерть приправилъ; тогды поручники будучи о то отъ повинныхъ забитого припозваны передъ судъ головный за доводомъ правнымъ сами горломъ мають быти караны, а естли бы ранилъ, ино раны и шкоды всякіе, штобы ся при забитью або ранахъ стало совито навязывати и нагорожати будуть повинни. А того всего поручники и ихъ потомки смотрети собе будуть на ономъ местьцу, по комъ ручыли, и на маетности его лежачой и рухомой. А гдѣ бы таковый кому идетъ о горло, рукоемства не далъ, тогды черезъ врядъ маетъ быти у везенью задержанъ до чотырохъ недѣль, а въ томъ часе о рукоемство старатися маеть, а если бы в тыхъ чотырохъ неделяхъ рукоемства по собе не далъ тогда предся обвине-

---

Poręcznicy tych wszystkich swych szkod na imieniu y maiętnośći tego, po kim ręczyli pozyskiwać maią. A iesliby ten Iśćiec na gardło skazany za poręką będąc, stronę powodową o smierć przyprawił, tedy Poręcznicy będąc o to od powinnych zabitego przypozwani przed Sąd głowny, za dowodem prawnym sami gardłem maią być karani. A iesliby ranił, tedy rany y szkody wszelkie, coby się przy zabiciu abo ranach stalo, sowito nawiązywać y nagradzać będą powinni. A tego wszystkiego Poręcznicy y ich Potomkowie patrzać sobie będą na onym Istcu, po kim ręczyli, y na maiętności iego leżącey y ruchomey. A gdźieby takowy, komu idźie o gardło, rękoiemstwa po sobie nie dał, tedy przez Urząd ma być w więzieniu zatrzymany do czterech niedźiel, a w tym czasie o rękoiemstwo sobie starać się ma: a iesliby w tych czterech niedźielach rękoiemstwa po sobie nie dał, tedy przecię obwi-

tuomet apskųstasis pasilieka kalėjime, o vyriausiasis teismas, parodžius kaltinančiajai pusei pilies teismo dekretą, jeigu tas dekretas bus einant teise padarytas, tai jo išpildymui iki galo turės nusiųsti į tą patį pilies teismą, o jeigu tiesoj pergalėtas, užsispyręs priešinsis teismui ir nesiduos vykdyti ir pabėgs iš pilies arba iš mūsų kiemo, tuomet tokį teismas savo atviru raštu apie jį pasiųs į mus, Viešpatį, kad apšauktume, o susidariusias del to išlaidas turės duoti skundėjui išieškoti iš jo turto, kokį turės.

Taip pat ir ieškančiai šaliai, jeigu ji laikytų pilies teismo dekretą ne pagal tiesos padarytą, galima apeliuoti į vyriausiąjį teismą, o kaltinamasis jau be laido turės stoti prieš vyriausiąjį teismą, kaip aukščiau aprašyta.

ный у везенью зоставаетъ, а судъ головный по оказанью от стороны поводовое декрету суду кгродскаго, будетъ ли тогъ декретъ водлугъ права учиненъ, вжо на выконанье тое справы до коньца до того жъ суду кгродского отослати ее маеть. А панъ ли бы правом поконаный не даючысе вряду загамовать прочь упорнѣ съ замку альбо съ двора нашого зышолъ, тогды токового врядъ на выволанье до насъ Господара черезъ листъ свой отвороный отослати, а за презыски за разомъ жалобнику отправу на маетности его, якую мети будеть, учинити будеть повиненъ. По тому жъ и стороне поводовой, естли бы ся декретъ суду кгродского не водлугъ права виделъ до головъного жъ суду апелевати вольно, а позванны вжо безъ рукоемства яко вышей описано передъ судомъ головънымъ ку росправѣ становитися маеть.

---

niony w więzieniu zostawa, a Sąd głowny po skazaniu od strony powodowey dekretu Sądu Grodzkiego, będźieli ten dekret według prawa uczyniony, iuż na wykonanie tey sprawy do końca do tegoż Sądu Grodzkiego odesłać ią ma: a ieśliby prawem pokonany nie daiąc się Urzędowi zahamować, precz upornie z Zamku abo z Dworu Naszego zeszedł, tedy takowego Urząd na wywołanie do Nas Hospodara przez list swoy otworzony odesłać, y za przezyski za razem Załobnikowi odprawę na maiętnośći iego, iaką mieć będźie, uczynić będźie powinien. Po temuż y stronie powodowey ieśliby się Dekret Sądu Grodzkiego nie według prawa widźiał, do Głownego Sądu appellować wolno, a pozwany iuż bez rękoiemstwa, iako wyżey opisano przed Sądem Głownym ku rosprawie stanowić się ma.

8. Vietos, paskirtos Vyriausiems Teismams Didžiojoj Lietuvos Kunigaikštijoj.

Vilniaus miestas: Vilniaus vaivadija ir Ašmenos, Lydos, Ukmergės bei Braslavo pavietai ir dar Polocko vaivadija.

Trakų miestas: Trakų vaivadija ir Gardino, Kauno, Upytės pavietai. O Žemaičiuose vyriausieji teismai turi būti daromi Raseinių mieste arba ten kur sutiks.

O *Naugardėly*: Naugardėlio vaivadija, Slanimo ir Vilkaviškio pavietai, Brastos vaivadija ir Pinsko pavietas.

O *Minske*: Vitebsko vaivadija, Oršos pavietas, Mstislavo vaivadija, Minsko vaivadija, Mozyrio ir Rečicos pavietai.

Местца судомъ головнымъ у Великомъ Княэстве Литовскомъ назначоные.

Место Вильна. Воеводство Виленьское, поветъ Ошменьскій, Лидьскій, Вилькомирскій, Браславскій, а къ тому воеводство Полоцкое.

Место Троки. Воеводство Троцкое, поветъ Городненскій, Ковенскій, Упитъскій, а в Жомойти у месте Росеняхъ суды головные отправованы быти мають, альбо тамъ, где ся зезволятъ.

А въ Новгородку. Воеводство Новгородское, поветъ Слонимскій, Волковыскій, воеводство Берестейкое, и поветъ Пиньскій.

А въ Меньску. Воеводство Витебьское, поветъ Оршаньскій, воеводство Мстиславское, воеводство Менское, поветъ Мозырскій и Речыцкій.

Mieysca Sądom głownym w Wielkim Xięstwie Litewskim naznaczone.

Miasto Wilno. Woiewodztwo Wileńskie, Powiat Oszmiański, Lidzki, Wilkomirski, Bracławski, a ktemu Woiewodztwo Połockie.

Miasto Troki. Woiewodztwo Trockie, Powiat Grodzieński, Kowieński, Upitski. A w Zmudźi w Mieście Rosieynach, Sądy głowne odprawowane być maią, abo tam gdźie się zezwolą.

A w Nowogrodku. Woiewodztwo Nowogrodzkie, Powiat Słonimski, Wołkowyski. Woiewodztwo Brzeskie, y Powiat Piński.

A w Minsku. Woiewodztwo Witebskie, Powiat Orszański, Woiewodztwo Mscisławskie. Woiewodztwo Mińskie, Powiat Mozerski y Rzeczycki. A w tych wszystkich Miastach

O tuose visuose miestuose kiekvienas pilies urėdas, kai atvažiuos vyriausieji teisėjai, turės užleisti teismams kokius namus ar pilyje ar mūsų, Viešpaties, kieme, taip pat turės duoti ir užrašyti tiems teisėjams padorius butus mieste.

9. Seimelių saugumas renkant tuos teisėjus ir tvarka stoti prieš Vyriausiąjį Teismą.

Prieš šitąjį teismą negali stoti nė vienas asmuo, vistiek kokio luomo, urėdo ar garbės, kuris neturi savo bylos, kol jo nepašauks prie bylos iš rejestro: jis negali nei stoti, nei įeiti į rūmus su gauja draugų, daugiausia tegali įeiti pats ketvirtas, būtent: jis pats su prokuratorium ir dviem prieteliais. Jeigu vienoj byloj ir reikale šaukiama keletas dalyvių, tai jie gali įeiti: o tie visi dalyviai tegali turėti vieną prokuratorių ir du prieteliu. O jeigu

---

А въ тыхъ всихъ местехъ кождый врядъ кородскій, кгды судьи головные приедуть, повиненъ будеть для судовъ з замку або у дворе нашомъ Господарскомъ домъ якій поступити, такъ же и господы в месте пристойные тымъ судьямъ маетъ казати дати и записати.

Способъ безпечности соймиковъ, на обиранье тыхъ судей, и порядковъ прихоженья передъ тотъ судъ головный.

Передъ который тотъ судъ особа жадная якогожъ кольвекъ стану достоенства и годности, который бы справы своее не мелъ, приходити не маеть, ажъ кого з рейстру закличуть до справы, не зь жадною зъ кграею приступити и до кгмаху въходити маеть, толко на болей самъ четвертъ, то есть самъ съ прокураторомъ а зъ двема приятели увоити маеть, нижли если бы колько участниковъ водлѣ позву до одное речы и справы тоежъ належало и тые увойти мають,

---

każdy Urząd Grodzki, gdy Sędźiowie głowni przyiadą, powinien będźie dla Sądow w Zamku abo Dworze Naszym Hospodarskim dom iaki postąpić, także y gospody w mieśćie przystoyne tym Sędźiom ma każdy dać y zapisać.

Sposob beśpieczności Seymikow na obieranie tych Sędziow, y porządek przychodzenia przed ten Sąd Głowny.

Przed ktory to Sąd Osoba żadna iakiegożkolwiek stanu, dostoieństwa, godnośći, ktoryby sprawy swoiey nie miał, przychodźić nie ma, aż kogo z reiestru zawołaią do sprawy, nie z żadną zgraią przystąpić, y do gmachu wchodźić ma, tylko naywięcey samoczwart, to iest, sam z Prokuratorem, a z dwiema Przyiaciołami wniść ma. Niźli ieśliby kilka Uczestnikow wedle pozwu do iedney rzeczy y sprawy teyże

kas užsispyręs, neturėdamas bylos, įeitų, o priminus nenorėtų išeiti, arba teismo namuose šūkautų, tai kiekvieną tokį reikia bausti dvylika kapų lietuviškų skatikų kaltės, kurią turės tuojau gresiant kita tokia kalte, neišeidamas iš teismo, teismui padėti ir užmokėti, o užmokėjęs turės išeiti laukan. O jeigu kas bus tam priešingas, tai iš to turės išieškoti vykdymu. O balsuojant, kad nepasiliktų niekas, be pačių vyriausiųjų prisiekusiųjų teisėjų.

Be to, kad niekas ar tai vaivadijoj ar paviete į seimelį teisėjams rinkti, ar toj vietoj, kur vyriauseji teismai rinksis vyriausiojo teismo daryti, nedrįstų atvažiuoti ar ateiti ginkluotas, kad neturėtų nė jokio ginklo nei šautuvo, išėmus kalaviją, kar-

---

а тые вчастники вси только одного прокуратора а двухъ пріятелей мети мають. А если бы который упорный не маючи справы вшолъ, а будучы напомненъ выйти не хотелъ, альбо въ дому судовомъ воланье чинилъ; таковый кождый маеть быти виною дванадцатьма копами грошей Литовскихъ каранъ, которую за разъ подъ тоюжъ другою виною не сходечы с права судови положити и заплатити повиненъ будеть. а заплативъшы предся вонъ выйти. А хто бы тому былъ противенъ; на таковомъ заразомъ отъправа вделана быти маеть. А при вотованью абы нихто незоставалъ опрочъ самыхъ судей головныхъ присяглыхъ. Къ тому жаденъ яко на сойму обиранья тыхъ судей у воеводстве и повете, такъ и на местьцо тое гдѣ суды тые головные ку отправе судовъ заседати будуть, абы несмелъ приеждчати и приходити збройне с жадными бронями и з никоторую стрельбою окромъ меча корда шабли и шпады, и для того кождый приѣждчаючы до места того судомъ назначоного

---

należało, y ci wniść maią: a ci Uczestnicy wszyscy tylko iednego Prokuratora, a dwuch Przyiacioł mieć maią. A ieśliby ktory uporny nie maiąc sprawy wszedł, a będąc napomniony wyniść niechciał, abo w Domu sądowym wołanie czynił, takowy każdy ma być winą dwunastą kop groszy Litewskich karany, ktorą zaraz pod takąż drugą winą nie schodząc z prawa sądowi położyć y zapłacić powinien będzie: a zapłaciwszy przecię precz wyniść. A ktoby temu był przeciwnym, na takowym zarazem odprawa uczyniona być ma, a przy wotowaniu aby nikt niezostawał, oprocz samych Sędziow głownych przysięgłych. Ktemu żaden iako na Seymiku obierania tych Sędźiow, w Woiewodztwie y Powiecie, tak y na mieysce to, gdzie Sądy te głowne ku odprawie Sądow zasiadać będą, aby nie śmiał przyieżdżać y przychodźić zbroynie, y z żadnemi innemi broniami, y z nijaką strzelbą, okrom Miecza, Korda,

dą, šoblę, špadą, ir del to kiekvienas, važiuojantis į tą miestą, kur teismai paskirti, turės šautuvą prieš miestą iššauti, ir kai atvažiuos, tai šautuvą ir arkebuzus, kaip ir saidokus, palikti bute ir su jais ne tik į teismą, bet ir po miestą taip dieną taip naktį negalės nei vaikščioti nei jokio šaudymo daryti. O jeigu kas ką su tokiu šautuvu sužeistų, tai jis už tą turi būti nubaustas mirti, o jeigu užmuštų, tai dar nustos garbės ir gyvybės, o jeigu kas išdrįstų kitaip padaryti, su šautuvu po miestą vaikščioti arba vaikščioti į teismo vietą, tai turi būti baustas kalte dvylika kapų skatikų tuojau, neišeidamas nei iš teismo nei iš seimelio. O jeigu kas, priminus, kad užmokėtų tas kaltes, užsispyręs nuo teismo išeitų arba išvažiuotų neužmokėjęs tų visų kalčių, kurios jam paskirtos, arba kurios vienos iš jų, tai apie jį, kad išpildytų, turi būti pasiųstas vyriausiųjų teisėjų laiškas į ano pavieto vaivadą arba seniūną, ku-

---

виненъ будетъ ручницы передъ местомъ томъ выстрелити и скоро приѣхавши такъ ручницы гаркабузы яко и луки въ господе поховати, и з ними нетолько до суду але и по месте такъ въ день яко в ночи ходити и стрельбы жадное чинити не маеть. А гдѣ бы хто кого якою стрельбою ранилъ; тогды за то горломъ каранъ быти маеть, а если бы забилъ ино почстивость и горло тратитъ. А хто бы смелъ иначей учинити и стрельбою по месту альбо на местце судовое ходити, абы виною дванадцатма копами грошей былъ каранъ заразомъ не сходечы отъ суду альбо отъ соймику. А естли бы хто будучи о заплату тыхъ винъ упомненъ упорно прочъ отъ суду отшолъ альбо отъѣхалъ, не заплативши тыхъ винъ всихъ, вколько бы упалъ альбо одное которое з нихъ; тогды таковый маеть быти отосланъ черезъ листъ судей головныхъ на екъзекуцыю до воеводы або старосты оного повѣту, гдѣ оселость маеть, а въ небытности ихъ самыхъ до наместъниковъ ихъ. А гдѣ бы хто на сеймику въ которую

Szabli, Szpady y dla tego każdy przyieżdżaiąc do miasta tego Sądom naznaczonego winien będźie rusznicę przed miastem wystrzelić, y skoro przyiechawszy, tak rusznice y arkabuzy, iako y łuki w gospodźie pochować, y z nimi nie tylko do Sądu ale y po mieśćie tak w dźień iako y w nocy chodźić, y strzelby żadney nosić nie ma. A gdzieby kto kogo iaką strzelbą ranił, tedy za to gardłem karany być ma: a ieśliby zabił, tedy poczciwość y gardło traci: a ktoby śmiał inaczey uczynić, a strzelbą po mieśćie chodźić, abo na imeysce sądowe chodził, aby winą dwunastą kop groszy był karany zarazem, nie schodząc od Sądu abo od Seymikow. A ieśliby kto będąc o zapłatę tych win upomniony, upornie precz od Sądu odszedł abo odiechał nie zapłaciwszy tych win wszyst-

riame gyvena, o jų nesant, į jų vietininkus; o jeigu kas seimelyj patektų į kurią iš tų kalčių, vieną arba keletą, tuomet tas pilies teismas, kur buvo seimelis, turi išieškoti šitokiu būtent būdu: skubotu raku, raginimu už dviejų savaičių, pašaukęs jį pas save, ir jeigu stos, tai jau nepaleisdamas iš vietos turi išieškoti iš jo paties tą kaltę, o jeigu nestos, tai turės išieškoti iš jo dvaro, nedarydamas jokių palengvinimų. Šitos kaltės pusė turi tekti pilies teismui, o kita pusė vyriausiems teisėjams; teisėjas, išieškojęs tas kaltes, siunčia pusę tiems vyriausiems teisėjams, kuriuos renkant arba kurių valdžiai esant tas prasižengimas pasidarė, kitaip pats mokės kaltės į vyriausiąjį teismą dvylika kapų skatikų; dėl šitos kaltės vyriausiasis teismas turės galios pašaukti iš jo gyvenimo

---

с тыхъ вину одну альбо вколько ихъ впалъ; тогды тотъ врадъ кгродскій, где ся сеймикъ отправованъ будеть, маеть на таковомъ тые вины отправовати таковымъ способомъ, то есть позвавши его передъ себе въ такой речи на рокъ завитый позвомъ на двѣ недѣли, и заразомъ не спускаючы з местца на немъ самомъ, кгды станетъ, тую вину отправовати, а кгды не станетъ, тогды на имѣнью его кромъ вшелякое фолькги отправу вѫдѣлати повиненъ будеть. Которое вины вряду кгродскому половица а другая половица судьямъ головнымъ належати маеть, которыхъ винъ врядъ заразомъ скоро по отправѣ половицу судьямъ головнымъ тымъ, подъ которыхъ обираньемъ альбо владзою тотъ выступокъ станется, отсылати маеть под виною на судъ головный дванадцатма копами грошей, о которую вину судъ головный тотъ врядъ з оселости его передъ себѣ позвати будетъ мо-

---

kich, w kilkaby wpadł, abo w iedną ktorą z nich, tedy takowy ma być odesłany przez list Sędźiow głownych na Exekucyą do Woiewody abo Starosty onego Powiatu, gdzie osiadłość ma, a w niebytność ich samych do Namiestnikow ich, a gdźieby kto na Seymiku w ktorą z tych winę, w iedną abo w kilka ich wpadł, tedy ten Urząd Grodzki, gdzie się Seymik odprawować będźie, ma na takim winy odprawować takim sposobem, to iest, pozwawszy go przed się, w takowey rzeczy na rok zawity, pozwem na dwie niedźiele, y zarazem nie spuszczaiąc z mieysca, na nim samym gdy stanie, tę winę odprawić, a gdy nie stanie, tedy na imieniu iego krom wszelkiey folgi odprawę uczynić powinien będźie, ktorey winy Urzędowi Grodzkiemu połowica, a druga polowica Sędźiom głownym należeć ma, ktorych win Urząd zarazem skoro po odprawie, połowicę Sędźiom głownym tym, pod ktorych obraniem abo władzą ten występek stanie się, odsyłać ma pod winą na Sąd głowny, dwanastą kop groszy, o ktorą winę Sąd głowny ten Urząd z osiadłośći iego przed siebie pozwać będźie moc na

prieš save griežtuoju raku ar teisėjus ar pačius ponus vaivadas, seniūnus, arba jų vietininkus.

O jeigu kas neleis pilies teismui daryti išieškojimo tų kalčių savo dvare, tai toksai neklaužada įkrinta dar dvigubai į tokias kaltes, o pilies teismas, išieškodamas iš tokio tas visas kaltes, turi toliau elgtis taip, kaip žemiau yra aprašyta ir nustatyta del išieškojimo dalykų, tų vyriausiųjų teisėjų priteistųjų, o pats teisėjas, darydamas tam visam užganą [netinkamai], gali patekti po tąja pačia kalte, kaip aukščiau aprašyta. Tokia pat tvarka turi būti laikoma žemės teismuose, ir teisėjas turės elgtis tokiu pat būdu su tais, kas šito neklauso.

10. Šito Vyriausiojo Teismo saugumo užtikrinimas.

Užtikrindami tų vyriausiųjų teismų saugumą ir gerbimą, nes jie tose bylose sėdės mūsų, Viešpaties, vietoje, taip pat užtikrin-

---

чи на рокъ завитый, будь самыхъ пановъ воеводъ старостъ альбо ихъ намѣстниковъ.

А если бы хто на именью своемъ за тые вины вряду кгродскому отправы вчынити не допустилъ; тогды таковый непослушный еще удвое въ таковые вины въпадываеть, а врядъ кгродскій противъ таковаго в отъправе тыхъ всихъ винъ далѣ поступовати маеть такъ, яко нижей о отправахъ речей черезъ тыхъ судей головныхъ отсужоныхъ естъ описано и доложоно, чынечы врядъ тому всему досытъ подъ такою жъ виною вышей описаною; а таковый тежъ порядокъ при судехъ кгродскихъ и земскихъ заховатися маеть и противъ выступныхъ таковымъ же способомъ поступовати врядъ будеть повиненъ.

Варунокъ на беспечность того суду головнаго.

А варуючы безпечность тыхъ судей головныхъ, кгдыжъ они в тыхъ справахъ судовыхъ местцо нашо Господарское

---

rok zawity, bądź samych Panow Woiewodow, Starostow, abo ich Namiestnikow. A ieśliby kto na imieniu swym za te winy Urzędowi Grodzkiemu odprawy uczynić nie dopuścił, tedy takowy nieposłuszny ieszcze we dwoie w takowe winy wpada, a Urząd Grodzki, przeciw takowego w odprawie przez tych Sędźiow głownych odsądzonych iest opisano i położono, czyniąc Urząd temu wszystkiemu dosyć pod taką́ź winą wyżey opisaną: a takowy też porządek przy Sądach Ziemskich zachować się ma, y przeciw występnym takowymże sposobem postępować Urząd będźie winien.

Warunek na niebespieczność tego Sądu głownego.

Waruiąc bespieczność y uczciwość tych Sędźiow głownych gdyż oni w tych sprawach sądowych mieysce Naszc

dami saugų atvažiavimą į tuos teismus, nustatome: kad jeigu kas, vistiek kokio luomo žmogus, tuo laiku, kai eis vyriausieji teismai, ir tame mieste, kur paskirta, teisėjams suvažiuoti prieš dvi savaiti, o jiems ir išvažiavus iš ten, po dviejų savaičių smurtu užpuls ką nors važiuojantį ar jau atvažiavusį į vyriausiuosius teismus, ar tai kelyj, ar mieste gatvėje, kame nors sutikęs ar perėmęs, ar tai bute ir kitoj vietoj užpuls jį patį ar jo tarnus ar ką nors kitą iš jų, užmuš arba sužeis, arba bent kokią žalą padarys, tai teismas pašauks per tekūną jį patį del šitokio kaltinimo, ir jis turės be šaukimo teisintis prieš tą vyriausiąjį teismą nukentėjusiajai šaliai ir turės mokėti dvigubą kaltę, Statuto nurodytąją. Tačiau nukentėjusi pusė tokiam kaltinamajam, jeigu to pa.eikalaus,

---

заседати будутъ. Къ тому обезъпечное приѣханье тыхъ судовъ уставуемъ, ижъ коли бы хто якогожъ кольвекъ стану человѣкъ подъ тымъ часомъ, кгды суды головные отправованы будуть и передъ часомъ прiѣханья судей головныхъ до того места, гдѣ зъѣханье судьямъ назначоно, у двухъ недѣляхъ такъ же и по отъѣханью ихъ отъ туль двухъ же неделяхъ, того, хто до судовъ головныхъ едеть албо приѣдетъ, будь на дорозе альбо въ мѣстѣ на улицы гдѣ колвекъ подкавши и перенявши будь па господу и на кое становище кгвалтомъ нашедши, самого або слугу его и кого кольвекъ с таковыхъ забилъ або ранилъ будь тежъ толко шкоду якую вчинилъ; тогды таковыи будучи очевисте черезъ возного зозваный въ такомъ обвиненю виненъ будетъ передъ тымъ судомъ головнымъ безъ позову стороне жалобливо усправедливитись совито вине статутовой подлегаючи, ведже сторона жалобливая таковому обвиненому, гдѣ того

Hospodarskie zasiadać będą, ktemu y bespieczne pryiechanie do tych Sądow. Ustawuiemy iż kiedyby iakiegożkolwiek stanu Człowiek pod tym czasem, gdy Sądy głowne do tego miasta gdźie ziechanie Sędźiom naznaczono we dwuch niedźielach, także y po odiechaniu ich ztamtąd we dwuchże niedźielach tego, kto do Sądow głownych iedźie abo przyiedźie, bądź na drodze abo w mieśćie na ulicy gdziekolwiek potkawszy y przeiąwszy, bądź na gospodę y na iakie stanowisko gwałtem naszedszy, samego abo sług iego, y kogokolwiek z takowych zabił abo ranił, bądź też tylko szkodę iaką uczynił, tedy takowy będąc oczywisto przez Woźnego zazwany w takim obwinieniu winien będźie przed tym Sądem głownym bez pozwu stronie żałobliwey usprawiedliwić się, sowitey winie Statutowey podlegając. Wszakże strona żałobliwa takowemu obwinionemu, gdźie tego potrzebować będźie, żałobę swą na piśmie pod pieczęćią swą przez Woźnego dać

turi įteikti raštu savo skundą su savo antspaudu per tekūną. O apkaltintasis po to į trečią dieną del to, kuo jį kaltina, turės teisintis. O jeigu, prisakius tekūnui, nestodamas tieson, išvažiuotų šalin, tuomet vyriausiasis teismas turės priteisti iš jo keturiskart už smurtą, atlyginimą, žaizdas ir nuostolius, o jeigu bus nusidėjimas kruvinas, tai išnagrinėjęs bylą jį nubaus mirti, o apšaukimui atsiųs į mus, Viešpatį. O jeigu jo paties neužtiks ir nepašauks, tai pašauks į vyriausiąjį teismą su raginimu į griežtąjį raką dviem savaitėm tokiu pat būdu, kaip aukščiau parašyta, už akių ar prie akių bus nuteistas, ir išieškojmas turi būti padarytas iš jo turto remiantis žemiau nurodytuoju straipsniu apie išieškojimą, kai vyriausiasis teismas nusiųs apie tat pilies teis-

---

потребовати будеть, жалобу свою на письмѣ подъ печатью своею черезъ возного дати маеть, а обвиненый потомъ третего дня о то, в чомъ ему вину дадуть, усправедливитися будеть виненъ. А естли бы по сказанью черезъ вознаго нестановечыся ку росправѣ прочь съѣхалъ; тогды судъ головный кгвалтъ навязъки раны и шкоды чворако совито на таковомъ, а будетъ выступокь кривавый, тогды и на горло его за доводомъ сказати а на выволанье до насъ Господара отослати маеть. А небудетъли очевисто пристигненъ а зазванъ; тогди за позваньемъ передъ судъ головный позвомъ на рокъ завитый на двѣ недѣли заочна и очевисте таковымъ жо способомъ яко выше описано поконыванъ, и отправа водлугъ артыкулу о отправахъ нижей постановленого на маетъности его за отосланьемъ отъ суду головнаго черезъ врядъ кгродскій чинена быти маеть. А неоселый у Великомъ Князствѣ Литовскомъ хто кольвекъ естли бы збытокъ гдѣ при бытности тыхъ судей якій учынилъ: таковый хотя бы и пана у себѣ

---

ma. A obwiniony potym trzeciego dnia o to, w czym mu winę dadzą usprawiedliwić się winien będźie. A ieśliby po zakazaniu przez Woźnego nie stanowiąc się ku rosprawie precz ziechał, tedy Sąd głowny, gwałt, nawiązki, rany y szkody czworako sowito na takowym: a będzieli występek krwawy, tedy go y na gardło za dowodem skazać, a na wywołanie do Nas Hospodara odesłać ma. A nie będźieli oczywisto przyśćigniony y zazwany: tedy za przypozwaniem przed Sąd głowny pozwem na rok zawity na dwie niedźieli zaocznie y oczywiśćie takowymże sposobem iako wyżey opisano pokonywany, y odprawa według Artykułu o odprawach niżey postanowionego na maiętności iego za odesłaniem od Sądu głownego przez Urząd Grodzki czyniona być ma. A nieosiadły w Wielkim X. Litewskim ktokolwiek, ieśliby zbytek gdźie przy bytności tych Sędźiow iaki uczynił, takowy chociayby

mui. O jeigu nesėslus padarytų kokią žalą Didžiojoj Lietuvos Kunigaikštijoj prie tų pačių teisėjų, kad ir sakytų turįs poną, tai prie jo jam atsišaukt neleisti, o turi būti vyriausiojo teismo teistas ir, žiūrint prasižengimo, rūsčiai nusmerktas ir nubaustas, išėmus tokį atsitikimą, jei tą nusidėjimą bus padaręs esant jo ponui toj vietoj ar ant kelio, tai jo ponas ten pat ir tuojau turės jį nubausti. O jeigu nenorės padaryti teisingumo, tuomet nuskriaustajam turi būti tat padaryta ant paties tokio tarno pono aukščiau minėtu straipsniu, įrodžius aprašyta statute tvarka.

11. Laikai, paskirtieji vyriausiesiems teismams.

Tų viršum minėtųjų vaivadijų ir pavietų teismai turi prasidėti tuojau pirmą sykį aštuoniasdešimt antrais metais, ir šiaip vi-

---

менилъ, не допущаючы ему до него отозву тамъ заразомъ черезъ судъ головный моцно сужонъ и водлугь выступу своего сказыванъ и каранъ быти маеть, выимуючы то, естли бы што при бытности пана своего тамъ на томъ местцу альбо на дорозе учынилъ, тогды панъ его с него справедливость тамъ же заразомъ учынити повиненъ будеть; а гдебы справедливости учинити нехотелъ, тогды на самомъ пане таковего слуги укривжоному за доводомъ в статуте описаннымъ сказанье обычаемъ въ арыкулѣ вышей помененомъ чынено быти маеть.

Часы назначоные судовъ головныхъ.

Суды тыхъ воеводствъ и повѣтовъ вышей помененныхъ вжо за разомъ на первей в року осьмьдесятъ второмъ початися и такъ завжды тымъ порядкомъ сужоны быти маютъ у двѣ недели по велико дню у Вилни, а тамъ до того

---

y Pana u siebie mienił nie dopuszczaiąc mu do niego odezwu tam zarazem przed Sąd głowny mocnie sądzony, y według występku swego skazywany y skazany być ma, wyimuiąc to, ieśliby co przy bytnośći Pana swego na tym mieyscu abo na drodze uczynił, tedy Pan iego z niego sprawiedliwość tamże zarazem uczynić winien będźie. A gdźieby sprawiedliwośći uczynić niechciał, tedy na samym Panu takowego sługi ukrzywdzonemu za dowodem w Statućie opisanym wskazanie obyczaiem w tym Artykule wyżey pomienionym czyniono być ma.

Czasy naznaczone Sądow głownych.

Sądy tych Woiewodztw y Powiatow wyżey pomienionych iuż zarazem naypierwey w roku ośmdźieśiąt wtorym począć się, y tak zawżdy tym porządkiem sądzone być maią

suomet šita eile turi būti teismai: į dvi savaiti po Velykų bus Vilniuje, į kurį miestą turi suvažiuoti iš visų šitos Vilniaus vaivadijos ir taip pat Polocko vaivadijos vietų su savo bylomis, ir ten, Vilniuje, teisiejai turi gyventi šešias savaites ir teisti Vilniaus vaivadijos bylas keturias savaites, o po to Polocko vaivadijos dvi savaiti. O išėjus šešioms savaitėms turi nuvažiuoti į Trakus, ir tenai turi teisti per šešias savaites visus anos vaivadijos pavietus, o atiteisę Trakuose šešias savaites, turi keliauti į Naugardėlį, ir tenai turi atvykti pasibaigus Trakų teismams už dviejų savaičių, ir čia turi teisti dvylıką savaičių, būtent: šešias savaites Naugardėlio vaivadiją ir pavietus jo priklausančius, o kitas šešias savaites Brastos vaivadiją su Pinsko pavietu. O atiteisę tą dvylika savaičių,

---

местца зо всихъ панствъ оного воеводъства Виленского и тежъ воеводства Полоцкого съ правами своими съѣхатись, и тамъ же судьи шесть недель у Вильни помешкати воеводства Виленского справы чотыри недѣли а потомъ воеводства Полоцкого двѣ недѣли судити маютъ. А по выйстью шести недель до Трокъ ехати и тамъ же вси повѣты оного воеводства судити шесть недѣль маютъ. А отсудившы в Трокахъ недѣль шесть маютъ отъѣхати до Новагогородка, а тамъ становитися маютъ по сконченью Троцкихъ судовъ за двѣ недѣли, и судити дванадцать недѣль, то есть шесть недѣль справы воеводства Новгородскаго и повѣтовъ до него належачыхъ, а другую шесть недѣль воеводство Берестейское с повѣтомъ Пиньскимъ. А отсудивши тую дванадцать недѣль маютъ ѣхати до Менска, а тамъ становитися по отъсуженью справъ Новгородскихъ за двѣ недѣли, а судити маютъ порядкомъ найпервей воеводъство Витебское

---

we dwie niedźiele po Wielkieynocy w Wilnie, a tam do tego mieysca ze wszystkich Państw onego Woiewodztwa Wileńskiego, y też Woiewodztwa Połockiego z sprawami swemi ziechać się, y tamże sądźić sześć niedźiel, w Wilnie mieszkaiąc, Woiewodztwa Wileńskiego sprawy cztery niedźiele sądźić maią, o po wyśćiu sześćiu niedźiel do Trok iechać, y tamże wszystkie Powiaty onego Woiewodztwa sześć niedźiel sądźić maią: a osądźiwszy w Trokach niedźiel sześć, maią iechać do Nowogrodka, y tam stanowić się maią po skończeniu Trockich Sądow za dwie niedźiele, y sądźić dwanaśćie niedźiel, to iest, sześć niedźiel Woiewodztwo Nowogrodzkie y Powiaty do niego należące, a drugą sześć niedźiel Woiewodztwo Brzeskie z Powiatem Pińskim. A odsądziwszy te dwanaśćie niedźiel, maią iechać do Mińska, a tam się stanowić po osądzeniu spraw Nowogrodzkich za dwie niedzie-

turi keliauti į Minską, o tenai turi atvykti už dviejų savaičių atiteisę Naugardėlio bylas; o turi teisti šitokia eile: iš pradžių eina Vitebsko, Mstislavo valvadijos ir pavietai, jų priklausą; po to Minsko su jo pavietais taip ilgai, kol neišteis visų bylų. O Žemaičių vyriausieji rinktieji teisėjai turi pradėti teisti pasibaigus Minsko teismams už dviejų savaičių. O tiems vyriausiems teismams ir laikams, aniems paskirtiems, nei seimas, nei karas, jeigu jis eina ne visuotiniu ištisos respublikos šaukimu, bet bus vedamas su už pinigus pasamdytaisiais kariais, negali nei trukdyti, nei jų nukelti, taip pat tuo laiku kituose pavietuose turės būti ir teisti žemės, pilies, taip pat ir pakamario teismai rakais ir laikais, jiems paskirtais, išėmus tuos, kurie neatleidžiami nuo karo einant seimo' konstitucija.

Мстиславское и повѣты до нихъ належачые, а потомъ воеводство Менское и с поветами его такъ долго пакуль вси справы отсудятъ.

А в Жомойти судьи головные обранные маютъ почати судити ажъ по сконченью судовъ Менскихъ за двѣ недѣли. А тымъ судомъ головнымъ и часомъ ихъ назначонымъ сеймъ ани война таковая, которая ся не посполитымъ всей речы посполитой рушеньемъ але за пенези людми служебными отъправовати будеть, ничого шкодити и переказывати не маеть. Ведже под тымъ у иншихъ повѣтехъ суды земскіе кгродскіе такъ же и подкоморскіе сужоны и отправованы на роки и часы свои назначоные быти маютъ, вымуючы тыхъ которыхъ отъ войны констытуція соймовая вызволяетъ.

---

le, a sądźić maią porządkiem, napierwiey Woiewodztwo Witebskie, Mśćisławskie, y Powiaty do nich należące: a potym Woiewodztwo Mińskie y z powiatami iego, tak długo poki wszystkie sprawy odsądzą: a w Zmudzi Sędźiowie głowni obrani maią począć sądźić po skończeniu Sądow Mińskich za dwie niedźiele, a tym Sądom głownym y czasom ich naznaczonym Seym, ani woyna takowa, ktora się nie pospolitym wszystkiey Rzeczposp: ruszeniem, ale za pieniądze ludźmi służebnymi odprawować będźie, nic szkodzić i przekazać nie ma wszakże pod ten czas w inszych Powiatach Sądy Ziemskie, Grodzkie, także y Podkomorskie sądzone y odprawowane na Roki y czasy swe naznaczone być maią, wyimuiąc tych, ktorych od woyny konstytucya Seymowa nie wyzwala.

12. Laikai, kada raštininkas ir šalys turi suvažiuoti bylų įrašyti.

Tos vaivadijos žemės raštininkas, kurioj šitie teismai išpuls, turi atvažiuoti už trijų dienų prieš posėdžių laiką į tuos teismus, į paskirtąją jiems vietą, ir turi įrašyti į rejestrus visas šalių bylas; per tas tris dienas ir po to prasidėjus teismams kiaurą savaitę kiekvienas, kam yra byla toj vaivadijoj, gali pas jį įrašinėti į rejestrą savo bylas. O jeigu kas per tą savaitę praleistų įrašyti į rejestrą savo bylą, tai šitai savaitei praslinkus raštininkas nebegali priiminėti tokios bylos, o ji turi būti atidėta kitam rakui. O jeigu vyriausieji teisėjai bus užbaigę visas įregistruotąsias bylas greičiau, negu aukščiau buvo skirtas laikas, ir teismo laiškus yra davę šalims, ir visame tinkamai užbaigę, tuomet, ne-

---

Часы на которые писары стороны для упоминанья (уписанья) справъ съеждчати винни.

Писарь земскій того воеводства, въ которомъ суды таковые припадати будуть, за три дни перед часомъ заседанья до тых судов на местцо назначоное приѣхать и до рейстру вси справы сторонъ вписати маеть, у которого въ тыхъ трехъ днехъ и потомъ по зачатью судов цалый тыи день кождыи тотъ, кому справа в томъ воеводствѣ припадаеть, до рейстру вписывати справы свои могуть, а хтобы в томъ ты дню справы свои до рейстру вписати омешкалъ, такового справы потомъ ты дню писаръ до реистру приймовати не повиненъ, лечъ то вжо до другого году отложити ся маетъ. А естьли бы судьи головные за меньшый часъ, нижли есть вышей назначонъ, справы зрейстрованые отсу-

---

Czasy na ktore Pisarz y strona dla wpisowania spraw zieżdżać się powinni.

Pisarz Ziemski tego Woiewodztwa, w ktorem Sądy takowe przypadać będą, za trzy dni przed czasem zasiadania do tych sądow na mieysce naznaczone przyiechać, y do reiestru wszystkie sprawy stron wpisować ma, u ktorego w tych trzech dniach y potym po zaczęciu sądow cały **tydźień**, każdy ten, komu sprawa w tym Woiewodztwie przypada, do reiestru sprawy swey wpisać omieszkał, takowego sprawy po tym tygodniu Pisarz do reiestru przyimować nie powinien: lecz iuż to do drugiego roku odłożyć się ma. A ieśliby Sędźiowie głowni za mnieyszy czas niżli im iest wyżey naznaczony sprawy zreiestrowane odsądźili, y listy sądowe stronom podawali, y we wszystkim słusznie odprawili, tedy nie

laukdami išeinant aukščiau minėtojo laiko, gali iš anos vietos išvažinėti, tačiau važiuoja iš Vilniaus į Trakus, o išėjus tiems teismams paskirtoms šešioms savaitėms, į kitas vaivadijas, bet išėjus ištisai visam viršum minėtam laikui į dvi savaiti turi stoti, o tai del to, kad kiekvienas galėtų turėti tikrą žinią apie teisėjų atvažiavimą.

13. Vyriausiųjų teisėjų dekretų išdavimo būdas.

Visi anų teisėjų dekretai turi būti antspauduojami tos vaivadijos žemės antspaudu, kur yra daromi teismai, vadinas: Vilniuje Vilniaus žemės antspaudu, Trakuose — Trakų, Naugardėly — Naugardėlio antspaudu, o Minske — Minsko; prie šitų

дили и листы судовые сторонамъ подавали и вовсемъ ихъ слушне отправили; тогды неждучы выштья часу вышей назначоного могутъ ся прочь з оного местца розъѣхати, ведже до Трокъ з Вильни а по выйштью шести недѣль до другихъ воеводствъ ку таковымъ судомъ назначонымъ предся ажъ тежъ по выштью сполного часу вышей замероного у двухъ недѣляхъ становитися мають, а то для того абы каждый певную вѣдомость о приѣханью судей мети могъ.

Способъ выданья декретовъ судей головныхъ.

Вси декреты оныхъ судей мають быти печатованы печатью земскою оного воеводства, гдѣ ся суды отправують, то естъ у Вильни печатью земскою Виленскою, а въ Трокахъ Троцкою, а в Новгородку Новгородскою печатью а въ Менску печатью Менскою, до которыхъ листовъ судо-

---

czekaiąc wyśćia czasu wyżey naznaczonego, mogą się precz z onego mieysca roziechać, wszakże do Trok z Wilna, a po wyśćiu sześćiu niedźiel do drugich Woiewodztw ku takowym Sądom naznaczonym, przecię aż też po wyśćiu spełna czasu wyżey zamierzonego we dwuch niedźielach stanowić się maią, a to dla tego, aby každy pewną wiadomość o przyiechaniu Sędźiow mieć mogł.

Sposob wydania Dekretow Sędźiow głownych.

Wszystkie Dekreta onych Sędźiow maią być pieczętowane Pieczecią Ziemską onego Woiewodztwa. gdzie się Sądy odprawuią, to iest, w Wilnie Pieczęcią Ziemską Wileńską: a w Trokach Trocką: w Nowogrodku Nowogrodzką Pieczęcią: a w Mińsku Mińską: do ktorych listow sądowych Sędźiowie głowni z każdego Woiewodztwa po iedney Oso-

teismo lapų vyriausieji teisėjai iš kiekvienos vaivadijos turi pasirašyti po vieną žmogų savo ranka, o taip pat žemės raštininkas, kuris tas bylas įrašinės į žemės knygas, turi pasirašyti savo ranka ir niekam bylų neišduoti, o tik vyriausiems teisėjams leidus ir perskaičius prieš juos.

14. Vyriausiųjų teismų dekretų galia.

Tų visų teisėjų dekretai ir sprendimai turi būti tokie svarbūs, kaip ir mūsų, Viešpaties, seime padarytieji; o jeigu kas išnagrinėjus nesiliautų del tų teisėjų dekretu, atkakliai šauktų perteisti seime arba kieme prieš Viešpatį ir kokiu nors būdu stengtųsi sulaužyti tokį dekretą, vyriausių teisėjų duotąjį, tuomet

---

выхъ судьи головные съ каждого воеводства по одной особѣ руки свое подписовати мають, такъ же и писары земскіе, которые тые справы у книги земскіе записывати будуть, мають подписовати рукою своею, а никому справъ не выдавати ажь за вѣдомостью судей головныхъ и прочитавши передъ ними.

Умоцненье декретовъ судовъ головныхъ.

Декреты выроки тыхъ судей всихъ мають быти такъ важъные яко наши Господарскіе на сойме учинены. А хто бы кольвекъ на декрете тыхъ судей не переставаючы по разсудку ихъ упорьне на съемъ альбо за дворомъ передъ насъ Господара кого кольвекъ и якимъ кольвекъ обычаемъ ку скаженью таковoго декрету от судей головныхъ выданого позвалъ; тогды каждый таковый позваный от позвовъ и отъ речей, хотя бы и не сталъ, за тымъ позвомъ албо

---

bie ręce swe podpisować maią, także y Pisarz Ziemski, ktory te sprawy w księgi Ziemskie wpisować będźie, ma podpisować ręką swoią, a nikomu spraw nie wydawać, aż za wiadomośćią Sędźiow głownych, y przeczytawszy przed niemi.

Umocnienie Dekretow Sądow głownych.

Dekreta, wyroki, tych Sędźiow wszystkich maią być tak ważne, iako Nasze Hospodarskie na Seymie uczynione, ktobykolwiek na Dekrecie tych Sędźiow nie przestawaiąc po rozsądku ich upornie na Seym albo za Dworem przed Nas Hospodara kogokolwiek, y iakimkolwiek obyczaiem ku skażeniu takowego dekretu od Sędźiow głownych wydanego pozwał, tedy każdy takowy pozwany od pozwow y od rzeczy chociayby nie stał za tym pozwem, abo Mandatem Na-

kiekvienas toksai pašauktasis, nors ir nestotų, nelaikomas patrauktu teisman, nors ir būtų pašauktas raginimu arba mūsų mandatu; o kas dar būtų toks atkaklus, kad šitokį šaukimą palaikytų, arba del šalies nestojimo ką nors laimėtų, tai toks laimėjimas neturi jokios galios, ir negali kuo nors kenkti, ir mūsų urėdas [teisėjas] niekam negali jo vykdyti. Jeigu gi pašauktasis tuo šaukimu prieš mus, Viešpatį, stotų, tai tas, kas pašaukė, ar jis pats arba jo prokuratorius (advokatas), neišeidamas iš tiesos, turės užmokėti kaltės šimtą kapų skatikų; šitos kaltės viena pusė eis šaliai, o kita pusė turi eiti į mūsų iždą, o byloj, vyriausiųjų teisėjų išteistoj, jeigu nebūtų padaryto užgano, reikia nusiųsti į mūsų atitinkamą urėdą (teismą), kur kaltininkas yra sėslus, priteistojo dalyko išpildyti. O be to, toksai prokuratorius, kuris apsiėmė tokią bylą remti teisme prieš

мандатомъ нашимъ воленъ быти маетъ. А хтобы еще надъ то такъ упорнымъ быти хотелъ, а таковый позовъ попиралъ, або за нестаньемъ стороны што одержалъ; тогды таковое удержанье въ жадной владности не маеть и не можеть быти ку жадной шкоде и ни кому через врядъ нашь отъ права чынена быти не маеть. А естли бы тежъ позваный передъ насъ Господара на таковый позовъ сталъ; тогды тотъ хто вызвалъ, повиненъ будеть самъ або прокураторъ его несходечы с права заплатити вины сто копъ грошей, которые вины половица стороне а друполовица до скарбу нашого быти маеть. А въ справѣ осужоной через судьи головные, если бы ся досытъ не стало, маеть быти отослано до вряду нашого приналежачаго, гдѣ виноватый оселость свою мети будеть, ку выконанью отправы речи сужоное, а над то прокураторъ таковый, который бы ся таковое речи черезъ судъ противъ тыхъ декретовъ поднялъ отъ кого попирати, маеть

---

szym wolny być ma: a ktoby ieszcze nad to tak upornym być chciał, a takowy pozew popierał, abo za niestaniem strony co odzierżał, tedy takowe odźierżenie żadney władzy nie ma, y nie może być ku żadney szkodźie, y nikomu przez Urząd Nasz odprawa czyniona być nie ma. A ieśliby też pozwany przed Nas Hospodara na takowy pozew stał, tedy ten kto wyzwał, powinien będźie sam abo Prokurator iego nie schodząc z prawa zapłacić winy sto kop groszy, ktorey winy połowica stronie: a druga połowica do skarbu Naszego być ma: a w sprawie osądzoney przez Sędźiow głownych ieśliby się dosyć nie stało, ma być odesłano do Urzędu Naszego przynależnego, gdźie winny osiadłość swą mieć będźie, ku wykonaniu odprawy rzeczy sądźoney. A nad to Prokurator takowy, ktoryby się takowey rzeczy przed Sąd przeciw tych dekretow podiął od kogo popierać, ma być skazany do wieży

tuos dekretus, turi būti nubaustas bokšto viena savaite toj vietoj, kur tokia byla prieš mus bus patekus.

15. Žemės raštininko pareigos prie Vyriausiojo Teismo.

Tos vaivadijos žemės raštininkas, kur bus daromi šitie vyriausieji teismai, turės ir privalės būti prie tų teismų, o tai šitoms byloms įrašyti į žemės knygas, tačiau tuose teismuose neturės balso. O jeigu besėdint vyriausiems apeliaciniams teismams išpultų šitame paviete kokie žemės rakai (sesijos), tai kad tokie žemės rakai nebūtų teisiami, bet išteisus savo bylas vyriausiems teismams, į dvi savaiti po to, tais pačiais šaukimais turi būti atlikti žemės rakai. Bet čia reikia suprasti tik tas vietas, kur paskirta daryti ši-

---

быти сказанъ до вежы на тый день тамъ гдѣ бы ся передъ нами таковая справа притрафила.

Повинность писара земского при судѣ головномъ.

Писаръ земскій оного воеводства, гдѣ таковые суды головные отправованы будуть, маеть и повиненъ будеть при тыхъ судехъ быти, а то для писованья таковыхъ справъ до книгъ земскихъ, а ведьже на тыхъ судехъ воту не маеть мѣти. А если бы под тымъ часомъ отправованья тыхъ судовъ головныхъ апеляцый иныхъ роки которые земскіе у вономъ повете припали; таковые роки земскіе абы не были сужоны, але по отсуженью правъ и судовъ головныхъ въ двухъ недѣляхъ за тымижъ позвы роки земскіе отъправованы быти мають, а ведьже то только разумѣтися маеть о тыхъ местьцахъ, гдѣ таковые судьи головные отправовати назначоны, то есть у Вильни у Трокахъ у Новгородку и въ

---

na tydźień, tam gdzieby się przed Nami sprawa takowa przytrafiła.

Powinność Pisarza Ziemskiego przy Sądźie Głownym.

Pisarz Ziemski onego Woiewodztwa, gdzie takowe Sądy głowne odprawowane będą, ma y powinien będźie przy tych Sądach być, a to dla wpisowania takowych spraw do Ksiąg Ziemskich, a wszakże na tych Sądach votum nie ma mieć, a ieśliby pod ten czas odprawowania tych Sądow głownych appellacyinych Roki ktore Ziemskie w onym Powiecie przypadły, takowe Roki Ziemskie, aby nie były sądzone, ale po odsądzeniu spraw y Sądow głownych we dwuch niedzielach za tymiż pozwy Roki Ziemskie odprawowane być maią. A wszakże to tylko rozumieć się ma o tych mieyscach, gdźie takowe Sądy głowne odprawować naznaczono, to iest, w Wilnie, w Trokach, w Nowogrodku, y w Mińsku. A w in-

tie vyriausieji teismai, taigi Vilnių, Trakus, Naugardėlį ir Minską. O kitose vaivadijose ir pavietuose rakai turi būti teisiami savo eile.

16. Apie šaukimus prieš tą teismą.

Šaukimai į teismą turi būti mūsų, Viešpaties, titulu ir su tos vaivadijos ar pavieto antspaudu, kur turi savo sėslumą tasai, kurį šaukia ir kur tą bylą pradėjo prieš žemės ar pilies teismą. O griežtasis rakas į aukščiau minėtus vyriausius teismus turi būti iš anksto duotas visiems raginimais, skaitant prie akių keturias savaites, o už akių padedant raginimus dvaruose šešias savaites, tik ne mažiau, išėmus tik tuos aukščiau aprašytuosius straipsnius, kuriuose teisingumui pagreitinti šaukimo rakas yra dvi savaiti.

Меньску, у вышшихъ воеводствахъ и повѣтѣхъ роки маютъ быти сужоны своимъ порядкомъ.

О позвехъ передъ тотъ судъ.

Позвы передъ тотъ судъ маютъ быти подъ печатью оного воеводства або повѣту, гдѣ оселость свою маетъ тотъ, кого позываютъ, гдѣ тую справу передъ судомъ земскимъ або кгродскимъ зачалъ. А рокъ завитый вшелякимъ позвомъ быти маетъ передъ часомъ на суды головные верху означоные очевисто за чотыре недели, а заочне на именью позвы покладаючи за шесть недель а неближей, выймуючи толко тые артыкулы, которые для прудшое справедливости рокъ позванью двѣ недѣли вышей естъ описанъ.

---

szych Woiewodztwach y Powiatach Roki maią być sądzone swoim porządkiem.

O Pozwach przed ten Sąd.

Pozwy przed Sąd maią być pod tytułem Naszym Hospodarskim, y pod pieczęcią onego Woiewodztwa abo Powiatu, gdzie osiadłość swoię ma ten, kogo pozywaią y gdzie tę sprawę przed Sądem Ziemskim abo Grodzkim zaczął, a Rok zawity wszelakim pozwom być ma przed czasem na Sądy głowne wzwyż naznaczone, oczywiśćie na cztery niedźiele, a zaocznie na imieniu pozwy pokładaiąc za sześć niedźiel a nie bliżey, wyimuiąc tylko te Artykuły, o ktore dla prędszey sprawiedliwośći rok pozwaniu dwie niedziele wyżey iest opisany.

17. Apie įrašus ir protestacijas.

Visokių laiškų ir užrašų įrašai, pareiškimai ir pripažinimai ir visokie tekūnų pareiškimai, prieš tą teismą padaryti, turi tokios pat galios, kaip ir prieš mus, Viešpatį, arba prieš žemės teismą.

18. Tokių teismų vykdymas priteistuose dalykuose.

Kai šitie vyriausieji teisėjai išteis kokią bylą del apeliacijos ar del atšaukimo ir by kokiam rake, ir ką priteis skundžiančiai pusei, tai jie, priteisdami, nustatys iš priešingos pusės įkaitą, triskart didesnį, negu vertas pats priteistasis dalykas. O jeigu skun-

---

О записехъ и протестацыяхъ.

Записы осветченья и сознанья всякихъ листовъ записовъ и сознанья возныхъ вшелякіе такъ маютъ быти важны передъ тымъ судомъ учинены яко передъ нами Господаремъ або передъ судомъ земскимъ.

Отправа таковыхъ судовъ въ рѣчахъ осужоныхъ.

Судьи тые головные кгды которую справу за апелящыею або запозвы и на якомъ кольвекъ року отъсудять и што стороне жалобной присудять; тогды при сказанью своемъ положивши на сторону противную заруки по три кроть такъ много, яко речы самое скажуть. А гдѣ бы увязанье и отъправы вряду по томъ ихъ сказанью не поступилъ; ма-

---

O zapisach y Protestacyach.

Zapisy oświadczenia y zeznania wszelakich listow, zapisow, y zeznania Woźnych wszelakie tak maią być ważne przed tym Sądem uczynione, iako przed Nami Hospodarem, abo przed Sądem Ziemskim.

Odprawa takowych Sądow w rzeczach odsadzonych.

Sędźiowie ci głowni, gdy ktorą sprawę za appellacyą abo za pozwy, y na iakimkolwiek roku odsądzą, y co stronie żałobney przysądzą, tedy przy skazaniu swym położywszy na stronę przeciwną zaręki potrzykroć tak wiele, iako samey rzeczy skażą, a ten gdzieby wwiązania y odprawy Urzędu po tym ich skazaniu nie postąpił, maią na uwiązanie y odpra-

dėjui urėdas negalėtų padaryti įvedimo ir išpildymo, remdamasis tuo nusprendimu, tai del įvedimo ir išpildymo priteistojo dalyko pažymėdamas tat ant to paties teismo rašto turi nusiųsti į vaivadą, arba seniūną, o nesant jų pačių, tai į jų vietininkus, kuriems ir priderės šitą dalyką įvykdyti, jeigu tai bus pilies dalykai; o bylose, prideramose žemės teismui, į tos vietos žemės teismą, kuriame paviete šitoji byla iš pat pradžių turėjo savo pradžią — prieš žemės, pilies arba pakamario teismą. O mūsų žemės ar pilies urėdas, kuriam iš jų persiuntus priderės, turės šitaip pasielgti, būtent: jeigu būtų tokia byla, kurioj vyriausiasis teismas bus paskyręs statuto rakais mokėti pinigus, tai kaip tik praeis pirmoji rata kokiai nors pinigų sumai mokėti, tai tas urėdas už tą pinigų sumą, kuriai išeis rakas, o taip pat ir išėjus kitoms ratoms, po kiekvienos ratos skyrium ar

---

ють на увязанье и отправу речи осужоное заразомъ на томъ же листе своемъ судовомъ того докладаючы отослати до пана воеводы або старосты, а въ небытности ихъ самихъ ино наместъникомъ ихъ тая справа отправовати належати будеть въ речахъ кгродскихъ, а въ речахъ суду земскому належачыхъ до суду земскаго оного местца, въ которомъ повѣте тая справа первей передъ судомъ земскимъ або кгродскимъ або подъкоморскимъ початокъ свой мела. А врядъ нашъ земскій або кгродскій которому то с тыхъ врядовъ за отосланьемъ будеть належать, таковымъ обычаемъ заховатися будетъ повиненъ, то естъ гдѣ бы ся таковая справа приточила, въ которые роки статутовые заплате сумы пенезей отъ суду головнаго будутъ зложоны, тогды скоро первая рата заплате сумы пенезей якоежъ кольвекъ выйдетъ, маеть тотъ врядъ за тую суму пенезей, которой рокъ минетъ, потомужъ и по выйштью иншихъ ратъ по каждой рате, албо поколку

---

wę rzeczy osądzoney zarazem na tymże liście swym sądowym tego dokładaiąc odesłać do Woiewody, abo Starosty: a w niebytności ich samych, tedy Namiestnikom ich, ktorym tę sprawę odprawować należeć będźie, a to w rzeczach Grodzkich: a w rzeczach sądowi Ziemskiemu należących do Sądu Ziemskiego onego mieysca, a w ktorym Powiecie ta sprawa pierwey przed Sądem Ziemskim abo Grodzkim, abo Podkomorskim, początek swoy miała: a Urząd Nasz Ziemski abo Grodzki, ktoremu to z tych Urzędow za odesłaniem będźie należeć, takowym obyczaiem zachować się będźie powinien, to iest, gdzieby się takowa sprawa przytrafiła, w ktorey Roki Statutowe zapłacie summy pieniędzy od Sądu głownego będą złożone, tedy skoro pierwsza rata summy pieniędzy iakieyżekolwiek wynidzie, ma ten Urząd za tę summę pieniędzy ktorey rok minie, po temuż y po wyiśćiu inszych

po kelių jų skundėjui reikalaujant iš valdžios, iš žemės valdininkų— teisėjo ar pateisėjo, o iš pilies—vaivado, seniūno arba jų vietininkų, tai jie, kai gaus žinią, neilgiau kaip už keturių savaičių po vyriausiųjų teisėjų nusprendimo, eile ir įkainojimu, statute nurodytais, turės padaryti tvirtą įvedimą ir išpildymą ant kaltininko turto, tai reiškia jo žmonių ir visokios žemės, o nesant žmonių ir žemės, ir į pačią sėdybą, teisingai apskaičius, ir į visas ano turto ir sėdybos gerybes. O jeigu kokia pinigų suma būtų paskirta vyriausiojo teismo, nenurodžius statutinių rakų, tai atnešus aną bylą tam urėdui, kuriam ji bus persiųsta, jisai taip pat neilgiau kaip po keturių savaičių turi padaryti įvykdymą aukščiau nurodytąja tvarka. O darydamas tokį įvykdymą, kiekvienas urėdas visuomet turi turėti prie savęs penkis bajorus, Didž. Lietuvos Kunigaikštijos sėsliuosius, gerus žmones, niekuo neįtariamus, ir du to paties pavieto

---

ихъ, яко того сторона жалобная по вряде потребовать будеть, з врядникомъ земскимъ судья або подсудокъ а кгродскій воевода староста або наместникъ ихъ заразомъ скоро взявши о томъ вѣдомость, надалей до чотырохъ недѣль водлугъ сказанья судей головных порядкомъ и шацункомъ в статуте описанымъ на именью виновитаго, то естъ на людехъ и кгрунтехъ всякихъ. а въ недостатку людей и кгрунтовъ и двуръ самый шацункомъ слушнымъ и во вси добра оного двора и имѣнья увязенье моцное и отъправу учинитъ. А гдѣ бы которая сума пенезей без складанья роковъ статутовыхъ отъ суду головнаго на комъ была всказана; тогды скоро по принесенью оное справы тотъ врядъ, до которого то отослано будеть, такъже надалѣй до чотырохъ недѣль маеть отправу вчинити порядкомъ выше описаннымъ. А при каждой таковой отправѣ врядъ кождый маеть при собѣ мѣти пяти шляхтичовъ у Великомъ Князствѣ Литовскомъ оселыхъ, людей добрыхъ ни въ чомъ неподойзреныхъ, а

---

rat, po każdey racie abo po kilku ich, iako tego strona żałobliwa po Urzędzie potrzebować będzie z Urzędnikow Ziemskich, Sędźia abo Podsędek: A Grodzki, Woiewoda, Starosta, abo Namiestnicy ich, zarazem skoro wziąwszy wiadomość naydaley do czterech niedźiel według skazania Sędźiow głownych porządkiem y szacunkiem w Statucie opisanym na imieniu winnego, to iest, na ludźiach y gruntach wszelakich: a w niedostatku ludzi i gruntow y w Dwor sam, szacunkiem słusznym, y we wszystkie Dobra onego Dworu y imienia, wwiązanie mocne y odprawę uczynić. A gdźieby ktora suma pieniędzy bez składania rokow Statutowych Sądu głownego na kim była wskazana. Tedy skoro po przynieśieniu oney sprawy, ten Urząd, do ktorego to odesłano będźie, także naydaley do czterech niedźiel ma odprawę uczynić porządkiem wyżey opisanym: a przy każdey takowey od-

tekūnu, kuriame tat visa eis; del šitų bajorų turi rūpintis ir juos gauti pats skundikas, o už darbą tam pačiam urėdui, kuris darys vykdymą, turės mokėti įvedybų, skaitant nuo kapos po šešis skatikus, tasai, kuriam daromas vykdymas. O kai ateis įvesti į savąjį pasiskundžiusios pusės turtą, tiesoj prakištą, ar į žmones ar į žemes, tuomet ieškovo pusė turi mokėti urėdui įvedybų nuo tarnybos arba nuo valako, žmonių apgyvento, po šešis skatikus, o nuo tuščios ariamos žemės, arba valako, po du skatiku, o nuo kitų žemių nieko neturės mokėti. O šitą įvykdymą turi daryti urėdas aukščiau minėtu laiku, kitaip mokės šimtą kapų skatikų vyriausiajam teismui, o del šitos kaltės tas urėdas, kuris nenorės

---

возныхъ двухъ тогожъ повету, въ которомъ ся то дѣти будеть, о которую шляхту сторона поводовая сама старатися и набывати ихъ маеть, а за працу тому вряду самому, который отправу чынити будетъ, увяжчого от копы по шести грошей тотъ, на комъ отправу чинятъ, платити маеть; а кгды придетъ увязывать у властное именье стороны жалобливое правомъ презысканое албо въ люди и кгрунты, тогды сторона поводовая увяжчого вряду отъ службы або отъ волоки оселое людьми по шести грошей а отъ пустое пашное земли або волоки по два гроши платити маеть, а отъ иншихъ кгрунтовъ ничого платити небудеть винна. Тую отправу врядъ в томъ часе вышей замерономъ выкопывати маеть под виною стома копами грошей на судъ головный, которую вину врядъ тотъ, который бы отправы вчинити нехотелъ до тыхъ же головныхъ судей позванъ быти маеть.

А если бы сторона тая, на комъ врядъ земскій къгродскій або подъкоморскій отправу вчинити всхочеть, тому вря-

---

prawie, Urząd każdy ma przy sobie mieć piąciu Szlachcicow w Wielk: X. L. osiadłych, ludzi dobrych, niwczym niepodeyrzanych, y dwuch Woźnych tegoż Powiatu, w ktorym się to dźiać będźie, o ktorą Szlachtę strona powodowa starać się sama y nabywać ich ma: a za pracą temu Urzędowi samemu, ktory odprawę czynić będzie uwiąžczego od kopy po sześćiu groszy, ten, na kim odprawę czynią, płacić ma. A gdy przyidzie uwiązywać w własne imienie strony żałobliwey, prawem przezyskane, abo w ludźie, y w grunty, tedy strona powodowa uwiąžczego Urzędowi od służby abo od włoki ludźmi osiadłey płacić ma po sześćiu groszy, a od pustey pastney ziemi abo włoki po dwa grosze: a od inszych gruntow nic płacić nie będzie winna. A tę odprawę Urząd w tym czasie wyżey zamierzonym wykonywać ma pod winą sta kop groszy na Sąd głowny, o ktorą winę Urząd ten, ktoryby adprawy uczynić niechciał, do tychże głownych Sędźiow pozwany być ma. A ieśliby strona ta, na ktorey Urząd

padaryti įvykdymo, turi būti pašauktas prieš tuos vyriausiuosius teisėjus. O jeigu toji pusė, ant kurios žemes, pilies arba pakamario urėdas norės daryti vykdymą, šitam mūsų urėdui neleistų vykdyti ant savo turto, kame nors jam priešintųsi, tuomet tas urėdas, kuriam pasipriešintų, atsiųs mums, Viešpačiui, adarame laiške su savo antspaudu ir su tų bajorų ir tekūnų antspaudais ir dar su jų rankos parašais, kas iš jų mokės rašyti, ir apie tą užsispyrimą duos mums žinią, o mes, Viešpats, kur tuo laiku būsime su savo kiemu, turėsime ir privalėsime tokį priešingą ir mūsų urėdo neklausantį apšaukti ištremti iš mūsų valstybių, o ant to priešginos turto liepsime per savo kiemiškį padaryti nuskriaustajam griežtą išpildymą iš karto, be gaiščio, kaip priteistame dalyke, taip ir visuose laiduose, parankose, kaltėse ir nuostoliuose: šitas kiemiškis, darydamas šitą pildymą, turės prie savęs taip pat penkis bajorus ir

---

ду нашому отправы вчинити на именью своемъ не допустилъ и чымъ кольвекъ спротивился; тогды тотъ врядъ, которому быся спротивено, до нас Господара на листе своемъ отворономъ подъ печатью своею и подъ печатьми тыхъ шляхтичовъ и возныхъ къ тому и съ подписаньемъ рукъ ихъ, хто з нихъ писати мѣти будетъ, отослати и о томъ упоре ознаймити намъ маеть; а мы Господаръ на тотъ часъ, гдѣ дворомъ нашимъ будемъ таковаго упорного и вряду нашого непослушного казать выволать с панствъ нашихъ, а по именью противного чрезъ дворянина нашого укривжоному моцную отправу вдѣлати разсказати за разомъ кром вшелякое проволоки, такъ въ речи осужоной яко и въ зарукахъ закладахъ у винахъ и въ шкодахъ всихъ, маемъ и повинни будемъ, который дворянинъ при таковой отъправе пяти тежъ шляхтичовъ и двухъ возныхъ при собѣ мѣти маетъ. А за тую вину и противенье праву посполитому и звирхно-

---

Ziemski, Grodzki, abo Podkomorski, odprawę czynić zechce, temu Urzędowi naszemu odprawy uczynić na imieniu swym nie dopuściła, w czymkolwiek sprzeciwiła się, tedy ten Urząd, ktoremuby się sprzeciwiono, do Nas Hospodara na liście swym otworzonym pod pieczęcią swą, y pod pieczęćmi tych Szlachcicow y Woźnych, ktemu y z podpisaniem rąk ich, kto z nich pisać umieć będźie odesłać, y o tym uporze oznaymić Nam ma, a My Hospodar gdźie na ten czas Dworem Naszym będźiemy, takowego upornego y Urzędu Naszego nieposłusznego kazać wywołać z Państw Naszych, a na imieniu sprzeciwnego przez Dworzanina Naszego ukrzywdzonemu mocną odprawę uczynić roskazać zarazem krom wszelakiey zwłoki, tak w rzeczy osądzoney, iako y w zarąkach, zakładach, winach, y w szkodach wszystkich mamy y powinni będziemy, ktory Dworzanin przy takowey odprawie piąciu też Szlachci-

du tekūnu, už tą kaltę ir priešinimąsi visuotinei teisei ir mūsų, Viešpaties, pirmenybei, priešginos turtų likučių, kas būtų likę Didžiojoj Lietuvos Kunigaikštijoj, viską, nuo mažo iki didelio, paimti ir prie mūsų, Viešpaties, skobnio (mitybinių) pridėti, šito viso tasai priešgina amžinai nustos, ir jau mes, Viešpats, turėsime galios ir valios dalinti žmonėms bajorų luomo, mums ir Respublikai užsitarnavusiems, kaipo savo tikrą turtą, o šitam apšauktajam negrąžinant, nebent išėmus tą atsitikimą, kad jisai nuskriaustajai šaliai būtų užganą padaręs už visa, ką jis per teismą būtų gavęs, o mūsų, Viešpatie, prašytų malonės, tuomet nuo mūsų, Viešpaties, valios ir malonės pareis nuimti nuo jo šitą apšaukimą. Bet jeigu kas būtų taip užsispyręs ir mūsų kviesliui priešintųsi, neprileistų daryti vykdymo, arba tą turtą perleistų į kitas rankas, vengdamas tiesos, ko, remiantis straipsniu, priimtuoju seime per karaliaus Indriko vainikavimą, negalėjo

---

сти нашой господарской остатокъ маетъности противнаго, што бы кольвекъ его у Великомъ Князствѣ Литовскомъ остало, вся отъ мала до велика лежачую до столу нашего Господарского взяти и привернути маемъ, которую вжо тотъ истый таковый спротивникъ вѣчнѣ тратити повиненъ будетъ, и всю мы Господаръ тую маетность раздавати моцни и вольни будемъ людемъ народа шляхетского намъ и речы посполитой заслужонымъ яко властные спадки свои, а тому выволанцу не ворочаючы, вынявши то естли бы таковый стороне укривъжоной за вси презыски досытъ учинилъ, а до насъ Господара о милосердье бы ся утекъ, тогды приверненье ему оное маетности и знесенье з него оного выволанья будетъ при воли и ласце нашой господарской. А естли бы тотъ же такъ упорный былъ, и тому посланьцу нашому спротивился и отъправы вдѣлати не допустилъ, або тое именье уникаючы права кому иному в руки пустилъ, чого водлугъ артыкулу на сойме коронацыи Короля Генрика

---

cow y dwuch Woźnych przy sobie mieć ma, a za tę winę y sprzeciwienie prawu pospolitemu y zwierzchności Naszey Hospodarskiey ostatek maiętnośći sprzeciwnego cobykolwiek iey w Wielkim X. Litew: zostało, wszystkę od mała do wiela, leżącą do stołu Naszego Hospodarskiego wziąć y przywrócić mamy, ktorą iuż ten Isty Sprzeciwnik wiecznie tracić powinien będźie, y iuż My Hospodar tę maiętność rozdawać moćni y wolni będziemy ludźiom narodu Szlacheckiego, Nam y Rzeczyp: zasłużonym, iako własne spadki swoie: a temu Wywołańcowi nie wracaiąc wyiąwszy to, ieśliby takowy stronie ukrzywdzoney za wszystkie przezyski dosyć uczynił, a do Nas Hospodara, o miłosierdzieby się uciekł, tedy przywrocenie iemu oney maiętnośći y zniesienie z niego onego wywołania, będźie przy woli y łasce Naszey Hospodarskiey: a ieśliby tenże tak uporny był, y temu Posłańcowi Nasze-

padaryti, šitokį, kaipo priešingą Dievo teisingumui ir mūsų, Viešpaties, majestotui pašaukus nukentėjusiai pusei prieš mus, Viešpatį, su mandatu į griežtąjį raką ir įrodžius užsispyrimą ir neklausymą, pristatęs raštu mūsų kvieslio, bajorų ir tekūnų ten buvusių pripažinimą, kur tuo laiku būsime su savo kiemu, neprileidę jokio atidėliojimo, kaip pašauktasis stosis, liepsime jį nubausti mirti. O jeigu nestos, tuomet seime, pirmiausia tai bylai einant, tuo pačiu mandatu ketiname atimti garbę ir nuteisti mirti, o skundžiančiai pusei visą vykdymą padaryti ir paimti priešginos turtą prie mūsų, Viešpaties skobninių neatideliodami iki seimui, bet nurodytu raku, kaip aukščiau parašyta, per mūsų kvieslį, mes, Viešpats, turėsime išpildyti be jokios gaišaties. O jeigu tas, kam dvaras perleistas,

---

фаленого учинити не могъ; таковаго противника справедливости божое и зверхности маестату нашого Господарского за припозваньемъ отъ стороны укривьжоное передъ насъ Господара маньдатомъ на рокъ завитый и по отказанью на письмѣ того упору и непослушенства сознаньем посланца нашого шляхты и возныхъ при немъ будучыхъ, тамъ гдѣ на тотъ часъ дворомъ нашимъ будемъ. въ жадную лимитацію невпущаючы кгды позваный станетъ, горломъ его карати кажемъ, а естьли нестанетъ тогды на сойме по тои справе первей за тымъ же манъдатомъ чти отъсудити и на горло его сказати маемъ, а поступокъ весь отправы стороне жалобной и приверненье маетности упоръного до столу нашого Господарского неоткладаючы до сойму але заромъ на року за манъдатомъ припалымъ такъ яко вышей описано черезъ посланца нашого выконаги мы Господаръ безъ кождое проволоки повинни будемъ. А естли бы тотъ, кому именье по

---

mu sprzeciwił się, y odprawy uczynić nie dopuścił, abo to imienie komu innemu, unikaiąc prawa, w ręce puśćił, czego według Artykułu na Seymie Koronacyi Krola Henryka uchwalonego uczynić nie mogł, takowego iako Sprzeciwnika sprawiedliwośći Bożey y zwierzchnośći Maiestatu Naszego Hospodarskiego za przypozwaniem od strony ukrzywdzoney przez Nas Hospodarą Mandatem na rok zawity, y po okazaniu na pismie tego uporu y nieposłuszeństwa zeznaniem Posłańca Naszego, Szlachty y Woźnych przy nim będących tam, gdźie na ten czas Dworem Naszym będziemy w żadną limitacyą nie wpuszczaiąc gdy pozwany stanie, gardłem go karać każemy. A ieśli nie stanie, tedy na Seymie po tey Sprawie pierwey za tymże Mandatem czci odsądzić, y na gardło skazać mamy, a postępek wszystek odprawy stronie żałobney y przywrocenie maiętnośći upornego, do stołu Naszego Hospodarskiego, nie odkładaiąc do Seymu, ale zarazem

įteikus šaukimą, neleido įvedimo, tuomet skundžiančioji pusė tokį turi šaukti griežtuoju raku už akių po šešių savaičių, o prie akių po keturių savaičių į vyriausiąjį teismą, ir kai įrodys ant jo tą priešinimąsi su valdišku liudymu, kaip aukščiau aprašyta, tuomet įvedimą į aną turtą pripažinti kaip dalyką atliktą, o be to, turės pats užsimokėti smurtą, įkaitą, teismo laiške aprašytus su atpildu, kuris bus priteistas ant jo turto nelaukiant statuto rakų, ir išpildymas turi būti padarytas aukščiau nurodyta tvarka prieš patį kaltininką. Žinoma, tat reikia suprasti taip, kad jeigu tat padarytų, kas yra sėslus Didžiojoj Lietuvos Kunigaikštijoj, o jeigu tas, kuris gina įvedimą, nėra sėslus Didž. Lietuvos Kunigaikštijoj, ir įvedima gintų stipriai, tuomet pats kaltininkas aukščiau aprašytąja tvarka visame kame turi būti pergalėtas, o apie nesėslųjį

заложенью на немъ позвовъ пущоно, у везанье боронилъ; тогды сторона жалобливая такового на рокъ завитый заочне за шесть недѣль а очевисто за чотыре недѣли до суду головного припозвати маеть, и гды на него того спротивенья свядецствомъ врядовымъ яко вышей описано доведеть, тогды увезанье у оное имѣнье за речь осужоную поступити, а к тому кгвалтъ заруки въ листе судовомъ описаные з навязкою самъ заплатиги повиненъ будетъ, што на властной маетъности его безъ складанья роковъ статутовыхъ сказана и отправа порядкомъ вышей противъ самого истца описанымъ учинена быти маеть. А то се маеть розумети коли бы хто оселый у Великомъ Князстве Литовскомъ тое учинилъ, а гды бы тотъ который увезанья боронилъ у Великомъ Князстве Литовскомъ былъ неоселый а увезанья боронилъ моцно; тогды самый истецъ поступъкомъ вышей описанымъ во всемъ поконыванъ быти маеть, а о томъ неоселымъ противнику

---

za Mandatem na roku przypadłym, tak iako wyżey opisano przez Posłańca Naszego wykonać My Hospodar bez żadney zwłoki powinni będźiemy. A ieśliby ten, komu imienie po założeniu pozwu puszczono, wwiązania bronił, tedy strona żałobliwa takowego na rok zawity zaocznie za sześć niedziel, a oczywisto za cztery niedziele, do Sądu głownego przypozwać ma, y gdy na niego tego sprzeciwienia świadectwem Urzędowym, iako wyżey opisano, dowiedzie, tedy uwiązanie w ono imienie za rzecz osądzoną postąpić, a ktemu gwałt, zaręki w liśćie sądowym opisane z nawiązką sam zapłacić powinien będźie, co na własney maiętności iego bez składania rokow Statutowych skazano, y odprawa porządkiem wyżey przeciw samego Istca opisanym uczyniona być ma. A to się ma rozumieć, kiedyby kto osiadły w Wiel. — X. Lit: to uczynił: a gdyby ten, ktory wwiązania bronił w W. X. L. był nieosiadły, a wwiązania bronił mocno, tedy sam Iściec

priešginą vieną, arba kiek jų bus, taipogi ir apie kaltininką urėdas turi duoti žinoti mums, Viešpačiui, o ir tuos priešginas drauge su pačiu kaltininku turime paliepti apšaukti visose mūsų valstybių žemėse ir kad nė vienas to nedrįstų daryti, nei šitąjį dvarą imti į savo apgynimą, nei su tokiu apšauktuoju bendrauti ir namuose juos laikyti. Taigi nustatome, jeigu kas kokio luomo žmogus, nuo žemiausio iki vyriausio, neišimant iš to jokio asmens, žinodamas apie tokį tiesos ištarimą ant priešginos ir apšaukus tokį dekretą tame paviete, kur apšauktasis turi sėslumą, turėtų su juo bendravimą, arba jį po mūsų, Viešpaties, dekreto namuose savo dvare laikytų, toksai, būdamas pašauktas prieš vyriausiąjį teismą į griežtąjį raką, jeigu jis teisintųsi nežinojimu apie mūsų dekretą, arba neprisipažintų laikęs, tuomet ne tuščiomis, bet priesaika atsi-

---

одномъ обо колько ихъ будетъ яко и о самомъ истцу врядъ намъ Господару ознаймити маеть, а мы тыхъ противниковъ посполу съ самымъ истцомъ съ земли всихъ панствъ нашихъ выволати разсказати маемъ. А ижъ бы жаденъ того ся важыть а таковoго именья под оборoню свою брати ани тежъ съ таковымъ выволанцомъ обцованья жадного мѣти и въ дому своемъ переховывати ихъ не смелъ: про то уставуемь, гдѣ бы хто якогожъ кольвекъ стану чoловѣкъ отъ нижнихъ ажъ до наивышъшого не выймуючи с того жадное особы, вѣдаючи о таковомъ переводѣ права противнаго и по обволанью таковаго декрету въ томъ повѣтѣ, гдѣ оный выволаный оселость маеть, объцованье з нимъ мѣлъ або его въ дому и наименью своемъ по декрете нашомъ Господаръскомъ переховалъ, таковый будучи передъ судомъ головнымъ припозваный на завитый рокъ, гдѣ бы ся невѣдомостью о декрете нашомъ вымолвялъ або до переховыванья незнался,

---

postępkiem wyżey opisanym we wszystkim pokonywany być ma, a o tym nieosiadłym Sprzeciwniku iednym, abo kilka ich będźie, iako y o samym Istcu Urząd Nam Hospodaru oznaymić ma: a My y tych Sprzeciwnikow pospołu z samym Istcem z ziem wszystkich Państw Naszych wywołać roskazać mamy, a iżby żaden tego się ważyć, a takowego imienia pod obronę swą brać, ani też z takowym Wywołańcem obcowania żadnego mieć y w Domu ich przechowywać nie śmiał. Przeto ustawniemy, gdzieby kto iakiegożkolwiek stanu Człowiek od niszszych aż do wyszszego, nie wyimuiąc z tegoż żadney Osoby, wiedzą o takowym przewodzie prawa na sprzeciwnego, y po obwołaniu takowego dekretu w tym Powiecie, gdzie on wywołany osiadłość ma, obiecowanie z nim miał, abo go w domu na imieniu swym po dekrecie Naszym Hospodarskim przechowywał, takowy będąc przed Sąd głowny przypozwany na zawity rok, gdzieby się niewiadomośćia

gynęs, bus nuo to laisvas. O jeigu nenorėtų prisiekti, tuomet turi būti baustas mirti. O jeigu kam pasitaikytų tokį apšauktinį užmušti, tuomet tas, kas jį užmuštų, neturi nei galvinės mokėti, nei kaltės duoti.

19. Vyriausiųjų teismų atlyginimas.

Vyriausieji teismai turi imti nuo kiekvieno savo dekreto teisybų nuo sumos, pinigais priteistos, nuo kapos po vieną skatiką, o nuo tarnybos ir apgyvento valako po dešimtį lietuviškų skatikų, o nuo tuščios tarnybos ir valako, nuo krūmų, miškų ir kitų tuščių žemių ir nuo ežerų nieko neturi imti. O tas, kuris neteisingai apeliavo, turės užmokėti vyriausiajam teismui šešias kapas skatikų,

---

тогды незгола але присегою отъведшися будеть отъ того воленъ, а естли бы присегнути не хотелъ тогды горломъ каранъ быти маеть. А пакъ ли бы комv придалося таковаго выволанца забити; догда тотъ, хто его за бьетъ, головщины платити, и ни которые вины за то на себѣ поносити не маеть.

Опатренье судей головныхъ.

Судьи головные отъ каждого декрету своего пересуду маютъ брати отъ сумы пенезей присужоное, отъ копы по грóшу одному, а отъ службы и отъ волоки отъ тыхъ гаевъ лѣсовъ и иншихъ грунтовъ пустыхъ и отъ озеръ ничого брати судьи не маютъ. А тотъ, который неслушне апелевалъ, виненъ будетъ судови шесть копъ грошей, а сторонѣ другую шесть копъ грошей заплатити. А естьли же хто

---

o dekrecie Naszym wymawiał, abo do przechowywania nie znał się, tedy nie z goła, ale przysięgą odwiodszy się, będźie od tego wolny. A ieśliby przysiądz niechciał, tedy gardłem karany być ma. A ieśliby komu przydało się takowego Wywołańca zabić, tedy ten kto go zabije, głowszczyzny płacić y żadney winy za to na sobie ponosić nie ma.

Opatrzenie Sędziow głownych.

Sędziowie głowni od każdego dekretu swego przesądu maią brać od summy pieniędzy przysądzoney, od kopy po groszu iednemu, a od służby y włoki osiadley po dziesiąciu groszy Litewskich: a od pustey służby y włoki, od gaiow, lasow, y inszych gruntow pustych, y od Jezior, nic brać nie maią. A ten, ktory niesłusznie appellował, winien będzie Sądowi głownemu sześć kop groszy, a stronie drugą sześć kop

o šaliai kitas šešias kapas skatikų. O jeigu kas bus išteisintas, tasai turi duoti vieton žimybų vyriausiajam teismui kapą skatikų. Tačiau ieškant paskolintos pinigų sumos, tai turi mokėti teisybų ne tas, kuris savo sumos ieško, bet tas, kuris nenorėjo mokėti: raštininkui už įrašymą į knygas vieną skatiką, už teismo išrašą ir už visą teismo bylą po dvyliką lietuviškų skatikų, o viršum to daugiau niekas neprivalo ir neturės duoti. O jeigu raštininkas bylos vilkinimu ištrauktų iš ko nors daugiau, negu šitame įstatyme nurodyta, tai pašauktas į tą patį vyriausiąjį teismą turi užmokėti kaltės, įrodžius skundėjui, dvyliką kapų skatikų.

20. Šito Teismo ir Statuto pataisos.

O jeigu tai mūsų valstybei Didžiajai Lietuvos Kunigaikštijai kartais būtų reikalas pataisyti ką šitoj teisingumo tvarkoje arba

---

воленъ встанетъ, таковый мѣсто пометного суду головному копу грошей дати маетъ. А ведже хтобы на комъ сумы пенезей позыченое позыскивалъ; тогды не тотъ, который своей сумы ищетъ, але тотъ, который бы заплатити не захотелъ, пересудъ платити маетъ. А писарови за announceписованье до книгъ грошъ одинъ, за выписъ судовый и за всю справу судовую по двадцати грошей Литовскихъ плачоно быти маеть, а надъ то большь большь никто ему давать не маетьи и не будеть повиненъ. А еслибы большь писарь надъ сю уставу насилу на комъ задержаньемъ справы што вытянулъ; тогды до тогожъ суду головного будучи заказанный вины за доводомъ жалобнику двадцать копъ грошей заплатити маеть.

Поправа того суду и статуту.

А гдѣ бы тому панству нашему Великому Князству Литовскому чего напередъ въ томъ порядку справедливости

---

groszy zapłacić. A ieśli że kto wolnym zostanie, takowy miasto pamiętnego Sądowi Głownemu kopę groszy dać ma: a wszakże ktoby na kim summy pieniędzy pozyskiwał pożyczoney, tedy nie ten, ktory swey summy szuka, ale ten, ktoryby zapłacić niechciał, przesąd płacić ma: a Pisarzowi za wpisowanie do Ksiąg grosz ieden, za wypis sądowy y za wszystkę sprawę sądową po dwanaście groszy Litewskich płacono być ma, a nad to więcey nikt iemu dawać nie ma, y nie będźie powinien. A ieśliby więcey Pisarz nad tę ustawę Naszą na kim zadzierżaniem sprawy co wyciągnął, tedy do tegoż Sądu głownego będąc zakazany, winy za dowodem Załobnikowi dwanaście kop groszy zapłacić ma.

Poprawa tego Sądu y Statutu.

Gdźieby temu Państwu Naszemu Wielk: X. Lit: czego naprzod w tym porządku sprawiedliwośći abo y w Statucie

anos valstybės Statute, arba jeigu visi susitarę atsisakytų nuo šito vyriausiojo teismo, o savo teismus norėtų uždėti mums, Viešpačiui, tai šita jiems visuomet bus leista daryti, tą jiems pasižadame ir užtikriname, kad tokias pataisas tenai, toj valstybėje, Didžiojoj Lietuvos Kunigaikštijoj, seimeliuose ar suvažiavime darydami, paskui patieks patvirtinti mums, Viešpačiui, į seimą. Šitą naują tų vyriausiųjų teismų tvarką davėme visiems anos mūsų valstybės Didž. Liet. Kunigaikštijos piliečiams, pridėję savo majestotinį antspaudą ir savo tikros rankos parašą. O idant tat visų žiniai pasiekti galėtų, del to turi mūsų žemės ir pilies urėdai visose teismo vietose, o taip pat prie bažnyčių, turguose, taip pat seimeliuose ir žemės rakuose tų teismų įstatymą papasakoti ir paskelbti ir į žemės bei pilies knygas, žodis į žodį turi įrašyti, o kas reikalaus jo

---

або въ статутѣ онаго панства поправити была потреба, або еслибы тежъ отступивши вси згодне того суду головнаго суды свои опять на насъ Господаря вточить хотячи, абы то имъ вольно было завжды учинити; того варуемъ и упевняемъ, ижъ бы таковые поправы тамъ во ономъ Панствѣ Великомъ Князствѣ Литовскомъ на соймиковъ або на съѣздѣхъ своихъ чинечи, потомъ тое для утвержденья чрезъ насъ Господара на сеймъ приносити будуть. Который уже порядокъ тыхъ судовъ новыхъ головныхъ дали есмо всимъ обывателемъ оного панства нашого Великаго Княжства Литовскаго за нашою печатью маестатною и съ подписомъ власное руки нашое. А ижъ бы то ку вѣдомости прійти могло, для того вряды наши земскіе кгродскіе вездѣ на мѣстцахъ судовыхъ и тежъ при костелехъ и на торгахъ потомужъ на соймикахъ рокохъ земскихъ тое выданье тыхъ судовъ оповѣдати и обволати и до книгъ земскихъ и кгродскихъ слово отъ слова то вписати дати маюоть. А хтобы выпису на то книгъ по-

---

onego Państwa poprawić było podszeba, abo ieśliby też dostąpiwszy wszyscy zgodnie tego Sądu głownego, Sądy swe zaś na Nas Hospodara włożyć chcieli, aby to im wolno było zawżdy uczynić, to im waruiemy y upewniamy, że takowe poprawy tam w onym Państwie W. X. Lit: na Seymikach abo ziazdach swych czyniąc, potym to ku utwierdzeniu przed Nas Hospodara na Seym przynosić będą, ktory iuż porządek tych Sądow głownych nowych, daliśmy wszystkim Obywatelom onego Państwa Naszego W. X. Lit. Naszą pieczęcią Maiestatną y z podpisem własney ręki Naszey. A iżby to ku wiadomości wszystkim przyiść mogło. Dla tego Urzędy Nasze Ziemskie, Grodzkie, wszędzie na mieyscach sądowych y też przy Kościołach, na targach, po temuż na Seymikach y Rokach Ziemskich, to wydanie tych Sądow opowiadać y obwołać, y do Ksiąg Ziemskich, Grodzkich, słowo od słowa to

išrašo iš knygų, tam turi būti iš knygų duota. Rašyta Varšuvoj Dievo gimimo metais tūkstantis penki šimtai aštuoniasdešimt pirmais kovo mėnesio pirmą dieną.

Eustakas Valavičius
Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos
Kancleris.

требовати будеть, таковому до книгъ выдано быти маеть. Писанъ у Варшавѣ лѣта Божiего нарожденья тысяча пятьсотъ восемдесять перваго, мѣсяца марта перваго дня.

Остафей Воловичь
Канцлеръ Великаго Князства Литовскаго.

---

wpisać dać maią: a kto wypisu na to z Ksiąg potrzebować będzie, takowemu to z Ksiąg wydawano być ma. Pisan w Warszawie Lata Bożego Narodzenia. Tysiąc pięćset ośmdziesiątego pierwszego. Miesiąca Marca pierwszego dnia.

Za wolą i rozkazaniem Jasnie Wielmożnego Pana Jegomośći Pana Leona **Sapiehi** Kanclerza Wielkiego Xięstwa Litewskiego ten Trybunał jest wydrukowany.

II.

Vyr. Lenkijos Tribunolo Statutas.

Konstytucya seymu walnego Warszawskiego, roku Pańskiego 1578.

Stephan z łaski Bożey Krol Polski, Wielkie Xiąże Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie, Żmudzkie, Inflantckie, Wołyńskie Kijowskie, y Siedmigrodzkie, etc.

1. Oznaymuiemy, wszem wobec, y każdemu zosobna, komu to wiedzieć należy: iż My wedle powinności naszey Krolewskiej, opatrując potrzeby Korony tey, ktorey Nas P. Bog przełożyć raczył, a o tym myśląc, aby w niey tak domowy rząd, iako y bezpieczeństwo od nieprzyjaciela było, iżebyśmy doma dobry porządek postanowiwszy, snadniey nieprzyiacielowi odpor dać mogli, y krzywd dawnych ktore cierpi Rzeczpospolita spolna narodu Polskiego y Litewskiego, za okupowaniem y oderwaniem zamkow y ziem przez nieprzyiaciela powetować: złożyliśmy Seym Walny wszem stanom tu do Warszawy, na ktorym za radą Panow Rad naszych oboyga narodu, y zezwoleniem Posłów Ziemskich, naprzod podle konstytucyi dawney przed panowaniem naszym uczynioney, y recessow Seymow przeszłych około sprawiedliwości, na której wszystek rząd domowy należy, y z ktorey wszystkie dobre obyczaie w każdey Rzeczypospolitey pochodzą, postanowienie niżey opisane uczyniliśmy.

Porządek do obierania Sędziow.

2. W każdym Woiewodztwie y ziemi, na tym mieyscu gdzie wedle starego zwyczaiu obieraią osoby sądowe: naznaczamy *authoritate praesentis Conventus*, dzień y czas to iest, pierwszy Poniedziałek po Narodzeniu P. Maryi w tym ninieyszym roku, a potym na każdy rok tegoż czasu do obierania Sędziow do sądów judiciorum generalium ordinariorum Tribunalis Regni: a Poznańskiemu, Kaliskiemu, Woiewodztwom, we Srzedzie: Sędomierskiemu w Opatowie: Sieradzkiemu w Sieradzu: Brzeskiemu y Inowłocławskiemu w Radzieiowie: Płockiemu w Raciążu: Mazowieckiemu w Warszawie: Rawskiemu w Bolemowie: Lwowskiey, Przemysłskiey, Sanockiey, Ziemiom w Wiśni, a Chełmskiey w Chełmie y Haliczu, Sędzie obierać maią. Wszakże Chełmska naprzod w Chełmie, a potym Halicka w Haliczy, obchodzić się tym porządkiem maią. Woiewodztwo, Podlaskie w Drohiczynie,

a ziemi Dobrzyńskiey w Lipnie, w Poniedziałek przed ś. Bartłomieiem czas do tego naznaczamy: a w inszych Woiewodztwach y ziemiach, kędy Sędzie ziemskie obieraią, Sędziowie do tych sądow generalium judiciorum obierani być maią.

Obieranie Sędziow.

3. Na ktorych Seymikach wyższey mianowanych, każde Woiewodztwo obrać spolnie ma, y będzie powinno, między sobą osobę iedną godną, bogoboyną, cnotliwą, prawa y zwyczaiow sądowych onego kraiu umieiętną, osiadłą. A z Woiewodztw większych, to iest, Poznańskiego, Sędomierskiego, Kaliskiego, Płockiego, po dwu, z Ruskiego także dwu, z ktorych ieden w Wisni, a drugi alternatą w Chełmie, a w Haliczu iako wyższey napisano: z Mazowieckiego trzy, pro hac vice tantum, a potym po dwa, z Rawskiego dwu, z Podlaskiego dwu. A z Ziem, Wieluńskiey, y Dobrzyńskiey, po iednemu, z Oświęcimskiey y Zatorskiey, także iednego do tychże Sądów judiciorum ordinariorum generalium Regni obierać maią. A tych Sędziow obieranie ma bydź, kogokolwiek godnego być naydą. A gdyby ktory takowy był obran z tych ktorzy na inszych sądziech siedzą, ieśliby się przytrafiła akcya z mocy abo apellacyi od ktorego z nich: tedy ten na ten czas na sądzie w tey sprawie wotować nie ma, y wyniść gdy insi wotować będą, powinien będzie.

4. Ciż obrani Sędziowie do drugich tylko sądow trwać maią, a inni na ich mieysca ad hoc idem judicium sive Tribunal generale, obierani być maią, czasu y dnia obierania tych Sędziow wyższey oznaczonego. A żaden z elektow powtore na sądy nie ma bydz obran do lat czterech, oprocz tego, gdzieby się w ktorym Woiewodztwie na tegoż wszyscy, nemine contradicente, zgodzili, a izby się tego podiął uprosili.

5. Item. Ieśliby też w ktorym Woiewodztwie dla ktoreykolwiek przyczyny elekcya nie doszła, abo śmierć, abo choroba ktorego elekta zakroczyła: z inszych Woiewodztw obrani Sędziowie akcye onegoż Woiewodztwa odprawować będą, non obstante absentia iudicum, ieśliby z ktorych Woiewodztw obrani nie byli.

Przysięga Sędziow.

6. Tamże przerzeczeni Sędziowie w Woiewodztwach y Ziemiach obrani, ziachawszy się na czas y mieysce Sądom naznaczone, maią przy Sądzie Ziemie oney, y przy Urzędzie Starościm, rotą Sędziego Ziemskiego w statucie opisaną przysiądz, tego dołożywszy, iż praktykowania żadnych kauz z nikim czynić nie maią, ani przestrogi, ani rady dawać, ani podarkow brać, y też iż się o to nie starał, aby był na te sądy obran.

Iako sądzić maią, y o akcyach duchownych.

7. Sądzić maią sprawiedliwie z regestru po Woiewodztwiech iako wotuią nie odstrzelaiąc się od prawa pospolitego, iakiego ktora Ziemia używa, Boga i sprawiedliwość iego świętą przed oczyma maiąc. A Sędziowie dekret ex scripto ferować maią, na ktorym skrypcie, dwa abo trzey Sędziowie podpisać się maią. A gdzieby się trafiła rożność abo też paritas votorum, maią raz, dwa, trzy znowu per vota puścić, y przy tey stronie konkluzya zostawać ma, ktora za sobą dowodow prawnych więcey będzie miała, a potym major pars konkludować ma. A iż wszystkie panow duchownych, ktorekolwiek w Ziemstwie, w Grodzie, w Urzędzie Podkomorskim prawa pisanego sądzone były y będą z mocy abo appellacyi, y iakimkolwiek inszym obyczaiem przypadły, abo przypadać będą, przed tymże Trybunałem podług prawa pospolitego odprawowane bydź maią. Przeto do tych samych odprawowania, panowie duchowni, sześć duchownych Sędziow sami z poyśrzodku siebe obrać maią ktorzy przysięgą obowiązani tamże przy tym Tribunale w też rotę na Ewangelią być maią, z ktoremi do tychże tylko akcyi duchownych, sześć świeckich, onychże Sędziow z poyśrzodku świeckich wysadzonych przysadzeni bydź, y te kauzy sądzić maią. A tam podług prawa sądząc, iterum atque iterum per vota puszczaiąc, iako pierwey, konkluzyą uczynić major pars z tych dwunastu maią. A gdzieby była paritas votorum, tedy ma bydź remissia na Seym pro decreto. Która paritas deputatorum, tych gdzieby się do drugiego Seymu Stanom nie podobała, wolno iey będzie poprawić. A gdzieby na poprawę zgoda nie doszła tedy ten sposob Trybunału ma zostać, dokąd się co lepszego przez wszystkie stany nie naydzie. Dziesięciny po imionach szlacheckich in eodem statu, iako teraz są, nikogo nie wzruszaiąc, do kompozycyi, ktora ma bydź na Seymie, odkładamy. A iuż takowy dekret, abo dekreta tego Trybunalu, takiey ważności bydź maią iako Seymowe. A ieśliby chciał contravenire decreto tali, y akcyą sobie ożywić na Seym, albo z dworem przed Nas, tedy taki karan bydź ma, iako contemptor decreti nostri Regij. A iż się panowie duchowni skarżą, że stantibus illorum protestationibus, że judicijs ultimae instantiae nie podlegali, przeciw im y imionach ich per lucra przewodzono: tedy Starostowie ab exeqvutione takowych perlucrorum supersedować maią, do uznania naszego tych perlucrorum na Seymie.

Co sądzić maią.

8. Sądzić maią causas omnes et singulas, od Sądow Ziemskich, Grodzkich, Podkomorskich, Kommissarskich, in causis divisionis bonorum, Wiecowych, permotiones, appellationes, remissiones, limitationes et alio quovis modo, y wszystkie insze gene-

raliter, ktorekolwiek na Seym, albo za dworem naszym Krolewskim, tam ab officijs, quam ex officijs occasione non factae exeqvutionis decreti, vel decretorum, judicij Tribunalis generalis Regni, hujus ultimae instantiae in his rebus quae judicio hujus Tribunalis judicandae incumbunt, et judicatae fuerint: et aliorum gravaminum ex judiciis, sive officiis Capitaneorum, et eorum officialium, circa administrationem justitiae illatorum. Tych wszystkich kauz, ktore bądź in judicijs ultimae instantiae, bądź w Ziemstwie albo w Grodzie przesądzone, y ad locorum Capitaneos pro exeqvutione facienda odesłane, gdzieby podług tychże remissyi bez wszelkich przewłok exequowane nie byly, także kauzy ktore od ktorychkolwiek Trybunałow ultimae instantiae przeszłych, w Woiewodztwach uchwalonych przypadały, y insze wszelkie sprawy, ktorekolwiek tak z dawnych iako y z nowych pozwow, przypozwow, przypadać będą, a temu Trybunałowi należeć będą. A tam iuż przed tym sądem, wszystkie strony w swoich sprawach sądowych, Rok y Roki będą miały, według ich appellacyi, y mocy, pozwow, przypozwow, tak zawitych, iako y niezawitych, remissyi, limitacyi y inszych wszelakich stopniow prawnych, iako to na Seymie, albo za dworem, także y na sądzie ultimae instantiae, ktorychkolwiek Woiewodztw mieć miały, żadnych nie wyimuiąc, wedle ich pozwow, przypozwow, kontrowersyi, kauz, dekretow, appellacyi, mocy, remissyi, rospisow, limitacyi, y inszych punktow prawnych, żadnego nie wyimuiąc et omnium causarum earum acta, nullius partium jure laeso.

9. Exceptis causis mere criminalibus ktore sądowi naszemu na Seymie należeć maią. A gdzieby kto ex civili causa criminalem czyniąc, na Seym, abo za dworem kogo wyzwał, tedy gdy będzie uznana przez Nas na Seymie bydź causa civilis ma takowy evocans poena sessionis turris et centum marcarum, ac damna według konstytucyi luere: a causa ma bydź odesłana ad forum competens. A wszakże in articulis criminalibus, in judicijs et terminis Castrensibus, appellacya ma bydź ad judicia generalia ordinaria Tribunalis hujus: exceptis etiam causis fisci, juxta constitutiones annorum, millesimi, quingentesimi, sexagesimi, secundi, et millesimi, quingentesimi, sexagesimi septimi factas, atque exemptionis bonorum Regalium, ktore sądowi naszemu zostawuiemy.

10. A ieśliby kto Starostę abo dzierżawcę pozwał o grunty nasze, z ktorych dzierżawca abo Starosta kwartę dawa, abo pod rewizyą, y lustracyą podpadły: także ktore w starych summach są inscriptae, o takie dobra ma sąd odesłać na Seym pro cognitione nostra. A Nam samym o dobra nasze juxta praescriptum statuti czynić, y onych dochodzić wolno zawsze będzie.

11. Także o niewydanie kwarty, y o dobra nullo jure recepta, na Seymie Sądy bydź maią. Exceptis quoque causis iuris Maidemburgensis, Theutonici et Culmensis, ktore z ostrzeżeniem rzeczy w statucie opisanych sądowi naszemu należeć

będą. Z strony przezyskow interim otrzymanych przeciw miastom, także też mieszczan przeciw szlachcie, to się zachować ma, do uznania naszego, iako około przezyskow duchownych.

Scrutinium y oznaczenie dni ad causas criminales.

12. Scrutinia in causis criminalibus maią bydź za przypozwaniem strony przez stronę, na Ziemskich, albo Grodzkich Rokach illius districtus ubi crimen patratum est, co pierwey będzie post obductionem patrati criminis wyprawowane. A to dla tego, gdy strona stronę pozwie na Seym aby tam iuż obie stronie były cum scrutinijs gotowe, dla prędkiego odprawowania spraw. A iżeby się criminales actiones na Seymie zawsze odsądzić y odprawować mogły, tedy od poczęcia Seymu, ktory na dzień naznaczony listy Seymowemi, propozycyą zaczynać się ma zawzdy. A po propozycyi y odprawieniu przy Poślech Ziemskich wo-Senatorskich, tydzień cały podle dnia mamy mieć wolny do sąt dow criminalium actionum: a potym poki iedno Seym będzie, mamy odprawować te criminalia, na każdą Srzodę, Piątek y Sobotę, nie omieszkiwaiąc innych spraw Seymowi należącychi A zwłaszcza nullo jure, y kwarty sądzenia, wedle konstytucyi Lubelskiey, anni millesimi quingentesimi, sexagesimi noni.

Mieysca Sądom.

13. W Wielkiey Polszcze Piotrkow, do ktorego te Woiewodztwa należeć będą: Poznańskie, Kaliskie, Sieradzkie, Ziemia Wieluńska, Łęczyckie, Brzeskie, Inowrocławskie, Ziemia Dobrzyńska, Mazowieckie, Płockie, Rawskie.

14. W Małey Polszcze Lublin, do ktorego te Woiewodztwa należeć będą: Krakowskie, Sandomierskie, Ruskie, Podolskie, Lubelskie, Bełskie, Podlaskie, z tym dokładem: iż ci Sędziowie wszyscy, odsądziwszy Wielkiey Polski Woiewodztwa w Piotrkowie, maią zasię iachać na czas niżey naznaczony do Lublina y także tam odsądzić wszystkie Woiewodztwa Małey Polski.

Bespieczeństwo Sądow y Seymikow.

15. Przed ktory to sąd osoba żadna cujuscunque dignitatis et praeeminentiae, ktoraby akcyi prawney nie miała chodzić nie ma. A kogo z regestru zawołaią do sprawy iego, nie z żadnym tumultem do sprawy swey przystąpić, y do gmachu wchodzić ma, tylko samoczwart nawięcey chodzić ma, to iest, sam z Prokuratorem, a dwa przyiaciele. A ieśliby ktory upornie wszedł abo napomniony wyniść nie chciał, abo w domu sądowym wołanie czynił, tedy ma bydź na nim skazana poena duplex quatuordecem marcarum, ktorą zaraz sub alia poena simili nie odchodząc od sądu, sądowi położyć powinien będzie, et contra rebellem

exequutio rei judicatae iść ma. Przy wotowaniu aby żaden nie zostawał, oprocz tych ktorzy do tego sądu przysięgli.

16. Item. Żaden tak na Seymik ku obieraniu Sędziow, iako y na mieysce gdzie sądy będą sprawowane, aby nie śmiał przyieżdżać y przychodzić zbroynie, y z żadnemi innemi broniami, okrom miecza, korda, szable, szpady. A ktoby śmiał z strzelbą abo z iaką inszą bronią wszelaką przyiachać abo z nią chodzić, aby piąciądziesiąt grzywień winą był karan peremptorie nie odchodząc od sądu, abo od Seymiku, sub poena quatuordecem marcarum: a ieśliby temere odszedł, tedy ma być odesłan na exekwucyą, wedle prawa, ad loci Capitaneum. A gdzieby kto na Seymiku obierania Sędziego abo Sędziow, abo też we trzech niedzielach przed zaczęciem sądu tego, abo też w trzech niedzielach po osądzeniu, iaką osobę szlachecką ranił abo zabił: tedy podług statutu postąpić przeciw iemu, nie inaczey iedno, iakoby to na Seymie przy Nas uczynił.

Czasy Sądow.

17. Sądy naprzod począć się maią zawsze w Piotrkowie w Poniedziałek bliski po S. Marcinie, a kończyć się maią aż do kwietniey Niedziele. W Lublinie w Poniedziałek bliski po Przewodniey Niedzieli, a kończyć się maią dokąd się nie skończą. A wszakże aby insze Sądy inferiorum subselliorum pod tym czasem sądzenia ultimae instantiae judiciorum generalium odprawowały się. A Mazowieckie sądy ultimae instantiae ktore teraz sądzą, iako się zaczęły, skończyć się maią. Dekreta y sprawy tych sądow, w Piotrkowie pieczęcią Ziemską Sieradzką, a w Lublinie pieczęcią Ziemską Lubelską maią być popieczętowane, tak iako się to zachowało przy sądziech Krolewskich.

Utwierdzenie dekretow.

18. A dekreta tych wszystkich sądow, tak ultimae instantiae w Woiewodztwach osądzone, y ktore napotym odsądzone in hoc generali judicio Tribunali będą, opatruiemy y utwierdzamy takim warunkiem, iako są opatrzone sądy nowe pro una vice, za Krola Zygmunta Augusta uchwalone, dekretem Seymowym Warszawskim ostatecznego dnia Marca, anno, millesimo, quingentesimo, sexagesimo quarto uczynionym, iako ten dekret Seimowy sam w sobie obmawia, w te słowa: iż ktobykolwiek na Seym, abo też przed Nas za dworem iakimkolwiek obyczaiem był pozwan ex cujuscunque instantia, ku skażeniu takowey skaźni, podług ordynacyi, y według uchwały Seymu przeszłego Piotrkowskiego uczynioney, od pozwow y od rzeczy wolen być ma, y iest. A ktoby więc ieszcze tak uporny bydź chciał, a przypowiedział się na takowe pozwy, y na nie ieśliby co in contumaciam otszymał, takowe otszymanie nie ma mieć żadney ważności, y

bydź nie może ku żadney szkodzie nikomu, ani przez Urząd Starości exekwowane bydź ma. A ieśliby też za przypowiedzeniem do sądu czyim pozwany na takowy pozew stanął, tam nie odchodząc sam, abo Prokurator iego, będzie powinien odłożyć winy sto grzywien, pod winą czternaścia grzywien. Ktorey winy sto grzywien, połowica stronie, a druga do skarbu naszego bydź ma. In causa autem non satisfactionis pro praemissis, causa debet remitti ad officium ubi bona actoris consistunt, pro ultima et finali exequutione poenarum, a Prokurator ma bydź skazan do wieże na tydzień siedzieć na dnie, tam, gdzieby takowe rzeczy przez Nas były sądzone.

Powinność Sądu Ziemskiego.

19. Przychylaiąc się do prawa pospolitego, y zwyczaiow zdawna zachowałych, gdyż ten sąd odprawować ma, co przedtym przy sądziech naszych Krolewskich odprawowano bywało: maią się do tego sądu ziachać, Sędzia, Podsędek, Pisarz onego Woiewodztwa w ktorym odprawowan będzie, y tam przysiągszy ad secreta acta iudicij, wszystkę tę powinność na sobie odnosić maią, ktorą nieśli przedtym przy Sędziach Seymowych abo Dworskich, y koce Sędziow inszych za approbacyą dekretow odbierać y odsyłać maią. Wszakoż votum na tych sądziech mieć nie maią.

O pozwiech przed ten sąd.

20. Pozwy maią bydź sub titulo nostro Regio, et sigillo Terrae illius in qua citatus est possessionatus: a kładzione bydź maią namniey dwie niedzieli ante terminum.

O zapisiech y protestacyach.

21. Zapisy, protestacye, rekognicye, y relacye wszelakie, tak maią bydź ważne przed tym sądem zeznane, iako Seymowe, albo Ziemskie.

O exekucyi dekretow.

22. Starostowie, y urzędnicy ich, wszelakie dekreta powinni wedle prawa exequować, sub poenis in statuto descriptis.

Opatrzenie Sędziow.

23. Sędziowie, od każdego dekretu za kim wynidzie, po piętnaście groszy brać maią, a od extraktow płacenie ma bydź wedle statutu. A panowie duchowni Deputatom swoim opatrzenie dać maią.

Poprawa Trybunału.

24. A Trybunału tego pospolitego Koronnego poprawa zawżdy ma bydź wolna, za zezwoleniem spolnym na Seymie.

III. Priesaikos rotos.

1.

1566 m. (Iš antrojo Lietuvos Statuto IV, I).

Я присегаю Пану Богу во Троицы единому, ижъ въ томъ повѣтѣ водле Бога справедливе подле права и статуту сего писаного Великого Князства Литовского, водлугъ жалобы и отпору, ничого не прикладаючи ани уймуючи, буду сознавати и записы прiймовати, не фолкгуючи высокимъ и подлымъ станомъ на достойностяхъ и на врядехъ седячимъ, на богатого ани на вбогого, на прiятеля кровного заховалого, ани на непрiятеля, на тутошнего, не на гостя не смотречи, не съ приязни не зъ вазни не зъ боязни не за посулы и дары, ани сподеваючися на потомъ дарованья и якого нагороженья, и не радечи сторонѣ, а ни боячися казни помсты и погрозокъ, але самого Бога и его светую справедливость и право посполитое и сумнѣнье свое передъ очима маючи, тежъ роковъ николи не омѣшкиваючи, кромъ великое, правдивое и зложное хоробы; а якъ то справедливе присегаю Богу, такъ ми Боже помози; а естли несправедливе, — Боже ми не поможы.

2.

1601 m.

Ja N. przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu w Troycy iedynemu, iż na tych Sądach Trybunalnych wedle Boga sprawiedliwie, wedle prawa Statutu Wielk. X. Litewskiego, Konstytucyi Trybunalnych, według żałoby y odporu stron, nic nie przykładaiąc ani uymuiąc będę sądził, zeznania y zapisy przyimować będę, zasiadać na tych Sądach z boiaźnią Bożą, nie folgując wysokim y podłym stanom na dostoynościach y Urzędzie siedzącym, na bogatego ani ubogiego, na przyiaciela, krewnego, zachowałego, na Kolegę swego, ani na dobrodzieystwo żadnej osoby, na nieprzyiaciela, na tutecznego, ani na gościa nie patrząc, nie z przyiaźni, nie z waśni, nie z boiaźni, ani za posuły, y dary, sam przez się, ani przez żadną osobę ich nie biorąc, ani spodziewaiąc się napotym darów y nagrody y podarkow żadnych, ani miasto pamiętnego, przesądu, a zgoła naymniey nad Konstytucyą brać nie mam, y Kolegom swym tego nie pomagać, nie radziłem też nikomu w sprawach na te Sądy po obraniu moim na nie, y radzić nie będę pokim iest Sędzią, nie boiąc się kaźni, pomsty, y pogrożek, ale samego Boga, iego sprawiedliwość y prawo po-

spolite, y sumnienie swe przed oczyma maiąc, praktyk żadnych z nikim w tych Sądach czynić nie mam, rady ani przestrogi dawać nie będę, a tych sądow wszelakimi zabawami swemi nie omieszkiwać, krom wielkiey, prawdziwey obłożney choroby mey, abo własney gwałtowney potrzeby, a iżem o to obieranie siebie, sam ani przez kogo innego się nie starał, y za żadną praktyką kwoli komu, albo swey sprawie na te sądy nie wstąpił iako to sprawiedliwie przysięgam, tak mi Panie Boże dopomoż w Troycy iedyny: a ieśli niesprawiedliwie, Boże mię ubiy na duszy y na ciele.

3.

1792 m.

Ja N. przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu w Troycy Ś. Jedynemu, na to: iż wybrany na deputata wedle Boga, i wedle praw Xięstwu Litt. służących, według żałoby i odporu stron, a nie według wiadomości moiey, nic nie przykładaiąc, ani uymuiąc, sprawiedliwie i sumiennie sądzić będę, nie folgując wysokim i nizkim stanom na dostoynościach i urzędach będącym, bezwzględu na bogatego i ubogiego, na przyiaciela, krewnego, i na nieprzyiaciela, na kraiowego, czy cudzoziemca, nie powoduiąc się ani boiaźnią, ani ponętą, darów iakich bądź nie wymagaiąc, ani spodziewaiąc się żadney nagrody, nie radząc stronie, ani się lękaiąc pogróżek lub pomsty, lecz samego Boga, sprawiedliwość, prawa kraiowe przed oczyma maiąc i bez uprzedzenia czystym, a własnym sumnieniem rządząc się, i wszelkie nawet instancyonalne listy u laski składać przyrzekaiąc, żadney też nie opuszczę sądowey sessyi, i w każdey z nich pilnie słuchać spraw będę, oprócz iedyney obłużnej choroby, i kiedy w myśli prawa dla nagłey a nie zmyśloney potrzeby wolność oddalenia się na czas otrzymam. W przypaść mogącey na mnie z losu kolei tak prezydencyi, iako też censoryi, ściśle opisy tego urzędowania dopełniać, z całą gorliwością będę. A iako sprawiedliwie przysięgam, tak mi Panie Boże dopomoż i niewinna Syna Jego męka.

Turinys.

Antroji dalis.

Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo sudarymas ir veikimas.

L. U. Teisių Fakulteto

1. *v. Gareis Karl.*, **Teisės enciklopedija ir metodologija.** Vertė stud. Petras Juknevičius ir Jonas Montvila. Su prof. P. Leono prakalba. 1924 m., 65 pusl. Kaina . 4 lt.
2. *Leonas Petras*, prof. **Teisės enciklopedijos paskaitos.** Kaunas, 1924 m., 189 p. Kaina. . . . . 10 „
3. *Mačys Vl.*, prof. **Civilinio proceso paskaitos.** 1924 m., 448 pusl. Kaina. . . . . 20 „
4. *Moravskis A.*, doc. **Lietuvos Finansai.** I Mokslas apie valstybės išlaidas ryšy su Lietuvos biudžeto formavimusi ir vystymusi 1925 m., 136 p. Kaina. . 8 „
5. *Stankevičius V.*, doc. **Baudžiamoji Teisė.** Paskaitos. 1925 m., 292 pusl. Kaina. . . . . 15 „
6. *Tugan-Baranovskis M.*, prof. **Političkosios ekonomijos pagrindai.** Vertė Doc. *P. Šalčius.* 1923 m., 329 pusl. Kaina. . . . . 10,50 „
7. **L. U. Teisių Fakulteto Darbai.** 1924 m. I. Tomas. Turinys: 1) *Leonas P.*, prof. — Kolektivizmo pradas Lietuvos civilinės teisės novelose; 2) *Mačys Vl.* — Socialinis Teisių mokslo tikslas ir mūsų žemės reformos įstatymas; 3) *Rimka A.* — Lietuvos visuomenės ūkio bruožai ligi Liublino unijos metų; 4) *Šalčius P.* doc. — Koperatyvų įstatymai; 5) Kritika ir bibliografija; 6) Teisių Fakulteto apyskaita 1922/24 mokslo metams, 232 pusl. Kaina. . . . . 12 „
8. **L. U. Teisių Fakulteto Darbai.** 1925 m. II Tomas:
   1 knygos: *Roemeris M.*, prof. **Trečiasis tarptautinis sociologijos kongresas Romoje.** 1—14 pp. . . 2 „
   2 knygos: *Leonas P.*, prof. **Del vieno įstatymų aiškinimo.** 15 — 22 pp. . . . . 1 „
   3 knygos: *Rimka A.*, doc. **Lietuvos prekybos santykiai ligi unijos su Lenkais.** 23 — 86 pp. . . . . 5 „
   4 knygos: *Janulaitis A.*, **Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas** XVI—XVIII amž. pusl. 1—172 . . . . . — „
9. **L. U. Teisių Fakulteto Darbai.** III Tomas . . . . . 25 „
   1 knygos: *Roemeris M.*, prof. **Reprezentacija ir mandatas.** . . . . 20 „
   2 knygos: *Janulaitis A.*, prof. **Imperijos Rūmų Teismas.** . . . . 6 „
10. *Moravskis A.*, doc. **Lietuvos Finansai.** II. dalis. . 8 „
11. *Pokrovskis N.*, prof. **Finansų mokslo pagrindai.** . 25 „